

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**РИНОК БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ
СТРУКТУРНОГО РЕФОРМУВАННЯ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Монографія

**За редакцією
доктора економічних наук,
професора Б. Л. Луціва**

**Тернопіль
2017**

УДК 336.71(477)

P51

Авторський колектив:

Б. Л. Луців, д. е. н., проф. (вступ, 2.1.); Ж. М. Довгань, д. е. н., проф. (4.1);
Т. І. Андрушків, к. е. н., доц. (1.1); Ю. Б. Книш, аспірант (4.4);
І. С. Кравчук, к. е. н., доц. (2.3, 4.3); Б. Б. Сас, к. е. н., доц. (2.2);
Б. Г. Сенів, к. е. н., доц. (1.2); Г. І. Спяк, к. е. н., доц. (4.2);
В. О. Ткачук, к. е. н., доц. (3.1, 3.3); А. О. Тимків, к. е. н., ст. викл. (3.2, 3.3)

Рецензенти:

Вовчак О. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Київ;

Лобозинська С. М. – доктор економічних наук, професор кафедри банківського і страхового бізнесу Львівського національного університету ім. І. Франка;

Чмутова І. М. – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри банківської справи Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця

Рекомендовано до друку Вченою радою Тернопільського національного економічного університету (протокол № 3 від 15 грудня 2017 р.)

P51 Ринок банківських послуг в умовах структурного реформування економіки України : кол. моногр. / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Б. Л. Луціва. – Тернопіль : ТНЕУ, 2017. – 242 с.

Монографія присвячена теоретичним і прикладним проблемам ринку банківських послуг в умовах структурного реформування економіки України. Розглянуто теоретичні засади кредитної, депозитної та інвестиційної діяльності банків в сучасних умовах. Зосереджено увагу на проблемах фінансової стійкості банківської системи. Результати досліджень містять обґрунтування пропозицій щодо формування стратегії і тактики маркетингової діяльності банків у післякризовий період.

Для фахівців профільних підрозділів банків та інших фінансово-кредитних установ, наукових співробітників, аспірантів, студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться питаннями функціонування ринку банківських послуг України.

ISBN 978-966-654-480-6

УДК 336.71(477)
© ТНЕУ, 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	7
1.1. Структурні зміни ринку банківських послуг та кредитного ринку, зумовлені кризовими явищами в економіці.....	7
1.2. Удосконалення депозитної діяльності банків у сучасних умовах.....	23
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПОСЛУГ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ	51
2.1. Іманентні ознаки і концептуалізація сутності інвестиційної діяльності банків.....	51
2.2. Аналітичні аспекти інвестиційної діяльності банків України в контексті тенденцій та закономірностей розвитку національної економіки.....	69
2.3. Сучасні виклики розвитку сфери інвестиційних послуг банківськими інституціями.....	95
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	113
3.1. Теоретичні засади банківського маркетингу.....	113
3.2. Тенденції та горизонти цінової політики банків на ринку банківських послуг.....	123
3.3. Конвергенція збутових і комунікаційних каналів банків у сучасних умовах.....	132
РОЗДІЛ 4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	152
4.1. Фінансова стійкість банківської системи: економічна сутність, умови забезпечення та фактори порушення.....	152
4.2. Інформаційно-аналітичні інструменти оцінки рівня фінансової стійкості та фінансової безпеки вітчизняних банків.....	180
4.3. Вплив зміни фінансового стану банків на фондовий ринок.....	195
4.4. Консолідаційні процеси в банківській системі України та їх вплив на фінансову стійкість.....	204
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	221

ВСТУП

Банківська система України за роки незалежності не стала єдиним, монолітним організмом. Банківський сектор економічної сфери тривалий час залишався без належного регулювання і ефективного нагляду, що неминуче призвело до фінансування пов'язаних бізнесів. Більше того, банківська система, яка мала би бути важливим локомотивом економічного зростання, трансформувалась, на думку Голови Ради НБУ Б. Данилишина, у фінансового «паразита», оскільки стала кредитувати саму себе, замість кредитувати економіку¹.

Зважаючи на це, процес оздоровлення банківської системи України був неминучим і в останній період дуже актуалізувався. Розвиток і реформування економіки потребує підтримки банківською системою. Тому стартовим пунктом політики економічного зростання, яка була проголошена Президентом України в Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», стала потреба у збільшенні інвестицій. Водночас загострилась тема інвестиційної привабливості України. Структурна перебудова економіки, її інноваційний вектор розвитку вимагає нарощення обсягів банківських інвестицій та активізації інвестиційного процесу банківськими інституціями. На часі розбудова фінансово потужної та стабільної банківської системи, яка буде ефективно виконувати свою основну функцію – оптимальний перерозподіл капіталу для фінансового забезпечення прискореного розвитку економіки через індустріалізацію, інновації, створення кластерів високотехнологічних галузей виробництва товарів і послуг, а також забезпечення стабільності національної грошової одиниці. Отже, відновлення макрофінансової стабільності в Україні та оздоровлення банківського сектора неможливі без підтримання довіри населення до банківської системи, наявності нормальних правил гри на фінансовому ринку, прогнозованості й адекватності дій центрального банку. Водночас до вирішення зазначених завдань нашої державі все ще далеко і це вимагає використання більш дієвого інструментарію на ринку банківських послуг, а отже, і проведення досліджень у цьому напрямі.

Дослідженням проблем запровадження реформ в банківській системі займаються такі зарубіжні вчені, як: Г. Александер, Д. Бейлі, Г. Марковіц, П. Роуз, Дж. Сінкі, Ф. Фабозці, М. Фрідман, У. Шарп та ін. Водночас їхні теоретичні обґрунтування і прикладні розробки, розраховані на країни з розвинутою економікою, не повністю відповідають умовам розвитку вітчизняної банківської системи. Адаптація зарубіжних розробок до умов і специфіки діяльності банків в Україні становить значний науковий та практичний інтерес і потребує спеціальних досліджень.

Результати досліджень вітчизняних науковців у царині здійснення реформування банківської сфери та модернізації ринку банківських послуг висвітлені у наукових працях Т. Богдан, О. Вовчак, В. Гейця, Д. Данилишина,

¹Український тиждень. – 2017. – № 4. – С. 24.

М. Денисенка, А. Дешко, І. Івасіва, В. Козюка, А. Кузнецової, В. Коваленко, А. Мороза, О. Петрика, В. Сироти, О. Шарова та ін.

Проте до сьогодні низка питань стосовно системи стратегічних і тактичних дій щодо виходу з кризи та розвитку банківської системи, першочергових кроків щодо зниження системних ризиків для банківської системи, системи заходів для стимулювання банківського кредитування економічного розвитку України та урізноманітнення банківських послуг залишається нерозглянутою у повній мірі.

Метою написання монографії є вдосконалення теоретичних, методологічних та практичних засад організацій ринку банківських послуг в умовах структурного реформування економіки України; побудови дієвої стратегії і тактики маркетингової діяльності банків в післякризовий період та розробка основних напрямів підвищення фінансової стійкості банків на ринку банківських послуг.

Послідовна та логічна система викладення думок вчених-дослідників за цією проблематикою дали змогу сформувати структуру монографій в чотирьох розділах.

Перший розділ «Сучасні особливості функціонування ринку банківських послуг в Україні» розкриває структурні зміни ринку банківських послуг та кредитного ринку, які зумовлені кризовими явищами у вітчизняній економіці. Приділено увагу удосконаленню депозитної діяльності банків у сучасних умовах.

Другий розділ «Розвиток інвестиційних послуг банківських установ» присвячений іманентним ознакам і концептуалізації сутності інвестиційної діяльності банків, а також наведена система аналітичних аспектів інвестиційної діяльності банків України. На цій основі окреслено спектр сучасних викликів розвитку сфери інвестиційних послуг банківським інституціям загалом.

У третьому розділі «Стратегія і тактика маркетингової діяльності банків в сучасних умовах» проведений аналіз тенденцій і горизонтів цінової політики банків, а також розкривається механізм конвергенції збутових і комунікаційних каналів банків у сучасних умовах.

Четвертий розділ «Забезпечення фінансової стійкості банків як запорука ефективного функціонування ринку банківських послуг в Україні» присвячений умовам забезпечення та факторам порушення фінансової стійкості. Здійснено аналіз впливу зміни фінансового стану банків на фондовий ринок. Охарактеризовано інформаційно-аналітичні інструменти оцінки рівня фінансової стійкості та фінансової безпеки, що дало можливість розкрити консолідаційні процеси в банківській системі України.

Монографія є результатом досліджень авторів, проведених у рамках виконання науково-дослідної теми «Розвиток ринку банківських послуг: проблеми та напрями удосконалення» кафедри банківського менеджменту та обліку ТНЕУ.

Автори сподіваються, що монографія буде корисною фахівцям профільних підрозділів банків та інших фінансово-кредитних установ, науковим співробітникам, аспірантам, студентам економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, а також усім читачам, що цікавляться питанням покращення надання банківських послуг.

РОЗДІЛ 1. СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

1.1. Структурні зміни ринку банківських послуг та кредитного ринку, зумовлені кризовими явищами в економіці

Аналіз сучасного стану розвитку ринку банківських послуг України дає змогу стверджувати про наявність широкого асортименту послуг, кількісні та якісні характеристики якого постійно змінюються. Динамічність ринку банківських послуг та загострення конкуренції на ньому змусили банки вести пошук додаткових шляхів отримання конкурентних переваг. Створення нових послуг та підвищення конкурентоспроможності вже існуючих суттєво залежить від кон'юнктури розвитку ринку банківських послуг. Враховуючи незначний період функціонування, ринок банківських послуг України, порівняно із аналогічними ринками в промислово розвинутих країнах, має низку структурних диспропорцій.

Ринок банківських послуг являє собою сукупність пропонованих для продажу банківських послуг, що відповідають окремим групам банківських продуктів:

- ринок кредитних послуг;
- ринок інвестиційних послуг;
- ринок розрахунково-касових послуг;
- ринок депозитних послуг, тощо.

Основним показником оцінки банківського ринку будь-якої країни є не лише загальний обсяг активів банків у країні, а також його відношення до ВВП, за допомогою якого можна визначити ступінь фінансової безпеки банківської системи та її значущість для економіки кожної країни. Водночас поширеною у банківській практиці є оцінка стану ринку банківських послуг на основі визначення обсягів таких основних його сегментів, як кредитний і депозитний, які є основними індикаторами розвитку ринку загалом [87, с. 25].

Банки пропонують своїм клієнтам широкий спектр різнопланових послуг, зокрема: залучення коштів, кредитування, розрахунково-касові, консультаційні, посередницькі послуги, послуги з гарантування окремих видів операцій тощо. Банківська послуга як ринковий товар має певні специфічні особливості, що відрізняють її від товарів на інших ринках. Основними з яких є такі:

- адресність (банківська установа розробляє для впровадження широкий перелік послуг і лише після аналізу споживчих потреб пропонує найбільш оптимальну послугу для задоволення максимальних потреб як покупця, так і продавця. Для цього банк надає послуги як загальні (для широкого спектра споживачів), так й індивідуальні (для визначеного споживача);
- сегментованість (банківська послуга створюється лише під певну групу

(сегмент споживачів). Основою критеріїв сегментування потенційних споживачів може бути: приналежність до певної сфери економіки, до фізичних чи юридичних осіб, рівень доходності, термін користування банківською послугою та багато інших);

– терміновість (при появі нових потреб банк у найкоротший термін намагається трансформувати банківську послугу під певний сегмент споживачів);

– контрактність (основою продажу кожного виду банківських послуг є лише письмові договірні відносини, які в подальшому є підтвердженням процесу купівлі-продажу) [128, с. 162].

Еволюція розвитку банківських послуг на ринку України суттєво впливає на поточний стан його розвитку та на перспективи в майбутньому. Тому дослідження хронології його становлення та розвитку є передумовою формування уявлення про фактори впливу на рівень конкурентоспроможності банківських послуг на перспективу.

Еволюція становлення будь-яких банківських послуг тісно пов'язана як з етапами розвитку суспільства загалом, так і зі зміною потреб клієнтів, через які видозмінювалася і сама банківська послуга. Проаналізуємо розвиток ринку банківських послуг на кожному з етапів становлення банківської системи України (табл. 1.1).

Отже, потрібно звернути увагу, що фактори, які впливають на розвиток ринку банківських послуг, були переломними в змінах асортименту послуг, які на кожному з етапів розвитку цього ринку задовольняли відповідні потреби споживачів.

Дослідження окремих видів банківських послуг дало змогу виокремити такі особливості:

– розвиток сегменту кредитно-депозитних послуг напряму залежить від розвитку банківської системи України: з покращенням ринкових умов банки починали займатися розширенням асортименту власних кредитних та депозитних послуг, а з погіршенням – деякі банки залишали перелік послуг, які пропонували на ринку, а певні банки намагалися в цих умовах за рахунок покращення якості послуг чи впровадження нових технологій завоювати та отримати лідируючі позиції на ринку;

– з появою нових інформаційних технологій, які були спрямовані на зниження собівартості та покращення якості банківських послуг, розвивався і сегмент розрахунково-касових операцій. У зв'язку з цим зазначимо, що з початку становлення банківської системи України банки пропонували практично однаковий спектр розрахунково-касових операцій і з появою нових тенденцій на світовому та українському фінансовому ринку поступово впроваджували та видозмінювали перелік цих послуг;

– консультування та посередницькі послуги розвивалися майже постійно (з деякими піками розвитку), оскільки ці види можна вважати додатковими та доповнюючим до основних банківських послуг. Значне зростання обсягів

послуг консультування спостерігалось одночасно з впровадженням інновацій (наприклад, масове введення в експлуатацію безготівкових розрахунків чи робота з пластиковими картками), які необхідно було роз'яснювати споживачам. Посередницькі послуги почали стрімко розвиватися лише на третьому етапі розвитку ринку банківських послуг, коли на ньому почали з'являтися учасники з іноземним капіталом. До цього моменту посередницькі послуги займали мінімальну частку в структурі доходів банку.

Таблиця 1.1

Еволюція розвитку ринку банківських послуг України [92, с. 201]

Етап	Основні тенденції розвитку ринку банківських послуг	Пріоритети на ринку банківських послуг
1	2	3
I етап (1988–1992 рр.)	Ринок банківських послуг України лише починає свій розвиток. Прийнято Закон України «Про банки та банківську діяльність». Ринок розвивається стихійно, суб'єкти конкурентного середовища постійно змінюються, нормативно-правове регулювання ринку ще повністю не сформовано.	Кредити, ощадні вклади, розрахунково-касові операції. Банки не створювали нові види послуг.
II етап (1993–1994 рр.)	Значний рівень недовіри фізичних та юридичних осіб до банків. Більшість банків не ставили перед собою завдання розробки та впровадження нових послуг, а головним стратегічним орієнтиром в діяльності більшості банків було утримання позиції на ринку шляхом збільшення обігу коштів (максимального залучення коштів і надання кредитів).	Збільшення обсягів вкладів у порівнянні з попереднім періодом, що дозволило банкам збільшити кількість кредитних послуг. Розвиток асортименту депозитних банківських послуг був тимчасово призупинений і банки не здійснювали ані власну розробку нових послуг, ані запозичення в інших фінансових установах.
III етап (1995–2001 рр.)	Поява банків з іноземним капіталом, які приносять на ринок нові технології та послуги. Прийнято нову редакцію Закону України «Про банки та банківську діяльність». Спостерігається підвищення якості послуг, впроваджуються нові послуги (інноваційні для України загалом або для окремих банків).	Стрімкими темпами збільшується обсяг надання банківських кредитних та депозитних послуг. Збільшуються обсяги кредитування інвестиційної діяльності юридичних осіб.
IV етап (2001–2007 рр.)	Бурхливий розвиток ринку банківських послуг. Банківські установи масово починають використовувати мережеву стратегію при формуванні каналів просування та супроводження банківських послуг до споживача. Розширення банками філіальної мережі	Збільшення асортименту нових банківських послуг (пов'язаних з мережею Інтернет), покращення якості банківських послуг. Запровадження платіжних карток.

V етап (кінець 2007–поч. 2009 рр.)	Стрімке зниження обсягів банківських послуг. Погіршення стану розвитку ринку загалом. Призупинення впровадження інноваційних технологій, які б покращували якість банківських послуг. Збільшення рівня недовіри споживачів до банківських послуг загалом	Банки не здійснюють розробку та впровадження нових видів послуг.
VI етап (з поч. 2009 р. до поч. 2014 рр.)	Збільшення (хоч і не великими темпами) обсягів банківських послуг. Переоцінка банками якості власних послуг. Інвестування коштів в інноваційні технології з метою підвищення якості банківських послуг. Стратегія банків переорієнтована на утримання позицій на ринку фінансових послуг. Активізація впливу непрямих конкурентів, які пропонують товари-субститути. На цьому етапі активізувалася діяльність непрямих конкурентів банків, а саме страхових компаній, інвестиційних компаній, недержавних пенсійних фондів, які прямо впливають на обсяг продажу банківських послуг	Розробка нових послуг, спрямована на зниження собівартості та покращення якості банківських послуг. Рівень пропозиції банківських послуг (як за ціною, так і за якістю) не задовольняє попиту на ринку, а споживачі намагаються знайти альтернативні джерела фінансування власних потреб
VI етап (з поч. 2014 р. до сьогодні)	Системна банківська криза, що розпочалась 2014 року і триває сьогодні, є результатом переплетення трьох груп проблем: багаторічних структурних та інституційних диспропорцій економіки України, які є постійним джерелом ризиків загострення фінансових і валютних криз; проблем банківської системи, які в латентному стані існували більше десяти років; різкого загострення проблем банківської системи у 2014 році під впливом формажорних зовнішньополітичних чинників та регулятора, які привели до трикратної девальвації гривні і перетворення банківської кризи у системну.	Різка та тривала девальвація національної валюти, яка спровокувала вибухове зростання диспропорцій балансів банків, їх декапіталізацію та вихід валютних і кредитних ризиків за критичні межі, прискорила відтік депозитів з банківської системи та призвела до розгортання девальваційно-інфляційної спіралі.

У 2016 р. вітчизняна банківська система відзначила 25-річчя з дня створення та 20-річчя грошової реформи. За цей час банківська система зазнала як і злетів, так і падінь. Однак на сьогодні банки відіграють ключову роль у механізмі фінансового посередництва, а частка їхніх активів у структурі активів усіх установ фінансового сектора на 2016 р. становила близько 90%.

Коротко охарактеризуємо декілька основних етапів розвитку банківської системи:

1. Етап становлення і трансформації (1991–1996 рр.).
2. Етап якісного зростання та розвитку (1997–2007 рр.).

3. Фінансова криза (2008–2009 рр.) та післякризове відновлення (2010–2013 рр.).

Етапу становлення і трансформації банківської системи характерні такі риси (1991–1996 рр.):

- перереєстрація українських комерційних банків та початок формування банківської системи України як незалежної держави;
- створюється новий механізм грошово-кредитного регулювання; формуються умови для вільного переливання фінансових ресурсів у ті сфери, де їх використання дає найбільший ефект;
- створюється Національний банк України на основі концепцій, прийнятих у країнах з ринковою економікою;
- розвивається банківська система України на етапі становлення економічного та політичного суверенітету. У цей період відбувається створення банків «нової хвилі», масове утворення кишенькових банків;
- кінець етапу характеризується впровадженням передової платіжної системи (Системи електронних платежів (СЕП)); введенням національної валюти – гривні; низьким рівнем банківського менеджменту.

Для другого етапу характерні (1997–2007 рр.) такі риси:

- розвиток банківської системи в умовах поглиблення фінансово-економічної кризи;
- реєстрація представництва іноземних банків та банків за участю іноземного капіталу;
- з 1998 р. різке погіршення стану банків через кризу державних фінансів, причиною якої стала нездатність своєчасного здійснення платежів за ОВДП. Основним негативним наслідком фінансової кризи стало зниження рівня капіталізації банків;
- з 2000 р. (й аж до початку світової кризи) починається етап стабілізації та початку економічного піднесення в країні, про що свідчать значні темпи економічного зростання, стабілізація національної грошової одиниці, підвищення рівня монетизації економіки;
- у 2006–2007 рр. відбувається активне збільшення кількості банків до 198 банківських установ, що пов'язано з приходом банків з іноземним капіталом.

Слід зазначити, що експансія іноземного капіталу у банківський сектор, з одного боку, сприяла розширенню кількості операцій, що виконуються банками, зростанню конкуренції між банківськими установами, внаслідок якої їх послуги стали більш доступними для клієнтів, а з іншого, – призвела до більшої залежності банків від іноземних ресурсів та чутливості від змін, що відбуваються на зовнішніх фінансових ринках.

Третій етап розвитку вітчизняної банківської системи розпочався з початком фінансово-економічної кризи в середині 2008 р. Виникнення фінансової та економічної кризи в Україні стало очевидним восени 2008 р. після погіршення ряду економічних показників та повідомлень про фінансові

проблеми ряду провідних комерційних банків країни. Внаслідок падіння курсу гривні з 5 до більше, ніж 8 грн. за 1 дол. США, значно зросли неплатежі за кредитами в іноземній валюті, зменшилася вартість капіталу банків, що створило тиск на коефіцієнт достатності капіталу. Перед банківським сектором постала проблема ліквідності: близько 90% банків призупинили кредитування, було введено заборону на дострокове зняття депозитів. Усе це супроводжувалося негативними тенденціями й у реальній економіці: у 2009 р. реальний ВВП скоротився на 15%, реальний наявний дохід населення – на 10%, а рівень безробіття населення працездатного віку зріс до 9,6%. У цих умовах прибутковість банківського сектора суттєво погіршилася – збитки банківської системи у 2009 р. становили 38,5 млрд. грн. [121, с. 382].

Затягну кризу і проблеми на фінансових ринках банками України вдалося подолати лише 2011 р., коли змогли залучити достатній обсяг ресурсів на внутрішньому ринку, що дозволило відновити прийнятні показники ліквідності та капіталізації. В післякризові роки (2010–2013 рр.) банківська система почала поступово відновлюватися, однак соціально-політична дестабілізація знову негативно вплинула на її розвиток.

Звернемося до сучасного, четвертого етапу, стану і тенденції розвитку банківської системи в останні роки. Він розпочався з різкої девальвації гривні, прискорення інфляційних процесів, зменшення банківської ліквідності, зниження ефективності банків.

Банкрутство підприємств малого і середнього бізнесу, скорочення доходів підприємств і реальних доходів домогосподарств покрило кредитоспроможність банків. Через регуляторну кризу стрімко зменшилася кількість банків. Якщо впродовж 1998–2013 рр. із ринку було виведено 34 банки, а їхні вкладники одержали від ФГФВО компенсацію у сумі 5,8 млрд. грн., то лише за 2014–2015 рр. ліквідовано 63 комерційні банки (додатково ще 8 банків у 2016 р.), а вкладникам сплачено 54 млрд. грн. [144].

За станом на 01.06.2017 р. в Україні функціонувало 109 банків. Дані таблиці 1.4 характеризують основні показники функціонування банківського сектора ринку капіталів в Україні.

Дані табл. 1.2 характеризують основні показники функціонування банківської системи протягом періоду, котрий включає два останні етапи, та свідчать про глибину банківської кризи 2014–2015 рр. Порівняно з 2013 р., число діючих банків зменшилося на 69 одиниць, активи – на 1,85%, а резерви за активними операціями (через збільшення проблемної заборгованості за кредитами) зросли у 2,4 рази, що вказує на зниження фінансової стійкості банківської системи та ускладнення умов кредитування економіки.

Упродовж 2010–2013 рр. кількість банків була порівняно стабільною та коливалася в межах від 176 до 182. При цьому серед них переважали банки, які обслуговували місцеві й вузькоспеціалізовані ринки. На 10 найбільших банків припадало понад половини капіталу, активів і зобов'язань, а на 20 банків – приблизно 85%. А далі вже почалося масове банкрутство і закриття банків.

Слід також зазначити про збільшення кількості банків із іноземним капіталом. Якщо у 2004 р. їх було 7, то у 2010 – вже 20; а частка іноземного капіталу підвищилася з 9,6 до 40,8%. За станом на 1 травня 2016 р., на вітчизняному ринку працювало 16 банків з іноземним капіталом, а їхня частка в капіталі банківської системи сягнула 45,9%.

Цікавою є тенденція обсягу кредитів, виданих банками. Так, кількість кредитів суб'єктам господарювання зросла з 475,0 млрд. грн. до 777,9 млрд. грн., а обсяг кредитів фізичним особам зменшився з 222,5 до 145,7 млрд. грн. Особливу роль у вітчизняній банківській системі відіграють державні банки: Ощадбанк та Укрексімбанк (100%); УБРР – 100% (у 2016 р. уряд прийняв рішення продати банк на аукціоні), та банки з державною участю в капіталі.

Взагалі частка держбанків і банків із державною участю у статутному капіталі банків становила 31,9%, у власному – 16,8%, в активах – 29,8% та 31,45% на зобов'язання банківської системи. На думку фахівців, такий рівень участі держави в банківському секторі є надто високим, і наслідками збільшення її ролі можуть бути деформація ринкових засад функціонування банків та послаблення банківської конкуренції.

До основних тенденцій, характерних для розвитку банківської системи в період 2014–2017 рр. можна віднести:

1. Проведення НБУ політики «очищення» системи від банків–«зомбі», банків–«мойок» і банків–«фантомів».

2. Розкриття інформації про власників банків, його мажоритарних акціонерів і кінцевих бенефіціарів.

3. Проведення стрес-тестування першої топ-двадцятки банків з наступним стрес-тестуванням інших банків.

4. Значна зміна структури банківської системи й механізмів фінансового посередництва.

5. Закладення нових принципів проведення грошово-кредитної політики: розпочинається перехід від режиму таргетування валютного курсу до режиму таргетування інфляції, посилюється координація монетарної та бюджетної політики, вдосконалюються методи та інструменти грошово-кредитного регулювання.

6. Повсюдне поширення використання інтернет-банкінгу.

Водночас звернемо увагу на деякі тенденції. Для спроможності банківської системи підтримувати і розвивати економіку країни потрібні достатні обсяги капіталу. За станом на 01.02.2016 р. загальний обсяг капіталу становив майже 140 млрд. дол. і зменшився у 2015 р. на 90 млрд. грн. При цьому статутний капітал виявився вдвічі більшим за наявний, що вказує на значну декапіталізацію банківської системи. Відношення наявного до статутного капіталу скоротилося з 1,62 у 2007 р. (докризовому) до 0,5 у 2016 р., а частка капіталу банків у пасивах системи – з 15,0% у 2013 р. до 8,3% у 2016 р.

Одночасно зі зниженням обсягів власного капіталу зменшився регулятивний капітал – з 205 млрд. грн. у 2014 р. до 128,1 млрд. дол. за станом

на 01.06.2016 р., що свідчить про значне погіршення фінансової стійкості банківського сектора. Про це свідчить і динаміка співвідношення власного банківського капіталу та ВВП: у 2013 р. – 12,6%, у 2015 р. – лише 5,2%.

У сучасних умовах банківський капітал (як підкреслюють науковці та практики банківської справи В. І. Міщенко і С. В. Науменкова) нездатний якісно виконувати свої функції, передусім, капіталоутворювальну, трансформаційну та захисну.

На ще одну проблему звертає увагу професор Л. М. Рябініна у своїй статті «Кредитна експансія та її вплив на економіку України». Обсяг виданих банками позичок зріс з 1996 р. до 2015 р. з 5,4 млрд. грн. до 1 трлн. 20 млрд. грн. (тобто у 200 разів), тоді як реальний ВВП (не номінальний, який не враховує інфляцію) збільшився у 1,5 рази і досягнув 72,5% від показника ВВП 1991 р.; у 1996 р. – падіння ВВП – 47% від 1991 р.

Банки мультиплікативно примножують безготівкову грошову масу, розширюють кредитування і створюють так звані «неіснуючі» внески і вкладення. Таке співвідношення темпів зростання банківських пасивів (і обсягу кредитування) і темпів ВВП створюють усі умови задля інфляції, рівень якої, як підкреслює проф. Рябініна, за роки незалежності України досягнув 24 млн. відсотків. На нашу думку, це ще один прояв фінансоміки, її віртуального фінансового капіталу.

Багато вчених сьогодні приділяють значну увагу такому поняттю, як кредитна експансія оскільки кредитна експансія як розширення кредиту в економіці країни, що на практиці сприяє економічним кризам у них (як, наприклад, у країнах Латинської Америки, Південно-Східної Азії, включаючи Японію, та ін.), сьогодні існує і в Україні.

Починаючи з 1992 р., НБУ ввів для комерційних банків обов'язкове часткове резервування щодо депозитів для створення банками своїх резервів ліквідності. Як показав аналіз, нормативи обов'язкового резервування були встановлені на рівні 10–17%. Надалі вони були знижені й диференційовані за секторами економіки, строках і валютах вкладів, а з кінця 2008 р. (для резидентів) і з 1.07.2011 р. (для нерезидентів) нормативи в національній валюті були встановлені на нульовому рівні, що означало надання банкам необмеженого права використовувати всі гривневі вклади для кредитування. Це призвело до негативних наслідків втрати банками своєї ліквідності, навіть банкрутством, особливо в їхній гонитві за прибутками, бо «платоспроможний, але неліквідний банк шансів на виживання практично не має». Не випадково Людвіг фон Мізес вважав, що банківська система з частковим резервуванням неминуче веде до експансіоністського розширення кредиту грошима, не забезпеченими реальними заощадженнями, що провокує неконтрольований циклічний ріст грошової маси і веде до економічного спаду й рецесії. Більше того, «кредитна експансія завжди призводить до економічної кризи».

Кредитна експансія – це не тільки кількісний процес розширення масштабів кредитування, але на думку МВФ, – зміна грошової маси в обігу.

Протягом 1991–2014 рр. грошова маса (М3) збільшилася більш, ніж у 100 разів, у той час, як питома вага готівки в обігу скоротилася з 42,6% до 29,6% за рахунок збільшення частки депозитів, що дозволяє зробити висновок про мультипликативне збільшення банками безготівкових грошей. При цьому, надаючи позички за рахунок залучених коштів, банки одночасно надавали їх і понад наявних у них ресурсів, створюючи при цьому уявні вклади, що погіршують банківську ліквідність.

У дослідженні особливостей кредитної експансії в Україні відзначимо, що збільшення обсягів кредитування в іноземній валюті значно випереджувало збільшення загальної маси наданих банками позичок, тим самим означаючи, що в країні поряд з розширенням кредиту в національній валюті існувало й розвивалося валютне розширення кредиту, яке і сприяло виникненню валютних кредитних бумів, метою яких є лише максимальне отримання банками прибутків.

Для прикладу слід розглянути наслідки кредитної експансії та виникнення кредитного буму в 2014 р. Серед основних причин кредитної експансії та руйнівних наслідків кредитного буму 2014 р. у країні варто назвати, у першу чергу, встановлення НБУ нульової норми обов'язкового резервування за гривневими вкладками, що надало банкам необмежену потенційну спроможність до кредитування. При цьому, як показала практика, очікування багатьох позичальників (і юридичних, і фізичних осіб) щодо своєї майбутньої платоспроможності виявилися завищеними, що створило їм утруднення зі своєчасним поверненням позичок і призвело до росту простроченої заборгованості банкам з наступним погіршенням якості активів останніх. Відповідно, ліквідність банків стала знижуватися, у зв'язку із чим банки для її підтримки стали звертатися до НБУ за позичками рефінансування, обсяг яких у 2014 р. перевищив розмір регулятивного капіталу банків, що у свою чергу сприяло росту витрат банків як на створення резервів, так і на підтримку своєї ліквідності. Все це призвело до росту видатків банків і, як результат, до серйозних збитків. Не менш важливою причиною кредитної експансії в Україні було зниження Нацбанком облікової ставки, що сприяло зниженню процентних ставок банків за позичками і депозитами.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що виникнення й розвиток кредитної експансії в Україні зумовлено, з одного боку, гострою необхідністю господарюючих суб'єктів у кредитних ресурсах як для розширення діючих, так і створення нових підприємств в умовах переходу до ринку. З другого ж боку, домашні господарства, усвідомивши переваги ринкової економіки, стали звертатися в банки за позичками для придбання споживчих товарів тривалого користування. Як результат, у банках зріс обсяг наданих в економіку позичок, але зросли й обсяги простроченої заборгованості. Відповідно зменшився рівень ліквідності банків і виникла гостра необхідність у залученні від НБУ позичок рефінансування.

Проаналізуємо динаміку депозитів і кредитів банків у 2010–2016 рр. у розрізі суб'єктів господарювання, строків, валютної структури, секторів економіки, галузей та відсоткових ставок.

Ключовою характеристикою рівня розвитку та спроможності банківської системи підтримувати економіку є наявність достатніх обсягів капіталу. До кризи 2014–2015 рр. обсяг капіталу активно збільшувався – з 18,4 млрд. грн. у 2005 р. до 192,6 млрд. грн. у 2014 р.; однак за станом на 01.01.2016 р. його обсяг зменшився до 139,2 млрд. грн., що свідчить про погіршення фінансової стійкості банківської системи (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Депозити, залучені банками України в період 2010–2016 рр.

Депозити, залучені банками в період 2010–2016 рр., у розрізі секторів економіки, млрд. грн. рік	Усього	Інші фінансові корпорації	Сектор загального державного управління	Нефінансові корпорації	Інші сектори економіки (а саме домашні господарства)
2010	416,7	19,0	4,1	116,1	277,4
2011	491,8	21,8	3,9	153,1	312,9
2012	572,3	20,9	5,9	173,3	372,2
2013	670,0	26,2	3,0	195,2	445,7
2014	675,1	29,9	3,8	218,7	422,7
2015	716,7	29,0	6,0	265,4	416,3
2016	750,3	25,2	12,4	285,3	425,7

Недостатній обсяг банківського капіталу, його низька якість великою мірою зумовлені недосконалою ресурсною базою банків, головною складовою котрої є депозити юридичних і фізичних осіб. Упродовж 2010–2017 рр. обсяг залучених банками депозитів збільшився з 416,7 до 750,3 млрд. грн., тобто майже в 2 рази.

Основним джерелом банківських депозитів є домашні господарства, на які припадає у 2016 р. близько 56,7% та нефінансові корпорації – 38%. За строковою структурою переважають депозити на вимогу й терміном до одного року, частка яких на 1 травня 2016 р. дорівнювала 42,8% та 38,5% відповідно. Щодо валютної структури, варто зазначити, що майже половину депозитів банки залучають в іноземній валюті. Так, за станом на вказану дату 47,1% депозитів було залучено в іноземній валюті, у т.ч. 39% депозитів корпоративного сектора та 54% депозитів фізичних осіб [144].

Окрім цього, банківська криза 2014–2015 рр. істотно вплинула на вартість залучення ресурсів. Починаючи з 2010 р., середні процентні ставки за депозитами підвищилися з 9,4 до 11,7%. Найбільш зросли ставки за депозитами домашніх господарств у національній валюті – з 14,6 до 19,1% (у 2016 р.).

Разом з тим, у іноземній валюті вони знизилися як для корпоративного сектора, так і для домашніх господарств.

Оскільки основною функцією банків є кредитування економіки, слід також проаналізувати динаміку кредитної діяльності вітчизняних банків. Аналіз свідчить, що обсяги надання кредитів постійно зростають: у 2016 р., порівняно з 2010 р., загальна сума кредитів зросла з 732,8 млрд. грн. до 989,8 млрд. грн. При чому у 2014 р. цей показник становив 1020,1 млрд. грн. (табл. 1.3). У розрізі секторів економіки найбільшою є частка кредитів нефінансовим корпораціям та домашнім господарствам. Наприклад, за станом на 01.05.2016 р. на перші припадало 81% всіх виданих банками кредитів, а на другі – 17,2%.

Так, структура кредитування національної економіки країни є недосконалою. Більшість складають кредити підприємства оптової та роздрібною торгівлі (34,1%), а також підприємства переробної промисловості (25%). При цьому істотно зменшилися обсяги кредитування будівельних підприємств, фінансування операцій з нерухомістю, підприємств сільського господарства й транспорту. У структурі кредитів домашнім господарствам переважають позики на споживчі цілі (55–60%) та на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості (40%).

Таблиця 1.3

Кредити, надані банками України у розрізі секторів економіки за період 2010–2016 рр.

Кредити в розрізі секторів економіки, надані банками України протягом 2010-2016 рр., млрд. грн. рік	Усього	Інші фінансові корпорації	Сектор загального державного управління	Нефінансові корпорації	Інші сектори економіки (домашні господарства)
2010	732,8	13,4	8,8	501,0	209,6
2011	801,8	16,4	8,5	575,5	201,3
2012	815,1	16,2	5,8	605,4	187,7
2013	910,8	19,3	5,9	691,9	193,6
2014	1020,7	25,6	4,9	778,8	211,3
2015	981,6	15,6	3,4	787,8	174,9
2016	989,9	14,6	2,7	802,0	170,6

Негативним моментом у розвитку банківського сектора є те, що впродовж останніх років у структурі кредитів переважають короткострокові. За станом на 1 травня 2017 р. на кредити до одного року припадало 44,4%, від одного до п'яти років – 34%, а понад п'ять років – 21,6%. Аналіз структури банківських кредитів у розрізі валют свідчить про високий рівень доларизації економіки. Частка кредитів у іноземній валюті корпоративному секторі складає 57,4%, а домашнім господарствам – 54,3%.

Також у 2016 р. внаслідок погіршення кредитоспроможності позичальників і умов кредитування через фінансову й економічну нестабільність банки збільшили процентні ставки за наданими кредитами. Аналіз перелічених показників свідчить про те, що впродовж останніх років нова криза сильно зменшила ефективність функціонування банківської системи.

За результатами дослідження міжнародного рейтингового агентства Standart&Poors, за станом на початок 2017 р. частка проблемних кредитів банків України знаходиться на рівні 40% [1]. Однак на думку багатьох експертів, все ж таки довгострокове кредитування є головним прискорювачем розвитку економіки та одним із індикаторів, що відображає ставлення населення до банківської системи.

Проведений аналіз довів, що проблеми банківського кредитування продовжують впливати на загальний фінансовий стан банківської системи України.

За результатами станом на 1 січня 2017 р., активи банківської системи за вирахуванням сформованих резервів збільшилися на 18,98% (або на 200105 млн. грн.), у порівнянні з показниками початку 2012 р. Натомість кредитний портфель банків України має тенденцію до скорочення [144].

Відносними показниками кредитної діяльності банків на макрорівні є рентабельність активів та капіталу, норматив адекватності капіталу (H2) та чиста процентна маржа. Результати розрахунку наведені в табл. 1.4

Таблиця 1.4

**Відносні показники кредитної діяльності банків України
за 2012–2017 рр.**

Відносні показники кредитної діяльності банків за станом на	Рентабельність активів банків України (ROA), %	Рентабельність капіталу банків України (ROE), %	Адекватність капіталу банків України (H2), %
01.01.2012	-0,76	-5,27	18,9
01.01.2013	0,45	3,03	18,26
01.01.2014	0,12	0,81	15,6
01.01.2015	-4,07	-30,46	12,74
01.01.2016	-5,46	-51,91	13,07
01.01.2017	-12,60	-116,74	12,69

Як відомо, основними показниками, що характеризують рентабельність банківської діяльності, є ROA та ROE. Найбільш яскраво вплив економічних факторів на банківське кредитування відображає показник рентабельності активів банку, або ROA. Він використовується для оцінки діяльності управління банку, оскільки характеризує здатність менеджменту ефективно управляти активами банку. Оптимальне значення коефіцієнту дорівнює 1% і вище.

Саме початок 2012 р. свідчить про негативні зміни у фінансовому стані банківських активів, рентабельність активів уперше має негативне значення (0,76%), отже, оптимальне значення – 1% не досягнуто. Схожу тенденцію має

коефіцієнт рентабельності капіталу (ROE). З 2013 р. спостерігається покращення: рентабельність активів складала 0,45%, а капіталу – 3,03%. Проте з 2014 р. почалося зниження даних показників: ROA з 0,12 до -5,46% на початку 2016 р. та -12,60% на початку 2017 р.; ще гірше з показником ROE: зменшення відбулося з 0,81% до -51,91% у 2015 р., що значно вплинуло на фінансову стійкість банків, внаслідок чого в 2014–2015 рр. більшість банків збанкрутувало, а на початок 2017 р. цей показник склав -116,74%. Зниження показників рентабельності завжди свідчить про загальне погіршення фінансового стану банківської системи, що відповідно призводить до зростання кредитних ризиків та зменшення якості кредитного портфеля.

Коефіцієнт адекватності регулятивного капіталу є одним із основних економічних нормативів діяльності банків. Він відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру [144]. За результатами розрахунку, значення цього коефіцієнта скорочувалось з 18,9% у 2011 р. до 13,07% у 2015 р. Таке скорочення саме у після кризовий період пов'язане із відтоком іноземного капіталу з банківської системи України. Ця проблема є досить гострою для фінансового сектору економіки країни, проте вже в 2014 р. бачимо тенденцію до зростання на 2,59%, що свідчить про відновлення стабільності банків з українським капіталом, хоча й незначне покращення.

Якість кредитного портфелю досить важко точно оцінити, оскільки на неї впливає досить багато факторів, що не піддаються кількісній оцінці. Крім того, методологія розрахунку проблемної заборгованості, за офіційною статистикою НБУ та міжнародними рейтинговими агентствами, суттєво відрізняються, навіть кожен окремий банк, опираючись на власну кредитну політику, використовує різноманітні способи оцінки та управління рівнем проблемної заборгованості.

Проведено аналіз сукупного кредитного портфеля обраних банків. Так, якщо на початок 2014 р. обсяг сукупного кредитного портфеля банків складав 358900,17 млн. грн., то вже наступного року він збільшився на 16,91% – до 419600,80 млн. грн., а вже на початок 2017 р. збільшився на 8,47% та складав 455121,81 млн. грн.

Також проаналізовано питому вагу сукупного кредитного портфеля в активах банків. За період з 2014 по 2017 рр. обсяг наданих кредитів відносно активів банків з кожним роком збільшується. Частка сукупного кредитного портфеля в активах банків на початок 2017 р. складає 80,67% та має тенденцію до зростання. Це свідчить про високий рівень ризику кредитних операцій. Великий обсяг кредитного портфеля в загальних активах банків, який відображається протягом аналізованого періоду, є наслідком втрати стабільності банківської системи.

На початок 2014–2017 рр. найбільшу частку кредитного портфеля в активах банку має ПАТ «ОТП Банк». Питома вага його кредитного портфеля в

активах на початок 2014 р. становить 89,22%, а вже на початок 2016 р. – 92,62%. Частка кредитного портфеля ПАТ «Державний ощадний банк України» в активах банку на початок 2014 р. та на початок 2017 р. є найменшою та становила відповідно 69,75% і 77,25% [3].

Аналіз обсягів наданих кредитів юридичним та фізичним особам групою аналізованих банків України за період з 2013 по 2017 рр. представлено в табл.1.5.

На початок 2015 р. сума наданих кредитів фізичним особам п'ятьма банками становила 50,04 млрд. грн., а на початок 2017 р. вже зросла до 59,72 млрд. грн., тобто обсяг наданих кредитів за 2 років збільшився на 9,69 млрд. грн., або на 19,36%. Аналогічна ситуація спостерігається за наданими кредитами юридичним особам. З січня 2014 р. по січень 2017 р. відбулося зростання наданих кредитів юридичним особам на 86,24 млрд. грн., або на 39,44% [144]. Частка зростання за проаналізований період становила 61,87% від загального обсягу зростання.

Частка кредитів юридичним особам за період з січня 2014 р. по січень 2017 р. у середньому зросла на 39%. Це свідчить про те, що банки зменшують надання кредитів фізичним особам та збільшують юридичним особам, таким чином віддаючи перевагу кредитуванню юридичних осіб та зменшуючи ризик самого процесу кредитування намагаючись повернути надані кошти разом з процентами [76].

Таблиця 1.5

Динаміка обсягів наданих кредитів юридичним та фізичним особам деякими банками України за період 2015–2017 рр.

Назва банків	Кредити юридичним особам, млн. грн.		Темп приросту, %		Кредити фізичним особам, млн. грн.		Темп приросту, %	
	2015	2017	2015	2017	2015	2017	2015	2017
Приватбанк	145341	151705	34969	-76	30104	26105	19702	-35
Ощадбанк	84758	62 740	63283	-25	4295	2 947	2911	-32
Укрсоцбанк	20025	19 483	9382	-53	17245	16 921	10246	-41
Промінвестбанк	42806	31 799	26 018	-39	117	55	35	-70
OTP Bank	11955	7 039	10 545	-12	7964	6 360	4666	-41

Доцільно проаналізувати і якість сукупного кредитного портфеля шляхом дослідження наявності недіючих кредитів у кредитному портфелі банків.

Недіючі кредити – загальна сума кредитів, які віднесено до IV і V категорії якості відповідно до вимог постанови НБУ № 23 від 25.01.2012 р. МВФ рекомендує включати до недіючих кредитів усі позики, які було прострочено більш, ніж на 3 місяці, та позики, обслуговування яких є слабким та незадовільним. До обсягу недіючих кредитів відноситься загальний обсяг заборгованості за ними, а не тільки прострочена сума.

Частка недіючих кредитів у сукупному кредитному портфелі за період з 2013 по 2017 р. зростає до 30,5% та за станом на січень 2017 р. становить 406921,97 млн. грн. (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Динаміка обсягів недіючих кредитів банків України за період 2015–2017 рр.

Роки	Недіючі кредити, млн. грн.	Відношення недіючих кредитів до кредитного портфеля, %
2015	83247,88	17,22
2016	366443,54	28,12
2017	406921,97	30,50

Обсяг недіючих кредитів у сукупному кредитному портфелі банків за аналізований період збільшився на 40904,70 млн. грн. Такий значний розмір недіючих кредитів свідчить про великий сукупний ризик за всіма кредитними операціями та зобов'язаннями банків з кредитування і виявляється у зменшенні вартості активів.

Зростання кредитів IV і V категорії якості призводить до збільшення резервів за кредитними операціями банків за рахунок зменшення активів, тому важливим завданням в процесі банківського кредитування та управління кредитним портфелем є ефективне управління ризиками [144].

Створення резервів для відшкодування втрат за кредитним ризиком банків полягає в акумуляції частини коштів, які в подальшому використовуються для компенсації неповернених банку кредитів. Резервування є одним із способів самострахування банку і захисту вкладників, кредиторів та акціонерів.

Досліджено розмір сукупних резервів за кредитними операціями відносно розмірів кредитних портфелів банків. За результатами дослідження визначено, що на початок 2017 р. відносний показник резервування складає 9% (табл. 1.7). У порівнянні з попереднім періодом (за станом на січень 2016 року – 12%), відзначається зниження даного показника на 3 пункти.

Таблиця 1.7

Динаміка резервування кредитів банками України за період 2015–2017 рр.

Роки	Кредити банків України, млн. грн.	Резервування кредитів банків України, %
2015	873611	9,9
2016	713974	12,4
2017	554637	9,0

Розмір сукупного кредитного портфеля збільшився за проаналізований період на 30,27%, тобто прослідковується невелика тенденція до зменшення сукупного резерву відносно сукупного кредитного портфеля банків.

Щоб визначити вплив зміни обсягів наданих кредитів на розмір чистих процентних доходів від кредитних операцій банків, проаналізуємо тенденції змін доходів за цим видом діяльності.

Динаміка чистих процентних доходів за кредитними операціями банків України наведена у табл. 1.8. Протягом періоду з 2014 по 2017 рр. відбувалося зниження загального розміру чистих процентних доходів банків.

Досліджуючи зміни чистих процентних доходів за кредитними операціями банків, визначено, що за аналізований період найбільше збитків отримав ПАТ «ОТП Банк». Так, за станом на 01.01.2013 р. обсяг чистих процентних доходів банківської установи становив 645,12 млн. грн., на 01.01.2014 р. – 947,23 млн. грн., а вже на 01.01.2015 р. був від'ємним та становив -2922,48 млн. грн. Отже, за проаналізований період відбулося зниження абсолютного розміру чистих процентних доходів, які одержані від наданих кредитів на 3567,60 млн. грн., а темп спаду становив 553,01%.

Таблиця 1.8

Динаміка чистих процентних доходів від наданих кредитів деяких банків України у період 2014–2016 рр.

Назва банків	Значення показника на певну дату, млн. грн.			Абсолютний приріст за період аналізу, млн. грн.	Темп приросту за період аналізу, %
	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017		
Приватбанк	8444,16	7258,04	3710,40	-4733,16	-56,06
Ощадбанк	5502,76	5309,97	5879,9	377,14	6,85
Укрсоцбанк	2058,98	1325,9	318,46	-1740,52	-84,53
Промінвестбанк	1338,07	1611,06	1533,18	195,11	14,58
ОТР Банк	947,23	-2922,48	1889,36	942,23	0,10

Досліджуючи зміни чистих процентних доходів за кредитними операціями банків, визначено, що за аналізований період найбільше збитків отримав ПАТ «ОТП Банк». Так, за станом на 01.01.2013 р. обсяг чистих процентних доходів банківської установи становив 645,12 млн. грн., на 01.01.2014 р. – 947,23 млн. грн., а вже на 01.01.2015 р. був від'ємним та становив -2922,48 млн. грн. Отже, за проаналізований період відбулося зниження абсолютного розміру чистих процентних доходів, які одержані від наданих кредитів на 3567,60 млн. грн., а темп спаду становив 553,01% .

Чистий процентний дохід банків за 2016 р. зменшився на 31,21%, або на 5708,71 млн. грн. Зменшення чистих процентних доходів за кредитними операціями свідчить про негативні тенденції в роботі банків, та зниження ефективності дій за кредитними операціями. Проведений аналіз свідчить про негативні тенденції, що пов'язані зі зниженням абсолютної та відносної величини чистих процентних доходів від обсягів наданих кредитів банків юридичним та фізичним особам.

У результаті проведених досліджень визначено, що діяльність банків у сфері кредитування протягом останніх трьох років не є успішною. Банки не можуть пристосуватися до кризового стану в країні та постійної нестабільності у політичній сфері. Обсяг кредитного портфеля банків відносно активів збільшується, але реальна його величина скорочується, що пов'язано зі зниженням якості кредитного портфеля. Відповідно це призводить до зниження дохідності кредитних операцій банків та зростання рівня кредитного ризику, бо значна частка активів акумулюється у вигляді резервів на покриття збитків.

Для вирішення цієї проблеми банки повинні більше приділяти уваги підвищенню якості та ефективності управління кредитним портфелем. У теперішній час головним завданням для банків є комплексна оцінка кредитоспроможності майбутніх позичальників та постійний моніторинг вже існуючих проблемних кредитів. Адже негативно класифіковані кредити не є остаточними збитками банку, бо вони можуть бути покриті забезпеченням. Виконання цих заходів кожним банком підвищить їх рівень прибутковості та надійності.

1.2. Удосконалення депозитної діяльності банків у сучасних умовах

На сьогодні депозитна політика є важливою складовою банківської діяльності, оскільки вона визначає ресурсний потенціал банку як передумову подальшого здійснення активних операцій.

За своїм змістом процес реалізації депозитної політики передбачає комплекс заходів, різноманітних інструментів і методів, що дозволяють сформуванню збалансованого депозитного портфеля, а також забезпечити конкурентоспроможність фінансово-кредитної установи на ринку банківських послуг. Цей аспект, на наш погляд, є особливо важливим, оскільки за умов функціонування вітчизняного ринку банківських послуг, зокрема, наявності значної кількості банківських установ, отже, високого рівня конкуренції, а також різкого зниження довіри до банківських установ, зниження рейтингових позицій банків, постає першочергова проблема дефіциту фінансових ресурсів і завданням для кожного конкретного банку є віднайти найбільш оптимальні способи її вирішення.

В умовах клієнтоорієнтованої концепції функціонування банківських установ важливе місце відводиться саме клієнтам як безальтернативно пріоритетному джерелу банківських ресурсів. А отже, ставлення клієнтів до банківської установи визначає подальшу доцільність функціонування тієї чи іншої фінансово-кредитної установи.

Глобальна криза останніх років у своїй основі є, на наш погляд, наслідком всеохоплюючої кризи довіри, що проникла у бізнес-відносини на усіх рівнях економічної системи. А тому банки не довіряли клієнтам, вкладники – банкам, а суб'єкти господарювання знизили рівень довіри до своїх контрагентів, – за результатами дослідження Інституту Геллапа, який провів

дослідження, опитавши в 2015 р. по 1000 чоловік, старше 15 років у 135 країнах світу.

Так, тринадцять відсотків греків суттєво знизили довіру до фінансових установ своєї країни у 2015 р., що призвело до віднесення цієї країни у загальноєвропейський список країн, де довіра до фінансових інститутів була одним з найгірших у світі минулого року, у семи країнах Європейського союзу банківським установам довіряли менше, ніж 30% чоловік, що набагато нижче середнього 55% зі 135 країн (табл. 1.9) [218].

Таблиця 1.9

Рівень довіри до фінансово-кредитних установ у європейських країнах у кінці 2015 – поч. 2016 р., у %

Країна	Довіряють	Не довіряють	Не визначились
Греція	13	82	5
Ісландія	16	76	8
Ірландія	16	83	1
Іспанія	18	80	2
Італія	20	76	4
Угорщина	27	67	6
Великобританія	27	72	1
Україна	28	61	11
Литва	29	63	8
Сербія	29	65	6

Отже, скептичний настрій населення забезпечив Україні 8 місце за рівнем довіри до банків. Позаду України опинилися тільки Греція (13% населення впевнені в банках), Ісландія (16%), Ірландія (16%), Іспанія (18%), Італія (20%), Угорщина (27%) і Великобританія (27%). Відсутність довіри до фінансових інститутів серед країн-членів ЄС, безсумнівно, є результатом тривалої боргової кризи усієї Єврозони і суттєвої ролі банківських установ у цих процесах. У ряді країн ЄС впевненість громадян у фінансових інститутах була нижчою у 2015 р., ніж у розпал світової фінансової кризи 2008–2009 рр. Така криза довіри є серйозною проблемою для економічного відновлення Європи.

У різкому контрасті з Європою і США багато азіатських країн пережили світову фінансову кризу достатньо добре, а їхні економіки у 2015 р. почали розвиватися зі значним економічним імпульсом. Це допомагає пояснити, чому довіра до фінансових установ була найвищою в Азії в минулому році, особливо серед ринків, що розвиваються, зокрема, в Південно-Східній і Південній Азії, де середній рівень довіри становив 77% і 75% відповідно. У Шрі-Ланці, Таїланді, Камбоджі, Малайзії майже дев'ять з 10 жителів висловили впевненість у фінансових інститутах своїх країн.

Показники впевненості громадян у Східній Азії не відстають від південних азіатських регіонів. Зокрема, медіана показника довіри в регіоні складає 66%, а у Китаї цей показник дещо вищий – 72% (табл. 1.10).

**Рівень довіри до фінансово-кредитних установ у регіональному
аспекті у кінці 2015 – поч. 2016 р., у %**

Країна	Довіряють	Не довіряють	Не визначились
Південно-Східна Азія	77	9	14
Південна Азія	75	15	10
Канада	74	25	1
Східна Азія	66	30	4
Центральна Африка	61	33	6
Східна і Північна Африка	57	31	12
Латинська Америка	50	44	6
Країни Східної Європи	47	46	7
Країни Європейського Союзу	37	55	8
США	37	62	1

Найвищий рівень довіри до банків зареєстрований в Руанді, Шрі-Ланці, Таїланді, Камбоджі та Малайзії (86% і більше). Отже, високий рівень довіри до банків багатьох азіатських країн є хорошим знаком для розширення сектору фінансових послуг, що в свою чергу є підґрунтям для майбутнього економічного зростання в цих країнах.

Результати опитування, проведеного компанією GfK (найбільша компанія з маркетингових та соціальних досліджень в Україні, що входить до міжнародної дослідницької мережі GfK Group) на замовлення Незалежної асоціації банків України (НАБУ), свідчать про недостатньо високий рівень фінансової грамотності населення.

Так, лише 9,2% респондентів на постійній основі контролюють свої доходи і витрати, а фінансовим плануванням власного бюджету цікавляться тільки 8,7% опитаних. Цей фактор не в останню чергу впливає на популярність банківських послуг. Тому серед громадян, яким вдається робити заощадження, найбільшою популярністю поки що користуються заощадження в готівковій формі (таку відповідь дали 44,4% опитаних), 0,3% – вкладають в золото або ювелірні вироби, і тільки 3,7% українців надають вільні кошти банку. Найбільш популярні банківські заощадження серед людей 30–39 років (5,9% таких респондентів зберігають вільні кошти саме в банках). Має значення і рівень освіти. Серед людей з вищою освітою банківські заощадження використовують 6,9% , тоді як серед людей із середньою освітою – тільки 2% [78].

Низька обізнаність громадян України щодо функцій та принципів роботи фінансових установ стає причиною формування певної недовіри до банків і банківської системи загалом серед окремих верств суспільства. Так, при виборі інструментів заощаджень прислухаються до порад працівників фінансових установ лише 7,4% опитаних. Найбільшою довірою банківські співробітники користуються у громадян 20–29 років (12,6% опитаних цього віку орієнтуються на їх пропозиції). Найменше на рекомендації банків звертають увагу люди похилого віку. Вони в першу чергу прислухаються до членів своєї сім'ї.

Взагалі не довіряють банкам 6,6% опитаних. Як і у випадку з банківськими працівниками, найбільшу недовіру до кредитно-фінансових установ мають люди у віці старше 60 років. З них 11,5% заявили, що не роблять заощадження саме внаслідок недовіри до банків. Серед громадян 40–49 років недовіру висловили 8,6%, серед респондентів у віці 30–39 років – 7%. Серед опитаних у віці 20–29 років і 50–59 років не довіряють банкам 4 і 4,3% відповідно. Найбільшу довіру продемонстрували молоді респонденти (16–19 років) – серед них немає жодного, хто не довіряє банкам. Якщо проаналізувати відповіді в розрізі регіонів, то найменше довіряють банкам жителі Києва (на це вказали 25,9% респондентів) та східних регіонів (10,6% опитаних). Найбільш лояльно ставляться до фінансових установ жителі центральних регіонів (недовіру висловили лише 1,6% опитаних).

Завдання відновлення довіри є першочерговим для кожного економічного суб'єкта для забезпечення стабілізації економіки та створення передумов для економічного зростання [121]. Ця теза підтверджується тим, що саме довіра є спонукальним чинником ощадної поведінки населення, при цьому така поведінка формується під впливом факторів макро- та мікросередовища об'єкта (рис. 1.1).

Із рисунку 1.1 можна чітко відзначити суб'єкти та об'єкти довіри саме у контексті депозитної діяльності. Отже, між суб'єктами довіри існує взаємозв'язок через бізнес-відносини, у яких саме рівень довіри визначає якість даних відносин.

У свою чергу, об'єкти довіри розподілено нами згідно з рівнями бізнес-відносин навколо депозитної діяльності. Зокрема, це рівень банківської системи із впливом факторів макросередовища (соціальні, політичні, економічні тощо), рівень банківської установи із впливом як макро-, так і мікросередовища (стратегія банку, депозитна політика, організаційна структура, маркетингова система банку тощо) та рівень окремого депозитного продукту із беззаперечним впливом факторів мікросередовища.

Рис. 1.1. Довіра у депозитній діяльності банківських установ

Досліджуючи депозитну діяльність вітчизняних банківських установ у контексті проблеми рівнів довіри, доцільно виділити ряд важливих аспектів,

врахування яких дозволить проводити виважену та ефективну депозитну політику банківським установам.

Загалом відзначимо, що за результатами дослідження Генерального департаменту інформаційних технологій і платіжних систем НБУ, довіра населення до банківської системи України дещо зростає. Так, за перше півріччя 2017 р. загальна кількість рахунків фізичних осіб збільшилася на 6,5% і склала 190,7 млн. грн. [99]. У свою чергу, приріст залишків коштів за рахунками фізичних осіб з початку року склав 12%. Крім того, в останні роки в Україні, як і в усьому світі, швидко зростає ринок платіжних систем і активно розвиваються безготівкові розрахунки. Так, у першому півріччі 2017 р., порівняно з аналогічним періодом 2016 р., обсяг операцій, здійснених з використанням платіжних карт, виріс на 23,3% і склав близько 348 млрд. грн. Як наслідок, кількість операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, за цей період збільшилася на 21,2% – до 1,055 млрд. шт.

А тому можна вважати, що збільшення кількості та обсягів безготівкових операцій, поява нових платіжних послуг, зростання популярності електронних електронних мобільного банкінгу підтверджує тезу про те, що у посткризовий період довіра до банківської системи з точки зору розрахунків і платежів зростає.

Однак з точки зору проблематики депозитної діяльності слід відзначити деяке зростання зацікавленості населення до короткострокових гривневих депозитів, яке зростає із початку 2016 р. Так, цього ж року сукупний обсяг клієнтського портфелю збільшився на 14,2% та за станом на 1.01.2017 р. відповідав 807,07 млрд. грн. [144].

Враховуючи, що зростання клієнтського портфелю відбувається переважно за цією складовою, наразі немає підстав говорити про відновлення довіри до банківської системи.

На нашу думку, суттєву роль у вирішенні проблеми довіри до банківської системи України саме з точки зору ресурсного забезпечення відіграють два важливі фактори: по-перше, це – макроризики, а по-друге, інформаційна політика. Так, зосереджуючи увагу на проблематиці макроризиків, відзначимо, що у цю категорію ми відносимо ризики макроекономічного рівня, тобто це – несприятливі чинники соціальної, політичної, економічної, екологічної сфери, які зумовлюють суттєві загрози фінансовій системі країни загалом та банківській системі країни зокрема.

Фактор інформаційної політики більш багатогранний, оскільки характеризує не лише складову розподілу певної сукупності даних, а й визначає передумови їх формування саме на відповідному рівні. З огляду на це, держава в особі Уряду та Національного банку зобов'язана розробити модель взаємозв'язку між системою регулювання макроризиків та інформаційною політикою держави у сфері банківського бізнесу, тобто виникає об'єктивна необхідність проведення виважених та обґрунтованих кроків саме з боку

державних органів регулювання та нагляду. Це, на наш погляд, дозволить уникнути проблеми недовіри до банківської системи (рис. 1.2).

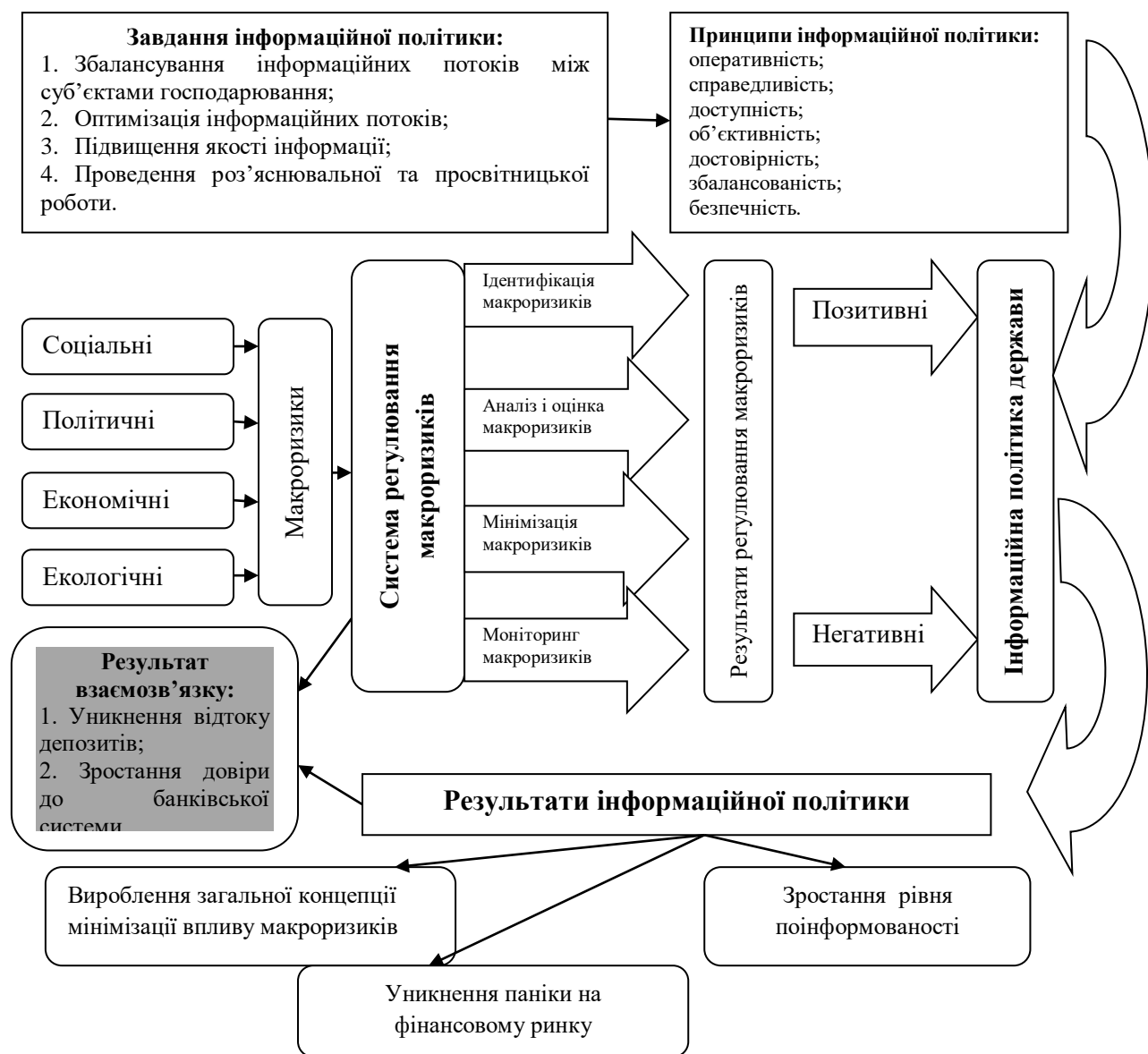

Рис 1.2. Інформаційна політика держави як вектор зростання довіри до банківської системи

Характеризуючи рис. 1.2, відзначимо, що найбільш результативним буде взаємозв'язок між інформаційною політикою та системою регулювання макроризиків лише тоді, коли в результаті проведення першої вдасться уникнути панічних настроїв серед населення, а отже й відтоку ресурсів з банківської системи та зростання довіри до банківської системи.

Отже, загальновідомою істиною є те, що найефективнішим інвестором у кожній країні є власне населення. У зв'язку з цим, розроблення та впровадження конкретних практичних заходів, спрямованих на відновлення довіри до вітчизняної банківської системи, є необхідною умовою зміцнення стійкості банківського сектору, а також підвищення ролі фінансово-кредитної

системи у стимулюванні збалансованого розвитку всіх галузей народного господарства.

Враховуючи те, що єдиної депозитної політики для всіх банків немає, кожен банк визначає свою власну депозитну політику з огляду на економічну, політичну, соціальну ситуацію в регіоні своєї діяльності. Якщо банк не має депозитної політики, або здійснює депозитну політику невисокої якості, чи не зміг довести її основні положення до відома конкретних виконавців, ставлячи тим самим під сумнів можливість її реалізації, то сукупний ризик його діяльності значно підвищується [191]. А тому, беручи до уваги критерій довіри до банківської установи, на нашу думку, доцільно першочергово визначити основні засади депозитної стратегії.

Вітчизняні банківські установи у визначенні місії та корпоративних цінностей орієнтуються у більшій мірі на загальноконцептуальні цінності роботи, при цьому упускаючи аспекти інформаційної відкритості саме для клієнтів. Особливо це спостерігається у великих універсальних банках (табл. 1.11 та 1.12).

Таблиця 1.11

Місія та корпоративні цінності окремих банківських установ І групи

Елементи стратегії	Банківські установи		
	АТ «Укресімбанк»	АТ «Ощадбанк»	АБ «Укргазбанк»
Місія	Розвивати громади та бути чудовим місцем роботи.	Забезпечення населення надійним фінансовим інструментом тривалого та гарантованого заощадження, а також підтримка економічного розвитку держави шляхом надання сучасних банківських послуг.	Надання доступних, сучасних та якісних послуг, які задовольняють потреби клієнтів, а також внесок у розвиток економіки України
Корпоративні цінності	Досконалість Відданість Відповідальність Орієнтованість на клієнта	Відданість справі Законність Професіоналізм Відповідальність Відвертість Безпека Конфіденційність	Фокус на клієнта Швидкість Доступність Повага Командний дух та ініціативність

Примітка. Побудовано автором на основі [3]

З метою зміцнення довіри банкам необхідно підвищувати рівень обізнаності населення про свою діяльність та роль у суспільстві, в тому числі, звертати увагу на соціальні проекти, які реалізують більшість банків.

Для цього, крім висвітлення даних на офіційних сайтах, важливою є робота в напрямку донесення інформації до пересічних громадян і забезпечення її вірного тлумачення. Це можливо здійснити шляхом безпосереднього спілкування представників банків з потенційними клієнтами. Українські банки проводять активну роботу в цьому напрямку.

Так, прикладом інформаційної відкритості, що, на наш погляд, у повній мірі реалізує ціль зростання довіри до своєї діяльності, є банк II групи – АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК» (табл. 1.13).

Місія та корпоративні цінності окремих банківських установ II та III груп

Елементи стратегії	Банківські установи		
	АТ «Райфайзен Банк Аваль»	ПАТ «УКРСОЦБАНК»	ПАТ «ПУМБ»
Місія	Сприяти економічному розвитку та добробуту клієнтів шляхом надання банківських послуг високого професійного та етичного стандарту, гарантувати персоналу гідну та справедливую винагороду, забезпечувати акціонерам максимальний прибуток при планових темпах зростання та достатньому рівні стабільності банку.	Сприяти підвищенню рівня добробуту клієнтів шляхом надання повного переліку банківських послуг приватним особам, а також стимулювати розвиток корпоративного бізнесу і всебічність банківського обслуговування корпоративних клієнтів. Створювати сприятливі умови, для професійної кар'єри для співробітників банку, розвитку їх потенціалу. Сприяти послідовному розвитку партнерських взаємовідносин з клієнтами за рахунок виконання взаємних обов'язків, високої якості банківського продукту, поваги та взаємної довіри. Сприяти розвитку економіки України, зокрема, через підтримання інноваційних проєктів у перспективних галузях народного господарства.	Банк надає прості і зрозумілі продукти та послуги своїм клієнтам, прагне стати надійним і відповідальним партнером як у рішенні фінансових, так і соціальних питань.
Корпоративні цінності	Функціональність Надійність Командний дух Структура та організованість Чесність	Командний дух Клієнт – понад усе Лідерство	Відданість ідеї Надійність Інноваційність Ефективність Чесність Комунікабельність

Продовження банківської діяльності, спрямованої на підвищення рівня фінансової грамотності населення та участь у соціальних проєктах, сприяє поліпшенню банківського іміджу і, як наслідок, підвищенню довіри населення до банківської системи. Поряд із цим, недоліки в управлінні практично завжди виступають однією з головних причин виникнення проблем в банківській сфері, а тому, на думку окремих дослідників, заміна керівництва – це найбільш важливий захід для відновлення довіри. На наш погляд, така позиція має місце лише у структурі комплексу заходів щодо відновлення довіри, разом з цим підвищує саме довіру акціонерів (засновників) банку. З точки зору пересічних вкладників, базовим все ж таки залишаються імідж та репутація банку. Окрім цього, важливим є критерій надійності як суб'єктивна оцінка вкладників, що, на нашу думку, визначається місцем банку на ринку та ефективністю його маркетингової системи. Так, в економічно розвинутих країнах, де склалися цивілізовані ринкові відносини, важливим елементом банківського

менеджменту стала концепція, що визначає характер відносин між банком і клієнтом.

Таблиця 1.13

Соціальні проекти ПАТ «ПРОКРЕДИТ БАНК»

Фінансова освіта		Соціальні ініціативи	
Назва проекту	Характеристика	Назва проекту	Характеристика
<i>Школа ПроКредит</i>	Мета проекту — допомогти школярам II–IV класів розібратися у складному, але цікавому світі фінансів і банківської діяльності.	<i>ПроКредит Арт</i>	У квітні 2007 р. ПроКредит Банк відкрив першу художню виставку в одному зі своїх відділень. Виставки проводяться в рамках проекту ПроКредит Арт, націленого на підтримку художників України і популяризацію мистецтва.
<i>Інформаційні семінари</i>	Інформаційні вечори для представників малого і середнього бізнесу, а також для всіх тих, хто прагне орієнтуватися в різноманітних банківських послугах.	<i>Яскраві фарби життя</i>	В 2006 р. в Кривому Розі, Львові, Маріуполі, Запоріжжі та Одесі відкрилися нові дитячі майданчики, які ПроКредит Банк подарував мешканцям цих міст у рамках святкування п'ятиріччя своєї роботи в Україні.
<i>Навчально-просвітницькі заходи до Всесвітнього дня заощаджень</i>	В 2004 р. ПроКредит Банк першим в Україні розпочав традицію святкування Всесвітнього дня заощаджень. Ідея цього свята, спрямованого на підтримку розвитку культури заощаджень в усьому світі, народилася в жовтні 1924 р. на Міжнародному конгресі ощадних банків у Мілані. Щоб привернути увагу громадськості до важливості заощаджень як для сім'ї, так і для економіки країни, протягом жовтня ПроКредит Банк проводить дні відкритих дверей і ряд лекцій, на яких висвітлюються такі питання, як важливість заощаджень, історія Всесвітнього дня заощаджень, роль заощаджень і внесок кожного вкладника в розвиток національної економіки.	<i>Допомога дитячим будинкам</i>	Багато відділень ПроКредит Банку надають допомогу дитячим будинкам до 1 червня – Міжнародного дня захисту дітей.
		<i>Конкурс дитячого малюнка</i>	Конкурси дитячого малюнка у різних вікових категоріях, що присвячені різноманітним дням.

В останні роки європейські банки використовують нову технологію управління відносинами з клієнтами, зокрема, при здійсненні депозитних операцій – CRM (Customer Relationship Management). Ця сучасна технологія передбачає зміну робочих місць службовців банку, які здійснюють

безпосередні контакти з клієнтами, централізацію функцій банківського маркетингу та зміни в організації та використанні баз даних клієнтів.

Нова організація і оснащення робочих місць банківських службовців, які здійснюють контакти з клієнтами, дозволяє їм не тільки вести діалог з клієнтом і автоматично генерувати ті чи інші банківські операції, але й керувати рекламною кампанією (пропонувати нові послуги) у рамках маркетингу «кожному клієнту – окремий продукт». При цьому інформація про профіль клієнта та історію його комерційних відносин з банком надходить на екран монітора, що допомагає службовцю чи консультанту прийняти необхідне рішення.

Управління відносинами з клієнтами (Customer relationship management (CRM) – поняття, що охоплює концепції, котрі використовуються компаніями для управління їх взаємовідносинами зі споживачами, включаючи збір, зберігання й аналіз інформації про споживачів, постачальників, партнерів та інформації про взаємовідносинами з ними. Загалом CRM-система – це одна із нових технологій управління відносин з клієнтами, що існує як набір пропозицій, за допомогою яких обслуговується кожний крок процесу взаємодії з клієнтами, пов'язаних єдиною бізнес-логікою і інтегрованих в корпоративне інформаційне середовище на основі єдиної бази даних.

Для банківської сфери існує специфічне галузеве рішення, розроблене на платформі Microsoft Dynamic CRM – XRM Banking. Ця підсистема призначена для автоматизації таких функцій управління, як: управління розвитком корпоративного бізнесу, управління розвитком роздрібного бізнесу, управління розвитком регіональної мережі, кредитне управління, управління проблемними активами, контакт-центр, управління маркетингом і рекламою та ін.

В основу рішення XRM Banking покладено ряд прогресивних методик і технологій, серед яких «Методика розрахунку фінансового стану позичальника», «Методика розрахунку інтегрального показника пріоритетності корпоративних клієнтів», «Базис апостеріорної та прогнозної прибутковості клієнта». XRM Banking надає можливість забезпечити формалізацію діяльності компанії. Всі послідовності операцій описані конструктором бізнес-процесів. Кожен процес залучення або обслуговування клієнтів, видачі кредитів представлений формалізованими ланцюжками завдань. У кожній задачі є призначений системою відповідальний і час на її виконання. Наступне завдання почнеться тільки після завершення попереднього. Якщо відповідальний не завершує завдання у відведений час і не переносить аргументовано терміни виконання, система генерує повідомлення відповідального керівника. Якщо відповідальний керівник не робить відмітку в повідомленні, система генерує повідомлення вищестоящому керівнику про порушення строків процесу. Також у системі передбачений звіт за всіма співробітниками і кількістю виконаних вчасно, чи невиконаних і прострочених діях, що служить одним з базисів нарахування бонусів. Загальна структура CRM передбачає наявність практичних та аналітичних підсистем (рис. 1.3).

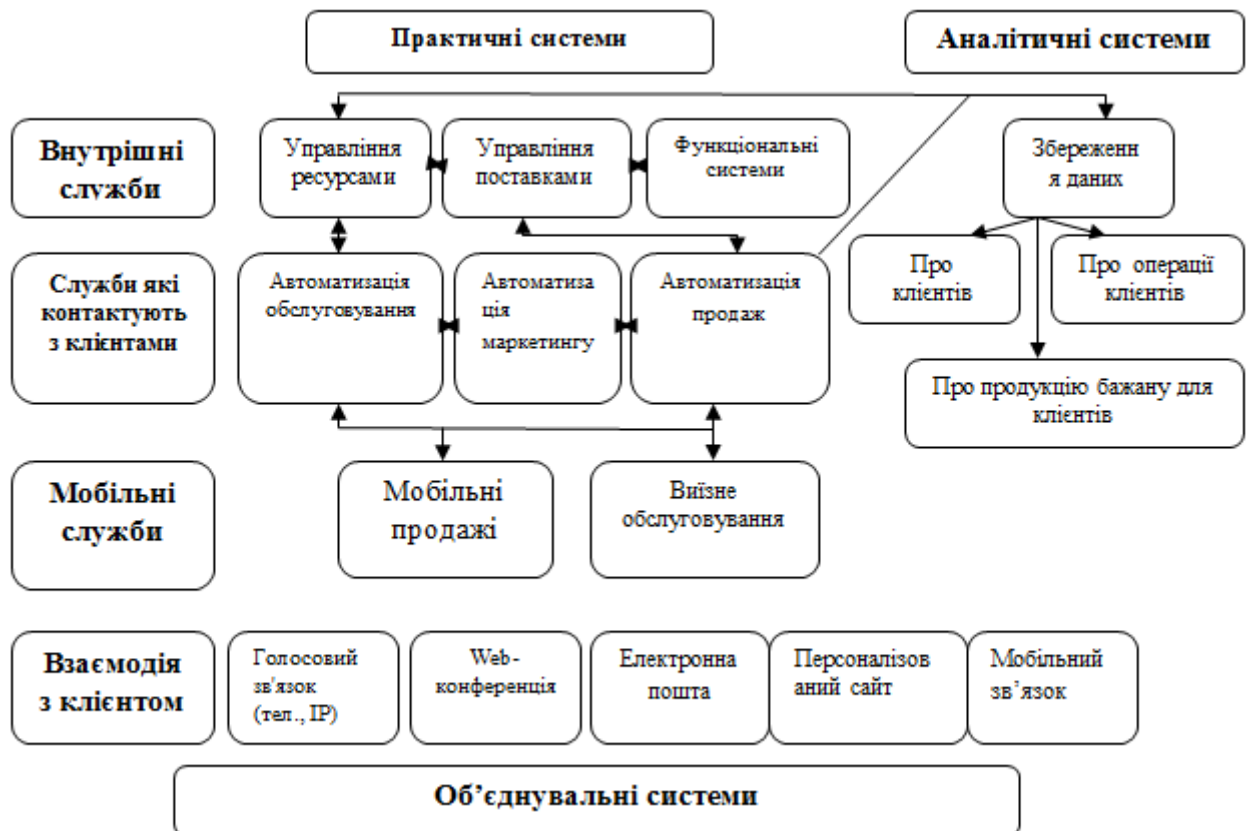

Рис. 1.3. Загальна структура CRM-системи

Примітка. Побудовано на основі [87].

Однак система Customer relationship management, а також XRM Banking не враховують, на наш погляд, ряд важливих клієнтоорієнтованих аспектів, що у розвитку депозитної діяльності впливають саме на довіру до діяльності банківської установи наявних та потенційних клієнтів. Серед таких аспектів ми, зокрема, виділяємо такі:

1. Взаємодія з клієнтами повинна відбуватися не лише через збір інформації про клієнтів, про потреби клієнтів та про їхні операції, тобто на нашу думку, цей процес має односторонній характер;

2. В результаті односторонності взаємозв'язку втрачається комунікативна складова діяльності;

3. Разом із зниженням ефективності системи маркетингу через втрату комунікативної функції, інформаційні потоки втрачають збалансованість, що значно знижує якість інформації саме про банк, про його діяльність і, відповідно, про депозитний продукт;

4. Зниження якості інформації саме про діяльність фінансово-кредитної установи може призвести до втрати довіри до банку, оскільки в клієнта достатньо часто складається враження про те, що банк хоче отримати максимум інформації про нього, однак взаємін не надає повноцінної інформації про себе.

Як стверджують дослідники, у відносинах між банками і клієнтами використовуються три типи інформації [85]:

– *макроінформація*, яка перебуває у розпорядженні фахівців з маркетингу і містить дані про вікові, професійні характеристики всіх клієнтів банку. Ця інформація використовується службами маркетингу для аналізу існуючого портфеля активів банку і для розробки нових банківських продуктів і послуг;

– *мікроінформація* – використовується комерційними консультантами, містить різні характеристики клієнта, його поведінки та звичок. Така інформація може накопичуватися в комп'ютері консультанта та використовуватися для персоналізації відносин з клієнтом;

– *мезоінформація* – займає проміжне місце між названими вище категоріями, являє собою інформацію загального характеру, яка дає змогу здійснювати сегментування клієнтів за окремими критеріями, визначати їхні властивості (атрибути), рівень якості тощо.

Враховуючи визначені нами вище недоліки CRM-системи та необхідність оптимізації депозитної політики на основі підвищення довіри до банківської установи, пропонуємо адаптувати систему взаємозв'язків між клієнтами та банківською установою.

В основі процесу адаптації нами закладено принцип двосторонніх збалансованих інформаційних потоків (рис. 1.4).

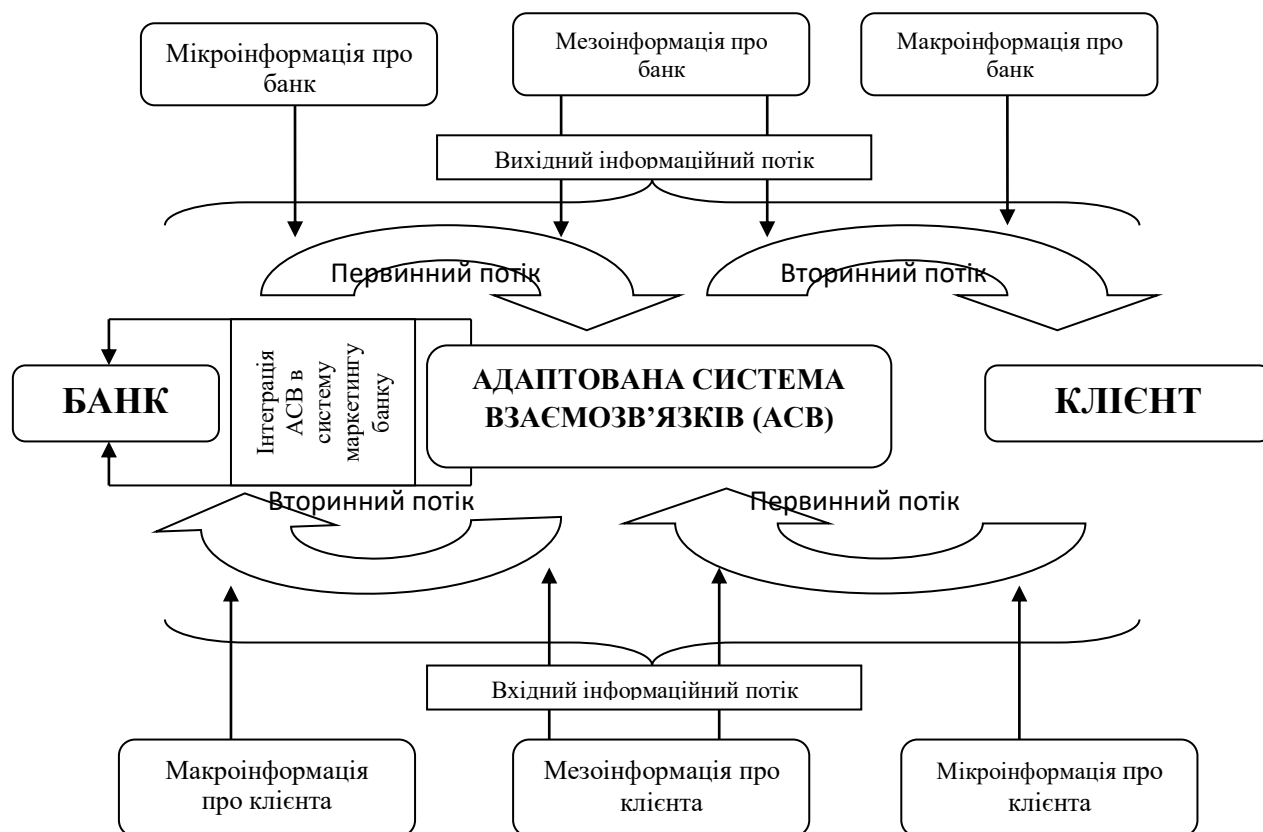

Рис. 1.4. Функціонування адаптованої системи взаємозв'язків (АСВ)

Дана концепція повинна скласти основу депозитної політики. Однак саме для депозитної політики банку доцільно, на наш погляд, доповнити кожен інформаційний потік управлінськими критеріями інформації, які конкретизують сукупність необхідних даних, що не лише оптимізують інформаційні потоки, а визначають фактор довіри як пріоритетний у відносинах клієнт-банк.

Враховуючи характеристики економічної інформації у процесі управління банківськими ризиками, потрібно виділити такі основні параметри інформаційних потоків [210]: прагматичність (пов'язується із розглядом цінності, корисності використання інформаційного потоку для вироблення правильного управлінського рішення); семантичність (забезпечує вивчення змісту даних та визначення зв'язку між її складовими частинами); синтаксичність (дає змогу розглянути форми надання інформації, її носії, тощо).

Таким чином, визначені критерії інформаційних потоків дозволять не лише глибше адаптувати систему взаємозв'язків, але й інтегрувати функціональні можливості АСВ у процес реалізації депозитної політики (табл. 1.14).

Проблема надійності банків та їх здатності повертати вклади існувала завжди, оскільки фінансові кризи – явища часті, циклічні, вони можуть розвиватися стрімко та непередбачувано.

Тому розвиток системи страхування вкладів має багаторічну історію, а процес його вдосконалення триває і досі.

Вирішальним етапом для становлення і розвитку механізму захисту вкладів було створення федеральної корпорації страхування депозитів (надалі – ФКСД) в США 1934 р.

Як федеральне незалежне агентство, підзвітне законодавчому органу країни, ФКСД у випадку банкрутства банку застосовує різні методи захисту інтересів вкладників, зокрема здійснює «оздоровлення банку» шляхом його кредитування чи реорганізації, або ж дає можливість збанкрутувати, виплачуючи вкладникам відшкодування.

Найчастіше ФКСД застосовує перший метод захисту інтересів вкладників, хоча він вважається більш фінансово витратним. Однак це все ж вигідніше, ніж здійснювати компенсації всім вкладникам.

Варто наголосити, що тільки у крайньому випадку здійснюється ліквідація банку, при цьому відшкодування здійснюється закладами до 100 тис. доларів на одного вкладника.

Після ліквідації банку і реалізації його активів вкладники, які мали в банку депозити понад 100 тис., одержують, як правило, по 90 центів на кожен долар вкладу. Проте процес повернення цих сум може тривати кілька років.

Слід зауважити, що застосовуючи ці методи, ФКСД гарантує усі вклади, а не лише 100 тис. дол.

**Критеріальна градація вхідних та вихідних інформаційних потоків
АСВ у депозитній діяльності банку**

Інформаційні потоки	Інформаційні рівні	Інформаційні критерії		
		Прагматичність	Семантичність	Синтаксичність
Вихідний інформаційний потік	Мікроінформація про банк	Цінність інформації про банк зводиться до процесу первинного сприйняття діяльності банківської установи клієнтом.	Зміст інформації полягає у подачі клієнту даних про діяльність банківської установи та окремих продуктів.	Джерелом інформації є рекламні буклети, календарі, інформаційні листки.
	Мезоінформація про банк	Цінність інформації про банк зводиться до ознайомлення клієнта з асортиментом банківських продуктів.	Зміст інформації полягає у подачі клієнту даних про продуктовий ряд, його ширину та глибину, а також ознайомчі дані про переваги і недоліки окремих продуктів для конкретних груп клієнтів.	Джерелом інформації є інформаційні листки безпосередньо в установі банку, телефонні розмови з клієнтом, персональні співбесіди .
	Макроінформація про банк	Цінність інформації про банк зводиться до формування у клієнта найбільш позитивних вражень про роботу банку та відповідних довірчих відносин у подальшому.	Зміст інформації полягає у подачі клієнту загальних даних про роботу банку на ринку, про його перспективи та можливості розробки нових видів продуктів, що в майбутньому можуть зацікавити клієнта.	Джерелом інформації є виключно переговори з консультантом банку, регулярні співбесіди, електронне листування.
Вхідний інформаційний потік	Макроінформація про клієнта	Цінність інформації про клієнта зводиться до можливості формування загальної клієнтської бази даних.	Зміст інформації полягає у даних щодо клієнтів та можливість подальшої співпраці з ними.	Джерелом інформації є менеджери з роботи з клієнтами, загальні бази даних.
	Мезоінформація про клієнта	Цінність інформації про клієнта зводиться до відслідковування банком реакції клієнта на запропоновані продукти.	Зміст інформації полягає у побажаннях, зауваженнях та окремих відгуках клієнтів щодо тих чи інших депозитних продуктів.	Джерелом інформації є електронні листи, усні переговори, інтернет-анкетування тощо.
	Мікроінформація про клієнта	Цінність інформації про клієнта зводиться до первинного сприйняття банком різних характеристик клієнта, його поведінки та звичок.	Зміст інформації полягає у даних що містять відомості про типологію клієнта, місце роботи, сімейний стан тощо.	Джерелом інформації є анкети, що заповнюють клієнти, первинні переговори з клієнтами тощо.

Багато країн у тій чи іншій формі запозичили досвід США щодо гарантування (страхування) вкладів. Наприклад, Європейський Союз (ЄС) 30 травня 1994 р. ухвалив спеціальну Директиву щодо впровадження систем гарантування вкладів країнами-членами ЄС, а також країнами, які мають намір приєднатися до ЄС, якою встановлені такі вимоги до членів Союзу:

- банківська система країни повинна мати одну або декілька систем гарантування вкладів;
- участь банків у системі гарантування вкладів є обов'язковою;
- система гарантування вкладів повинна гарантувати безпеку вкладів не лише в установах банків на території своєї країни, а й в установах банків, що відкриті в інших країнах-членах ЄС;
- відшкодування коштів за вкладами здійснюється із розрахунку суми вкладів на одного вкладника банку, що збанкрутував;
- відшкодування коштів за вкладами виплачується протягом трьох місяців з того дня, коли вони стали недоступними для вкладників банку;
- мінімальна сума максимального відшкодування коштів за вкладами на одного вкладника не повинна бути меншою за 20 000 євро.

У Німеччині існує подвійна система страхування депозитів – обов'язкова та добровільна. Відповідно до закону «Про захист внесків і відшкодування збитків інвесторам», усі німецькі приватні банки, а також філії іноземних банків зобов'язані робити членські внески до Фонду обов'язкового захисту внесків (Gesetzliche Einlagensicherung). Фондом захищені тільки заощадження в євро та іншій валюті країн-членів Європейського Союзу.

У випадку банкрутства приватного банку на кошти фонду мають право претендувати всі приватні вкладники і малі підприємства. Компенсації підлягають заощадження на поточних рахунках, безтермінові та термінові вклади, депозитні сертифікати, а також вимоги клієнтів щодо цінних паперів. Максимальна сума компенсації – 18 тис. євро (20 тис. євро мінус 10%).

Більш привабливий захист пропонує Фонд добровільного захисту клієнтів приватних банків. Фонд автоматично страхує депозити як приватних осіб і дрібних підприємств, так і великих корпоративних клієнтів та громадські організації, що користуються послугами банку. Розмір страхової суми на одного клієнта може досягати 30% власного капіталу обслуговуючого банку. Це означає, що навіть клієнт невеликого банку із власним капіталом у 5 млн. євро може без побоювань розміщувати до 1,5 млн. євро.

Сьогодні в нашій державі діє Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» №4452-VI від 23.02.2012 р., який набрав чинності 21 вересня того ж року. Цим Законом встановлюються правові, фінансові та організаційні засади функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб, визначаються повноваження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, порядок виплати Фондом відшкодування за вкладами, а також регулюються відносини між суб'єктами, а саме: Фондом, банками, Національним банком України та вкладниками. Він покликаний захищати права і законні інтереси

вкладників банків, зміцнювати довіру до банківської системи України, стимулювати залучення коштів у банківську систему України, а також забезпечувати ефективну процедуру виведення неплатоспроможних банків з ринку та ліквідації банків.

Учасниками Фонду є банки, які зареєстровані НБУ в Державному реєстрі банків і які мають банківську ліцензію на право здійснювати банківську діяльність. Участь банків у Фонді є обов'язковою.

Найбільшу питому вагу серед джерел формування коштів Фонду займають надходження у вигляді сплати внесків його учасників, які сплачуються щоквартально. Розмір базової річної ставки збору становить 0,5% бази нарахування в національній валюті та 0,8% бази нарахування в іноземній валюті. Базою нарахування є середньозважена за розрахунковий період сума щоденних балансових залишків на рахунках з обліку вкладів та відсотків за ними.

Важливим аспектом системи гарантування внесків є розмір страхової суми, що виплачується вкладникам. Згідно з новим законодавством, Фонд гарантує кожному вкладнику банку відшкодування коштів за його вкладом. Фонд відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи відсотки, нараховані на день прийняття рішення Національним банком України про віднесення банку до категорії неплатоспроможних та початку процедури виведення Фондом банку з ринку, але не більше суми, встановленої адміністративною радою Фонду на дату прийняття такого рішення незалежно від кількості вкладів в одному банку. Зауважимо, що донедавна розмір відшкодування коштів за вкладами, включаючи відсотки, становив 150 000 грн., а з 17 вересня 2012 р. розмір відшкодування коштів за вкладами, включаючи проценти, за рахунок коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб встановлено на рівні 200 тис. гривень. Слід зауважити, що динаміка збільшення максимальної суми відшкодування є досить стрімкою (початкова мінімальна сума відшкодування становила 500 грн.). Об'єктом гарантування виступають вклади фізичних осіб в національній та іноземній валютах, у тому числі нараховані відсотки, розміщені на іменних рахунках у банку, який є учасником Фонду, чи залучені банком у формі ощадних сертифікатів. Відшкодування вкладів в іноземній валюті здійснюється у гривневому еквіваленті.

Суттєвим недоліком системи гарантування вкладів в Україні є визначення початку терміну компенсаційних виплат вкладникам. У більшості країн виплати проводяться одразу, як тільки вклади стають недоступними (банк визнається банкрутом). В Україні процес банкрутства та ліквідаційна процедура тривають досить довго, тому необхідно розглянути можливість виплати компенсацій вкладникам відразу після припинення діяльності банківської установи, а не після закінчення ліквідаційної процедури.

Насамперед, очевидним є той факт, що новий закон, щойно набравши чинності, не задовольняє всіх суб'єктів-учасників процесу гарантування вкладів, і має певні резерви для подальших змін, доповнень та коментарів.

На сьогодні у більшості країн світу функціонують спеціальні системи у вигляді колективних фондів, корпорацій, які гарантують (страхують) депозитні вкладення. За умов банкрутства фінансової установи вони зобов'язуються здійснити відшкодування вкладів у встановлених межах. Як правило, це державні установи, головним завданням яких є збереження довіри вкладників до банківської системи. Проте поряд із державними установами, які гарантують відшкодування вкладів у разі фінансової неспроможності банку, було б доцільним частину ризиків перекласти на самі банківські установи. Це призведе до здійснення ними більш виваженої політики щодо розміщення залучених ресурсів, активізації ризик-менеджменту та системи антикризового управління, яка, в першу чергу, покликана попередити появу кризових ситуацій.

Безперечно, досконалої моделі гарантування вкладів, яка б задовольняла вимоги всіх сторін, не існує. У кожній країні існують свої особливості здійснення механізму страхування депозитів, причому всі вони мають свої переваги та недоліки. Однак головною проблемою, з якою стикаються всі, є те, що при наявній гарантії вкладів банки схильні займатися надмірно ризикованими видами діяльності, а самі вкладники, намагаючись отримати максимальний дохід, не завжди роблять правильний вибір для розміщення своїх заощаджень. Саме тому вкладники також повинні нести відповідальність за свій вибір – певним законодавчо встановленим відсотком у загальній сумі свого вкладу.

Таким чином, ми пропонуємо зосередити увагу на проблемі довіри клієнта до окремого депозитного продукту як визначальну третю складову. Як один із варіантів оцінки депозитів на сьогодні існує т. зв. «індекс FUDI» (табл. 1.15).

Депозитний індекс включає в себе дві складові [156]:

– перша складова індексу – рейтинг надійності депозитів – присвоюється «українським кредитно-рейтинговим агентством» відповідно до спеціальної методики, що включає в себе аналіз власної фінансової стійкості банку і можливості отримання банком фінансової підтримки. При цьому враховуються такі характеристики, як ринкова частка, капіталізація, ліквідність, якість активів, якість пасивів, ефективність діяльності банку. Крім того, банк перевіряється на наявність стоп-факторів: фактів порушення термінів повернення депозитів, а також фактів введення в банк тимчасової адміністрації;

– друга складова індексу – рівень прибутковості вкладів банку в різних валютах – визначається адміністрацією порталу finance.ua шляхом порівняння даних про депозитні ставки банку, наданих порталу, з базовим рівнем прибутковості. За базовий рівень береться український індекс ставок за депозитами фізичних осіб (для періоду розміщення 12 місяців), який розраховується [thomson reuters](http://thomsonreuters.com) і публікується на сайті Національного банку України. Для розрахунку прибутковості використовуються номінальні ставки банку за «класичним» депозитом для стандартних сум на відповідні терміни. «Класичним» вважається депозит для фізичної особи – нового вкладника, без

права поповнення до кінця терміну, з виплатою відсотків у кінці терміну. У разі, якщо в депозитній лінійці банку відсутній такий депозит, то береться депозит, що найбільш близький за економічним значенням.

Таблиця 1.15

Шкала складових індексу FUDI

Шкала рейтингу надійності депозитів		Шкала індексу прибутковості вкладів банку	
Показник	Характеристика показника	Показник	Характеристика показника
а. Найвища надійність.	Найвища надійність серед українських банків. низька чутливість до несприятливих зовнішніх факторів.	Найвища прибутковість.	Прибутковість за вкладами понад 125% від базової.
б. Висока надійність.	Висока надійність у порівнянні з іншими українськими банками, чутливість до несприятливих зовнішніх факторів невисока, але вища, ніж у банків з рівнем рейтингу а.	Висока прибутковість.	Прибутковість за вкладами в межах 115–125% від базової.
с. Надійність вище середньої.	Рівень надійності вищий, ніж достатній. чутливість до несприятливих зовнішніх факторів вища, ніж у банків з рівнями рейтингів а і б.	Прибутковість вище середньої.	Прибутковість за вкладами в межах 105–115% від базової.
д. Середня надійність.	Достатній рівень надійності, помірна чутливість до несприятливих зовнішніх факторів.	Середня (базова) прибутковість.	Прибутковість за вкладами в межах 95–105% від базової.
е. Надійність нижче середньої.	Прийнятний рівень надійності, але висока чутливість до несприятливих зовнішніх факторів.	Прибутковість нижче середньої.	Прибутковість за вкладами в межах 85–95% від базової.
ф. Низька надійність.	Недостатня надійність, дуже висока чутливість до несприятливих зовнішніх факторів.	Низька прибутковість.	Прибутковість за вкладами менше 85% від базової.

Отже, депозитний індекс fudi складається із комбінації букви і цифри: надійність визначається у вигляді буквеного позначення від а до ф, де а означає найвищу надійність банку, а прибутковість – цифрового значення від 1 до 6, де 1 означає найвищу прибутковість депозиту у певній валюті.

На сьогодні позиції банківських установ в депозитному індексі у більшій мірі характеризуються високим рівнем прибутковості, зокрема, Приватбанк – С1, Укргазпромбанк – С1, Ощадбанк – А5, Укресімбанк – А5, Райфайзен банк – D1, Укрсоцбанк – С1 тощо.

Враховуючи доцільність та можливості впровадження адаптованої системи взаємозв'язків (АСВ) (табл. 1.16), на нашу думку, індекс надійності можна визначити як загальний показник для формування позицій клієнта. У площині рівня довіри до депозитного продукту, на наш погляд, банківським установам доцільно було б запропонувати клієнту самостійно визначати

надійність депозитного продукту. Подібно до депозитного калькулятора, банки повинні розпочати розробку показника індивідуального рейтингу довіри до депозитного продукту (ІРДДП). Такий показник дозволить не лише критично оцінити асортимент продукції та глибину продуктового ряду менеджерам банку, але й в подальшому суттєво оптимізувати депозитну політику банку загалом.

Таблиця 1.16

Методика формування ІРДДП

Показник	Складові показника	Вагові коефіцієнти складових показника (від 0,01 до 0,99, але їх сума за окремим показником рівна 1)	Вагові коефіцієнти показників (від 0,01 до 0,99 і їх сума рівна 1)	Розрахунок показника
1. Довіра до продавця (k_1)	k_{11}	y_{11}	x_1	$k_1 = y_{11} k_{11} + y_{12} k_{12}$
	k_{12}	y_{12}		
2. Довіра до пункту продажу (k_2)	k_{21}	y_{21}	x_2	$k_2 = y_{21} k_{21} + y_{22} k_{22}$
	k_{22}	y_{22}		
3. Довіра до якості продукту (k_3)	k_{31}	y_{31}	x_3	$k_3 = y_{31} k_{31} + y_{32} k_{32}$
	k_{32}	y_{32}		
4. Довіра до ціни (k_4)	k_{41}	y_{41}	x_4	$k_4 = y_{41} k_{41} + y_{42} k_{42}$
	k_{42}	y_{42}		
5. Довіра до інформації про продукт (k_5)	k_{51}	y_{51}	x_5	$k_5 = y_{51} k_{51} + y_{52} k_{52}$
	k_{52}	y_{52}		
Загальний ІРДДП	$ІРДДП = x_1 k_1 + x_2 k_2 + x_3 k_3 + x_4 k_4 + x_5 k_5 = x_1 (y_{11} k_{11} + y_{12} k_{12}) + x_2 (y_{21} k_{21} + y_{22} k_{22}) + x_3 (y_{31} k_{31} + y_{32} k_{32}) + x_4 (y_{41} k_{41} + y_{42} k_{42}) + x_5 (y_{51} k_{51} + y_{52} k_{52})$			

ІРДДП доцільно формувати як табличний варіант анкети, що може бути надіслана клієнту як у паперовій формі, так і розміщена на сайті банку в електронному варіанті. Однак це не традиційне опитування клієнта, а формування клієнтом певного індексу, що є індикатором адаптованої системи взаємозв'язків (АСВ), але на мікрорівні – «клієнт – продукт – банк».

Основою методики розрахунку індивідуального рейтингу довіри до депозитного продукту (ІРДДП) є п'ять показників, складовими яких є:

1. Довіра до продавця (k_1):
 - довіра до менеджменту банку (k_{11});
 - довіра до діяльності банку (k_{12}).
2. Довіра до пункту продажу (k_2):
 - довіра до філії (відділення) банку (k_{21});
 - довіра до працівника, що здійснює продаж (k_{22}).
3. Довіра до якості продукту (k_3):

- безпека та надійність продукту (k_{31});
- зручність та оперативність надання (k_{32}).
- 4. Довіра до ціни (k_4):
 - довіра до рівня депозитної ставки (k_{41});
 - довіра до мінімальної суми вкладу та терміну депозиту (k_{42}).
- 5. Довіра до інформації про продукт (k_5):
 - довіра до реклами продукту (k_{51});
 - довіра до наданих працівником консультацій (k_{52}).

Основним завданням менеджменту банку є визначення вагових коефіцієнтів складових показника та вагових коефіцієнтів показників, що обираються відповідно до пріоритетів менеджменту банку, а також формування індивідуальної шкали складових показника, що може бути обрана довільно у вигляді бальної шкали (наприклад, від 1 до 5, або до 10, до 100 і т. д.).

Таким чином, визначаючи основні вектори розвитку депозитної політики банків в контексті відновлення довіри до фінансово-кредитних установ, на наш погляд, необхідно зосередити увагу на проблематику трьох основних рівнів довіри, зокрема, рівень банківської системи, рівень банку та рівень окремого продукту. Разом із цим, в основі відновлення довіри в контексті депозитних операцій лежить принцип двохсторонності інформаційних потоків, збалансування яких дозволяє встановити довірчі відносини між клієнтом та банком, а розрахунок індивідуального рейтингу довіри до депозитного продукту дозволяє сформулювати управлінські рішення, що оптимізують депозитну політику банку.

Невід’ємною складовою модернізаційних процесів у сфері фінансово-кредитних відносин є інноваційність будь-яких змін. Оскільки реалізація депозитних продуктів, а отже, і ресурсне забезпечення кредитної діяльності, відіграє у діяльності сучасних банківських установ вирішальну роль, то і врахування принципу інноваційності при формуванні маркетингових стратегій, побудова маркетингової системи, проведення продуктової, збутової та комунікаційної політики набувають статусу системно-необхідного джерела конкурентоспроможності.

Відзначимо, що під час світової фінансово-економічної кризи витрати на дослідження й розробки провідних компаній світу демонстрували оптимістичну динаміку. Більше, ніж 2/3 компаній, включених у щорічний огляд «*Global Innovation 1000*», впродовж 2015 р. збільшували або підтримували на попередньому рівні витрати на *R&D*, зростання становило 5,7%, незважаючи на зниження чистого доходу на 34% [20]. Разом з тим, за даними Community Innovation Survey (CIS-6) стосовно інноваційної активності та, зокрема, запровадження маркетингових інновацій у країнах ЄС, а також Хорватії, Туреччині, Ісландії та Норвегії, станом на 2016 р. показало, що до інноваційних слід віднести 51,6% від загальної кількості обстежених підприємств при тому, що найвищий показник мають: Німеччина (79,9%), Люксембург (64,7%),

Бельгія (58,1%), Португалія (57,8%) та Ірландія (56,5%). Найнижча частка інноваційних підприємств у Латвії (24,3%), Польщі (27,9%), Угорщині (28,9%), Литві (30,3%) та Болгарії (30,8%). Найвищою є частка інноваційно активних підприємств із кількістю зайнятих більше, ніж 250 осіб (78,8%), та найнижчою – частка підприємств із кількістю зайнятих від 10 до 49 осіб (47,7%) [2].

Маркетингові інновації мають здійснюватися системно і взаємопов'язано з іншими бізнес-процесами.

Поява структурних диспропорцій окремих елементів зробить систему неефективною.

Виключення складових елементів системи маркетингу інновацій є фатальною помилкою при управлінні маркетинговою діяльністю [92].

З досвіду роботи великих банків можна говорити про основні блоки функцій маркетингу, орієнтованого на інноваційний розвиток банку, це – робота з зовнішнім середовищем, в основі якої лежать інноваційні технології соціально-економічного моніторингу, організація продажів, яка ґрунтується на інноваціях в роботі з клієнтами і включає різноманітні функції щодо залучення і утримання клієнтів, рекламна діяльність (комунікаційна політика), відображає інноваційність продуктової політики банку та сама організація маркетингової діяльності в банку, що безпосередньо пов'язана з підготовкою кадрів, здатних освоювати інновації, плануванням інноваційної діяльності, розробкою бюджету і т. д.

На наш погляд, позиція менеджменту банку щодо маркетингових інновацій повинна характеризуватися виваженістю та комплексністю підходів, а також послідовністю та результативністю.

Враховуючи це у формуванні маркетингової стратегії, елемент інновацій має гармонійно інтегруватися у загальний процес генерування стратегічних альтернатив (рис. 1.5).

Цілісність процесу формування маркетингової стратегії визначатиме актуальність заходів депозитної політики, тобто використовуючи певні інструменти, банк може сформулювати повноцінну інноваційну стратегію у депозитній діяльності.

У світовому досвіді створення нових банківських продуктів і послуг можна виділити кілька ключових етапів.

По-перше, пошуки нових продуктових і технологічних рішень на вже існуючих ринках призвели до виникнення таких нововведень, як депозитні та інвестиційні сертифікати, кредитні та депозитні інструменти з плаваючими процентними ставками, різні види облігацій (з глибоким дисконтом, серійних, облігацій участі), фінансові операції з дорогоцінними металами, практика поручительства при вчиненні іпотечних та інших кредитних угод і багатьох інших. Банки стали надавати також інформаційно-консультаційні послуги.

По-друге, в певний момент кредитні організації стали виходити на принципово нові сегменти ринку, відкриваючи для себе страховий бізнес,

фінансовий лізинг, довірче управління капіталом та інвестування в нерухомість.

Рис. 1.5. Інновації у формуванні маркетингової стратегії банку

Поряд із цим, останнім часом досить швидко еволюціонує спосіб життя сучасного споживача. Змінюються способи комунікації людей, збільшується обсяг інформації.

Банкам доводиться розробляти нові продукти, що відповідають запитам сучасних клієнтів, впроваджувати інновації в обслуговуванні, модернізувати свої відділення і розвивати альтернативні канали. Як результат, на наш погляд, у процесі розробки своєї депозитної політики менеджменту банку варто звернути увагу саме на критерій способу життя клієнта (рис. 1.6) (табл. 1.17).

Таблиця 1.17 відображає позицію щодо градації клієнтської бази та інноваційних кроків менеджменту банку в розвитку депозитної діяльності. Отже, градація споживачів депозитних банківських продуктів на категорії відповідно до способу життя, на наш погляд, сприятиме глибшому розумінню клієнтських позицій щодо вибору того чи іншого продукту.

Розглядаючи другу та третю категорії осіб, слід відзначити, що керуючись критерієм зручності та доцільності, а також ставлячи за пріоритет перед собою мінімізацію витрат та надійність депозитних продуктів, такі клієнти потребують індивідуальних підходів, а також особливий наголос слід зробити на комунікаційних інноваціях.

Рис. 1.6. Адаптація депозитної діяльності банку відповідно до способу життя клієнта

Таблиця 1.17

Доцільність маркетингових інновацій в обслуговуванні клієнтів із різним способом життя

Маркетингові інновації	Ділові люди			З вільним графіком			Не зайняті		
	M 1	M 2	M 3	ОВГ 1	ОВГ 2	ОВГ 3	НЗО 1	НЗО 2	НЗО 3
Модифікація продуктового ряду	+++	+++	+++	++	+++	+++	++	+	+++
Інновації цінової стратегії	+	++	++	++	+++	+++	+	+	+++
Модифікація каналів збуту	+++	+++	++	+	++	+++	+	+	+++
Маркетингові інновації у сфері комунікацій	++	++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++

Маркетингові інновації позначаються таким чином:

M1 – менеджери першого типу. Особи, які є керівниками великих підприємств, організацій, установ з практично відсутнім вільним часом, з насиченим робочим графіком.

M2 – менеджери другого типу. Особи, які є керівниками підрозділів, заступниками керівників, держслужбовцями середньої ланки з переважанням робочого часу над вільним, з достатньо насиченим робочим графіком.

M3 – менеджери третього типу. Особи, які є керівниками окремих організаційних ланок із чітко визначеним робочим часом та прогнозованим робочим графіком.

ОВГ1 – особи з вільним графіком першого типу. Це переважно невелика підгрупа осіб, які є повністю зайнятими, однак специфіка їх праці передбачає наявність вільного графіку.

ОВГ2 – особи з вільним графіком другого типу. Це невелика підгрупа, частково зайняті особи із достатньо прогнозованим робочим графіком, працюючі пенсіонери.

ОВГ3 – особи з вільним графіком третього типу. Це особи, що зайняті вдома і які виконують певний обсяг робіт та мають практично не прогнозований робочий графік.

НЗО1 – незайняті особи першого типу. Це особи, що тимчасово незайняті, однак зберігають за собою місце праці. У дану категорію можна віднести осіб, які перебувають у довготривалих відпустках, на навчальних курсах або стажуванні. Робочий графік недостатньо прогнозований.

НЗО2 – незайняті особи другого типу. У дану категорію відносяться особи, що тимчасово втратили місце роботи і перебувають на обліку у Державній службі зайнятості, а також пенсіонери. Робочий графік відсутній.

НЗО3 – незайняті особи третього типу. У дану категорію відносяться школярі, студенти та інші особи. Робочий графік прогнозований.

+ – передбачаються незначні структурні зміни, переважно модифікації за однією функціональною ознакою, інновації мають несистемний, а разовий характер.

++ – передбачаються суттєві зміни, модифікація за кількома функціональними ознаками, інновації мають системний характер.

+++ – передбачаються системні інновації, а будь-які модифікації безпосередньо залежать від змін у поведінці чи способі життя клієнта.

Так, на початку ХХІ ст. виникає нова концепція «Bank Of The Future», які впроваджувалися банками в Європі та Північній Америці – вони прагнули бути схожими на звичайний рітейл, кав'ярні, інтернет-клуби. Банківські стратеги прогнозували згортання мереж відділень і перехід фінансового роздрібного обслуговування в онлайн-режим. Однак цього не сталося, оскільки зв'язок між клієнтом і постачальником змінився, зокрема, виокремився емоційний аспект: споживачі як громадяни почали відчувати занепокоєння, страх і гнів, їх фінансова безпека опинилася під загрозою [22]. Отже, вирішення завдання з відновлення довіри значно ускладнюється глибиною виниклої проблеми. Одні наслідки підірваної довіри можуть носити короткостроковий характер, а інші залишаться надовго.

Довіра не виникає автоматично. Вона є наслідком великої кількості актів взаємодії. Лише після того, як клієнт кілька разів отримає позитивні враження від спілкування з банком, довіра почне відновлюватися, а споживачі поступово стануть робити кроки у бік банку.

З поширенням соціальних мереж з'явилася чергова хвиля «прогнозів». Варто відзначити, що для підтримки іміджу кредитної організації та широкого інформування про нові банківські продукти, безумовно, соціальні мережі надзвичайно адаптовані. Аудиторія в таких відомих соцмереж, як Facebook або ВКонтакте, обчислюється мільйонами. І це не просто фізичні особи, а потенційні клієнти кредитної організації, серед яких частка осіб другої та третьої групи (табл. 1.10) є найбільшою.

Інтернет – не тільки один з найдешевших, але і досить продуктивних каналів реклами. Головна його відмінність як рекламного носія в тому, що

людина сама пересувається у віртуальному просторі в тих напрямках, в яких забажає [28]. Завчасно представити йому ці напрямки неможливо або можливо, але тільки разово, далі споживач буде просто уникати таких відвертих нав'язувань. Саме з цієї позиції можна розглядати Інтернет як сферу споживчої свободи дій та інтересів. Так, якщо два роки тому, в 2015 р. лише п'ятнадцять банків з числа 50-ти лідерів за активами пропонували своїм вкладникам повноцінні онлайн-депозити з можливістю відкрити вклад і внести гроші без відвідування відділення, у 2016 р. таких установ було двадцять, то в кінці 2016 р. відкрити депозит через інтернет-банкінг можна вже в 25-ти банках з 50-ти.

Термін «онлайн-депозити» укорінився серед користувачів системами дистанційного банкінгу, а саме інтернет-банкінгу. Правильно розуміти, що у клієнта банку є сервіс дистанційного керування поточними (у т. ч. картковими) рахунками. Клієнт самостійно розподіляє кошти за рахунками в розмірі власних уподобань. Так, зміни в «дизайні» депозитного продукту під впливом інтернет-технологій можуть визначити перспективність модифікацій продуктового ряду. Оскільки банківський продукт має за своєю сутністю абстрактний характер, то даний крок у інноваційній маркетинговій політиці доцільно здійснити у сфері брендингу, від якого часто залежить позитивна реакція споживачів.

Бренд створює очікування та асоціації, що походять безпосередньо від використання конкретних продуктів, а також створюються не прямо, а під впливом реклами, дизайну та відгуків у засобах масової інформації. Дотримання цінностей бренду є необхідною передумовою для створення довіри у клієнта та посилення його лояльності до бренду [25].

Разом із тим, на ухвалення рішення клієнтом про те, яким способом відкривати вклад, насамперед впливає функціональність системи інтернет-банкінгу, адже щоб гроші перерахувати з поточного на депозитний рахунок в інтернет-банкінгу при відкритті або поповненні вкладу, необхідно спочатку ці гроші на поточний рахунок розмістити. Зробити це можна кількома способами: або прийти у відділення, або з карткового рахунку, або поповнити рахунок через найближчий термінал самообслуговування чи банкомат. Клієнти віддають перевагу інтернет-банкінгу для відкриття та поповнення вкладів в тому випадку, якщо для цього їм немає необхідності спеціально звертатися у відділення банку.

Недоліками, на наш погляд, є відсутність повного онлайн оформлення. У класичному розумінні онлайн-депозит – це за своєю сутністю повне дистанційне оформлення без відвідування відділення: ідентифікація та обмін електронно-цифровими підписами. Але у нас слабок впровадження електронно-цифрових підписів, зважаючи на багато факторів, і вони не настільки популярні. Ще у 2011 р. Національний банк України розпочав роботу щодо сертифікації електронно-цифрових підписів, що в майбутньому призведе до єдиного реєстру, а отже, надасть можливість обміну підписами між учасниками реєстру. Однак цей процес не швидкий і може зайняти кілька років, поки йтиме впровадження і запуск. До того ж, споживач повинен звикнути, навчитися

довіряти даному нововведенню. Менталітет споживачів такий, що вони більше довіряють підписам на папері, до того ж з урахуванням законодавства, є ряд документів, які вимагають саме «живих» підписів.

Необхідно відзначити, що залучення онлайн-депозитів вигідно для обох сторін, оскільки для банку і для вкладника це значне заощадження часу і ресурсів. З іншого боку, продовжуючи впроваджувати нові канали, що дозволяють економити на обслуговуванні, банки позбавляють себе можливості індивідуального підходу до клієнта, адже клієнт вже не прийде у відділення, і в цьому полягає різниця в поглядах банку і клієнта.

Імідж банку, його досягнення на фінансовому ринку, а також позитивний досвід, які банк бажає донести до свого клієнта, найкраще розкриваються при живому спілкуванні, тобто у відділенні банку.

Саме у відділенні можна контролювати якість і способи передачі інформації, дізнатися про потреби кожного клієнта індивідуально. Це неможливо зробити через Інтернет, у цій сфері можна тільки прогнозувати, а не контролювати ситуацію. Це означає, що банківський бренд не може бути успішним онлайн, якщо менеджмент банку не домогся цього в своїх відділеннях.

Таким чином, ми можемо констатувати, що насправді змінилися комунікації (мобільний зв'язок, високошвидкісний Інтернет), а не банківські депозитні продукти. Сьогодні банки за допомогою нових каналів можуть продавати продукти дещо швидше, ніж раніше. Але не варто плутати нові канали і нові продукти.

Для більшості банків на пострадянському просторі найбільшими складнощами в обслуговуванні клієнтів є застарілі бізнес-процеси, а не швидкість зв'язку (рис. 1.7).

Саме через проблеми в процесах і, як наслідок, у якості обслуговування, споживач не сприймає інновацій так, як банки цього бажають. А отже, одним із ключових понять у фінансовому світі завжди була довіра, яка не піддається автоматизації, і яку неможливо створити дистанційно. Саме тому для переважної більшості банків більше 90% роздрібних продаж припадають на відділення.

У найбільш успішних інноваціях частка каналів дистанційного банківського обслуговування може складати близько 10%. Але, як і 20 років тому, понад 70% рішень про покупку продукту в конкретному банку приймається у відділенні. Більше 60% клієнтів як мінімум раз на місяць приходять в банк [28]. Отже, фактично існує два напрямки організації банківської діяльності [29]:

- класичний банк, який має свої офіси і операційні зали та надає клієнтам можливість управляти своїми рахунками за допомогою мережі Інтернет;

- віртуальний банк, який здійснює свою діяльність тільки у всесвітній комп'ютерній мережі.

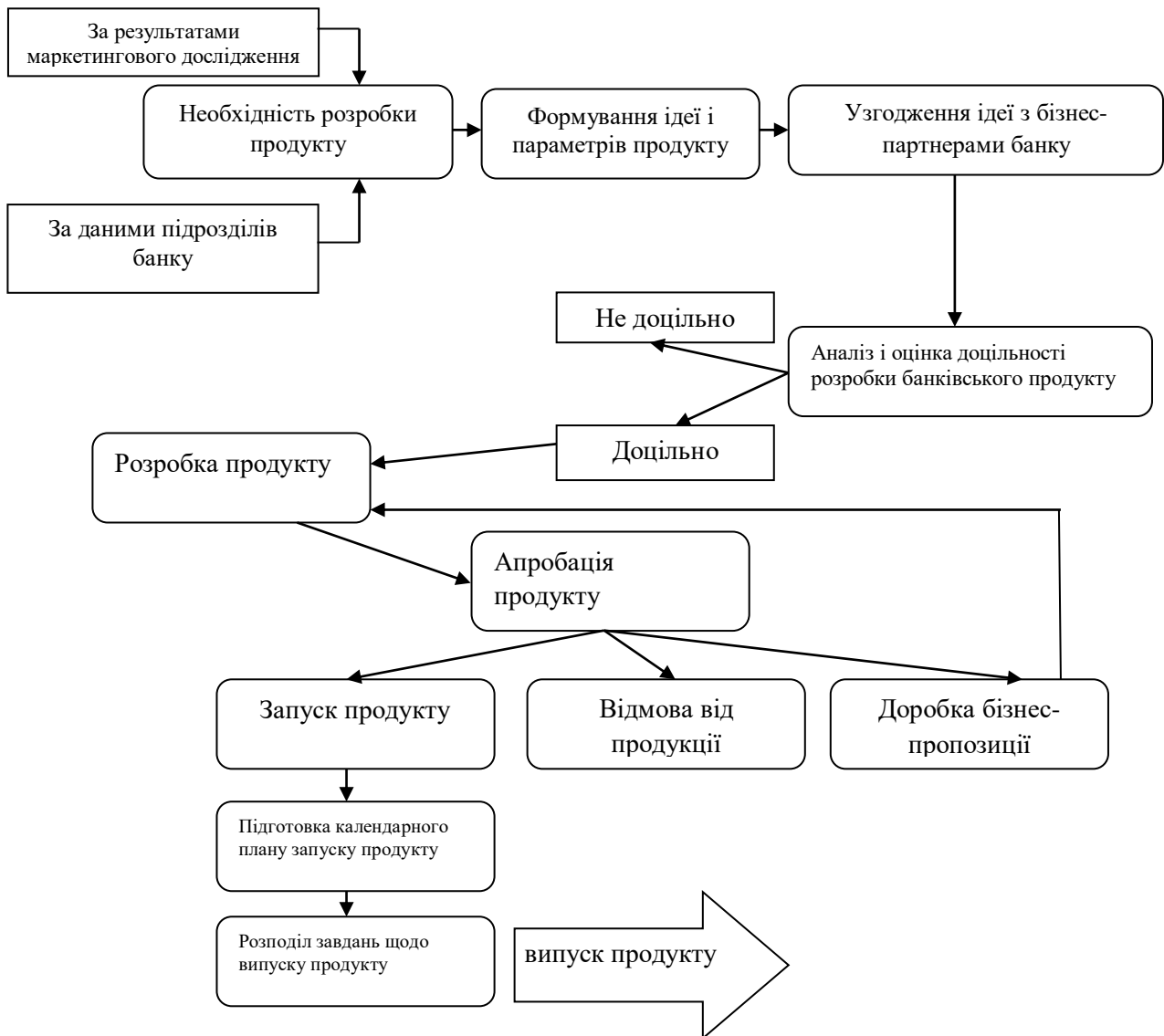

Рис. 1.7. Бізнес-процес щодо випуску банківського продукту

Примітка. Побудовано автором на основі [85].

На наш погляд, необхідно відходити від принципів цілковитості у виборі організації банківської діяльності, особливо щодо реалізації депозитних продуктів. Навіть ті банки, що спочатку створювалися як онлайн-банк, змушений відкривати офіси для формування довіри клієнтів. Візит клієнта до відділення – це найголовніший актив банку, тобто важливим є аспект вибору оптимальної моделі бізнес-процесів реалізації депозитних банківських продуктів, що буде базуватися на цілковито довірчих стосунках клієнта та банку та водночас залишатиметься відкритим та еластичним для інноваційних змін (рис. 1.8).

Також процес формування і використання банком нововведень є складною та комплексною проблемою, що пронизує такі функціональні сторони, як планування, розробку проектів, маркетинг, виробництво. Не викликає жодного сумніву значення взаємозв'язку інноваційного потенціалу банку і його конкурентних позицій. Сучасні банки оперативно реагують на

тенденції, що складаються у ринкових умовах, періодично не просто орієнтуючись на клієнтуру, а й формуючи у неї певні стимули та потреби, що зумовлюють швидку реакцію на нововведення банку. На сьогодні практично для будь-якого банку гостро постає питання здатності своєчасно і енергійно ініціювати інноваційні процеси та управляти ними, оскільки це є критерієм виживання банківської установи на ринку.

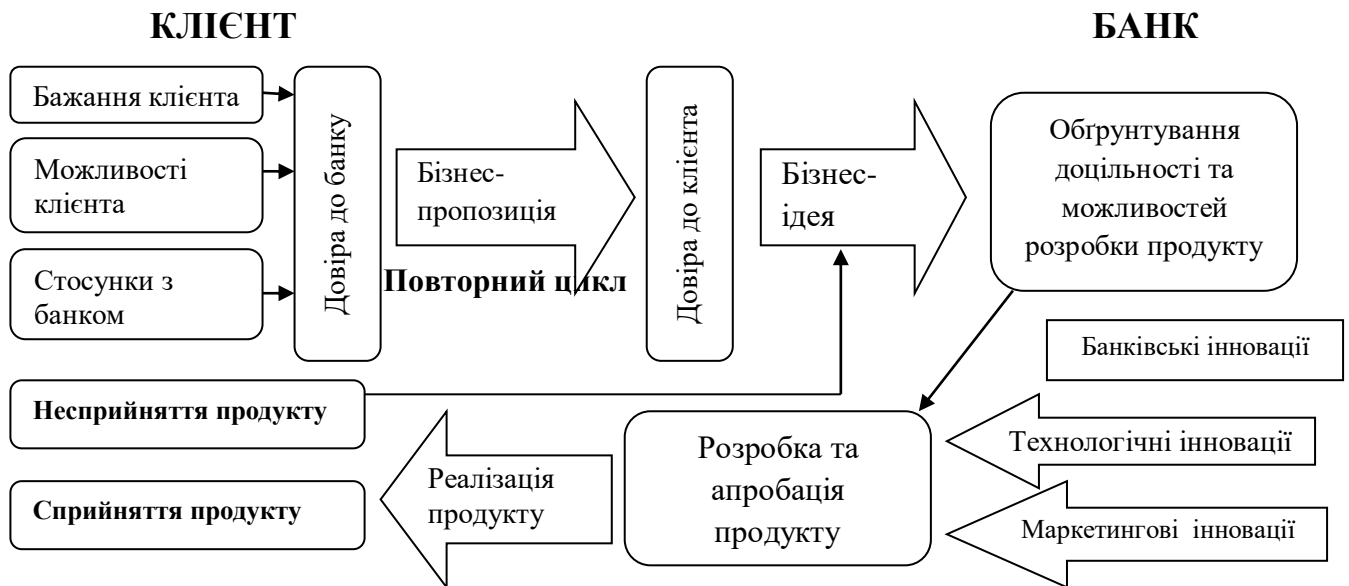

Рис. 1.8. Раціоналізація бізнес-процесу розробки і реалізації банківських продуктів

Таким чином, визначальним чинником у розвитку депозитної діяльності залишається інноваційна складова у раціоналізації бізнес-процесу розробки і реалізації банківського продукту. Інноваційна складова буде найбільш дієвою лише за умови довірчих відносин клієнта та банку. Отже, довіра стає передумовою ефективної розробки і реалізації банківського продукту, а маркетингові інновації – джерелом оптимізації даного процесу.

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПОСЛУГ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

2.1. Іманентні ознаки і концептуалізація сутності інвестиційної діяльності банків

Україна знаходиться на старті структурних реформ, який за об'єктивними і суб'єктивними причинами постійно відкладається. Тому не випадково останнім часом дедалі частіше лунають заяви про необхідність нової програми відновлення економіки України. Цією програмою, на думку відомих вчених та західноєвропейських політиків і громадських діячів, може стати План Маршалла, який у післявоєнній Європі став інвестиційною програмою і був реалізований американською адміністрацією. Розроблення такого плану в Україні ініціюється президентом, прем'єр-міністром і групою народних депутатів, а також про План Маршалла йшлося на саміті Україна – ЄС в липні 2017 р. З цим планом пов'язують надію про надходження іноземних інвестицій в обсязі 4–5 млрд. євро на рік, що має прискорити зростання реального ВВП із прогнозованих на 2017 р. 1,6–1,8% до 4,5%. Інститут суспільно-економічних досліджень у своєму звіті «Політика економічного прагматизму» модельно розрахував, щоб ВВП країни збільшився у два рази за десять років, він має щороку зростати на рівні 7–10%. І для цього потрібно протягом десяти років вкласти в економіку капітальних інвестицій у сумі, еквівалентній 600 млрд. дол., тобто в середньому близько 60 млрд. на рік [113]. Отже, перебіг реформ у країні не дає потрібних результатів, бо мало що було зроблено для стрімкого економічного зростання. Іноземні капітальні інвестиції становлять близько 3% загального обсягу всіх інвестицій і суттєво не впливають на розвиток економіки, оскільки природа цих інвестицій українська – кошти виведені раніше з країни в офшори. Україна повинна демонструвати потенційним інвесторам і донорам таку високотехнологічну і експортоорієнтовану модель розвитку економіки, що дасть змогу Україні в майбутньому увійти до числа високорозвинених країн чи то у складі ЄС, чи то в рамках діючої асоціації.

У проблематиці економічних реформ важливе місце відводиться стабілізації банківської системи України, оскільки банківська система є лише частиною економіки, віддзеркалюючи її загальний стан. Банківська сфера за умов сучасної економіки, заснованої на кредитних грошах, – це провідна галузь економіки, яка здатна прокласти шлях на ринок галузям реальної економіки. У цьому контексті банківська система України перебуває в часі справжніх реформ. Отже, незважаючи на низку здійснених напівреформ і заходів щодо досягнення певної макроекономічної стабілізації, економіка України залишається у нестабільному стані з невизначеними перспективами.

Особливого значення для поступального соціально-економічного розвитку України набуває забезпечення безперебійного і в належних обсягах банківського фінансування реального сектору економіки. Однак перетворення

в українській економіці, процеси глобалізації та євроінтеграції, вступ України до СОТ та її співробітництво з МВФ зумовлюють необхідність підвищення ефективності взаємодії банківського та реального секторів економіки. Більше того, багатий досвід економічно розвинених країн переконливо засвідчує, що економічне зростання, розвиток приватного сектору, а також поліпшення соціального захисту та добробуту населення можливе лише за умови ефективного розвитку взаємодії банківського і реального секторів економіки. Тому посилення взаємодії між ними є одним із пріоритетних напрямів реформування вітчизняної економіки, вагомим чинником розв'язання важливих соціально-економічних проблем держави, зростанням інвестиційної та інноваційної активності економічних суб'єктів і добробуту громадян. У цьому контексті, вивчивши зарубіжний досвід, українські вчені доходять висновку, що для успішного реформування економіки, реалізації структурних проектів важливо здійснити систему заходів, серед яких виділяють такі: надання допомоги підприємствам у напрямі пошуку можливостей щодо отримання кредитів для формування та модернізації основних фондів; надання державою своїй фінансовій і податковій політиці більш ліберального характеру щодо малорентабельних та збиткових підприємств; розширення сфери застосування кредиту для забезпечення підприємств основними і оборотними активами; створення активно функціонуючої системи державної підтримки інвестиційної діяльності [164]. Така позиція є логічною і дає підстави стверджувати, що банківська система України увійшла в орбіту справжніх реформ. Однак на сьогодні банківська сфера ще не проклала шлях на ринок галузям реальної економіки, не виконала функцій головного кредитора для стратегічної перебудови економіки, тобто саме того завдання, яке повинні виконувати інвестиційні інститути, що залучають довгострокові та венчурні ресурси фінансування. Великою мірою, на думку О. Шарова, такий стан речей є закономірним, бо «...справжня інвестиційна діяльність перебуває в нас у маргінальному стані (іноді кажуть «зародковому», але це, на наш погляд, не зовсім правильно, оскільки існуючий механізм фондового ринку не може вважатися навіть «зародком» – це, швидше, аномалія, яка підлягає ліквідації, після чого процес «ринкогенезису» слід розпочати заново)» [201]. Очевидно, посилення ролі банків у процесах інвестиційного та інноваційного забезпечення економіки потребує поглибленого наукового вивчення в напрямі розроблення нових та вдосконалення діючих механізмів підвищення кредитної активності комерційних банків.

З'ясування конкретних шляхів щодо активізації кредитно-інвестиційної діяльності банків зумовлює насамперед концентрацію зусиль на глибшому дослідженні великого різноманіття тлумачень базового визначення інвестиційної діяльності як в частині його категоріальності, так і самої організації інвестиційної діяльності банків. Така багатоваріантність підходів ще більше посилює неоднозначність у випадку, коли дослідники ототожнюють інвестиційну діяльність банків з участю банків в інвестиційному процесі. Це

ототоження майже автоматично призводить до розгляду всього комплексу фінансово-інвестиційних відносин, що створює неоднозначне сприйняття інвестиційної діяльності банків як на мікро-, так і на макрорівні.

Проблематика інвестиційної діяльності банку достатньо широко розглядається у науковій літературі, однак узгоджених позицій щодо її розуміння поки не розроблено. Щодо поглядів зарубіжних економістів на визначення інвестиційної діяльності, то вони є досить різноманітними. Зокрема, Д. Сінкі тлумачить інвестиційну діяльність банків як «бізнес з надання двох типів послуг: збільшення готівки шляхом випуску або розміщення цінних паперів на їх первинному ринку; поєднання покупців і продавців існуючих цінних паперів на вторинному ринку при виконанні функцій брокерів та/або дилерів» [177]. Таке трактування Д. Сінкі, на нашу думку, має стосунок до забезпечення реалізації інвестиційного процесу, але не має відношення до власне інвестиційної діяльності банку. Інші вчені, як Е. Дж. Долан, К. Д. Кемпбелл та Р. Дж. Кемпбелл, під банківськими інвестиціями воліють вважати кошти, що вкладені в цінні папери на відносно тривалий проміжок часу [63]. Такої ж думки дотримуються П. С. Роуз [247], Б. Е. Гап та Д. В. Коларі [212].

Сучасні дослідження асиметрій функціонування інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності вітчизняними та російськими вченими також носять дискусійний характер. Додамо, що сутність явищ дійсності в концентрованій формі розкривають дефініції – мислено-поняттєві образи реалій, що залежать від світогляду, відображаючи усвідомлене сприйняття кожної економічної категорії. Так, група вчених з Росії відстоює точку зору, згідно з якою участь банків в інвестиційному процесі відбувається двома способами: шляхом безпосереднього вкладання своїх коштів у виробництво (придбання в тій або іншій формі долі участі) та шляхом надання кредитів на відповідні цілі. За логікою авторів, до інвестиційних операцій варто відносити тільки вкладення у статутні капітали виробничих підприємств, а також довгострокові кредити на виробничі цілі. Тут повністю ігнорується наявність фінансового ринку з його інструментами як участі, так і запозичення. На думку інших російських вчених П. А. Короткова і С. М. Борисова, комерційні банки можуть брати участь в інвестиційному процесі за трьома основними видами діяльності: 1) обслуговувати рух коштів, що належать інвесторам-клієнтам і призначених для інвестиційних цілей; 2) співпрацювати з клієнтами в мобілізації накопичень і заощаджень, їх спрямуванні на інвестиційні цілі через ринок цінних паперів; 3) вкладати в інвестиційний процес власні та залучені ресурси [93].

Даний підхід вчених засвідчує, що тут банк розглядається не лише як інвестор, але як учасник інвестиційного процесу. Перший вид діяльності можна віднести до банківських послуг, а другий – до фінансової діяльності. Третій вид діяльності характеризує вкладання ресурсів не в інвестиційну діяльність, а в інвестиційний процес. У контексті цих тверджень зазначимо, що з філософської точки зору процес є складовою діяльності, яка поєднує засоби діяльності. Однак сам процес є наперед заданим алгоритмом перебігу подій

конкретного виду діяльності (в нашому випадку – інвестиційної), але не має прямого відношення до засобів діяльності. Використавши термін «інвестиційний процес» замість «інвестиційна діяльність» автори на думку С. В. Онікієнка, позбавили банк права бути інвестором, через що метою вкладання коштів банком стає забезпечення умов для інвестиційної діяльності, а не сама діяльність, зробивши акцент безпосередньо на посередницькій функції банку на фінансовому ринку [131].

Немає усталеного підходу до визначення сутності інвестиційної діяльності банку і серед українських вчених. Так, на думку А. Г. Загороднього та Г. Л. Вознюка, під інвестиційним процесом слід розуміти сукупність логічно-послідовних дій, пов'язаних з прийняттям інвестиційних рішень (зокрема, щодо вибору об'єктів, визначення обсягів і термінів інвестування) та їх практичною реалізацією [70]. Натомість А. А. Пересада вважає, що інвестиційний процес є звуженим тлумаченням терміну «інвестиційна діяльність» і пов'язує його з обґрунтуванням і реалізацією інвестиційних проектів [148]. Т. В. Майорова дає досить розлоге і вичерпне трактування інвестиційної діяльності, де вона розглядає її як сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб та держави щодо реалізації інвестицій. На її думку, така інвестиційна діяльність (інвестування) базується на основі:

- інвестування, яке здійснюється громадянами, недержавними підприємствами, господарськими асоціаціями, а також громадськими та релігійними організаціями;
- державного інвестування, яке здійснюється органами влади та управління України, а також державними підприємствами та установами;
- іноземного інвестування, яке здійснюється іноземними державами, юридичними та фізичними особами;
- спільного інвестування, яке здійснюється громадянами та юридичними особами України та інших держав [110].

Окремі українські науковці, відзначаючи здатність банків забезпечити значний обсяг інвестиційних ресурсів для потреб вітчизняної економіки, вважають, що інвестиційна діяльність банків та економічне зростання – це два взаємопов'язані процеси. Так, на думку П. М. Сеница, інвестиційна діяльність банків має суттєве значення і для економіки країни загалом, і для самих банківських установ. З позиції окремого банку інвестиційна діяльність здійснюється з метою одержання прибутків, підтримання необхідної ліквідності, збереження коштів до появи можливостей вигідного їх розміщення, зменшення ризиків через диверсифікацію вкладень коштів [176].

Незважаючи на наявність багатьох позицій щодо трактування суті банківської інвестиційної діяльності, у науковій літературі сформувався достатньо узгоджений підхід до виокремлення з інвестиційної системи важливого сегменту, яким є банківська система. Банківська інвестиційна система вважається сукупністю елементів банківської інвестиційної діяльності, об'єднаних в єдине ціле і призначених для забезпечення ефективного

відтворення, сталого економічного розвитку й підвищення добробуту населення. Дана система наділена певними характерними властивостями: цілісність, синергізм, оптимальність, еквіфінальність. Цілісність означає органічну цілісність матеріальних, інформаційних, фінансових потоків, що підлягає впливу в межах банківської інвестиційної системи. Щодо синергізму, то він знаходить своє вираження у перевищенні ефективності функціонування банківської інвестиційної системи загалом, порівняно з сумарною ефективністю окремих її частин. Оптимальність характеризує оптимізаційні рішення, ухвалені в межах банківської інвестиційної системи, що дає змогу зберегти сталість управління і полегшити вибір правильного рішення в майбутньому. Еквіфінальність – це існування різних шляхів досягнення однієї і тієї самої мети. Еквіфінальність свідчить про стан банківської інвестиційної системи, зумовлений поступальністю руху, що пов'язано з такою організацією управління системою, яка забезпечить усунення небажаного впливу ендогенних і екзогенних чинників і, зрештою, допоможе зберегти первинний поступальний характер в досягненні ефективності запланованих заходів. У контексті цих тверджень зазначимо, що необхідною умовою здійснення ефективної інвестиційної діяльності банку є розроблення та впровадження виваженої та дієвої інвестиційної політики. Варто зазначити, наразі не існує єдиного підходу до визначення поняття «інвестиційна політика банку». Неоднозначність трактування цього поняття зумовлено різними підходами авторів до розуміння сутності інвестиційної політики банку. Зміст інвестиційної політики банку розкривався великим колом українських вчених. Тому все різноманіття тлумачень змісту поняття «інвестиційна політика» можна звести до трьох підходів його трактування. Представниками першого підходу (організаційного) є група таких вчених, як: Л. Ігоніна, М. Пасевич, М. Бабичев, Б. Пшик, Л.Кльоба, А. Затхей, О. Ковальов, Є. Палига, О. Печенко, які вважають інвестиційну політику комплексом заходів, елементів щодо досягнення ефективної інвестиційної діяльності банку. Звісно, цей підхід найбільш точно розглядає основну мету та сутність інвестиційної політики банку. Проте, з іншого боку, він не враховує необхідності узгодження цієї політики з основною цільовою стратегією банку. За другим підходом розглядається інвестиційна політика банку як невід'ємна складова загальної економічної стратегії. Таке визначення можна зустріти в енциклопедії банківської справи України, а також в працях І. Бланка, В. Бочарова, Ю. Касимова, І. Васькович, А. Грязнова, І.Сало, О. Криклій. До великої міри такий підхід відображає рівень інвестиційної політики банку в системі загальної економічної стратегії як її невід'ємну складову. Має місце і третій підхід, який пов'язує інвестиційну політику банку з системою функціональних орієнтирів та цілей. Представниками цього напряму є О. Вовчак, Б. Луців, А. Тимків, Р. Тиркало, С. Прасолова, В. Сидоренко. У межах третього підходу інвестиційна політика банку має передбачати визначення пріоритетних напрямів інвестування з

урахуванням очікуваних доходів і ризику й на цій основі вибір відповідних інвестиційних проектів.

Таким чином, зважаючи на аналіз запропонованих підходів щодо трактування суті інвестиційної політики банку в межах нашого об'єкта дослідження, вважаємо за доцільне навести власне визначення. У нашому розумінні інвестиційна політика банку є важливою складовою стратегії розвитку банку, що базується на сукупності заходів, принципів та методів організації та управління інвестиційною діяльністю, які спрямовані на забезпечення оптимальних обсягів, структури та прибутковості інвестиційних активів, підвищення якості інвестиційного портфеля, уніфікацію інвестиційних процедур у всіх структурних підрозділах банку. До цієї частини варто додати, що в Україні інвестиційна політика банків як фінансовий інструмент впливу на інвестиційну діяльність банку набуває ще гострішої актуалізації та потреби в нових підходах до її розроблення. Найважливішими завданнями, що сьогодні постають перед вітчизняною наукою, є ті, які пов'язані з дослідженням процесів розвитку банківської діяльності в контексті її впливу на економічне зростання, що зумовлено необхідністю здійснення її реконструкції та модернізації з метою підвищення ефективності функціонування та оздоровлення економіки країни загалом. Водночас варто наголосити на значному зменшенні кількості діючих банківських установ: за станом на 01.01.2012 р. – 176 банків, а вже за станом на 01.01.2017 р. – 98, що на 80 банків менше (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Дані про кількість банків України (на кінець періоду)

Показники	2014	2015	2016	Бер. 17	Чер. 17
Платоспроможні	147	117	96	92	90
– зміна	-33	-30	-21	-4	-2
Державні	7	7	6	6	6
– зміна	0	0	-1	0	0
Іноземні	25	25	25	25	25
– зміна	0	0	0	0	0
Приватні	115	85	65	61	59
– зміна	-33	-30	-20	-4	-2
Неплатоспроможні	16	3	4	3	3
– зміна	16	-13	1	-1	0
У стадії ліквідації	21	64	84	89	91
– зміна	19	43	20	5	2

За умов кризових явищ в економіці та дефіциту бюджетних коштів на сьогоднішньому етапі розвитку фондового ринку особливої актуальності набуває інвестиційне партнерство банків. Це зумовлено насамперед тим, що інвестиції в масштабах країни сприяють процесу розширеного відтворення та забезпечують економічне зростання. З цього приводу варто виокремити причини, що пов'язують підвищений інтерес до інвестиційного партнерства з боку банківського бізнесу, а саме:

1. Банки отримують дохід здебільшого від маржі, яка нині знижується, а інвестиційна діяльність дає змогу банківським установам досягати додатних показників прибутковості за будь-яких умов розвитку економіки.

2. Зростання конкуренції в банківському секторі вимагає від банків розширення спектра пропонованих банківських послуг, враховуючи інвестиційно-банківські, що в свою чергу, сприяє використанню банками фінансових ринків задля збільшення власного капіталу і сек'юритизації активів.

3. Активна інвестиційна діяльність банків дозволяє забезпечувати його ліквідними активами.

Зауважимо, що партнерське інвестування об'єднує фінансові, фондові, торговельні механізми, іншими словами, об'єднує банківську, інвестиційну та консалтингову діяльність. Беручи участь у партнерському інвестуванні, банки не лише інвестують кошти, а стають безпосередніми учасниками об'єкта інвестування через придбання пакету акцій або вводячи до ради директорів свого представника. Зрештою, партнерами банківських установ при здійсненні інвестування стають інвестиційні фонди, інші банки, спеціалізовані агентства міжнародних кредитів, міжнародні фінансові організації, спеціалізовані фінансові компанії, страхові, лізингові, інвестиційні компанії, приватні інвестори – фізичні та юридичні особи тощо.

Цілком вмотивованим і логічним вважаємо розглядати банківські установи в ролі інституційних інвесторів, які відіграють провідну роль у процесі трансформації заощаджень в інвестиції, акумулюванні коштів індивідуальних інвесторів, що дозволяє їм диверсифікувати інвестиційні вкладення, зменшуючи у такий спосіб ризику та отримувати інвестиційний дохід. Така постановка питання неминуче приведе до вдосконалення чинного законодавства, оскільки згідно із Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок», банки не відносяться до інституційних інвесторів. На законодавчому рівні повинен бути ухвалений проект Закону «Про інвестиційне партнерство», максимально наближений до широкого застосування за кордоном колективного венчурного інвестування.

За сучасних економічних умов банки активно впливають на формування статутних фондів акціонерних товариств, на їхню фондову та інвестиційну діяльність. Закон України «Про банки і банківську діяльність» практично не обмежує інвестиційний напрям діяльності банків і тому вони беруть активну участь в інвестуванні акціонерних товариств як шляхом цільового кредитування, (проектне фінансування), так і шляхом участі в статутних фондах акціонерних товариств. Принагідно відзначимо, що у зарубіжній практиці часто банки співпрацюють як партнери з інститутами спільного інвестування (ICI). Вважаємо, що в умовах антикризового розвитку банківського сектора в Україні важливо налагодити взаємодію вітчизняних банків з інвестиційними фондами задля залучення додаткових капіталів, обіг яких забезпечив би гармонійний розвиток національної економіки. Законом України «Про інститути спільного інвестування» банкам заборонено

виконувати функції з управління активами ІСІ, проте вони можуть брати участь у проектах ІСІ опосередковано – як партнери з обмеженою відповідальністю. Такий механізм співпраці банків та інвестиційних фондів стає взаємовигідним і привабливим, оскільки дає можливість банку виходити з одного інвестиційного проекту та вкладати гроші в інший без якого-небудь податкового навантаження, а дивіденди банку, що зараховані на рахунок ІСІ, також звільняються від оподаткування [180].

Для активізації діяльності ІСІ в Україні необхідні подальші спільні зусилля держави й ринкових інституцій у напрямі модернізації інфраструктури, реформування системи державного регулювання та впровадження європейських стандартів організації регульованих ринків фінансових інструментів, отже із урахуванням новітніх тенденцій світових ринків і необхідності адаптації українського законодавства до норм європейського фінансового та корпоративного права.

Найперше, що необхідно зробити – це удосконалити інституційну складову ринку спільного інвестування шляхом створення сприятливих організаційно-правових умов для суттєвого нарощення обсягів діяльності ІСІ, насамперед публічних інвестиційних фондів, наповнення адекватним змістом діяльності венчурних фондів, інвестиційних хедж-фондів, фондів прямих інвестицій і фондів, орієнтованих на інвестування в окремі класи фінансових інструментів (фондів акцій, фондів нерухомості, фондів боргових цінних паперів тощо). Далі необхідно забезпечити інформаційну прозорість діяльності ІСІ, зокрема, щодо процедур інвестування коштів, динаміки чистих активів та розміру комісійних, менеджменту компанії з управління активами (КУА) та їх власників.

У законодавчому порядку необхідно запровадити механізми взаємної конвертації (обміну) цінних паперів ІСІ, що перебувають в управлінні різних КУА, за згодою власників таких цінних паперів, а також передбачити забезпечення проведення постійного моніторингу, ренкінгування та рейтингування діяльності інвестиційних фондів і КУА та оприлюднення отриманих результатів за допомогою засобів масової інформації та можливостей Інтернету. Важливо також надати можливість КУА брати в своє управління активи для покриття обов'язкових резервів страхових компаній та здійснювати управління інвестиційно-страховими фондами компаній, що надають послуги з інвестиційного страхування.

Посилення міжнародної конкурентоспроможності фінансового ринку України як запоруки розвитку ринку ІСІ в Україні потребує як проведення сприятливої державної політики оподаткування учасників фондовому ринку, перетворення ІСІ- торговців цінними паперами у повнофункціональні, фінансово стійкі інститути, спрощення процедури ввезення та вивезення капіталу при здійсненні інвестиційної діяльності ІСІ на фондовому ринку, так і запровадження міжнародних стандартів розкриття інформації (міжнародних стандартів бухгалтерського обліку Комітету з міжнародних стандартів

бухгалтерського обліку (IASB) та міжнародних стандартів розкриття інформації Міжнародної організації комісій з цінних паперів (IOSCO)). Крім того, необхідна підтримка створення незалежних інформаційних та рейтингових агенцій, що здійснюють розкриття інформації про фондовий ринок та налагодження тісного співробітництва в рамках IOSCO та інших міжнародних організацій для створення позитивного іміджу українського фондового ринку.

Хочемо звернути увагу і на світовий досвід участі банківських установ у первинному розміщенні акцій (IPO) інших банків чи компаній. Вийшовши на біржу, декілька інвестиційних банків на партнерських умовах узгоджують ціну акцій, їх різновид, загальну суму коштів, щоб отримати прибуток від різниці між ціною акцій, яку вони сплатили до IPO, і ціною, яка встановлена на момент старту торгів. Отже, в Україні фондовий ринок є не достатньо містким, відсутні спеціалізовані інвестиційні банки, інвестиційні механізми недосконалі, а значить, банки не мають необхідних коштів, досвіду, щоб проводити первинне розміщення акцій. Тому цей напрям є перспективним для подальшого запровадження в інвестиційну діяльність українських банків. Вважаємо, що для активізації інвестиційного партнерства банків необхідно реалізувати велику низку заходів, зокрема: сформувати систему обліку прав власності на цінні папери; створити Фонд гарантування на інвестиції на фондовому ринку за аналогом Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; активізувати участь держави у процесі інвестування великих проектів розвитку виробництва реального сектору економіки; створити ефективні системи захисту та страхування інвестицій; удосконалити інвестиційне законодавство з метою регулювання відносин між суб'єктами партнерського інвестування; стимулювати активність приватних інвесторів; розробити системи стимулювання розвитку інвестиційного партнерства банків: податкові важелі, інструменти грошово-кредитної політики; нарощувати власний капітал, ресурсну базу банків та загалом підвищити рівень капіталізації банківського сектора економіки.

Проведемо проміжний підсумок в концептуалізації інвестиційної діяльності банків. Очевидно, що інвестиційна діяльність банків за своєю економічною природою має двоїстий характер. В мікроекономічному аспекті, з точки зору банку як економічного суб'єкта, її варто розглядати як окремий вид діяльності, у процесі якої банк виступає у ролі інвестора, вкладаючи ресурси, якими він розпоряджається на строк створення або придбання нових активів з метою збільшення їх ринкової вартості. В кінцевому підсумку це знайде своє відображення у максимізації багатства всіх інвесторів як акціонерів банку, так і власників депозитів, коштами яких банк розпоряджається від свого імені. У той же час інвестиційній діяльності банку притаманний і макроекономічний аспект. Суть цього ефекту полягає в тому, що завдяки синергетиці досягається приріст суспільного капіталу, складовими якого є фізичний (виробничий), природний і людський капітали. З позицій розвитку економіки інвестиційна діяльність

банків включає в себе її вкладення, що сприяють зростанню багатства не тільки на рівні банку, а й суспільства загалом. З огляду на це, між мікро- та макроекономічною інтерпретаціями інвестиційної діяльності банків є, власне, змістовна тотожність як її цілей, так і результатів.

Звісно, основну масу інвестиційних ресурсів банку складають залучені на фідучіарній основі кошти, і банки як суспільні інститути мають високу суспільну значимість. В результаті інвестиційного процесу грошові кошти за допомогою посередництва фінансової сфери перетворюються у виробничий капітал. І при здійсненні інвестиційних операцій, що реалізуються за рахунок як власних, так і за рахунок залучених коштів, не існує розподілу за джерелами – усі операції банк проводить від свого імені, при цьому більша частина коштів одночасно є зобов'язаннями банку. Саме в цьому полягає перша специфічна ознака інвестиційної діяльності банків – вкладення від свого імені як власних, так і залучених коштів. Другою відмінною рисою банківських інвестицій є обмеженість в строках розміщення інвестицій, яка диктується строками залучення коштів у банку. Якщо капітал виробничого підприємства за своєю природою є безстроковим, то залучені банком від вкладників кошти завжди є строковими, або ж взагалі знаходяться на поточних рахунках або на рахунках до запитання. І, по-третє, значній частині банківських інвестицій має бути притаманна висока ліквідність – здатність бути швидко проданими за ціною, що мінімально відрізняється від поточної ринкової.

Якщо ж, власне, розглядати інструменти активізації ролі банків в інвестуванні економічного розвитку України, то необхідність забезпечення стабільного економічного зростання, структурних зрушень у національній економіці висуває на перший план проблему генерування банківських ресурсів та спрямування їх у реальний сектор. За умов низького інвестиційного потенціалу держави, недостатнього рівня розвитку фінансового ринку, обмежених власних можливостей підприємств роль банківської системи у структурній модернізації економіки посилюється, адже банківський сектор розвивається динамічніше, ніж інші сектори економіки й залишається найбільшим сегментом фінансового ринку України. Банки, будучи посередниками в акумулюванні та перерозподілі тимчасово вільних коштів та безпосередньо беручи участь у фінансовому забезпеченні капітальних вкладень, сприяють відтворювальним та структурним процесам в економіці.

З усіх фінансових установ лише банки здатні швидко адаптуватися до змін у суспільстві, а через свої послуги та продукти сприяти як збільшенню матеріального виробництва і обміну продуктами праці, так і покращенню соціальних стандартів суспільства.

Вони зберегли самобутність, своє обличчя, своє місце в економіці, бо володіють властивістю саморегулювання. За своїм функціональним призначенням банки беруть участь у формуванні пропозиції грошей і мають змогу безпосередньо впливати на ринкову кон'юнктуру, а отже, і на структурну модернізацію економіки країни. Натомість інші фінансові

посередники такої можливості не мають.

Крім того, банківські установи мають можливість надавати економічним суб'єктам широкий асортимент різних послуг, тоді як інші фінансові інституції спеціалізуються на окремих, часто обмежених фінансових операціях. Тому можливості впливу на структурну модернізацію економіки у банків ширші, ніж у будь-якого іншого небанківського фінансового посередника.

Разом із тим, проблема підвищення ролі банківського сектору в структурній модернізації економіки, особливо в умовах соціально-економічної та політичної нестабільності, є надзвичайно актуальною і потребує додаткового дослідження.

Під інвестиційними послугами банків варто вважати такий спектр специфічних дій, який направлений на пошук для клієнтів банку, найпривабливіших об'єктів інвестиційної діяльності; надання консультативної допомоги у розробці та реалізації інвестиційної стратегії підприємств; формування та управління інвестиційного портфелю клієнтів; інвестиційні послуги на ринку цінних паперів; пропозицію послуг з хеджування інвестиційного ризику тощо. Всі інвестиційні послуги комерційного банку можна умовно поділити на: послуги банку у фінансовому забезпеченні інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств, включаючи операції на ринку нерухомості, та інвестиційні послуги банку на фондовому ринку (торгівля цінними паперами; депозитарна діяльність зберігача цінних паперів; ведення реєстрів власників іменних цінних паперів; управління цінними паперами тощо).

Банківські інвестиції здійснюються, як правило, не тільки виходячи із розрахунку отриманого доходу в майбутньому у вигляді приросту вартості (процента) на вкладений капітал банку, а й повернення вартості цього капіталу після певного періоду часу. У цьому полягає одна з особливостей функціонування банківських інвестицій як економічної категорії.

Інвестиції в банківській сфері опосередковують процес використання тимчасово вільних грошових капіталів у вигляді фінансування (кредитування) капіталовкладень або іншої форми вкладень у реальні активи інвестиційних товарів безпосередньо для обслуговування процесу відтворення. Вони характеризуються пропозицією грошових фондів з боку банківської системи, котра виступає як продавець, і попитом на ці фонди з боку потенційних учасників інвестиційної діяльності, які виступають у ролі покупців банківських інвестицій. На цьому ринку формується попит і пропозиція на банківські кредити, портфельні та інші інвестиції банківських установ. Але для сучасних банківських інвестицій характерним є переважання у них кредитної форми, що зумовлене відносно слабким розвитком фондового ринку.

Щодо засобів інвестиційної діяльності, то є два підходи до визначення, які саме активи слід відносити до інвестицій. За одним підходом банківські аналітики до таких активів відносять лише фінансові інструменти – торговий та інвестиційний портфелі цінних номерів (класичний підхід), за іншим – всі

активи банку (розширений підхід). Отже, бачимо певний дуалізм стосовно інвестиційної природи банківської діяльності. Разом з тим, існує і компромісне тлумачення, де інвестиційна природа банківської діяльності визначається за вкладеннями ресурсів банку у виробничу діяльність, що дозволяє відносити до інвестиційної діяльності інвестиційні операції банків з цінними паперами, інвестиційне кредитування і проектне фінансування.

У межах класичного підходу слід звернути увагу на специфічні ознаки банків як особливих фінансових посередників, зокрема:

- формують власні зобов'язання високоліквідних і фіксованих за величиною вкладів (депозитів);

- як депозитні фінансові посередники банки мають високий рівень фінансового левериджу, оскільки формують ресурси для своєї діяльності за рахунок позичкових коштів – власний капітал, як правило не перевищує 10% їх балансу. Отже, за такою структурою банк стає вразливим до зовнішніх і внутрішніх факторів, що неминуче створює потребу в існуванні системи регулювання й нагляду за банківською діяльністю;

- мають можливість відкривати й обслуговувати розрахункові та поточні рахунки, емітувати безготівкові платіжні засоби.

Для повноти дослідження причин участі банків в інвестиційній діяльності варто також звернути увагу на їх здатність найефективніше вирішувати проблему трансформації. У такому ракурсі інвестиції виконують роль інструмента координації взаємодії між коштами банку, кредитним портфелем і депозитами. Так, у випадку нестачі коштів для забезпечення ліквідності банк може продати частину інвестицій. Водночас коли має місце надлишок коштів, ці кошти можуть бути витрачені на придбання інвестиційних цінних паперів. У випадку, якщо знижується попит на кредити, то ресурси банку спрямовуватимуться в інвестиційну діяльність і навпаки.

Зазначаючи це, можемо стверджувати, що при розробці інвестиційної політики банки завжди мають виходити з реальних оцінок ризиків, економічної ефективності, фінансової привабливості інвестиційних проектів, оптимального поєднання коротко-, середньо- та довгострокових вкладень. Тому гнучкість і динамічність інвестиційної програми банку може бути досягнута шляхом поточного коригування управління інвестиціями, що передбачає об'єктивну оцінку ефективності вкладень у короткостроковому періоді, визначення можливостей виходу з інвестиційних проектів, реінвестування капіталу за настання несприятливих обставин.

Доповнюючи виклад концептуальних засад інвестиційної діяльності банківської установи, варто підкреслити, що формалізованим інструментом реалізації інвестиційної політики є його інвестиційний портфель. Таке економічне явище, як портфель набуло широкого застосування у сфері банківської діяльності. Проблема формування інвестиційного портфелю перебуває у полі зору вітчизняної та зарубіжної науки. Економічна сутність інвестиційного портфеля інтерпретується по-різному. Оксфордський словник з

фінансів і банківської справи (Великобританія) пропонує два визначення портфеля: 1) перелік цінних паперів, які є власністю інвестора або організації; 2) множина позик, виданих організацією (наприклад, банком) [215]. Словник фінансових і інвестиційних термінів від інформаційно-фінансової агенції «Barron's» (США) визначає портфель як комбіновану множину, що складається з більше, ніж однієї акції, облігації, контракту на поставку товару, інвестиції в реальні активи, високоліквідного інвестиційного інструменту, що прирівнюється до грошових коштів або іншого активу, яким володіє індивідуальний або інституціональний інвестор [214].

Фінансовий словник визначає інвестиційний портфель як цілеспрямовану сформовану сукупність об'єктів реального і фінансового інвестування, призначену для реалізації інвестиційної політики підприємства в майбутньому [195].

Іншої думки дотримується Г. М. Белоглазова, звужуючи множину можливих складових інвестиційного портфеля до набору цінних паперів, що забезпечує задовільні для банку характеристики дохідності ризику, ліквідності, що керується як єдине ціле [15].

Ф. Фабозці взагалі обходиться мінімалістичним підходом до визначення, ототожнюючи портфель з «набором інвестицій» [193]. Р. Пайк і Б. Ніл у своєму посібнику «Корпоративні фінанси і інвестування» розглядають портфель як об'єднання інвестиційних вкладень – цінних паперів або фізичних активів в єдиний інвестиційний пакет [146]. У свою чергу, Х. Бірман і С. Сміт визначають портфель як сукупність придатних до продажу на ринку акцій і облігацій, що утримуються індивідуальним інвестором [206]. Достатньо розлоге визначення інвестиційного портфелю пропонується В. Глущенком. Зокрема, він зазначає, що інвестиційним портфелем називають сукупність цінних паперів, що належить одній фізичній або юридичній особі, що розглядається як цілісний об'єкт управління і яка (сукупність) може бути розділена на множини (пакети) цінних паперів певних емітентів з конкретними параметрами обігу, доходу і ризику [11].

Підсумовуючи визначення інвестиційного портфеля, можемо констатувати, що останній є багатоаспектним, складним економічним явищем. Інвестиційний портфель, таким чином, можна розглядати як комбінацію (множину) активів, що складають багатство економічного суб'єкта. Сутність портфельного інвестування полягає в покращенні можливостей інвестування шляхом надання сукупній множині активів таких значень показників інвестиційних якостей, які не є притаманними окремо взятому об'єкту інвестування, але є можливими лише при комбінуванні активів. Так, у процесі формування інвестиційного портфелю створюється нова інвестиційна якість з наперед заданими характеристиками. Інвестиційний портфель виступає в ролі інструменту для досягнення бажаного рівня дохідності та ліквідності за прийняттого для банку рівня ризику. У цьому ракурсі метою формування інвестиційного портфеля є забезпечення реалізації інвестиційної політики

шляхом підбору найефективніших і надійних інвестиційних вкладень. Оскільки інвестиційний портфель представляє собою сукупність, що має певні узагальнюючі характеристики і, таким чином, залишається гетерогенним (неоднорідним), то й покликаний реалізувати специфічні цілі: максимізація вартості активів, зростання ринкової ціни капіталу, максимізація збільшення доходів, мінімізація інвестиційних ризиків, забезпечення нормативної ліквідності портфеля.

У науковій фаховій літературі можна знайти багато різних схем класифікації інвестиційних портфелів. На рівні банку класифікація інвестиційних портфелів за видами об'єктів інвестування (групах активів банку) насамперед пов'язана із спрямуванням і обсягами інвестиційної діяльності, а основним типом портфелю є портфель фінансових інструментів. На рівні інвестора весь банк, а отже, і вся сукупність активів банку, може розглядатися як інвестиційний портфель: інвестор банку має зважати не на показники якості окремих груп активів, а на показники інвестиційної якості банку загалом – мають прийматися до уваги не тільки доходні активи банку, але й ті активи, які хоча і не приносять доходу безпосередньо, проте забезпечують умови функціонування банку – ліквідність, ризик і платоспроможність.

Отже, для повноти дослідження варто також розглянути стан впливу банківських інвестицій на економічне зростання в Україні. Сучасний розвиток ринкової економіки неможливий без створення привабливих умов для активізації інвестиційного процесу. Про інвестиційну привабливість України велись дискусії в поточному році на 14-му форумі Ялтинської європейської стратегії (YES) і Українському фінансовому форумі в Одесі. І хоча за словами міністра фінансів України О. Данилюка на країну чекає «інвестиційний цунамій», статистика дає дуже мало підстав для оптимізму. В Україні триває непевне відновлювальне зростання. Попри те, що збільшилися капітальні інвестиції у першому півріччі 2017-го р. на 22,5% (порівняно з торішнім аналогом), але в масштабах української економіки 155 млрд. грн. – це мізерна сума, яка становить близько 12,5% ВВП за той же період, тобто вдвічі менше за оптимальний 25-відсотковий рівень. У цьому зв'язку розглянемо джерела капітальних інвестицій в економіку України у першому півріччі 2017 р. (рис. 2.1).

З рис. 2.1 видно, що майже три чверті (74,3% капітальних інвестицій) було вкладено за рахунок власних коштів підприємств та організацій, ще майже 9% – власних коштів населення на будівництво житла (близько 14 млрд. грн). Отже, за рахунок банківських ресурсів освоєно лише 5,2% (8 млрд. грн.) кап. інвестицій. За перші шість місяців 2017 р. в Україну надійшло лише 711 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій в акціонерний капітал. В основному це були інвестиції з Кіпру (287 млн. дол.), Великобританії (160 млн. дол.) і Нідерландів (73 млн. дол.), де переважно облаштувалися так звані керуючі холдинги великих українських фінансово-промислових груп.

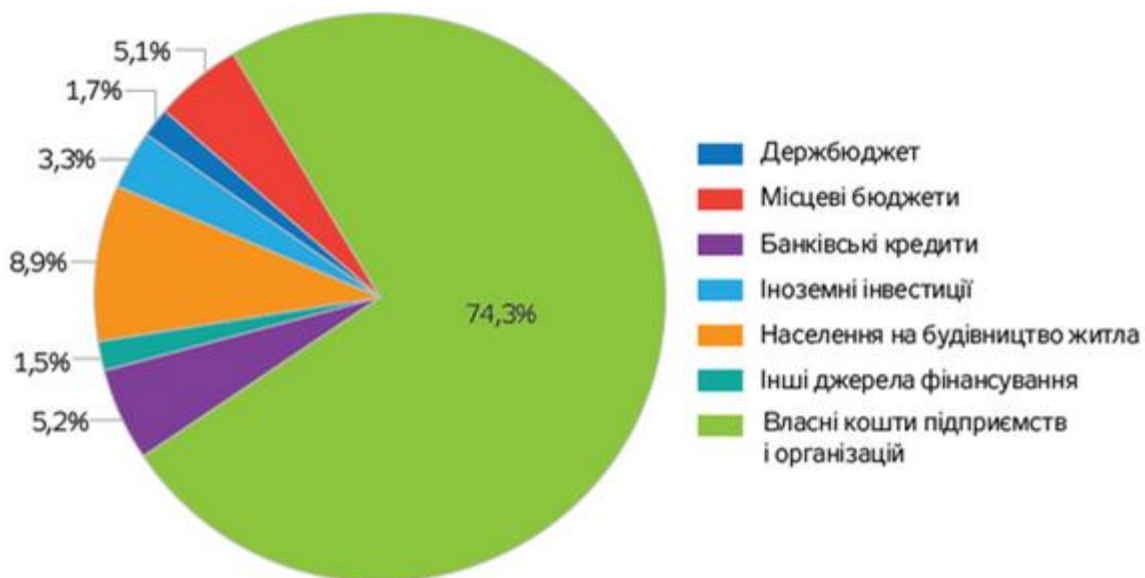

Рис. 2.1. Джерела капітальних інвестицій в економіку України у першому півріччі 2017 р., млрд. грн. [143]

За підсумками 2016 р., номінальний приріст прямих іноземних інвестицій був на рівні 17% і сягнув 4,4 млрд. дол. Загальний рівень прямих іноземних інвестицій в економіку України за підсумками 2016 р. (37,7 млрд. дол.) становив лише 70% від рівня на початок 2014-го року (53,7 млрд. дол.). Наведені дані змушують констатувати, що однією з основних відмінностей ситуації після Революції гідності від періоду після помаранчевого Майдану стало різке скорочення інвестиційної привабливості нашої країни, адже після 2004 р. спостерігався сплеск інтересу інвесторів до економіки післяреволюційної України. Прикладом цього став ажіотажний попит на українські банки, які купувалися іноземними інвесторами за надзвичайно високою ціною, що у багатьох випадках у рази перевищувала їхній власний капітал.

В науковій літературі та в численних економічних підручниках підтверджена теза про те, що кожен вкладений у банківський капітал долар здатен генерувати десятикратне збільшення обсягів кредитів для економіки. Отже, підвищена увага інвесторів до банків не обмежується лише цією тезою, але й їхнім особливим місцем у будь-якій економічній системі. Так, банки, працюючи в розвинених економічних системах, є носіями унікальних компетенцій з оцінки майбутніх ефектів від потенційних інвестицій, а ще – ексклюзивної інформації про стан економіки, особливості роботи її окремих сфер. Разом з тим, цілком очевидно, що їхні клієнти – як великі інституціональні інвестори, так і дрібніші підприємства, виходять слідом за банками на новий для себе ринок, одержавши необхідний інструментарій, експертизу, компетенції, канали фінансування.

На думку О. Шарова, під час обговорення моделі банківського союзу ЄС серед експертів не тільки в англосаксонських, а й у континентальних

банківських системах, переважає ідея відокремлення роздрібних (депозитно-кредитних) та інвестиційних операцій банків. Далі він стверджує, що у нас, якщо і йшлося про фактичне інвестування, то воно набувало форми кредитування пов'язаних підприємств, коли гроші вкладників розчинялися в капіталі власників банків і зникали в офшорах [201]. Тому основною проблемою сьогоденної банківської системи України є невиконання нею функцій головного кредитора для стратегічної перебудови економіки саме того завдання, яке повинні виконувати інвестиційні інститути, що залучають довгострокові та венчурні ресурси фінансування. Фактично зараз діяльність банків з іноземним і приватним українським капіталом сконцентровано в основному на вкладеннях у держоблігації й депозитні сертифікати НБУ. Разом з держбанками та їхніми «рекапіталізаційними» ОВДП вони є одними з основних джерел такого непродуктивного (часто вимушеного) розміщення коштів. Загальна величина вкладень банків у цінні папери уряду становила 308 млрд. грн. за станом на 27 вересня 2017 р. [179].

Отже, банки фактично не кредитують процесу виробництва безпосередньо, а побічно сприяють структуризації непрозорого бізнесу, податковій оптимізації. За даними НБУ за січень-липень 2017 р., надані банківськими установами кредити скоротилися на 3,2%, а їхні доходи – на 5,8%. Експерти Всесвітнього економічного форуму у Давосі визначили вітчизняну банківську систему з найгіршими показниками як світових аутсайдерів. У звіті Raiffeisen Bank International (RBI AG (материнська структура АТ «Райффайзен Банк Аваль»)) «Банківський сектор Центральної та Східної Європи (ЦСЄ)» зазначається, що в 2016 р. спостерігалось відновлення (активізація кредитування, поліпшення якості активів) на ринках країн ЦСЄ, і лише Україна залишається єдиною країною, що генерує збитки через масштабну націоналізацію Приватбанку. Австрійські аналітики зауважують, що український банківський сектор залишається в стані «балансової рецесії» та є структурно неплатоспроможним, насамперед через ситуацію навколо Приватбанку. За такими оцінками різко знижується привабливість банківського сектора України в очах іноземних інвесторів.

У згаданому контексті зазначимо, що криза 2014–2017 рр. призвела до найбільшого скорочення статутного капіталу у категорії банків з приватним українським капіталом на тлі держбанків і фінустанов з іноземним капіталом (рис. 2.2) [178].

Як можемо побачити з рис. 2.2 банки з українським приватним капіталом втратили близько 61 млрд. грн. статутного капіталу, який є одним із основних показників належного рівня захищеності фінустанови від непередбачуваних ризиків і збитків, які їх супроводжують. Держбанки збільшили цей показник на 205,4 млрд. грн. фактично за рахунок прихованої емісії та збільшення держборгу, а банки з іноземним капіталом – на 107,5 млрд. грн. переважно за рахунок конвертації в капітал раніше залучених коштів від материнських структур.

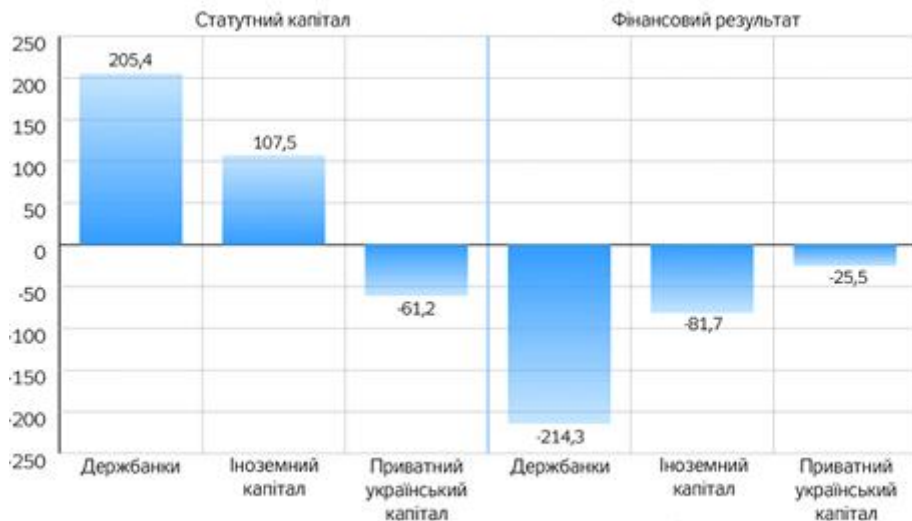

Рис. 2.2. Величина зміни статутного капіталу і фінансовий результат в 2014 – першій пол. 2017 р. (кумулятивно за період), млрд. грн.

Отже, аналіз сумарного фінансового результату за цей період засвідчує протилежне: при такому прирості статутного капіталу держбанки та банки з іноземним капіталом сумарно одержали збитки у розмірі 296 млрд. грн. (92% від отриманих банківськими установами збитків).

Зважаючи на вищенаведені результати аналізу, зауважимо: українські приватні банки, попри меншу величину збитків, істотно втратили статутний капітал, на відміну від їхніх конкурентів на ринку.

Більше того, приватні банки з українським капіталом демонструють початкову від'ємну динаміку основних показників, а саме скорочення за три роки в 3–4 рази (табл. 2.2).

Це стосується величини загальних активів, зобов'язань, статутного капіталу, зменшення частки депозитів фізичних осіб.

Зрештою, скорочується загальна кількість банківських установ, структурних підрозділів, співробітників, платіжних карток і банкоматів.

При цьому дана група банків має відносно успішні показники ефективності – прибуткова діяльність – 1,4 млрд. грн., частка непрацюючих кредитів (NPL) – 24,8%.

Загальновідомо, що інвестиційна діяльність банків та економічне зростання – це два взаємопов'язані процеси. Економічне зростання значною мірою залежить від здійснення банками інвестицій, і навпаки.

Сучасна ситуація в українській економіці диктує необхідність активізації інвестиційної діяльності, де ключову роль мають виконувати банки як посередники в акумулюванні та перерозподілі тимчасово вільних коштів.

Варто наголосити, що дотепер в Україні не створений механізм швидкої, повної, надійної акумуляції банками вільних ресурсів на інвестиційному ринку. Повільними темпами вирішується завдання надання консорціумних кредитів позичальникам під великі інвестиційні проекти банками різної

потужності. Практично відсутній вторинний ринок придбання й продажу інвестиційних кредитів і серед банків, і серед суб'єктів господарювання.

Таблиця 2.2

Показники діяльності основних груп банків України у 2014–2017 рр. [127]

Показник.	на 01.01.2014 р.			на 01.07.2017 р.		
	Держ- банки	Іноземні	Приватні (з україн- ським капіта- лом)	Держ- банки	Іноземні	Приватні (з україн- ським капіта- лом)
Балансові показники, млрд.грн.						
Загальні активи	505	366	537	997	543	178
Зобов'язання	378	281	426	632	333	133
Фінрезультат («+» прибуток «-» збиток)	4,4	0,4	-1,8	-1,7	0,12	1,4
Статутний капітал	58,6	42,3	83	264,1	149,9	21,8
Власний капітал	63,6	49,8	79,2	56	60	24,2
Відносні показники						
Чисті активи, % від банківської системи	34,8	25,9	39,3	55,6	31,7	12,7
Депозити населення, % від банківської системи	37,6	22,2	40,2	62,3	24,8	12,9
Частка непрацюючих кредитів (NPL), %	-	-	-	73	48	24,8
Показники фінансової інфраструктури						
Кількість банків	8	25	148	7	25	59
Кількість структурних підрозділів, тис. од.	9,1	3,6	6,6	5,9	2,2	1,7
Кількість штатних співробітників, тис.	80,2	74,9	91,5	64	45,2	26,6
Кількість активних платіжних карток, млн. од.	21,7	7,1	6,5	24,4	6,2	2,1
Кількість банкоматів, тис. од.	22,3	9,4	8,5	27,2	6,8	2,3

Основними причинами низької ефективності інвестиційної діяльності банків можна віднести: недостатність ресурсів на проведення інвестиційних операцій; високі вимоги банків до забезпечення інвестиційних кредитів; непрозорість ринку капіталу; недовіра до банків з боку клієнтів; низька ліквідність вторинного ринку цінних паперів; недостатня кількість платоспроможних позичальників. Щоб уникнути втрат від стрибків процентних ставок, банки намагаються видавати здебільшого короткострокові інвестиційні кредити за фіксованою процентною ставкою або пропонують довгострокові кредити за дуже високою процентною ставкою, що стримує розвиток довгострокових проектів та стоїть на перешкоді економічного зростання загалом. Ще одним чинником, що стримує темпи банківського інвестиційного кредитування, є невідповідність термінів залучення ресурсної бази та реалізації інвестиційних проектів. Значну частку в структурі пасивів банку становлять короткострокові ресурси, хоча здійснення інвестицій передбачає довгостроковий характер.

Викладене вище дозволяє констатувати, що зважаючи на загалом тісний зв'язок банківського сектору і реальної економіки, банківське фінансування розвитку реальної економіки здійснюється ще не в повному обсязі та нездатне

повною мірою його стимулювати. А, відповідно, немає підстав стверджувати про наявність в Україні ефективної банківської інвестиційної діяльності.

2.2. Аналітичні аспекти інвестиційної діяльності банків України в контексті тенденцій та закономірностей розвитку національної економіки

Перед економікою України сьогодні стоїть важливе завдання підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку, що потребує значних обсягів інвестицій на модернізацію виробничих комплексів та розвиток національної інфраструктури. Зважаючи на дефіцит державного бюджету України, незначні обсяги інвестування іноземного капіталу в економіку України через низький рівень державного та корпоративних міжнародних кредитних рейтингів, низькі темпи нарощування власного інвестиційного капіталу суб'єктів господарювання, основним джерелом інвестиційних ресурсів для підприємств стають ресурси банківських установ, адже роль банківської системи полягає у спрямуванні грошових потоків з метою отримання максимальної ефективності від їх використання. Тому необхідність здійснення банками інвестиційних вкладень впливає насамперед з прагнення банків досягти найбільшої доходності за одночасної підтримки своєї платоспроможності, розширення клієнтської бази банку і створення структури їх комплексного обслуговування, зміцнення конкурентної позиції банку на ринках та зниження загального ризику банківської діяльності.

Інвестиції в банківській сфері опосередковують процес використання тимчасово вільних грошових капіталів у вигляді фінансування (кредитування) капіталовкладень або іншої форми вкладень у реальні активи інвестиційних товарів безпосередньо для обслуговування процесу відтворення. Вони характеризуються пропозицією грошових фондів з боку банківської системи, котра виступає як продавець, і попитом на ці фонди з боку потенційних учасників інвестиційної діяльності, які виступають у ролі покупців банківських інвестицій. На цьому ринку формується попит і пропозиція на банківські кредити, портфельні та інші інвестиції банківських установ. Але для сучасних банківських інвестицій характерним є переважання у них кредитної форми, що зумовлене відносно слабким розвитком фондового ринку. Завдяки банківським інвестиціям забезпечується переливання грошових капіталів від одних суб'єктів інвестиційних відносин (інвесторів, кредиторів) до інших (позичальників), сприяє вирівнюванню норм прибутку між різними сферами підприємницької діяльності та створює об'єктивні умови для реалізації тенденції формування середньої норми прибутку в народногосподарській системі.

Протягом 2012–2013 рр. почалося стрімке зниження інвестиційної активності: обсяги капітальних інвестицій у 2013 р. скоротилися на 11,1%, а прямі іноземні інвестиції в економіку України, порівняно із 2011 р., – більше, ніж удвічі.

Зниження інвестиційної активності не тільки призвело до зниження індексу фізичного зростання ВВП у 2013 р., а й негативно вплинуло на модернізацію економіки України (рис. 2.3).

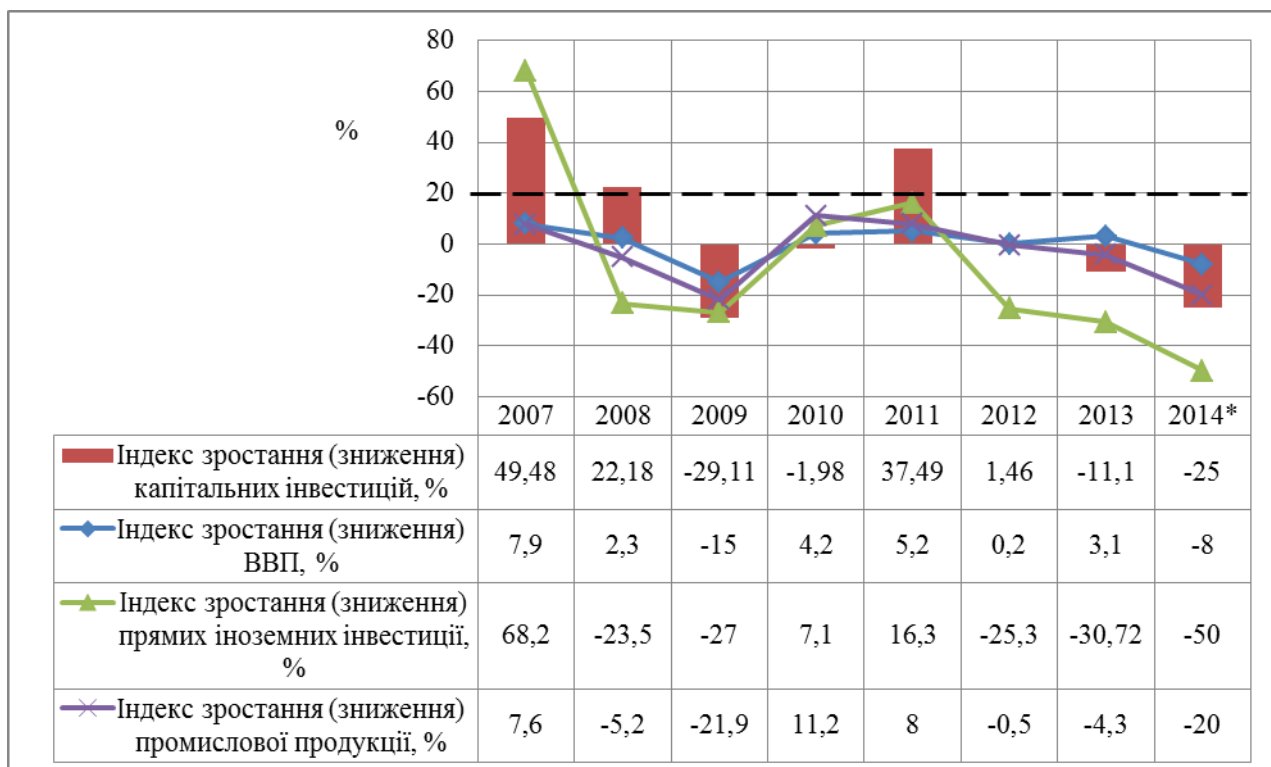

Рис. 2.3. Динаміка зміни основних макроекономічних показників економічного розвитку України у 2007–2014 рр.

Так, у 2011–2013 рр. спостерігались високі темпи скорочення обсягу реалізованої промислової продукції: зі 108,0% у 2011 р. до 95,7% у 2013 р. Негативною є тенденція до зниження частки капітальних інвестицій у ВВП: з 30,9% у 2007 р. до 17,04% у 2013 р. (рис. 2.4).

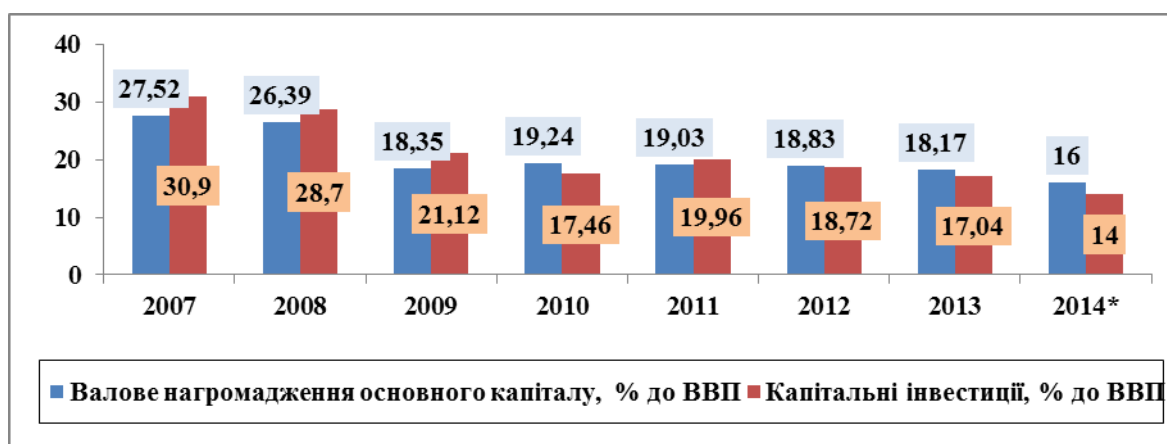

Рис. 2.4. Частка валового нагромадження основного капіталу та капітальних інвестицій у ВВП України, %

Проведений аналіз дозволив виявити низький рівень валового нагромадження основного капіталу в структурі ВВП – лише 18,1% на кінець 2013 р., що значно поступається показникам докризового рівня і не відповідає потребам забезпечення модернізації економіки. Аргументовано, що така структура валового нагромадження основного капіталу не тільки не сприяє економічному зростанню суспільства, але й суттєво знижує фінансовий потенціал для майбутніх капітальних вкладень.

Погіршення економічної ситуації простежувалося і в 2014 р. Загальна політична та економічна нестабільність, геополітичний конфлікт із Росією, невиправдані надії на швидкі дії нового уряду з подолання кризи призвели до девальвації гривні, підвищення тарифів на енергоносії, зростання збиткових підприємств, скорочення внутрішнього споживання та обсягів капітальних інвестицій.

Банківська установа як інвестиційний посередник акумулює великі суми тимчасово вільних грошових капіталів господарств і грошові вклади населення через розрахункові, поточні рахунки, депозитні вклади, депозитні й ощадні сертифікати, банківські векселі та їх акцепт, використання інших різноманітних грошово-кредитних і фінансових інструментів залучення коштів. Усе це засвідчує великий інвестиційний попит банківської установи на грошові ресурси, а формування великих грошових фондів є передумовою формування інвестиційного потенціалу банку і банківської системи загалом. Інвестиційна діяльність банку має суттєве значення і для економіки країни, і для власне банківської установи. Для економіки країни значення інвестиційної діяльності банку полягає в тому, що банк, акумулюючи фінансові ресурси фізичних і юридичних осіб, спрямовує кошти в найбільш привабливі інвестиційні проекти, стимулюючи розвиток реального сектору та соціальної сфери; забезпечує формування фінансових можливостей для підвищення добробуту в країні загалом. З позиції окремого банку інвестиційна діяльність здійснюється з метою одержання прибутку від операцій з цінними паперами та для забезпечення участі в статутному капіталі інших підприємств і стратегічного контролю за їх власністю та діяльністю. Крім того, банк через інвестиційну діяльність у реальному секторі намагається створити фінансово-промислові групи, корпорації, холдинги, в яких головним суб'єктом виступає банківська установа, яка фінансує інвестиційні проекти підприємств реального сектору економіки, що є важливим для української економіки.

Класифікація форм інвестиційної діяльності комерційних банків у сучасній літературі та банківській практиці здійснюється на основі загальних критеріїв систематизації форм і видів інвестицій, але в той же час має деякі особливості, враховуючи специфіку банківської діяльності. Вище зазначалось, що відповідно до об'єкту, вкладення коштів можна розділити на вкладення в реальні економічні активи (реальні інвестиції) і вкладення у фінансові активи (фінансові інвестиції). Залежно від мети вкладень, банківські інвестиції можуть бути прямими, спрямованими на забезпечення безпосереднього управління

об'єктом інвестування; портфельними, що не переслідують цілей прямого управління інвестиційним об'єктом, а здійснюються з розрахунку на отримання доходу у вигляді потоку відсотків і дивідендів або внаслідок зростання ринкової вартості активів [91]. Усі банківські операції з цінними паперами можна розподілити на три основні групи: емісійні – пасивні операції, які здійснюються через випуск цінних паперів власного боргу; клієнтські – посередницькі операції з цінними паперами, які здійснюються банками від імені, за рахунок та на користь клієнтів; інвестиційні – активні операції із вкладення власних та залучених фінансових ресурсів у фондові активи шляхом придбання відповідних цінних паперів на фондовому ринку від свого імені [19]. Реалізація банківськими установами інвестиційної діяльності має бути пов'язана з прийняттям конкретних рішень у сфері нарощування обсягів банківських інвестиційних ресурсів. Від того, наскільки банки приділятимуть увагу формуванню даних ресурсів, залежить їх спроможність здійснювати активні інвестиційні операції.

Основними показниками інвестиційної діяльності банків є: вартість загальних активів, вартість наданих кредитів і кредитно-інвестиційний портфель як джерело інвестиційних ресурсів.

Займаючись інвестиційною діяльністю, банки виходять на інвестиційний ринок і виконують роль як інвестора, так і посередника. Вони акумулюють на ринку тимчасово вільні грошові кошти фізичних і юридичних осіб та трансформують їх у кредитні ресурси інвестиційного призначення.

Попередні дослідження показали, що інвестиційна діяльність банків прямо впливає на процеси зростання та активізацію економіки країни.

Сьогодні вкладення банків в економіку України здійснюються у таких основних формах, як пряме фінансування інвестиційних проектів та вкладення в цінні папери (банківські інвестиційні кредити), що формують кредитно-інвестиційний портфель банку [104].

Формування кредитно-інвестиційного портфелю відбувається в межах визначеної банком структури капіталу на основі його кредитно-інвестиційного потенціалу. Фундаментом формування і використання кредитно-інвестиційного потенціалу виступають фінансові (банківські) ресурси або фінансовий потенціал, до складу якого входять: власний, залучений і позиковий капітал [38]. Кредитний та інвестиційний портфелі є основними джерелами прибутку банків, але не можна в управлінні ними допускати, щоб одержання прибутку переважало розуміння того, що необхідно зважувати всі загально визначені критерії оцінки ризиків. Якщо банківська установа буде прагнути отримати прибуток будь-яким чином, це може призвести до появи в її портфелі кредитів та інвестицій великої частки проблемних позик і не вигідні умови їх погашення. Зовсім позбутися ризиків за кредитними операціями неможливо, але управляти ними та зводити при можливості до мінімуму необхідно [114]. У процесі кредитно-інвестиційної діяльності банк вирішує такі завдання: формування

кредитно-інвестиційного потенціалу, вибір форм і об'єктів кредитно-інвестиційної діяльності, аналіз і контроль, мінімізація ризиків та оцінка факторів впливу на кредитно-інвестиційну діяльність банків. До найважливіших факторів впливу на кредитно-інвестиційну діяльність банку слід віднести: рівень розвитку української економіки (рівень ВВП, рівень інфляції, стійкість національної валюти, рівень доходів населення); показники розвитку банківської системи (зокрема, рівень капіталізації банків); ступінь інтегрованості вітчизняної банківської системи у світову фінансову структуру [128].

Банківський кредит є одним із можливих джерел інвестиційних ресурсів. Займаючись кредитно-інвестиційною діяльністю, банки виходять на інвестиційний ринок як особливі суб'єкти, які виконують не стільки роль інвестора, скільки роль посередника, який акумулює на ринку тимчасово вільні грошові кошти фізичних і юридичних осіб та трансформує їх у кредитні ресурси інвестиційного призначення. Участь банків в інвестиційних процесах сприяє рівномірному розподілу фінансових ресурсів між різними сферами підприємницької діяльності [74].

Вагомою формою участі банків в інвестиційному процесі виступає інвестиційний кредит. Банки не стали активними інвесторами вітчизняної економіки, не зумівши достатньою мірою забезпечити фінансування виробничих інвестицій вітчизняних підприємств шляхом кредитування [174, с. 261].

Упродовж останніх років частка фінансування інвестиційної діяльності за рахунок банківських кредитних ресурсів у загальній структурі капітальних інвестицій за джерелами фінансування в Україні становила у середньому -13-17%, а саме: 2010 р. – 13,7%, 2011 р. – 17,9%, 2012 р. – 16,1%, а вже на початок 2013 р. ця частка дещо зросла – до 16,3%, на початок 2014 р. вона також зростала і досягла 17,1%. Однак вже з 2015 р. вона почала стрімко знижуватися, і на початок 2017 р. досягла 7,1% (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Капітальні інвестиції банків за джерелами фінансування у 2013–2017 рр. (на початок періоду), млн. грн. [79]

	01.01. 2013	у % до заг. обсягу	01.01. 2014	у % до заг. обсягу	01.01. 2015	у % до заг. обсягу	01.01. 2016	у % до заг. обсягу	01.01. 2017	у % до заг. обсягу
Усього	259932,3	100	293691,9	100	267728	100	251154,3	100	326163,7	100
зокрема:										
Коштів державного бюджету	18394,6	7,1	17141,2	5,8	6497,8	2,4	6114,5	2,4	7468,9	2,3

Коштів місцевих бюджетів	8801,3	3,4	9149,2	3,1	7219,2	2,7	12423,2	5,0	23225,1	7,1
Власних коштів підприємств та організацій	152279,1	58,6	175423,9	59,7	170675,6	63,7	169257,9	67,4	226398,9	69,4
Кредитів банків та інших позик	42324,4	16,3	50104,9	17,1	40878,3	15,3	18299,5	7,3	23249,5	7,1
Коштів іноземних інвесторів	7196,1	2,8	5040,6	1,7	4881,2	1,8	7834,8	3,1	9416,7	2,9
Коштів населення на будівництво житла	19572,9	7,5	25626,1	8,7	28345	10,6	30283,2	12,0	29117,9	8,9
Інших джерел фінансування	11363,9	4,4	11206	3,8	9230,9	3,4	6941,2	2,8	7286,7	2,3

Очевидно, що банківські кредити становлять невисоку частку у фінансуванні інвестиційної діяльності. У період фінансово-економічної кризи фінансування з кредитних ресурсів мало тенденцію до спаду, зокрема, 2008 р. – 17,3%, 2009 р. – 14,2%, та 2010 р. – 13,7%, що було пов'язано з ускладненням доступу до кредитних інвестиційних ресурсів.

Структура та обсяг кредитно-інвестиційного портфелю (КІП) банківських установ характеризують їх інвестиційну діяльність та ефективність здійснення інвестиційних операцій (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Кредитно-інвестиційний портфель банків України за станом на
01.01.2011–01.01.2016 рр.**

Показник	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016
Міжбанківські кредити, млрд. грн.	45,13	49,13	29,7	24,8	7,63	10,8
Кредити фізичним та юридичним особам, млрд. грн.	504,46	498,9	605,3	726,5	790,5	1,0
Цінні папери, млрд. грн.	63,7	56,16	55,11	84,56	92,37	122,6
Разом, млрд. грн.	613,3	604,2	690,1	835,9	890,5	134,4

З табл. 2.4 видно, що протягом 2011–2012 рр. обсяг кредитно-інвестиційного портфелю (КІП) банків зменшився на 9,1 млрд. грн., а впродовж наступних 2013–2015 рр., у порівнянні з попередніми, відбувається суттєве збільшення загального показника — з 690,1 млрд. грн. до 890,5 млрд. грн. Так, найбільшого значення обсяги КІП банків України досягають за станом на 01.01.2015 р., що свідчить про підвищення інвестиційної активності банків за аналізований період, загалом за рахунок наданих кредитів фізичним та юридичним особам та вкладанням коштів у цінні папери.

Проте за станом на 01.01.2016 р. ситуація негативно змінюється: кредитно-інвестиційний портфель банків знижується на 756,1 млрд. грн. В основному таке зменшення відбулось за рахунок зменшення кредитів фізичним та юридичним особам на 789,5 млрд. грн., а також високих відсоткових ставок й коротких термінів кредитування, низького рівня платоспроможності позичальників та високого рівня ризиків інвестування для банків.

На нашу думку, приведені дані не дають можливості оцінити чітку тенденцію інвестиційної активності банків як окремої групи показників, так і їх загальної суми, тому проведемо аналіз динаміки основних показників інвестиційної діяльності банків України (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Основні показники інвестиційної діяльності банків України за станом на 01.01.2011–01.11.2017 рр.

№ п/п	Показники	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.02.2017	01.11.2017
1.	Активи банків, млн. грн.	942088	1054280	1127192	1278095	1316852	1254385	1212812	1276979
-	Темп зростання, %	-	11,9	6,9	13,4	3,0	-4,7		
2.	Кредити надані	755030	825320	815327	911402	1006358	965093	996205	1007116
3.	Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	11,2	9,6	8,9	7,7	13,5	22,1	24,3	25,1
4.	Кредитно-інвестиційний портфель, млн. грн.	838589	913039	911667	1049689	1175286	949626	956321	965431
-	Частка кредитно-інвестиційного портфеля в активах, %	89,0	86,6	80,9	82,1	89,2	75,7	83,1	85,1
-	Темп зростання, %	-	8,9	-0,2	15,1	12,0	-19,2	8,5	9,0

За 10 місяців 2016 р. активи банківського сектору зросли до 1276979 млн. грн. (за 2013 рік зросли на 0,07%). За станом на 01.10.2017 р. сума наданих кредитів становила 1007116 млн. грн., з них 160841 млн. грн. – кредити, надані фізичним особам та 845250 млн. грн. – кредити, що надані суб'єктам господарювання.

Вкладення у цінні папери та довгострокові інвестиції становили 358586 млн. грн., що на 130377 млн. грн. більше, ніж у попередньому році (за станом на 01.11.2016 р. – 228209 млн. грн.) [14].

Розглянемо структуру кредитно-інвестиційного портфелю у табл. 2.6.

**Структура кредитно-інвестиційного портфеля за станом на
01.01.2011–01.01.2016 рр.**

№ п/п	Показники	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016
1.	Кредитний портфель, млн. грн.	755030	825320	815327	911402	1006358	965093
-	Темп зростання, %	-	9,3	-1,2	11,8	10,4	-4,1
2.	Кредити фізичним особам, млн. грн.	186540	174650	161775	167773	179040	152371
-	Питома вага, %	24,7	21,1	19,8	18,4	17,8	15,8
3.	Кредити юридичним особам, млн. грн.	508288	580907	609202	698777	802582	785918
-	Питома вага	67,3	70,4	74,7	76,7	79,8	81,4
4.	Міжбанківські кредити, млн. грн.	60202	69763	44350	44852	24736	10838,7
-	Питома вага, %	8,0	8,5	5,4	4,9	2,5	1,1
5.	Інвестиційний портфель, млн. грн.	83559	87719	96340	138287	168928	-
-	Темп зростання, %	-	5,0	9,8	43,5	22,2	-

Наведені у табл. 2.6 дані дають змогу стверджувати, що основною складовою кредитно-інвестиційного портфеля банків України виступають кредити, які надані фізичним та юридичним особам. Також спостерігаються суттєві зміни показників міжбанківських кредитів та цінних паперів. Частка міжбанківських кредитів за станом на 01.01.2016 р. досягла 1,1%, що є найнижчим значенням за аналізований період. Це свідчить про позитивні зміни, оскільки даний вид кредитування не передбачає прямого впливу на забезпечення реального сектора економіки інвестиціями.

Серед основних причин стримування інвестиційної діяльності банків в період 2010–2013 рр. можна виділити такі:

– невідповідність термінів ресурсної бази та інвестиційних проектів (на сьогодні значну частку в структурі пасивів банку становлять короткострокові ресурси, тоді як здійснення інвестицій передбачає довгостроковий характер);

– низький рівень платоспроможності позичальників (суб'єкти господарювання не завжди в змозі надати достатні гарантії щодо повернення отриманих кредитів);

– значний рівень ризиків інвестування для банків (нестабільність стану національної економіки не дозволяє прогнозувати результат реалізації інвестиційних проектів підприємствами та, відповідно, рівень рентабельності інвестованих ресурсів);

– високі ставки відсотка за кредитами (ризикованість інвестиційних кредитів є однією з причин, що стимулює банки підвищувати ставки для забезпечення дохідності операцій);

– відсутність дієвих стимулів банківського інвестиційного кредитування державою.

Протягом 2013–2014 рр. відбувалась активізація кредитно-інвестиційної діяльності банків.

Проведемо аналіз структури кредитно-інвестиційного портфелю вітчизняних банків за кредитами та вкладеннями в цінні папери (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Аналіз структури кредитно-інвестиційного портфелю банків за станом на 01.01.2011–01.01.2016 рр.

Показник	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016
Активи, млн. грн.	873450	942085	1054273	1127179	1278095	1316852	1254385
Кредити надані, всього:							
млн. грн.	747348	755030	825320	815327	911402	1006358	965093
питома вага, %	85,6	80,1	78,3	72,3	71,3	76,4	76,9
Вкладення в цінні папери:							
млн. грн.	39335	83559	87719	96340	138287	168928	198841
питома вага, %	4,5	8,9	8,3	8,5	10,8	12,8	15,9

Аналіз табл. 2.7 показав, що незважаючи на значне зростання вкладень банків у цінні папери та позитивну динаміку – від 39335,0 млн. грн. за станом на 01.01.2010 р. до 198 841,00 млн. грн. за станом на 01.01.2016 р., їхня питома вага в загальних активах банківської системи залишалась незначною – від 4,5% за станом на 01.01.2010 р. до 8,5% за станом на 01.01.2013 р., а починаючи з 2014 р. значно зросла, і вже станом на 01.01.2016 р. становила майже 16%. При цьому спостерігалось зниження питомої ваги наданих кредитів – з 85,6% за станом на 01.01.2010 р. до 76,9% за станом на 01.01.2016 р. та відповідно збільшення показника вкладень у цінні папери.

Вкладаючи кошти в цінні папери, банки мали змогу уникнути кредитного ризику. Так, за період з 01.01.2010–01.01.2016 рр. активи банківської системи демонстрували позитивну динаміку, що характеризується позитивно. Проте за станом на 01.01.2016 р. спостерігається негативна динаміка, – активи у 2015 р. значно зменшились у відношенні до 2014 р. і становили 1254385 млн. грн., що на 38 757 млн. грн. менше за попередній період. На один банк ці показники в середньому становили станом на 01.01.2016 р. активи – 10721,24 млн. грн., вкладення в цінні папери – 1699,50 млн. грн. (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Вкладення в цінні папери в середньому на один банк за станом на 01.01.2011–01.01.2016 рр.

Показник	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016
Кількість діючих банків, од.	182	176	176	176	180	163	117
Активи, млн. грн.	880302	942088	1054280	1127192	1278095	1316852	1254385
Активи, в середньому на один банк, млн. грн.	4836,82	5352,77	5990,23	6404,50	7100,53	8078,85	10721,24
Вкладення в цінні папери, млн. грн.	39335	83559	87719	96340	138287	168928	198841
Вкладення в цінні папери в середньому на один банк, млн. грн.	216,13	474,77	498,40	547,39	768,26	1036,37	1699,37

Дані з табл. 2.8 свідчать, що темпи зростання загальних активів у середньому на один банк менші ніж темпи зростання у цінні папери з розрахунку на один банк. За станом на 01.01.2016 р. ця сума становила 1699,50 млн. грн., що на 978,32 млн. грн. більше, ніж за попередній період.

Збільшення питомої ваги вкладень у цінних паперах при зменшенні питомої ваги наданих кредитів свідчить про перерозподіл коштів банківською системою через інші активи.

Діяльність банків як інвесторів передбачає у тому числі проведення операцій з купівлі та продажу цінних паперів; отримання та розміщення кредитів під заставу придбаних цінних паперів. У цьому виді діяльності вітчизняні банки та банки з іноземним капіталом протягом останніх років досягли найвищих результатів. Зокрема, наведена у табл. 2.9 інформація засвідчує, що частка обсягів торгів депозитними сертифікатами НБУ у загальних обсягах ринку цінних паперів у 2015 р. суттєво зросла порівняно з 2011–2014 рр., і склала 56,76%.

Таблиця 2.9

Обсяги торгів депозитними сертифікатами НБУ на ринку цінних паперів у 2011–2015 рр. (млрд. грн.)

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Загальні обсяги торгів, у т.ч.	2171,10	2530,87	1676,97	3231,94	2172,67	2127,55
Обсяги торгів ДС	76,72	13,59	150,77	893,80	1233,12	1153,15
Частка у загальних обсягах	3,53	0,54	8,99	38,33	56,76	54,2

Варто звернути увагу, що у 2016 р. обсяг торгів депозитними сертифікатами на ринку цінних паперів зменшився на 6,48%, порівняно з показником 2015 р., та становив 1153,15 млрд. грн. Зростання кількості операцій з депозитними сертифікатами у 2015 р. відбулося внаслідок проведення монетарної політики НБУ. Найбільший обсяг торгів на ринку цінних паперів депозитними сертифікатами зафіксовано у січні 2016 р. – 132,36 млрд. грн. У структурі торгів на ринку цінних паперів питома вага операцій з депозитними сертифікатами зменшилася з 56,76% у 2015 р. до 54,20% у 2016-му. Зростання обсягу торгів депозитними сертифікатами у 2015 р. відбулося за рахунок збільшення операцій з цими цінними паперами на позабіржовому ринку. На біржовому ринку обсяг торгів депозитними сертифікатами НБУ, як свідчать дані табл. 2.10, у 2015 р. становив 8,71 млрд. грн., а протягом 2016 р. зріс до 11,26 млрд. грн.

Таблиця 2.10

Обсяг торгів депозитними сертифікатами на біржовому та позабіржовому ринках у 2012–2016 рр.

Вид ринку	2012	2013	2014	2015	2016
Позабіржовий ринок	13,59	150,77	892,80	1224,41	1141,89
Біржовий ринок	-	-	1,00	8,71	11,26
Усього	13,59	150,77	893,8	1233,12	1153,15

У 2016 р., як зазначає НБУ в огляді банківського сектору, вкладення банків у депозитні сертифікати Національного банку України значно зменшилися – на 56 млрд. грн. з початку року. Це зумовлено двома причинами: по-перше, зниженням облікової ставки НБУ до 14%, що, безумовно, вплинуло на дохідність операцій; по-друге – змінами у нормативній базі. Зокрема, з кінця вересня набула чинності постанова Правління НБУ № 387 від 15 вересня 2016 р., відповідно до якої НБУ ліквідував можливість проведення операцій з депозитними сертифікатами шляхом участі в торгах, які проводяться на біржовому ринку цінних паперів.

Таке рішення прийняте з урахуванням рекомендацій Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) та ґрунтується на тому, що депозитні сертифікати НБУ є одним із стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи, який є борговим зобов'язанням центрального банку, а отже, не відноситься ні до цінних паперів, ні до фінансових інструментів.

Зауважимо, що рішення не матиме негативних наслідків для інвестиційних можливостей банків, оскільки з початку року зацікавленість банків у біржовій торгівлі депозитними сертифікатами НБУ суттєво знизилася. Якщо у січні-травні 2016 р. було укладено 112 біржових угод на загальну суму 11,2 млрд. грн., то з червня жодної біржової угоди з депозитними сертифікатами укладено не було.

Надзвичайно активно банки працюють на ринку цінних паперів з ОВДП. Разом з тим, аналіз інформації, наведеної у табл. 2.11 показує, що починаючи з 2013 р. обсяги торгів ОВДП на ринку цінних паперів України почали суттєво знижуватися і у 2015 р. їх частка у загальних обсягах торгів складала всього 13,04%.

Таблиця 2.11

**Обсяг торгів державними облігаціями України
на ринку цінних паперів у 2011–2016 рр.**

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Загальний обсяг торгів, у т.ч.	2171,10	2530,87	1676,97	2331,94	2172,67	2127,55
Обсяг торгів ОВДП	855,55	1217,66	721,47	688,09	283,36	339,49
Частка у загальних обсягах	39,41	48,09	43,02	29,51	13,04	15,96

Падіння обсягів торгів ОВДП було зумовлено зниженням попиту з боку банків у зв'язку зі зниженням рівня їх ліквідності у результаті девальвації гривні. Так, за результатами 2015 р., портфель ОВДП в банках скоротився на 11,9 млрд. грн., або на 12,7% – до 81,6 млрд. грн., тоді як у 2014 р. він збільшився на 12,4 млрд. грн., або на 15,3% – до 93,4 млрд. грн.

У 2016 р. за практично нульового кредитування банки почали знову нарощувати портфель ОВДП, обсяг торгів державними облігаціями України становив 339,49 млрд. грн., що на 19,81% перевищує показник 2015 р. При цьому сукупна частка вкладень в ОВДП та депозитні сертифікати міжбанківських кредитів та коррахунків в НБУ на початок вересня перевищила 25% активів банків [138]. Кредитування залишалось стриманим через збереження високих кредитних ризиків, низьку платоспроможність позичальників та жорсткі умови кредитування. Приріст кредитного портфеля корпорацій на 6 млрд. грн. (практично весь – у липні та серпні) був компенсований зменшенням кредитів населенню. При цьому заявлена банками частка проблемних кредитів протягом періоду зросла та становила 30,6% на 01.09.16 р. Зберігається значний розрив у визнаних проблемними кредитах між банками I та II груп (близько 13% портфеля) та банками з іноземним капіталом (38% портфеля). Це свідчить, що частина банків з українським капіталом зволікає з визнанням кредитів проблемними та відповідним формуванням резервів. Діагностичне обстеження банків та набрання чинності новими правилами оцінки кредитного ризику (відповідно до постанови Правління НБУ № 351 від 30.06.2016 р.) від початку 2017 р. спонукатиме банки відображати дійсну картину якості активів.

Особлива зацікавленість банків до здійснення операцій з ОВДП пояснюється декількома причинами. По-перше, облігації державної внутрішньої позики є безризиковими фінансовими інструментами. По-друге, саме під заставу ОВДП надаються кредити рефінансування банкам.

Здійснюючи інвестиційну діяльність на фондовому ринку, банки ставлять за мету:

- отримання прибутку від власних інвестицій у цінні папери за рахунок отриманих банком процентів, дивідендів і зростання курсової вартості цінних паперів;
- отримання прибутку від надання клієнтам послуг за операціями з цінними паперами;
- розширення сфери впливу банку і залучення нових клієнтів за рахунок участі в капіталах підприємств та організацій.

З табл. 2.12 видно, що лише 2013 р. банки значно збільшили портфель цінних паперів (крім акцій). Це зростання відбулося переважно за рахунок державних облігацій – 2014-го збільшення портфеля цінних паперів банків (як акцій, так інших цінних паперів) майже не відбулося.

Для забезпечення контролю за інвестиційною діяльністю банків, а саме за прямими інвестиціями, Національний банк України встановлює норматив загальної суми інвестування (Н12). За станом на 01.01.2016 р. норматив інвестування становить 1,10% за норми 60%, у 2008 та 2009 рр. – 33 і 29% відповідно [4].

Структура портфеля цінних паперів 2015 р., порівняно збільшилась і складається на 76% із цінних паперів на продаж, 9% – до погашення та 15% – у

торговому портфелі. Найбільш стрімкий ріст в абсолютному вираженні, за підсумками 2015 р. показали цінні папери в портфелі банків на продаж, які на кінець 2015 р. становили майже 87 млрд. грн. [69].

Таблиця 2.12

Портфель цінних паперів банків у 2011–2015 рр., млн. грн.

Показники	Сума, млн. грн.				
	2011	2012	2013	2014	2015
1. Цінні папери, крім акцій	78494	91376	130418	144574	110761
1.1. За секторами економіки:					
сектор інших фінансових установ	1579	1859	3062	5564	2502
сектор загального державного управління	60701	66737	93952	109915	89293
сектор нефінансових корпорацій	13645	20258	30720	27551	1778
інші (сектори економіки, депозитні корпорації, нерезиденти)	2569	2522	2684	1544	1188
1.2. За типом портфеля:	78494	91376	1130418	144574	110761
у торговому портфелі	9756	15605	9197	22105	17320
у портфелі на продаж	58290	71113	116740	118694	84008
у портфелі до погашення	10448	4658	116740	118694	84008
інвестиції в асоційовані та дочірні компанії	0	0	0	0	0
2. Акції в портфелі банків	5984	6948	7411	7241	3851
2.1. За секторами економіки					
банківський сектор	9	9	330	331	35
сектор інших фінансових корпорацій	2647	2717	2213	1404	651
сектор нефінансових компаній	2042	2420	2930	2504	938
нерезиденти	1286	1802	2930	2504	938
2.2. За типом портфеля:	5984	6948	1938	3002	2227
у торговому портфелі	1737	1643	1893	1180	96
у портфелі на продаж	2315	2985	2752	2842	2679
у портфелі до погашення	0	0	0	0	0
інвестиції в асоційовані та дочірні компанії	1932	2320	2766	3219	1076

Аналізуючи структуру інвестиційного портфеля банків України, слід спинитися на чинних вимогах до відображення вкладень у цінні папери у фінансовій звітності банків. Такі вимоги встановлені Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій із цінними паперами в банках України, що затверджена постановою Правління НБУ № 358 від 03.10.2005 р. Згідно з нею, виокремлено види банківських вкладень у цінні папери:

- а) цінні папери, які обліковуються в торговому портфелі;
- б) цінні папери в портфелі банку на продаж;
- в) цінні папери в портфелі банку до погашення;
- г) інвестиції в асоційовані та дочірні компанії.

До торгового портфеля мають бути віднесені цінні папери, придбані банком для перепродажу, і переважно з метою отримання прибутку від короткотермінових коливань їхньої ціни або дилерської маржі.

До торгових цінних паперів також можуть бути віднесені будь-які цінні папери, щодо яких банк під час первісного визнання ухвалив рішення про намір і зможу обліку їх за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки чи збитки.

До торгового портфеля слід включати лише ті цінні папери, які обертаються на активному і високоліквідному ринку (акції, облигації, інвестиційні сертифікати).

У портфелі цінних паперів на продаж обліковуються боргові цінні папери з фіксованою датою погашення, які банк не має наміру або змоги тримати до дати їх погашення або за наявності певних обмежень щодо обліку цінних паперів у портфелі до погашення; цінні папери, які банк готовий продати у зв'язку зі зміною ринкових відсоткових ставок, потреб ліквідності, а також наявності альтернативних інвестицій; акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком, за якими неможливо достовірно визначити справедливую вартість; фінансові інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, що придбані або утримуються виключно для продажу впродовж 12 місяців; інші цінні папери, придбані з метою утримання їх у портфелі на продаж. Останній критерій є дещо невизначеним. Проте в пункті 1.6 розділу 1 Інструкції вказується, що до цього портфеля відносять цінні папери, які не можна віднести ні до торгового портфеля цінних паперів, ні до портфеля до погашення. Наміри банку під час придбання цінних паперів у торговий портфель та портфель банку на продаж, а також тривалість періоду утримання в портфелях є дещо подібними. Тобто як у першому, так і у другому варіантах банк має продати цінні папери, не тримаючи їх до дати погашення, тому операції банків із цінними паперами в цих портфелях можна назвати торговими, а вкладення – короткостроковими.

У портфелі до погашення обліковуються придбані боргові цінні папери з фіксованими платежами або з платежами, що можна визначити, а також із фіксованим строком погашення. Боргові цінні папери відносять до портфеля до погашення, якщо банк має намір і змогу утримувати їх до строку погашення з метою отримання процентного доходу.

До інвестицій в асоційовані та дочірні компанії належать акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком емітентів, які відповідають визначенням асоційованої або дочірньої компанії банку, за винятком таких цінних паперів, що придбані та/або утримуються виключно для продажу протягом 12 місяців з дати придбання.

Намір банку під час придбання цінних паперів у портфель до погашення і намір здійснення інвестицій в асоційовані та дочірні компанії також за своєю суттю є подібними, тому операції банків з цими портфелями можна назвати інвестиційними, а вкладення – довгостроковими.

Відповідно до наведеної класифікації, проаналізуємо структуру вкладень українських банків у цінні папери на підставі табл. 2.13.

Як видно із даних, наведених у табл. 2.13, за період 2011–01.10.2016 рр. усі складові портфеля фінансових інвестицій банківської системи України зростали. Так, протягом аналізованого періоду найбільшу питому вагу в портфелі цінних паперів займають цінні папери на продаж – 73,4% у 2011 р. та 85,0% у 2015 р. Проведення торговельних операцій, у порівнянні з

інвестиційними, значно переважає (86,8% торговельних операцій, 13,2% інвестиційних у 2011 р. до 85,0 і 15,0% відповідно у 2015 р.).

Таблиця 2.13

**Аналіз структури портфеля цінних паперів банків
України 2011–01.10.2016 р., млн. грн.**

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	01.10.2016
Цінні папери в портфелі банку (загальна характеристика)	87182,8	93928,4	135593,1	160554,0	156661,8	159339,6
питома вага	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у торговому портфелі	11687,5	17462,6	9828,9	29285,8		
Питома вага	13,4	18,6	7,2	12,6		
У портфелі на продаж	63990,3	70597,8	119003,7	132099,1	133033,7	139026,4
питома вага	73,4	75,2	87,8	82,3	85,0	87,2
у портфелі до погашення	9573,3	3547,7	3995,1	6099,4	22552,2	19425,0
питома вага	11,0	3,8	3,0	3,8	14,4	12,2
інвестиції в асоційовані та дочірні компанії	1931,7	2320,3	2765,4	2069,7	1075,9	888,2
питома вага	2,2	2,4	2,0	1,3	0,6	0,6

Інвестиції в асоційовані компанії традиційно мають незначну питому вагу в портфелі цінних паперів українських банків. На початку 2016 р. вона становила лише 0,6%. Тому можна стверджувати, що створення дочірніх структур (зокрема, у фінансовому секторі) не є пріоритетом для банків на сучасному етапі розвитку банківської системи України. Однак не можна відкидати можливість опосередкованої участі банків у функціонуванні таких структур шляхом здійснення непрямих (прихованих) інвестицій.

Серед фінансових інструментів за обсягами торгів на біржовому ринку провідну позицію займали державні облігації України, акції та облігації підприємств, що свідчить про більшу активність держави при запозиченнях через випуск фінансових інструментів. Але навіть за таких умов найбільше операцій серед банків здійснювали три банки, які не декларують себе як інвестиційні, а мають характер ощадного та/або універсального банку: ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України», ПАТ «ВТБ Банк», ПАТ «Укрсоцбанк».

Інвестиції характеризуються, серед іншого, двома взаємопов'язаними параметрами: ризиком і прибутковістю [84]. Поняття інвестиції нерозривно пов'язано з поняттям ризик. Як правило, чим вище ризик інвестицій, тим вище має бути їх очікувана прибутковість. З метою мінімізації ризику від операцій з цінними паперами банки зобов'язані створювати резерв на відшкодування збитків від операцій із цінними паперами. Відповідно до Постанови НБУ № 23 «Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями», банки мають формувати резерви за цінними паперами, які класифіковані тільки до портфеля на продаж і портфеля до погашення [159]. За цінними паперами, які емітовані центральними органами виконавчої влади та Національним банком України, а також за вкладеннями в

акції (частки) бірж, депозитаріїв, платіжних систем, бюро кредитних історій, банки не мають формувати резерви [159]. Проаналізуємо за банківською системою України сформовані банками резерви під операції з цінними паперами та їх питому вагу в загальному резерві (рис. 2.5).

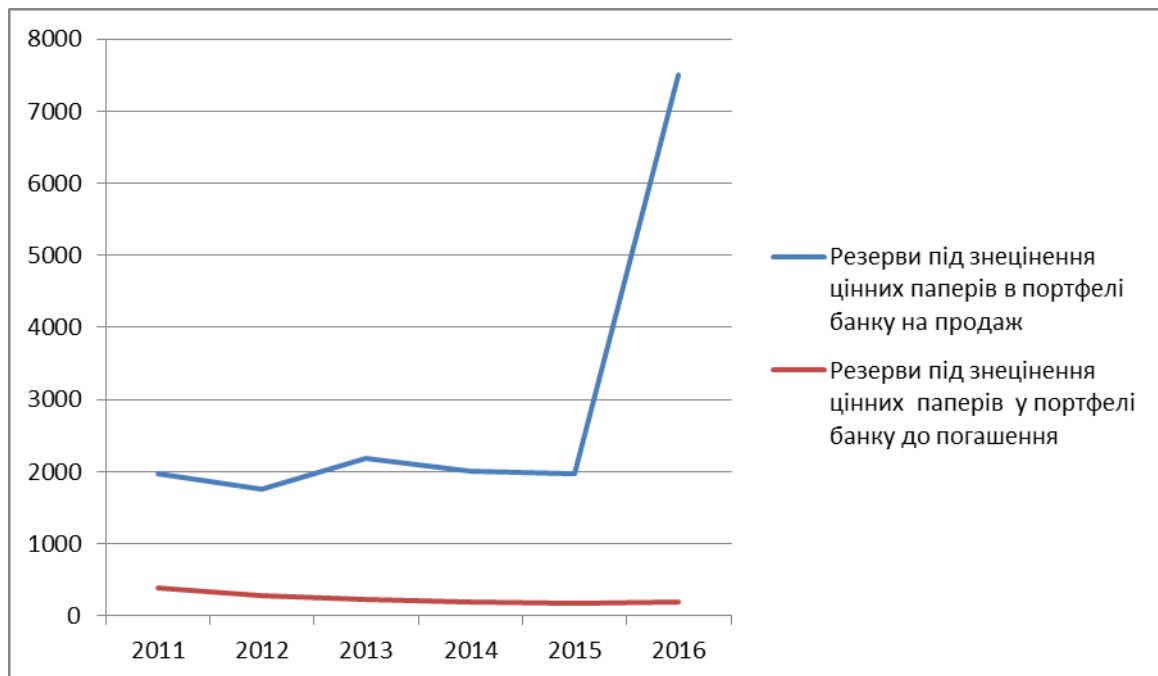

Рис. 2.5. Динаміка сформованих банками резервів під операції з цінними паперами у 2010–2015 рр.

З рис. 2.5 видно, що протягом 2010–2014 рр. резерви банків під операції з цінними паперами знаходилися практично на одному рівні. Однак у 2015 р. відбулося значне зростання резервів під знецінення цінних паперів в портфелі банку на продаж, що пов'язано зі зміною на законодавчому рівні підходів до обліку цінних паперів та відповідно зі збільшенням обсягу портфелю банку на продаж, як вже було проаналізовано раніше. Таким чином, варто підкреслити, що сьогодні в Україні на законодавчому рівні тільки почали формувати основи здійснення та регулювання фінансових інвестицій банками України у відповідності зі світовими стандартами.

Однак можна виділити ряд чинників, що, на нашу думку, обмежують діяльність банків на фондовому ринку, а саме:

- інтенсивна зміна середніх ринкових ставок, що тягне за собою переоцінку, яка легше робиться за пасивами, ніж за більш жорстко закріпленими довгостроковими активами. З цього безпосередньо випливає зростання процентного ризику, який можна зменшити диверсифікуванням цінних паперів;

- наявність необхідних ліцензій (на брокерську, дилерську діяльність; на довірче управління цінними паперами; депозитарну діяльність; клірингову діяльність);

– технічні можливості доступу до конкретної торгової системи (спочатку операції здійснювалися за допомогою телефону, тепер його місце займає комп'ютер), а також вартість «входу» у торгову систему [91]. Зазначимо, що участь комерційних банків в інвестиційному процесі має як позитивні, так і негативні моменти. Серед позитивних можна виділити такі:

– допуск банків на фондовий ринок сприятиме конкуренції між його учасниками, що означає зменшення витрат емітентів та інвесторів;

– вкладення банком коштів у цінні папери диверсифікує його активи, що підвищує стабільність банку, а отже, і надійність збереження коштів вкладників;

– взаємопроникнення банківського та промислового капіталу покращує потік інформації, посилює конкурентоздатність банків та виробничого сектора. Володіючи акціями підприємства, банки отримують доступ до депозитів, а також мають вплив на підприємства у поверненості кредитів [126].

Проте варто зауважити, що існує ряд негативних аспектів щодо участі банків в інвестиційному бізнесі: операції з цінними паперами є більш ризиковим видом діяльності, ніж банківська справа; збитки банків від зміни курсової вартості цінних паперів або невдалого їх розміщення при емісії цінних паперів можуть зашкодити інтересам банків, дестабілізувати банківську систему; наявність системи страхування депозитів зменшує самосвідомість банкірів; поєднання банківського та інвестиційного бізнесу здатне спричинити конфлікт інтересів між структурними підрозділами банку; занадто близькі відносини банку та підприємства внаслідок володіння банком пакетом акцій можуть спричинити ситуацію, коли в разі погіршення фінансового становища підприємства банк буде продовжувати його кредитування, щоб запобігти збиткам від зниження курсової вартості акцій [126].

Причин низької інвестиційної активності українських комерційних банків є кілька. Більшість із них пояснюється недосконалістю ринку цінних паперів, значним регулятивним впливом на ринок з боку держави [169]. Як наслідок, – незначні обсяги операцій з цінними паперами, порівняно з кредитними, і низька ліквідність цього сегмента фінансового ринку, де більшість цінних паперів не мають регулярних котирувань; неможливість формування адекватного масиву статистичних даних, необхідних для одержання достовірних результатів за допомогою статистичних методів аналізу; недостатність надійних інвестиційних рейтингів внутрішніх емітентів цінних паперів.

Водночас проведений аналіз показав, що банківська інвестиційна діяльність позитивно позначилась на процесах економічного розвитку держави лише у 2008 р. (із вибірки 2008–2016 рр.), у якому відзначалось суттєве підвищення темпів збільшення обсягів кредитно-інвестиційного портфеля банківських установ (табл. 2.14).

Аналізуючи динаміку темпів зростання ВВП, очевидним є перевищення річних показників ВВП відносно обсягів збільшення кредитно-інвестиційного портфеля депозитних корпорацій (рис. 2.6) (винятком є 2013–2014 рр.,

упродовж яких кредитно-інвестиційна політика банківського сектору випереджувала темпи заростання національної економіки), що свідчить про те, що процес банківського кредитування залежить від макроекономічної політики держави, і у періоди фінансово-економічної нестабільності банківський сектор неспроможний у повному обсязі виконувати покладені на нього завдання, що полягають першочергово у інвестуванні коштів у фінансування фінансово-господарської діяльності суб'єктів економічних відносин.

Таблиця 2.14

Показники впливу діяльності депозитних корпорацій на процеси економічного зростання в Україні у 2008–2016 рр., млн. грн.

Показники	Роки									Темп приросту, %
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
ВВП у факт. цінах	948056	913345	1082569	1316600	1458889	1454931	1566728	1979458	2383182	151,4
Темп приросту ВВП, %	31,54	-3,66	18,53	21,62	7,01	3,27	7,68	26,34	20,4	-
Активи банків (загальні)	97332	1001626	1090248	1211540	1267892	1408688	1520817	1571411	1737272	77,8
Ланцюговий темп приросту активів банків (загальних), %	57,24	2,9	8,9	11,1	4,7	11,1	8,0	3,3	11,0	-
Співвідношення загальних активів банків до ВВП, %	102,7	109,7	101,0	93,2	90,3	96,1	95,8	79,0	72,6	-
Активи банків (чисті)	926086	880302	942088	1065280	1127192	1278095	1316852	1254385	1256300	35,7
Ланцюговий темп приросту активів банків (чистих), %	54,5	-4,9	7,02	11,9	6,9	13,4	3,0	-4,7	0,2	-
Співвідношення чистих активів банків до ВВП, %	97,7	95,1	87,3	81,1	80,3	87,2	83,0	63,1	52,7	-
Кредитно-інвестиційний портфель банків	832854	786683	838589	913039	911667	1049689	1175286	1163934	1157530	39,0
Ланцюговий темп приросту кредитно-інвестиційного портфеля банків (чистих), %	62,0	-5,5	6,6	8,9	-0,2	15,1	12,0	-0,97	-0,55	-
Кредитний портфель банків	792244	747348	755030	825320	815327	911402	1006358	965093	1005920	27,0
Інвестиційний портфель банків у цінні папери	40610	39335	83559	87719	96340	138287	168928	198841	332270	718,2
Співвідношення кредитно-інвестиційного портфеля банків до ВВП, %	87,9	86,1	77,7	70,2	64,9	71,6	74,1	58,5	48,6	-

Важливим напрямом активізації ролі банків в інвестиційній діяльності суб'єктів господарювання є розвиток проектного фінансування.

Появу та розвиток проектного фінансування традиційно пов'язують з інвестиційною активністю банків в енергетичній сфері, видобутком корисних копалин та розбудовою мережі мобільного зв'язку, сфері транспортної

інфраструктури. Сьогодні проектне фінансування як різновид фінансування інвестиційних проектів, при якому велика частина повернення позикових коштів здійснюється за рахунок грошового потоку, який згенеровано безпосередньо проектом, уже зарекомендувало себе як досить успішний спосіб залучення коштів у розвинутих країнах.

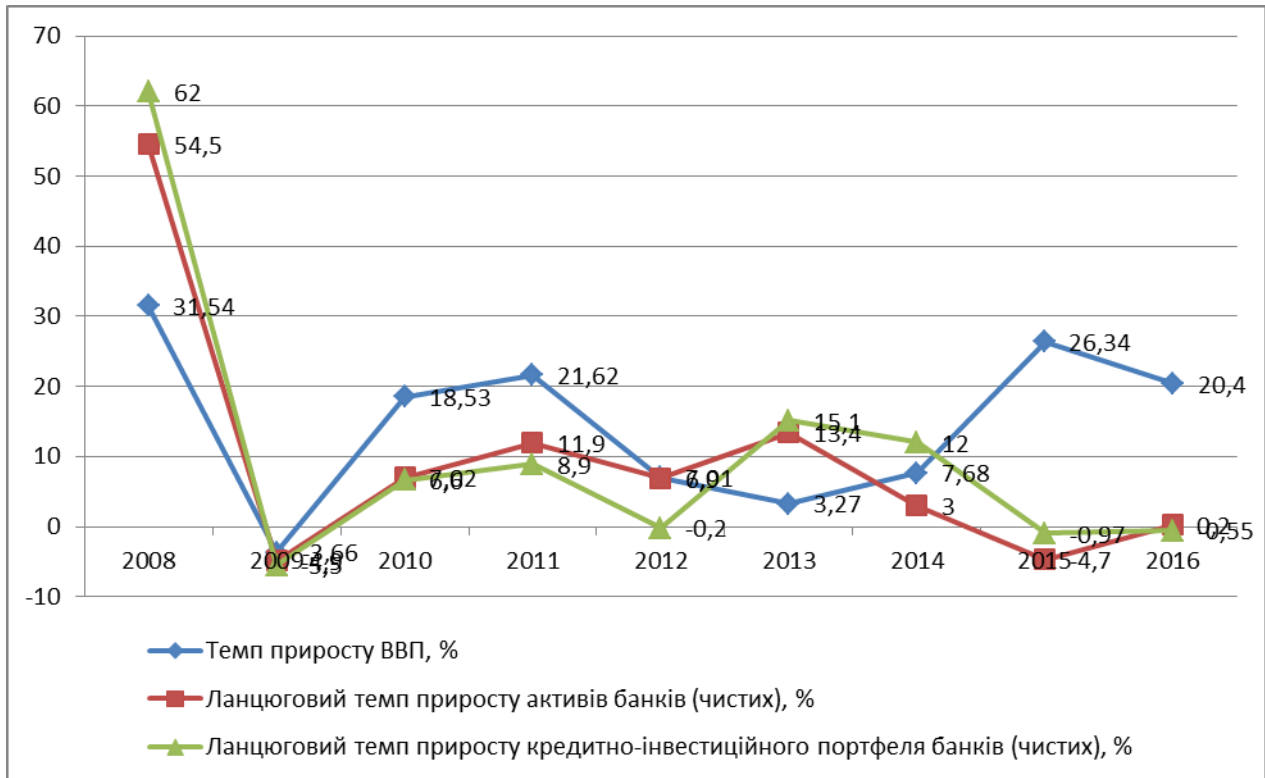

Рис. 2.6. Ланцюгові темпи приросту ВВП та кредитно-інвестиційного портфеля банків України за 2008–2016 рр.

За умов кризи для вітчизняної економіки настав складний період, коли можливості підприємств залучати кошти шляхом традиційного кредиту чи емісії цінних паперів, особливо для великих та інноваційних проектів, істотно знизилася. За таких обставин надзвичайно актуальним для забезпечення інвестиційних потреб підприємств України може стати проектне фінансування, що передбачає розробку індивідуальних умов фінансування кожного інвестиційного проекту і може поєднувати різноманітні фінансові інструменти фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання.

Активний розвиток проектного фінансування у світі засвідчив широкі можливості його застосування для реалізації проектів соціальної та виробничої інфраструктури, що характеризується значною капіталомісткістю, низькою комерційною ефективністю.

Зокрема, традиційно проектне фінансування у зарубіжній практиці застосовують при спорудженні та відновленні великих промислових об'єктів, проектів у сферах зв'язку, водопостачання, енергетики, нафто- та газодобувної промисловості тощо (табл. 2.15).

Етапи еволюції проектного фінансування [4]

Етап	Галузь застосування	Особливості етапу
Початок XIX ст. – середина 1950-х рр.	Галузь міського та комунального господарства.	Основа – концесійні угоди.
Середина 1950-х рр. – 1973 р.	Відновлення економік країн – учасників Другої світової війни.	Поява головних рис сучасного ПФ: – цільовий характер фінансування; – довгостроковий характер позик; – мінімізація кредитних ризиків; – синтез організаційних та провайдерських функцій
1973–1990 рр.	Перерозподіл фінансового капіталу з енергетичної галузі у будівництво та промисловість.	Обов'язковою є наявність проектної компанії. Участь у проекті банківського консорціуму. Ліквідація монополії англійських та американських банків та розширення зон впливу європейських та азіатських банків.
1990–2000 рр.	Реалізація переважно інфраструктурних проектів, в т.ч. глобальних – міжнародних проектів.	Різноманітність джерел інвестицій та інвестиційних моделей. Пряма участь держави у проектному фінансуванні та зростаюча роль нормативного регулювання проектного фінансування.
2000–2008 рр.	Бурхливе зростання азіатських ринків на основі пілотних проектів в енергетиці, які згодом були реалізовані у країнах-інвесторах.	Інтернаціональний характер проектного фінансування. Реалізація схеми «пілотних проектів». Реалізація глобальних інфраструктурних проектів в Росії.
2008 р.– донині	Переважно інноваційний характер проектів, що реалізуються.	Мінливість тенденцій фінансових потоків.

Проектне фінансування є найперспективнішою формою фінансування проектів, основною особливістю якого, на відміну від кредитного фінансування, є облік і управління ризиками, їх розподіл між учасниками проекту, оцінка затрат і доходів з урахуванням цього. Масштаби проектного фінансування та сукупність визначальних його специфіку характерних рис зумовлюють тісний взаємозв'язок даного явища з основними світогосподарськими процесами. Застосування проектного фінансування підвищує доступність ресурсів з міжнародних ринків кредитних капіталів.

Необхідно відзначити, що значення проектного фінансування для економіки України полягає не тільки у можливості подолання з його допомогою гострої інвестиційної кризи, але і в поширенні новітніх прогресивних технологій фінансування, встановленні довготривалих партнерських відносин з великими закордонними фінансовими інститутами [51]. Одним із способів залучення міжнародних інвестицій у діяльність вітчизняних підприємств є проектно фінансування за допомогою експортно-кредитних агенцій. Серед вітчизняних банківських установ, які надають такий вид послуги через експортно-кредитні агенції Німеччини, США, Швеції, Данії, Франції, Італії, Канади, Угорщини, Китаю, є: ПАТ «Райффайзенбанк Аваль», ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України», АКБ «ТАС-Комерцбанк», АКІБ «УкрСиббанк» та ін. [51].

Наймасштабнішими проектами, реалізованими в Україні на умовах проектного фінансування із залученням міжнародних інвестицій, є: автомагістраль Київ–Одеса (Deutsch Bank AG), злітно-посадкова смуга в аеропорті «Бориспіль» (Японський банк реконструкції й міжнародного співробітництва, уряд Японії), залізничний міст через Дніпро; будівництво акумуляторного заводу «Веста», сміттесортувальної станції у Києві (Синдикат Укрексімбанку та АКБ «Надра») [51]. Порівняно з традиційними методами банківського кредитування, проектне фінансування має такі особливості [151]:

1. У схемах проектного фінансування в ролі фінансових учасників реалізації інвестиційного проекту, запропонованого до виконання, учасниками партнерських відносин можуть виступати комерційні банки, інвестиційні банки, інвестиційні фонди і компанії, пенсійні фонди та інші інституціональні інвестори, лізингові компанії та інші фінансові, кредитні та інвестиційні інститути.

2. Переважаючою тенденцією розвитку проектного фінансування в промислово розвинених країнах є використання всіх джерел і методів фінансування інвестиційних проектів: банківських кредитів, емісій акцій, пайових внесків, фірмових кредитів, облігаційних позик, фінансового лізингу, власних коштів компаній (амортизаційних фондів та нерозподіленого прибутку). В окремих випадках можуть використовуватись також державні кошти (іноді у вигляді державних кредитів і субсидій, але частіше в завуальованій формі – у вигляді гарантій і податкових пільг).

3. У схемах проектного фінансування без регресу і з обмеженим правом регресу на позичальника особлива увага приділяється питанням виявлення, оцінки та зниження ризиків при реалізації інвестиційних проектів. Термін «обмежене право регресу» означає, що єдиним джерелом погашення кредитної заборгованості проекту є генеровані ним доходи, внаслідок чого будь-які обмеження, перебої в отриманні доходів або ж непередбачені витрати створюють загрозу здатності проектною компанією здійснювати виплати за кредитами.

Переваги проектного фінансування, порівняно з іншими формами фінансування, полягають в тому, що така форма фінансування дозволяє:

- більш достовірно оцінити платоспроможність та надійність позичальника;

- розглянути весь інвестиційний проект з точки зору його життєздатності, ефективності, можливостей реалізації, забезпеченості ресурсами, ризиків;

- прогнозувати результат реалізації інвестиційного проекту.

В українських реаліях проектне фінансування розглядається як окрема галузь кредитування, а не як спосіб мобілізації різних інструментів та оптимального розподілу ризиків. У вітчизняному розумінні проектне фінансування – це щось опосередковане між звичайним кредитуванням та наданням прямих інвестицій. Тоді як у класичному (зарубіжному) розумінні

проектне фінансування – це мультиінструментальна форма фінансування спеціально створеної для реалізації проекту компанії (SPV), за якої майбутні грошові потоки проекту є головним забезпеченням повернення позичених коштів та виплати доходів інвесторам.

Проектне фінансування для України є відносно новим банківським продуктом. У чистому вигляді його пропонує обмежене коло банків. На сьогодні відсутня офіційна статистика Національного банку України відносно обсягів проектного фінансування. Банки не розголошують умови своєї участі в проектах, що свідчить про незрілість даного сегменту ринку банківських послуг, і відповідно негативно впливає на його розвиток. Крім того, проектне фінансування можуть дозволити собі лише великі банки, які мають вихід на ринок зовнішніх запозичень, банки зі значною часткою іноземного капіталу, а також філії іноземних банків, які одержують довгострокове рефінансування від материнських структур.

Основними ж гравцями на вітчизняному ринку банківських послуг, що пропонують проектне фінансування, на сьогодні можна вважати ПАТ «Укрексімбанк» (робить акцент на проекти в експортоорієнтовані галузі), ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «ОТП БАНК», ПАТ «УКРСОЦБАНК», ПАТ «УкрСиббанк». Розвивають проектне фінансування також ПАТ «Банк «Кредит-Дніпро», ПАТ «Альфа-Банк» (будівництво заводу «Метали та полімери» у м. Алчевську), ПАТ КБ «Правекс-Банк» та ін.

Разом з тим, досить велика кількість банків успішно використовує цей вид фінансування. Позитивний досвід роботи у сфері організації фінансування проектів українських підприємств із залученням кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій та іноземних фінансово-кредитних установ має «Укрексімбанк», який здійснює фінансування інвестиційних проектів, спрямованих на структурну перебудову і модернізацію промисловості, розвиток експортного потенціалу вітчизняних підприємств, а також розвиток малого та середнього підприємництва [31]. За умовами кредитної угоди (укладеної 9 лютого 2012 р.), ПАТ «Укрексімбанк» отримав від ЄБРР кредитну лінію обсягом 50 млн. дол. США для продовження Програми енергоефективності в Україні (ПЕУ), головною метою якої є фінансування середньо- і довгострокових проектів промислової енергоефективності, покликаних сприяти зменшенню споживання енергії в Україні, рівень якого втричі більший, ніж в країнах Європейського Союзу загалом [122].

У деяких крупних банках, як правило з іноземними інвестиціями, певний час уже функціонують спеціально створені відділи (департаменти) проектного фінансування, поступово зростає попит на фахівців у галузі проектного фінансування та менеджменту. Все це вказує на актуальність запровадження визначеної форми підтримки реалізації проектів.

Розвиток операцій банківського проектного фінансування в Україні гальмується рядом чинників (рис. 2.7).

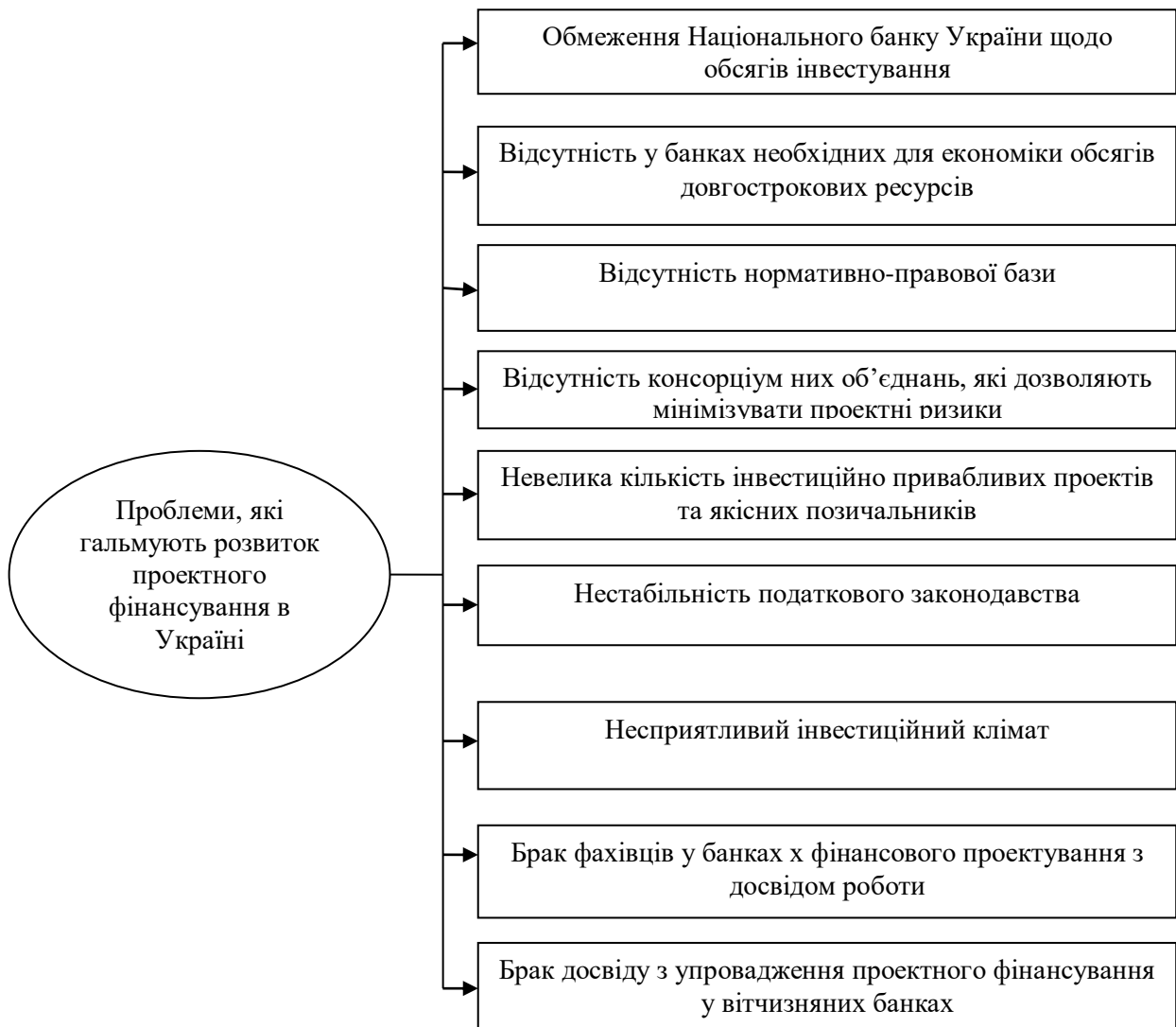

Рис. 2.7. Проблеми, які гальмують розвиток проектного фінансування в Україні

Розвитку проектного фінансування в Україні, перш за все, перешкоджає інвестиційний клімат, який залишається несприятливим для залучення капіталу.

Однак реалізація програм проектного фінансування в Україні практично не регулюється законодавством. Слід зазначити, що вітчизняним законодавством навіть не передбачено терміну «проектне фінансування», яке міститься в документах Базельського комітету.

Одним із головних чинників, які стримують розвиток проектного фінансування в Україні, є обмеження Національного банку щодо обсягів інвестування.

Оскільки проектне фінансування, по-перше, потребує значних фінансових вкладень, а по-друге, має довготривалий характер, то для його ефективного здійснення необхідним є забезпечення доступності кредитів для позичальників шляхом зниження їхньої вартості. Цього можна досягнути шляхом перегляду наявної системи резервування коштів комерційних банків шляхом зниження

норми резервування. При цьому важливо створити стимулювальну систему обов'язкового резервування для банків, що активно займаються інвестиційним кредитуванням [86].

Українські банки навіть виставляють певну планку для мінімальної суми проектного фінансування – 1 млн. дол. США. При цьому оптимальною сумою вартості проекту в стані економічної активності є 10–20 млн. дол. США. Менші проекти не можуть забезпечити кредитора належним грошовим потоком. Крім того, терміни проектного фінансування є дещо коротшими за терміни звичайного кредитування бізнесу – 10 років є максимально допустимим [44].

Суттєвим недоліком є і суворий порядок оподаткування довготермінових інвестиційних проектів, який передбачає сплату банком-інвестором податку в процесі інвестування, коли проект ще не дає віддачі, а мають місце лише витрати. Така практика штучно завищує вартість проекту і знижує його ефективність. Відповідно, необхідним є перегляд законодавства щодо оподаткування таких проектів.

Слід також зазначити, що проектне фінансування як спосіб мобілізації коштів для фінансування інвестиційних проектів є достатньо дорогим методом. Однією з причин високої вартості позичкового капіталу при проектному фінансуванні є необхідність проведення всеохоплюючого попереднього аналізу інвестиційного проекту. Проводиться технологічний, правовий аналіз, аналіз фінансової стабільності, ефективності та ризиків [24].

Для пришвидшення розвитку даного виду банківської діяльності необхідно створити сприятливе інвестиційне середовище проектного фінансування, основними елементами якого мають бути:

- інформаційне та маркетингове середовища відбору перспективних галузевих і регіональних ринків, первинного вибору ефективних інвестиційних проектів і програм, отримувачів інвестицій;
- технологічна, екологічна та фінансова експертизи інвестиційних проектів і програм для цілей прийняття інвестиційних рішень;
- оцінка активів отримувачів інвестицій;
- оцінка ефективності проектів;
- страхове обслуговування проекту та інвестора, мінімізації ризиків;
- комплексне фінансове обслуговування процесу реалізації проекту;
- управління проектом, контроль його розвитку та забезпечення повернення інвестицій.

Можливостями вирішення недостатнього рівню розвитку проектного фінансування є посилення ролі держави через надання гарантій страхування проектних ризиків, у тому числі гарантій банкам, які беруть участь у фінансуванні інвестиційних проектів і програм, охоплених системою державних пріоритетів, податкове стимулювання механізмів інвестування, розвиток міжбанківського співробітництва у сфері спільного фінансування інвестиційних проектів. Ще існують передумови та можливості розвитку даного напрямку в найближчі 5-10 років, що може бути пов'язано з

прийняттям на рівні держави відповідних законодавчих актів, які захистять інтереси кредиторів та інвесторів у проектному фінансуванні, а також спростять механізм отримання даного фінансування.

Істотного значення для розвитку проектного фінансування в Україні набуває вивчення можливостей адаптації досвіду світової практики до вітчизняних умов, аналіз різних схем проектного фінансування, що їх використовують у розвинутих країнах, та можливостей їх застосування в Україні.

Український ринок проектного фінансування залежить насамперед від впливу циклічності економіки, інвестиційної привабливості та політичної ситуації. Дотримання заходів щодо підвищення ефективності даного виду фінансування у перспективі призведе до зближення із практикою зарубіжного досвіду. Внаслідок цього варто очікувати збільшення масштабів проектного фінансування, підвищення структури позикового капіталу, зниження рівня відсоткових ставок і витрат на проектні роботи, розширення кола інвесторів і залучення комерційних організацій до здійснення операцій проектного фінансування.

Аналіз банківської інвестиційної діяльності свідчить про її повільну активізацію. До основних причин низької ефективності банківської інвестиційної діяльності можна зарахувати:

- недостатність ресурсів на проведення інвестиційних операцій та їх короткостроковий характер;
- бажання банків максимізувати віддачу підвищенням процентної ставки за кредитами;
- високі вимоги банків до забезпеченості інвестиційних кредитів;
- непрозорість ринку капіталу;
- недовіру до банків з боку клієнтів;
- недосконалість законодавства;
- низьку ліквідність вторинного ринку цінних паперів;
- недостатня кількість платоспроможних позичальників.

Динаміка показників кредитно-інвестиційної діяльності комерційних банків України дає підстави стверджувати, що інвестиційний потенціал вітчизняної банківського сектору здатний задовольнити потреби реального сектора економіки.

Однак значною перешкодою на шляху активізації банківської діяльності в інвестиційному процесі є низька капіталізація банківської системи, а також існування значної кількості малих банків, які неспроможні забезпечити потреби вітчизняної економіки у інвестиційних ресурсах. Деконцентрація кредитних ресурсів банківського сектору унеможливорює реалізацію довгострокових інвестиційних проектів, що потребують значних інвестиційних вливань [14]. Тенденції, що намітилися сьогодні в інвестиційній діяльності банків за роки незалежності, вказують на те, що роль українських банків як інвестора національної економіки та її зростання була невиправдано низькою. Частка

кредитів в інвестиційну діяльність у загальному обсязі кредитів банківського сектору в економіку становила 5–23% [96].

Подолання проблеми залучення інвестицій потребує розроблення та впровадження в практику визначених стратегій реалізації інвестиційної діяльності, що ефективно забезпечують залучення і цільове використання інвестицій; розроблення нових інноваційних технологій, підходів, методів для її фінансування, які мають відповідати економічним можливостям України та стратегічним векторам її розвитку. При цьому ключову роль мають виконувати банки як посередники в акумулюванні та перерозподілі тимчасово вільних коштів.

Необхідно констатувати той факт, що в Україні порушений механізм формування ефективної системи узгодження інтересів банківської сфери й реального сектору економіки з погляду вибору пріоритетів інвестування.

Саме це значною мірою обмежує можливості ефективного використання інвестиційного потенціалу банківської системи.

Дотепер в Україні не створений механізм швидкої, повної, надійної акумуляції банками вільних ресурсів на інвестиційному ринку. Крім того, у практиці функціонування вітчизняних банків нерідко трапляються випадки, коли позичальникові без видимих причин і пояснень може бути відмовлено в наданні інвестиційних ресурсів, хоча принципи функціонування фінансового ринку в ринковій економіці передбачають «безвідмовність» у наданні кредиту, але за різною ціною.

В одних випадках (під забезпечення, за відсутності сумнівів у поворотності кредиту й відсотків за ним, за мінімуму інвестиційного ризику ця ціна мінімальна, в інших випадках (за відсутності забезпечення, в разі сумніву в можливості позичальника вчасно розрахуватися за кредитом, за значного рівня інвестиційних ризиків) – вона є максимальною й може значно відхилитися від звичайної ставки кредитування. Повільними темпами вирішується завдання надання консорціумних (з погляду існуючих положень) кредитів позичальникам під великі інвестиційні проекти банками різної потужності. У цьому разі потрібна єдина методологія оцінювання інвестиційних проектів і ризиків, а також державний реєстр великих позичальників, проекти яких вже отримали експертну оцінку.

В Україні практично відсутній вторинний ринок придбання й продажу інвестиційних кредитів і серед банків, і серед суб'єктів господарювання. Його наявність значно полегшила б завдання визначення ціни кредиту. Це відкриє нові можливості щодо фінансування будь-якого інвестиційного проекту – тоді лише ціна кредитування проекту буде визначати можливість його реалізації [103].

Вагоме значення для розвитку кредитно-інвестиційної діяльності банківського сектору має державна економічна політика. Впровадження дієвих монетарних, фіскальних та правових інструментів, вдосконалення та розробка нових нормативно-правових актів щодо банківського інвестування

дасть змогу поліпшити умови ведення підприємницької діяльності, що покращить інвестиційний клімат у державі. Наявність єдиного підходу, чіткої стратегії та правового підґрунтування в сфері банківського інвестування є важливою умовою не тільки для ефективної діяльності банківського сектора економіки, але й для соціально-економічного розвитку країни загалом.

2.3. Сучасні виклики розвитку сфери інвестиційних послуг банківськими інституціями

Протягом останніх років вітчизняна банківська система характеризується значною редукацією кількості банківських інституцій, спектру, якості та обсягів їх послуг, що пов'язано з комплексом факторів міждисциплінарного характеру (політичних, правових, соціальних, економічних тощо). Головним викликом щодо активізації послуг банків у сфері фінансових інвестицій є низька довіра інвесторів як до фінансових інституцій, так і до цінних паперів та деривативів, а також і до прозорості й справедливості цінотворення на ринку.

Зважаючи на формування нового економіко-правового середовища діяльності, діючі банківські інституції зіштовхуються також з такими викликами, як посилення вимог зі сторони регулятора та наявністю значного потенціалу розвитку в широкому спектрі банківських послуг.

Враховуючи європейський вектор розвитку України, можна спрогнозувати здійснення заходів з рецепції права Європейського Союзу, що посилюватиме захист споживачів фінансових послуг на основі підвищення вимог до провайдерів цих сервісів (інвестиційних фірм).

Так, інтеграція України в європейський фінансовий простір можлива лише на основі транспозиції правових норм директиви MiFIDII [220], які *inter alia* (серед іншого) мають встановити такі вимоги щодо надання інвестиційних послуг:

1. Інвестиційні фірми мають діяти чесно та професійно, відповідно до найповнішого врахування інтересів своїх клієнтів.

2. Фірми, які розробляють клієнтські фінансові інструменти, мають використовувати процедури їх затвердження, в т.ч. вказувати визначений цільовий ринок кінцевих клієнтів у межах відповідної категорії споживачів у відношенні до кожного фінансового інструмента, забезпечувати оцінку всіх істотних загроз щодо цільового ринку та узгодженості стратегії дистрибуції з цим ринком.

3. Діяльність інвестиційних фірм має бути спрямована на забезпечення безперервності надання послуг, впроваджуючи відповідні системи, засоби і процедури.

4. Інвестиційні фірми мають забезпечити реєстрацію (зокрема, аудіозапис розмов) всіх послуг і операцій, які вони здійснюють, для надання можливості регулятору реалізації наглядових повноважень, що гарантуватиме виконання

фірмами всіх обов'язків щодо клієнтів, а також у відношенні до інтегральності ринку.

5. Вся інформація, в т.ч. торговельна, яка надається для клієнтів, має бути чіткою і не може впроваджувати в оману.

6. Існуючі та потенційні клієнти мають право на відповідну інформацію щодо інвестиційної фірми, її послуг, фінансових інструментів, інвестиційних стратегій, місць виконання, а також всіх витрат, пов'язаних з отриманням інвестиційних послуг.

7. Інформація (в єдиному форматі) повинна надаватися у зрозумілій формі, щоб клієнти розуміли характер інвестиційної послуги чи фінансового інструмента і ризик, пов'язаний з ними, та на цій підставі змогли свідомо прийняти інвестиційне рішення.

8. Інвестиційні фірми мають забезпечити, щоб спосіб винагороди або оцінки роботи їх персоналу не суперечив з обов'язком діяти в найкращому інтересі клієнтів. Фірми не мають встановлювати правил щодо винагород, цілей продажу тощо, які б стимулювали її персонал до рекомендації роздрібному клієнтові конкретного фінансового інструмента, в той час, коли можна запропонувати йому інший фінансовий інструмент, який краще б відповідав потребам клієнта.

9. Надаючи послуги щодо інвестиційного консалтингу, інвестиційні фірми мають збирати необхідну інформацію про знання і досвід існуючих і потенційних клієнтів у галузі інвестицій щодо конкретного продукту чи послуги, його фінансової ситуації, в тому числі можливості отримання втрат та його інвестиційних цілей, зокрема, толеранції до ризику, так щоб можна було б рекомендувати клієнту відповідно до його профілю інвестиційні послуги та фінансові інструменти. У випадку невідповідності послуги і профілю клієнта, інвестиційні фірми мають йому повідомити про застереження щодо таких дій.

10. Інвестиційні фірми мають розробити та застосовувати політику виконання замовлень (ордерів) щодо отримання у відношенні до замовлень клієнтів найкращого можливого результату, враховуючи ціну, витрати, швидкість, ймовірність виконання, механізм розрахунків, обсяг замовлення тощо. Ця політика включає щодо кожного фінансового інструмента інформацію про різні системи виконання ордерів, які використовує фірма, та фактори, які впливають на вибір конкретної системи.

11. Інвестиційні фірми не можуть отримувати жодних винагород за перенаправлення клієнтських ордерів до конкретної торговельної платформи, які б порушували вимоги, що стосуються конфлікту інтересів чи стимулів.

12. Інвестиційні фірми, які здійснюють брокерську діяльність, мають раз на рік публічно розкривати список п'яти найкращих систем виконання ордерів для кожного фінансового інструменту на основі критеріїв торговельного обороту, в яких виконувалися замовлення клієнтів, а також інформацію щодо отриманої якості при укладенні трансакцій.

Крім того, і «чистих» торговців цінними паперами, і банки може очікувати значне підвищення й мікропруденційних вимог для підвищення їх фінансової стійкості.

Якісна розробка та реалізація відповідних систем і процедур щодо дотримання визначених норм вимагатиме певних витрат (грошових, матеріальних, трудових) зі сторони провайдерів послуг, у т.ч. банківських інституцій, що створить додатковий вхідний бар'єр на цей сегмент фінансового сектору, але захистить споживачів послуг від недобросовісних ринкових учасників.

Банки у сфері надання послуг щодо фінансових інвестицій можуть здійснювати професійну діяльність (на основі створення відокремлених підрозділів або дочірніх інституцій) з торгівлі цінними паперами, депозитарну і клірингову діяльність та діяльність з управління активами інституційних інвесторів.

Зважаючи на міжнародні тенденції щодо впровадження в ряді країн (Великобританія, Франція, Німеччина) законодавства з часткової сепарації інвестиційної та комерційної діяльності банків, що пояснюється потребами зменшення концентрації множини ризиків, для вітчизняних банківських установ більш прийнятним є, можливо, організаційний дизайн у вигляді створення таких дочірніх структур, як інвестиційна фірма (торговець цінними паперами і деривативами) та компанія з управління активами інвестиційних і пенсійних фондів.

У міжнародній практиці саме провайдери інвестиційних послуг, пов'язані з банками, відіграють провідну роль при здійсненні операцій з цінними паперами і деривативами.

Так, у Польщі за підсумками торгів у січні-серпні 2017 р. (табл. 2.16) на всіх сегментах ринку обігових фінансових інструментів домінують банківські установи або їх дочірні інвестиційні фірми.

Таблиця 2.16

Частка банківських інституцій або пов'язаних з ними інвестиційних фірм у торговельних оборотах на Варшавській фондовій біржі (січень – серпень 2017 р.)¹

Вид ринку	Частка, %
Ринок акцій	60,00
Ринок облігацій	94,47
Ринок інвестиційних сертифікатів	92,41
Ринок ф'ючерсів	80,10
Ринок опціонів	95,46
Ринок структурованих продуктів	96,17

¹Примітка. Розраховано автором щодо частки перших 10 банків або їх дочірніх інвестиційних фірм за даними інтернет-сайту Варшавської фондової біржі [226].

В Україні сфера професійної діяльності з торгівлі цінними паперами у переважній більшості сегментів характеризується високим рівнем концентрації (табл. 2.17), що свідчить про її олігополістичний характер.

Коефіцієнти концентрації CR (4) щодо професійної діяльності з торгівлі цінними паперами і деривативами в Україні за підсумками 2016 р.¹

Сегмент ринку	CR(4), %	
	Біржовий ринок	Небіржовий ринок
Акції	71,44	79,04
Державні облігації	62,1	91,08
Корпоративні облігації	62,1	37,8
Інвестиційні сертифікати	66,77	19,82
Деривативи	79,03	97,95

¹Примітка. Побудовано автором за даними річного звіту НКЦПФР [168].

На вітчизняному ринку також спостерігається низька активність торговців цінними паперами щодо здійснення операцій на організаційно-оформлених ринках (рис. 2.8). Так, середня частка активних торговців загалом для ринку обігових фінансових інструментів становила в 2016 р. лише 15% (найбільше на ринку державних облігацій – 30% і найменше на ринку інвестиційних сертифікатів – 5%). Така низька активність може свідчити як про зменшення привабливості операцій на біржовому ринку, так і про наявність значної кількості фіктивних торговців, які присутні на ринку через низькі бар'єри входу і неефективну наглядову діяльність профільного регулятора. В Україні, за підсумками 2016 р., реєстр Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку включав 302 торговці цінними паперами [168], для порівняння, – у Польщі в цей період функціонувало тільки 46 маклерських домів та 12 банків мали маклерські офіси [236], периметр діяльності яких відповідає професійній діяльності з торгівлі цінними паперами в Україні.

Серед провідних торговців різними видами цінних паперів і деривативів (у 2016 р.) в Україні банківські інститути майже повністю відсутні (крім ринку державних облігацій) [168]. Так, на ринку акцій серед 10-ти найбільших торговців немає жодного банку, на ринку корпоративних облігацій – 3 (в біржовому сегменті) і 2 банки (в неорганізованому сегменті), на ринку деривативів – жодного банку, на ринку інвестиційних сертифікатів – 1 на позабіржовому ринку і жодного в біржовому сегменті. Проте на ринку державних цінних паперів повністю домінують банки і тільки на біржовому сегменті присутній один «чистий» торговець цінними паперами, проте і він входить до складу банківської групи. Торговельний оборот саме на цьому ринку складає домінуючу частку – 89,1% від сукупного обсягу торгів обіговими фінансовими інструментами.

Таким чином, модель вітчизняного ринку торгівлі цінними паперами і деривативами має такі характерні риси:

– переважно висока концентрація торгів між незначною кількістю фінансових посередників;

- деформована структура торгів зі значним переважанням операцій з державними цінними паперами;
- домінування банків в якості торговців тільки на ринку державних боргових інструментів;
- торгівля на ринку інших видів цінних паперів і деривативів зосереджена в небанківських торговців цінними паперами;
- низька питома вага активних торговців обіговими фінансовими інструментами на біржовому ринку.

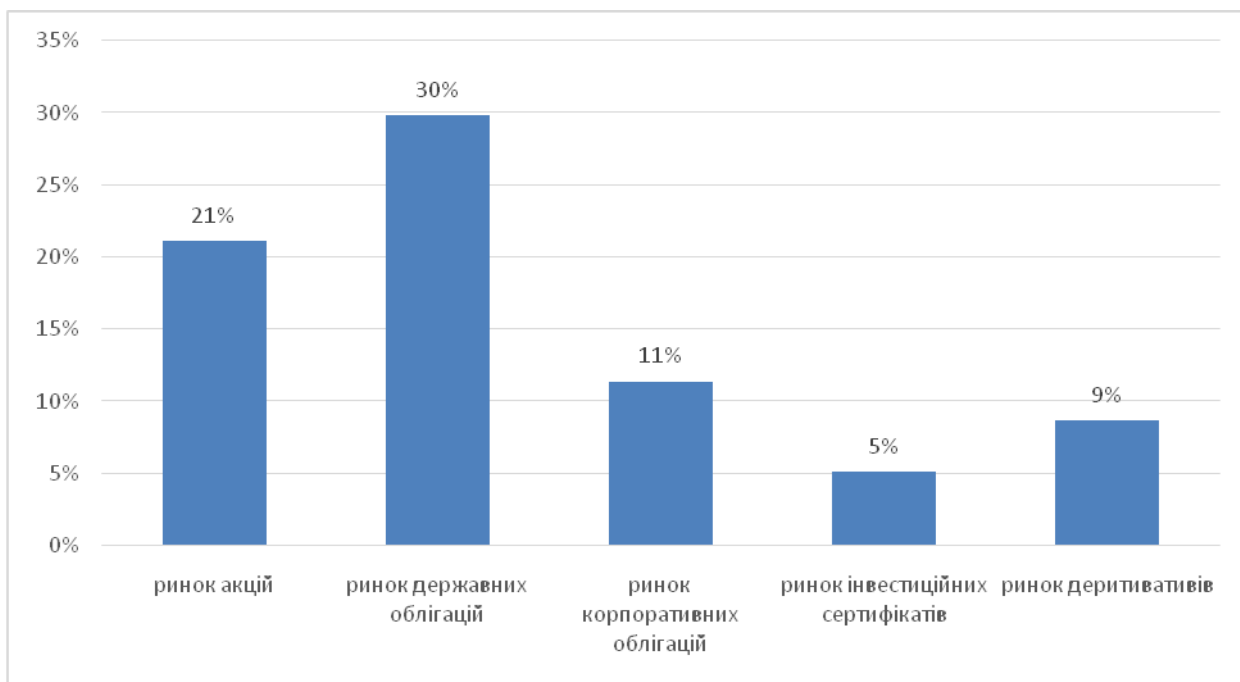

Рис. 2.8. Частка торговців (від загальної кількості зареєстрованих у НКЦПФР), які здійснювали операції на біржовому ринку цінних паперів України в 2016 р.¹

¹Примітка. Побудовано автором за даними річного звіту НКЦПФР[168].

Ємність біржового ринку (не включаючи операції з державними цінними паперами) є доволі незначна – 25,7 млрд. грн., що складає тільки 12% від обсягу торгів на ринку державних цінних паперів (2016 р.) [168] і банківські інституції при розробці та реалізації відповідних стратегій діяльності у сфері інвестиційних послуг (зважаючи на наявність широких клієнтських баз) можуть доволі швидко отримати значну частку ринку.

Викликом у цьому сегменті фінансового ринку для банків є не конкуренція зі сторони торговців цінними паперами, а низька зацікавленість потенційних клієнтів обіговими фінансовими інструментами, зважаючи на занепад ринку (значне падіння обсягів торгів в останні роки – рис. 2.9), вузький перелік ліквідних цінних паперів, зокрема, акцій. За станом на вересень 2017 р. до складу фондового індексу «Української біржі» включено лише акції п'яти емітентів [189], серед яких у двох деякі виробничі потужності розміщені

близько або на тимчасово окупованих територіях («Центренерго», «Донбасенерго»), що суттєво зменшує їх привабливість для інвестування фінансових ресурсів, і звичайно, низька довіра до ринку через цінові маніпуляції та інсайдерський характер.

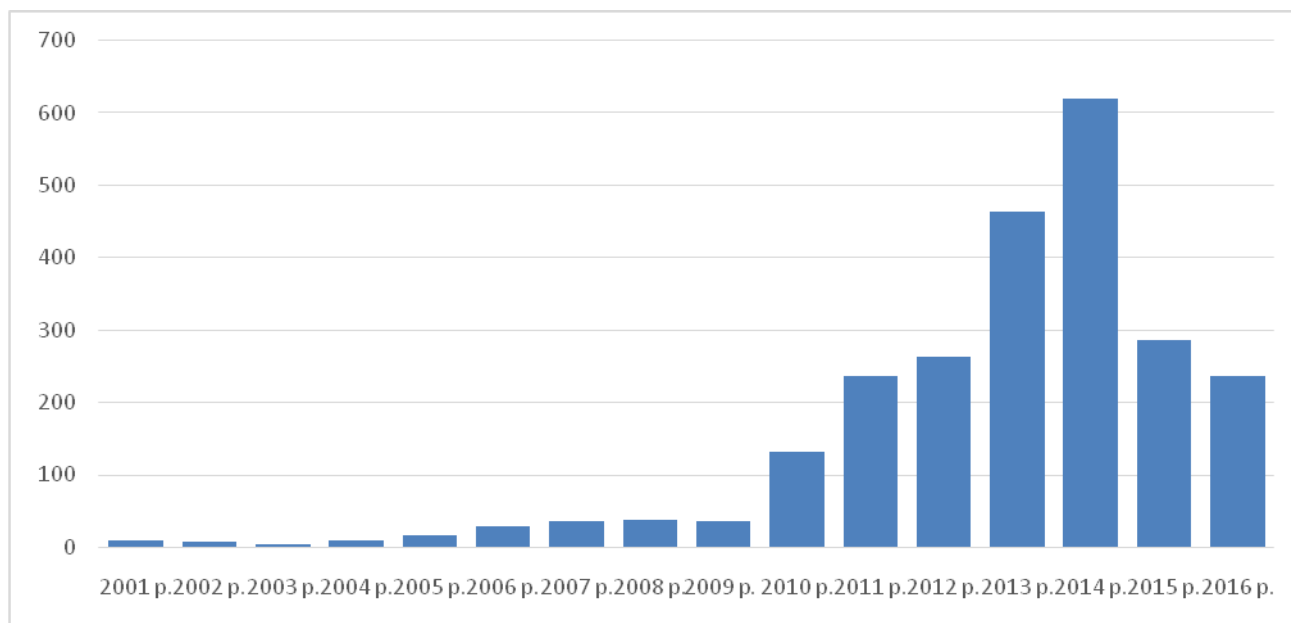

Рис. 2.9 Обсяг торгів цінними паперами на біржовому ринку України¹

¹Примітка. Побудовано автором за даними річних звітів НКЦПФР.

Розвиток інвестиційних послуг на ринку цінних паперів і деривативів в Україні буде обґрунтованим і доцільним тільки при виконанні таких передумов:

- 1) модернізації власне ринку обігових фінансових інструментів, зокрема, у правовій і організаційній площині;
- 2) підвищенні фінансового добробуту населення (збільшення частки вільних фінансових ресурсів, які можуть бути направлені на інвестиції);
- 3) розвитку корпоративного сегменту економіки в недискримінаційному середовищі та в поєднанні з посиленням вимог щодо прозорості й подолання «креативності» у площині фінансової звітності.

У площині роздрібних клієнтів, зважаючи на низький попит щодо традиційних інвестиційних послуг з брокерського обслуговування та індивідуального управління інвестиційним портфелем, банківські інституції у поточних ринкових умовах можуть запропонувати своїм клієнтам послуги з купівлі-продажу обігових фінансових інструментів на міжнародних ринках, зважаючи на триваючу поступову валютну лібералізацію в Україні (фізичні особи можуть отримати електронну валютну ліцензію від НБУ для здійснення міжнародних операцій, а з прийняттям Закону України «Про валюту» ліцензування валютних операцій для фізичних осіб планується повністю відмінити).

Для корпоративних клієнтів множина інвестиційних послуг (зважаючи на оновлення правового забезпечення функціонування фінансової системи) може включати:

– відкриття та обслуговування рахунків умовного зберігання (дозволені в Україні з 2017 р.), для здійснення акціонерними компаніями корпоративних дій, зокрема, реалізації їх можливих прав на *squeeze-out* (мажоритарний власник акцій (більше 95% капіталу), може ініціювати викуп акцій у решти акціонерів) та виконання обов'язку при *sell-out* (міноритарні акціонери можуть вимагати викупу їх акцій власником домінуючого контрольного пакету);

– надання послуг з хеджування валютних ризиків для експортерів та імпортерів, зважаючи на наявність біржового ринку деривативів (ф'ючерсних контрактів на валютні пари гривня-долар, долар-євро та ін. на «Українській біржі»);

– андеррайтингові послуги з отримання фінансування на вітчизняних і міжнародних ринках;

– надання послуг для іноземних портфельних інвесторів з купівлі державних облігацій, державних деривативів (*VRI*) та інших обігових фінансових інструментів.

Перспективним фінансовим інструментом для роздрібного сегменту є також структуровані депозити, однак їх впровадження вимагає попереднього нормативно-правового врегулювання, проте проект Закону «Про ринки капіталу та регульовані ринки» (його новий варіант подано до Верховної Ради України 01.09.2017 р.), який передбачає імплементацію європейських правових норм, визначення цього інструменту не містить.

Згідно з директивою MiFIDII [220], особливістю структурованого депозиту є залежність розміру відсоткових платежів від таких факторів:

- ✓ зміна фондових індексів;
- ✓ ціни фінансових інструментів;
- ✓ ціни товарів;
- ✓ валютні курси.

Впровадження до продуктового ряду банків структурованих депозитів *interalia* розширило б можливості потенційних клієнтів щодо вибору прийняттого продукту у співвідношення «дохідність-ризик».

У площині структурованих фінансових інструментів (вартість яких залежить від ціни базових інструментів) можна зацікавити портфельних інвесторів шляхом впровадження біржових інвестиційних продуктів (*Exchange-Traded Products*, *ETP*) у відповідності з міжнародною практикою.

Наприклад, в Польщі в розрізі кількості таких інструментів цей сегмент фінансового ринку зріс з 2 *ETP* в 2006 р. до 824 в 2014 р. (рис. 2.10).

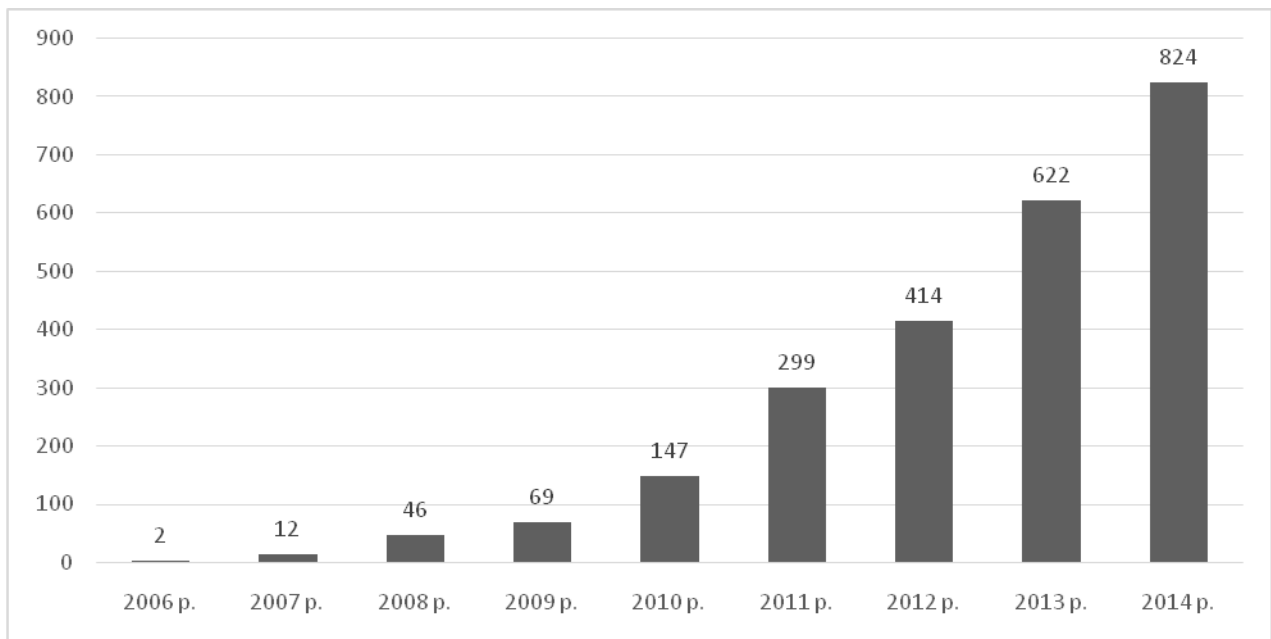

Рис. 2.10. Динаміка кількості ЕТР на Варшавській фондовій біржі¹

¹Примітка. Розраховано автором щодо частки перших 10 банків або їх дочірніх інвестиційних фірм за даними інтернет-сайту Варшавської фондової біржі [226].

Вітчизняні банківські установи можуть розширити інвестиційний продуктивний ряд за рахунок впровадження таких структурованих фінансових інструментів, які можуть мати різні конструкції, залежно від аверсії клієнта до ризику (на прикладі досвіду польських банківських інституцій [244]):

1) низькоризиковані:

– сертифікати із захистом капіталу – емітуються на певний строк, забезпечують повне повернення інвестованого капіталу. В залежності від рівня участі у вартості інструменту, отриманий дохід розподіляється між інвестором (покупцем сертифікату) та емітентом;

2) середньоризиковані:

– індексні сертифікати TRACKER – реплікують ефективність базового інструменту у відношенні 1:1. Можуть бути «довгі» та «короткі», залежно від прогнозів клієнта щодо ринкових трендів;

– дисконтні сертифікати – дозволяють інвесторові отримати прибуток при ринку, який перебуває у «флеті» (бічному тренді) або при незначному зростанні чи падінні вартості базового інструмента. Інвестор купує сертифікат з певним дисконтом, тобто нижче поточної ціни базового активу. Ціна сертифікату може зрости тільки до певного рівня (CAP), якщо ціна зростає вище, то інвестор не отримає жодного доходу, якщо впаде нижче ціни купівлі, то інвестор отримає збитки;

– бонусні сертифікати, які також орієнтовані на отримання доходу в бічному тренді. Якщо ціна сертифікату знаходиться вище бар'єрного рівня, то інвестор отримує додатковий бонус, якщо ціна падає нижче встановленого рівня, то сертифікат реплікує ефективність базового інструменту у відношенні

1:1. Їх різновидом можуть бути сертифікати TwinWin, які дозволяють отримати прибутки незалежно від напряму руху базового інструменту (у відношенні 1:1) до моменту, коли вартість базового інструменту не досягне чи перевищить встановлений бар'єрний рівень. Ці інструменти привабливі у період невпевненості щодо подальшого руху ціни базового інструмента при одночасно відносно обмеженій динаміці такого руху;

3) високоризиковані (з левериджем):

– сертифікати Фактор – дозволяють інвесторам отримувати доходи від зміни цін базових інструментів з використанням вбудованого фінансового левериджу. При зміні ціни базового інструменту на 1% ціна сертифікату Фактор змінюється на 2% (при левериджі 2), 3% (при левериджі 3) і т.д. Сертифікати можуть бути «довгими» і «короткими», залежно від поглядів інвестора щодо трендів ринку. В ці інструменти вбудовується механізм захисту від дуже значних змін базового інструмента протягом одного дня. Наприклад, якщо ціна базового інструмента зміниться більше 40% для левериджу +/-2, 30% для левериджу +/-3 і т.д., то зупиняється нарахування втрат;

– сертифікати Turbo Knock-Out передбачають встановлення ціни виконання і бар'єрного рівня knock-out. Ціна виконання становить рівень фінансування, тобто частку вартості сертифікату, яку сплачує покупець. Така конструкція дозволяє використовувати ефект левериджу. Рівень knock-out виконує функцію захисту інвестора від вищих втрат (stop-loss).

Особливої уваги потребує напрям розвитку діяльності дочірніх банківських структур у сфері управління активами інвестиційних і пенсійних фондів.

На сьогодні розмір ринку спільного інвестування, зокрема, відкритих фондів, які орієнтовані на роздрібних інвесторів, дуже малий і за підсумками II кв. 2017 р. діяло тільки 19 фондів із загальними активами близько 65 млн. грн. (рис. 2.11).

Серед множини фондів тільки два пов'язані з компанією з управління активами, яка належить банку (ОТР).

Зважаючи на аналітичні дані, цей сегмент фінансового сектору має високий потенціал розвитку, однак для його реалізації *inter alia* необхідна модернізація правового забезпечення і відповідності з європейськими нормами (директива UCITS [219]).

Перспективним інструментом у цьому розрізі є цінні папери біржових фондів (ETF), які є різновидом ЕТР, та дозволяють інвесторам значно зменшити витрати на реалізацію інвестиційних стратегій, зокрема, пасивної щодо отримання доходу на рівні ринку (приросту фондового індексу), оскільки немає потреби купувати всі цінні папери індексу, а достатньо лише цінний папір ETF, який котирується на регульованому ринку чи в багатосторонній торговельній системі.

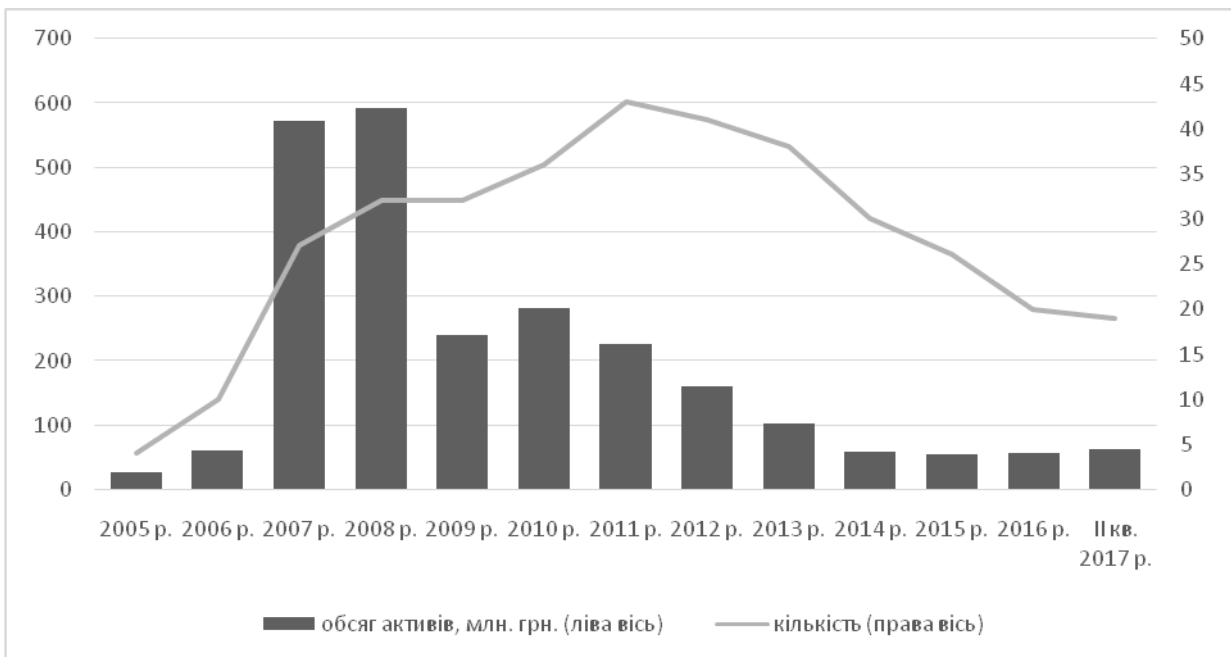

Рис. 2.11. Динаміка кількості та вартості активів відкритих інвестиційних фондів в Україні¹

¹Примітка. Побудовано автором за даними Української асоціації інвестиційного бізнесу [81].

Однак для розвитку цього сегменту слід у правовому аспекті визначити норми щодо конструювання та діяльності такого типу фондів (враховуючи рекомендації ESMA [217]). На відміну від фондів акцій, які також можуть дублювати фондові індекси, ETF передбачає інший механізм випуску власних інструментів і взаємодії з інвесторами (рис. 2.12). Така структура дозволяє нівелювати ризик набігу, який притаманний для класичних відкритих фондів.

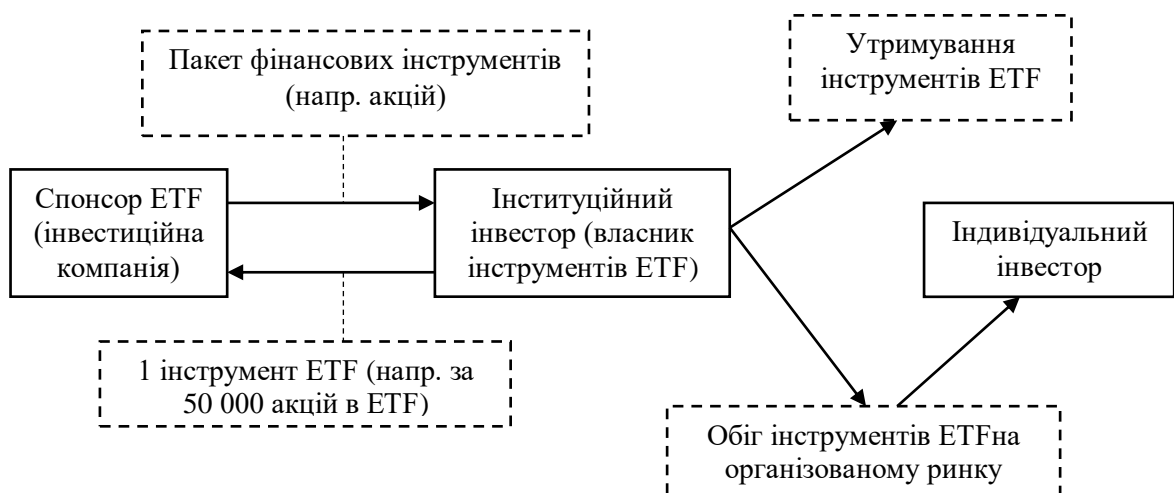

Рис. 2.12. Механізм емісії інструментів ETF¹

¹Примітка. Побудовано автором за даними ICI [230].

Ці фонди при виконанні встановлених вимог можуть відноситися до відкритих інвестиційних фондів (UCITS) або розроблятися для більш професійних інвесторів. Початковим етапом у цьому напрямі може бути

створення синтетичного ETF у співпраці з відомими іноземними банками. Наприклад, у Польщі такий інструмент було створено щодо фондового індексу WIG20 Варшавської фондової біржі компанією *Luxor*, яка входить до складу однієї з найбільших банківських груп світу *Societe Generale*.

Зважаючи на перспективи розвитку накопичувального пенсійного забезпечення (пропонується впровадження обов'язкового накопичувального рівня з 2019 р.), банки на основі ведення індивідуальних пенсійних рахунків і через компанію з управління активами мають потенційну можливість розвивати відповідні стратегії виходу і закріплення на цьому сегменті фінансової системи. Зокрема, для вітчизняних компаній банківські інституції можуть надавати послуги з проектування та управління корпоративними пенсійними схемами.

При розробці стратегії розвитку банківського бізнесу в сфері інвестицій доцільно також враховувати виклики зі сторони сучасних тенденцій у міжнародному вимірі, головним з яких є нарощення цифризації економічних процесів та становлення цифрової культури. Серед спеціалізованої цифризації можна спостерігати швидкі темпи зростання фінансових технологій (рис. 2.13), які Рада з фінансової стабільності (FSB) [224] визначає як технологічні інновації щодо фінансових послуг, результатом яких можуть бути нові бізнес-моделі, аплікації, процеси чи продукти з відповідним матеріальним впливом на надання фінансових послуг. Так, у 2016 р. обсяг венчурних інвестицій у фінтех компанії у 17 разів перевищував інвестиції з 2010 р., а кількість угод за цей період зросла з 199 до 840.

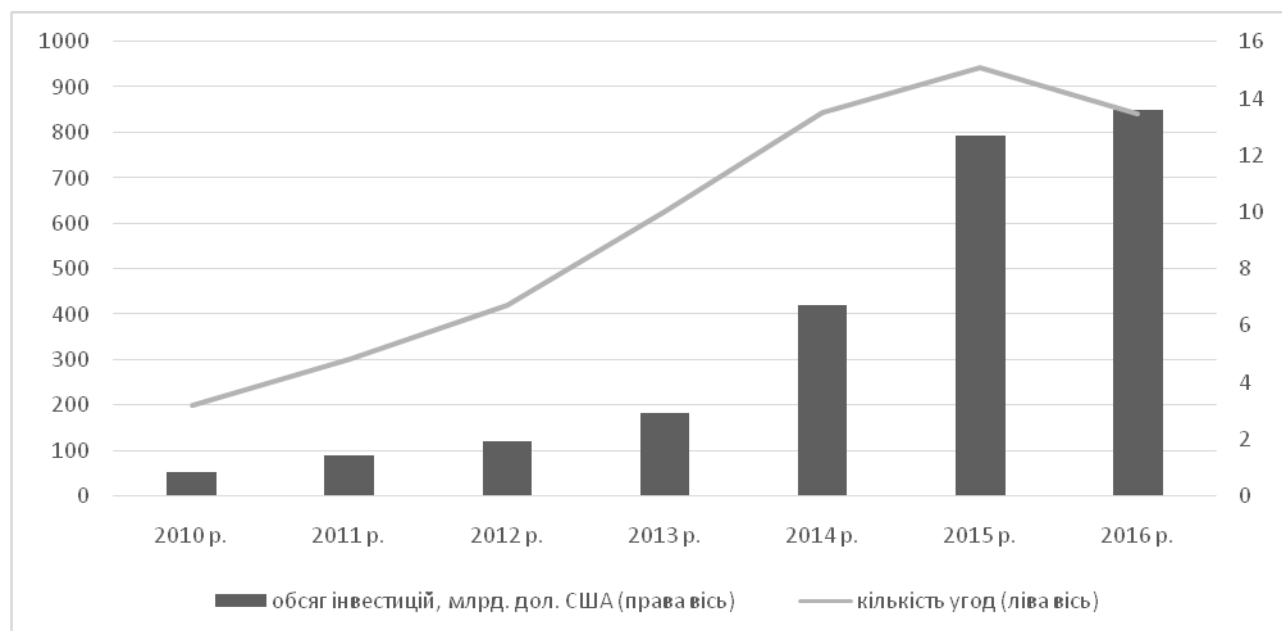

Рис. 2.13. Динаміка кількості угод та обсягу венчурних інвестицій у фінтех компанії¹

¹Примітка. Побудовано автором за даними KPMG [239, с. 10].

Розвиток фінансових технологій (*Fintech*) матиме як позитивні наслідки для усіх учасників фінансових відносин, так і потенційно генеруватиме

додаткові ризики (рис. 2.14), проте останні можна в певній мірі нівелювати за рахунок більш ефективної конфігурації фінансової екосистеми.

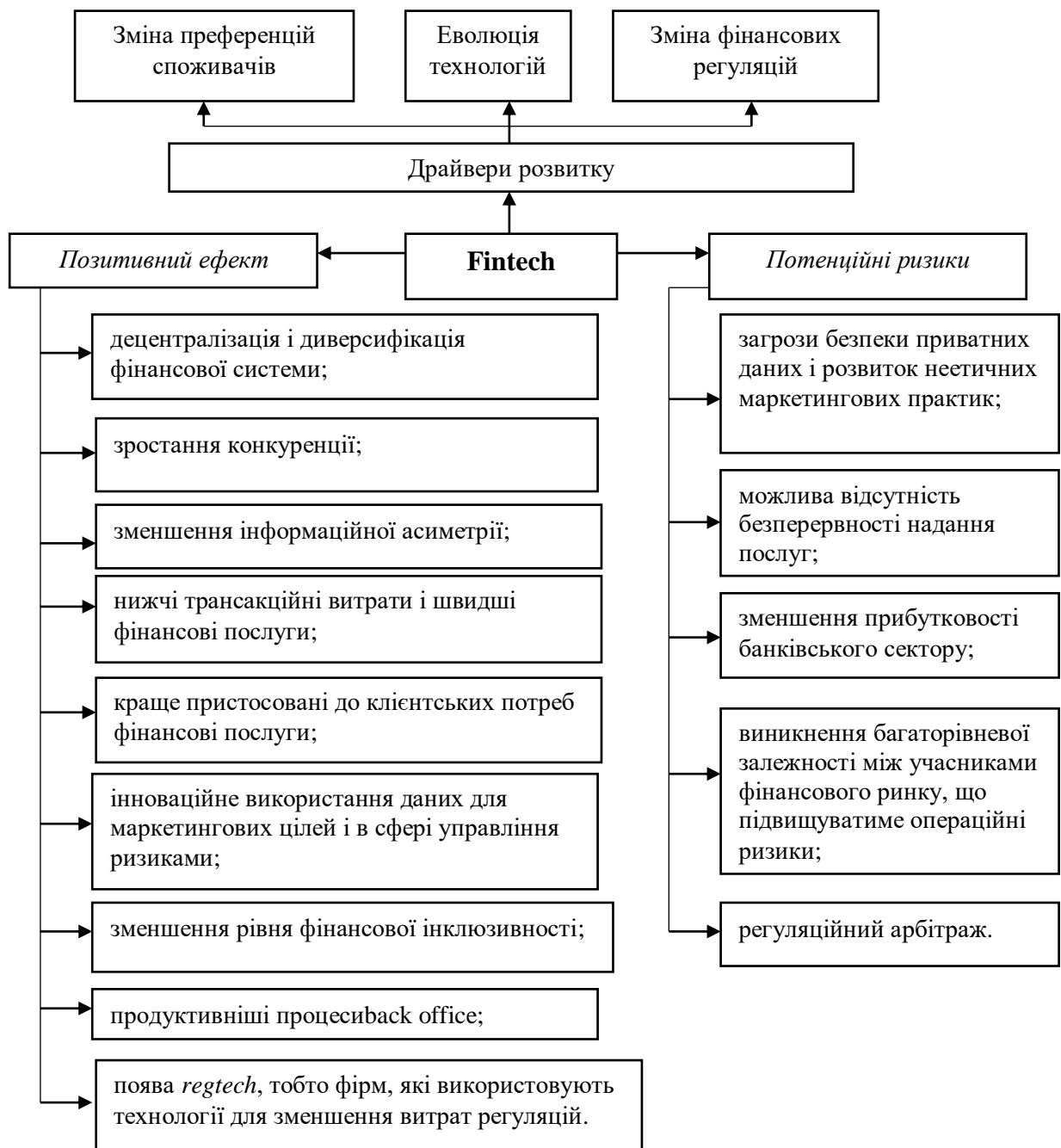

Рис. 2.14. Переваги і ризики *Fintech*¹

¹Примітка. Побудовано автором за даними FSB [224] і BIS [207].

Використання досягнень *Fintech* для вітчизняних банків видається потрібним елементом банківського бізнесу для зацікавлення інвестиційними продуктами покоління Y (народжених у 80-ті і на початку 90-х рр. XX ст.) і необхідним – для покоління Z (народжені у 90-ті рр. XX ст. та у XXI ст.).

На міжнародних ринках вже акцентується увага на розвитку «Цифрового банкінгу 4.0» (рис. 2.15) і банківським установам доцільно використовувати фінансові технології у двох векторах – конфігурація інноваційних бізнес-

моделей і впровадження нових технологій (розподілені бази даних, штучний інтелект тощо).

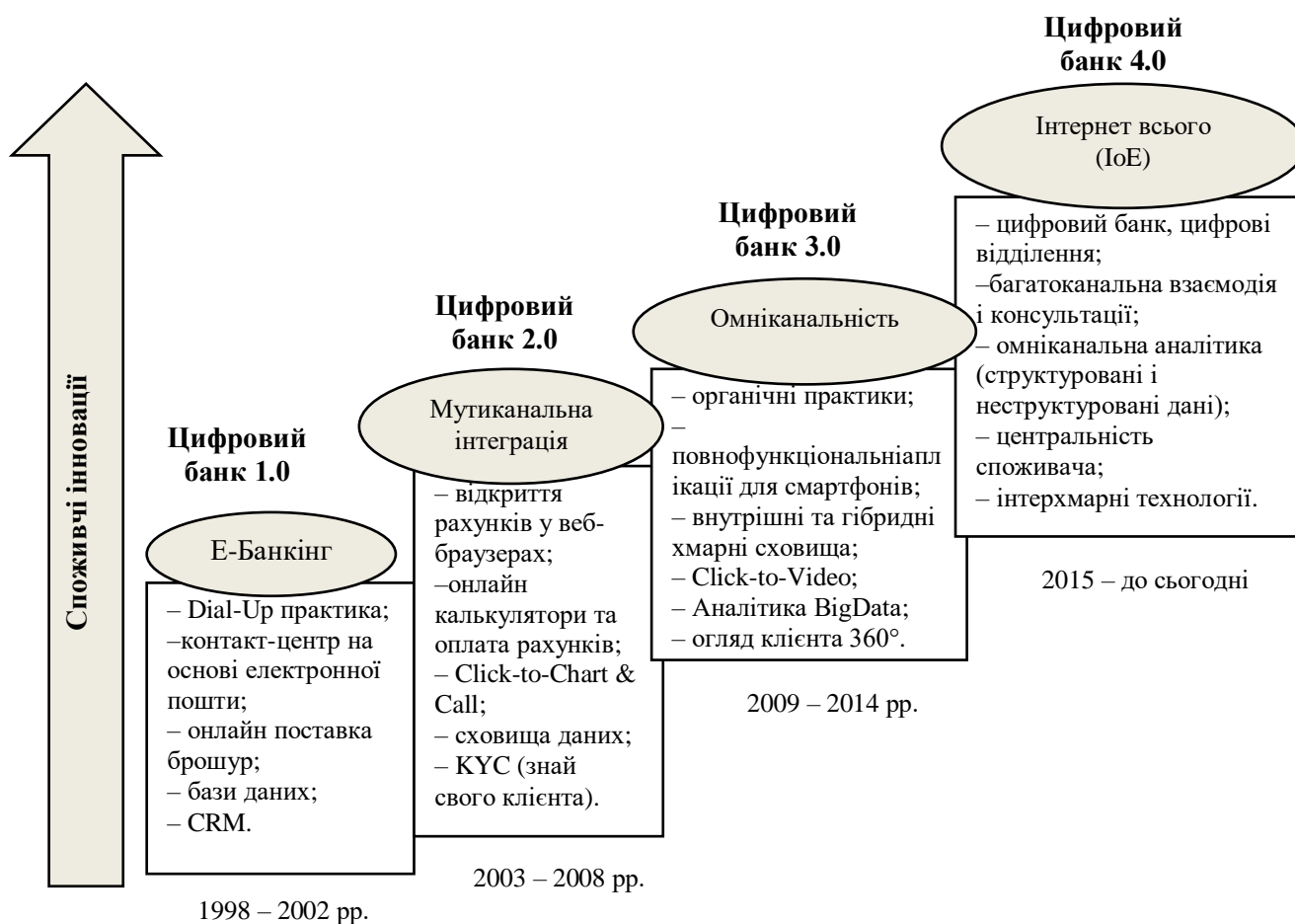

Рис. 2.15. Етапи цифрового банкінгу¹

¹Примітка. Побудовано автором за даними [208].

Трансформація діючих бізнес-моделей банків має опиратися на перспективні цифрові фінансово-банківські екосистеми, які можна окреслити як мережу фінансових інституцій, їх клієнтів, а також технічних інституцій, які функціонують шляхом як взаємної кооперації, так і конкуренції. Ці екосистеми розвиваються на основі еволюції взаємовідносин між власне інституціями, а також і з індивідуумами, причому фінансові установи (зокрема банки) повинні бути гнучкими і адаптивними, щоб залишатися стійкими та затребуваними. Основною рисою становлення нового типу фінансово-банківської екосистеми є їх інтердисциплінарний формат, тобто включення технологічних компаній, розробки яких є драйверами у поступі цифрової економіки і суспільних відносин загалом. Найбільший вплив на розвиток спеціалізованої екосистеми у цій площині мають глобальні великі технологічні компанії (*bigtech*) – Google, Apple, Facebook і Amazon (GAFA), периметр діяльності яких охоплює вже й фінансові послуги. У міжнародному вимірі спостерігається зростання кількості послуг і зі сторони спеціалізованих фінтех-компаній, які в певних сегментах починають конкурувати з класичними банківськими інституціями.

На підставі дослідження Банку міжнародних розрахунків [207] можна окреслити такі потенційні сценарії розвитку банківської індустрії у площині інвестиційного бізнесу:

1) модернізований банкінг – передбачається міграція систем і процесів класичних банків щодо інвестиційних послуг на цифрові платформи. Після такої трансформації банки матимуть значно більше конкурентних переваг у цьому секторі, зважаючи на існуючі ринкові знання і досвід, а також інвестиційні можливості;

2) новий банкінг. Згідно з цим сценарієм, активно розвиватимуться новостворені виключно цифрові банки (нео-банки), які зокрема можуть бути створені глобальними технологічними компаніями. У більшості найбільш відомих нео-банків периметр діяльності охоплює поки що відкриття рахунків, оформлення платіжних карток і здійснення платежів (AtomBankiMonzoBanky Великобританії, Bunqy Нідерландах, SimpleiVaro Money в США). Прикладом цифрової банківської інституції, яка надає інвестиційні послуги, є німецький банк Fidor. До його продуктового ряду включені послуга з купівлі ошадних бондів банку з різними строками погашення (3–36 міс.) з поточного смарт-рахунку протягом хвилини, формування інвестиційного портфеля на основі попереднього заповнення онлайн анкети для визначення ризик-профілю клієнта тощо;

3) розподілений банкінг, тобто банківські установи будуть зосереджені переважно на наданні ключових інвестиційних послуг, а фінтех-компанії будуть пропонувати цифрові інвестиційні продукти. Клієнти матимуть широку палітру інвестиційного вибору та одночасно обслуговуватися різними фінансовими інституціями. Крім того, банки і фінтех-компанії можуть реалізовувати спільні венчурні проекти, створюючи фінтех-кластери. Саме у цьому напрямі вже працює багато банків на міжнародному рівні. Наприклад, у 2017 р. в Норвегії створено фінтех-класстер FinanceInnovation (більше 20 учасників), до якого ввійшли Skandiabanken, Nordea, DNB, TrygForsikring, Monobank, SparebankenVest, Tripod, Stacc, KnowitiWebstep. Науковими партнерами стали Норвезька школа економіки ННН і Бергенський університет. Крім того, Skandiabanken нещодавно інвестував фінансові ресурси в розвиток роботів-консультантів Quantfolio [124].

В Україні в 2015 р. також створено FinTechCluster (на базі Українського венчурного хабу) для співпраці банків, страхових компаній, мобільних операторів, університетів, інвестиційних фондів щодо розвитку індустрії фінансових технологій. У 2017 р. НБУ спільно з ОТР Банком презентували інкубаційну програму OpenBankingLab для фінтех-стартапів на основі банківської інфраструктури, API та відкритих корпоративних даних. Серед напрямів проектів щодо яких пропонується підтримка є і технології інвестування та торгових операцій;

4) деградований класичний банкінг, роль якого буде полягати лише в наданні backoffice-послуг для зовнішніх операторів цифрових фінансово-

інвестиційних платформ та електронної торгівлі. Вже зараз активно розвиваються платформи-агрегатори послуг і фінансових даних, а це значно спрощує клієнтам пошук відповідних послуг на основі їх переваг (наприклад, платформа WeBank/WeChat);

5) дезінтермедіований банкінг передбачає маргіналізацію значення банківських інституцій у фінансовому середовищі на основі розвитку розподілених баз даних, які будуть застосовуватися в прямих інвестиційних транзакціях на онлайн платформах без участі фінансових посередників.

Завдання банківських підрозділів з розвитку бізнесу має полягати в проектуванні таких бізнес-моделей, які б надалі забезпечили конкурентну позицію банків на ринку та унеможливили домінуючу реалізацію двох останніх сценаріїв.

Найбільш прийнятним підходом щодо розвитку клієнтського інвестиційного банкіngu є активна участь банківських інституцій у розробці та адаптації нових технологій на основі співпраці з фінтех компаніями, в т.ч. їх викупу, що значно зменшить часові витрати для виходу на ринок з новими інвестиційно-технологічними рішеннями.

На сьогодні у міжнародній фінансовій сфері можна спостерігати розвиток нової фази фінтех-сектору, яка проявляється нарощенням операцій з купівлі банками фінтех-компаній. Наприклад, банк BNP Paribas уклав угоду про купівлю французького цифрового банку Comptel-Nickel за 200 млн. євро [246], іспанський банк BBVA ще в 2014 р. придбав цифровий банк Simplex за 117 млн. дол., вклав 67 млн. дол. у банк Atom, а також оголосив про придбання фінського онлайн-банку Holvi (спеціалізується на обслуговуванні малого і середнього бізнесу) [240].

В 2016 р. французька банківська група BPSЕ уквала угоду з купівлі найбільшого в Німеччині онлайн-банку Fidor [223]. За період з II кв. 2015 р. до II кв. 2016 р. Goldman Sachs, Citigroup and Santander Group (або їх венчурні підрозділи) уквали не менше 7 угод з вкладення капіталу у фінтех-компанії (рис. 2.16).

Зважаючи на швидкі темпи еволюції фінансово-інвестиційної екосистеми, банківські інвестиційні послуги мають бути чутливі до змін і придатні на постійне оновлення і розширення для пристосування до поточних і перспективних ринкових умов.

Проектування і реалізація банківських стратегій переважно опираються на каскадну методику (*waterfall development*), при якій після затвердження програми розвитку, процедури її зміни ускладнені та генерують додаткові фінансові та часові витрати. На сучасному етапі зі сфери ІТ в бізнес-середовищі активно впроваджується гнучка (*agile*) методика управління проектами і програмами, яка передбачає можливість участі в розробці і постійній модифікації певної стратегії крос-функціональної команди, яка включає і працівників, які безпосередньо пов'язані з її реалізацією.

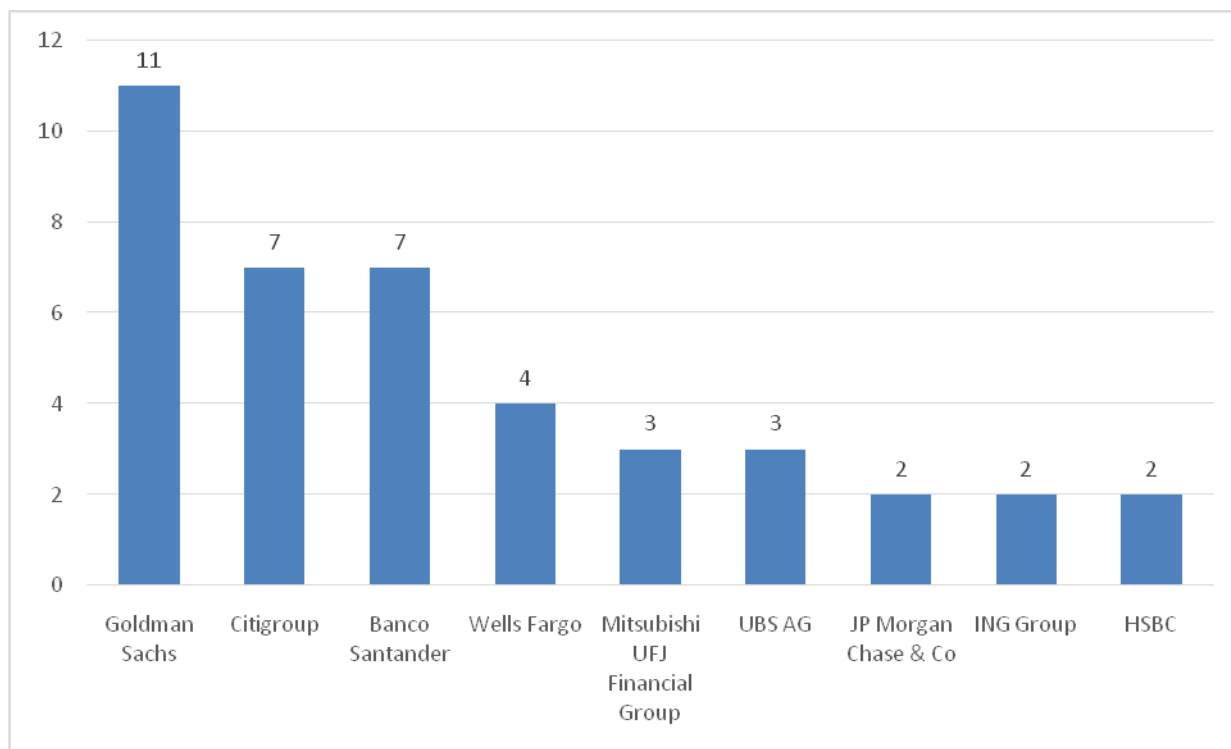

Рис. 2.16. Банківські інвестиції у фінтех-компанії (кількість угод, II кв. 2015 р. – II кв. 2016 р.)[238]

Саме *agile*-проекування є найбільш прийнятним інструментом при створенні інноваційної культури в банку і його функціонування як «бірюзової» організації [100]. Такий підхід дозволить розвивати адаптивні стратегії надання послуг, зокрема, на ринку обігових фінансових інструментів, які забезпечать постійну відповідність банківських пропозицій вимогам ринку, тобто дозволять постійно тримати фокус в напрямі кращої споживчої цінності.

Впровадження холистичного підходу та *agile*-трансформацію у своїй діяльності вже здійснюють міжнародні банки, такі, як BankofAmerica, HSBC. Російський Сбербанк з 2016 р. реалізує проект *Sbergile* з переходу банку на функціонування у форматі гнучких принципів.

Оновлення діяльності вітчизняних банків при наданні інвестиційних послуг слід застосовувати як щодо формату продажу послуг, так і ринкової підтримки. На міжнародних ринках вже активно діють онлайн брокерські платформи та онлайн платформи з управління активами.

Щодо розвитку клієнтського інструментарію для прийняття інвестиційних рішень, то слід враховувати вже існуючий досвід щодо впровадження таких бізнес-моделей у фінтех-секторі (враховуючи дані звіту IOSCO [231]):

- 1) компаративні веб-сайти (MoneyWiseiNerdwallet) – дозволяють порівнювати фінансово-інвестиційні продукти різних провайдерів;
- 2) онлайн фінансові агрегатори (наприклад, Mint) – це платформи, які консолідують інформацію щодо фінансових рахунків клієнта;
- 3) чатботи – автоматизовані програми для обміну текстовими або голосовими повідомлення з клієнтами, які виконують функції контакт-центрів.

Їх впровадження базується на використанні машинного навчання (*machinelearning*) як одного з варіантів штучного інтелекту та дозволить банківським установам зменшити витрати на заробітну плату працівників. За даними *Busines sInsider*, у США економія на оплаті праці при впровадженні чатботів щодо продажу цінних паперів, товарів та інших фінансових послуг може складати до 47% (близько 15 млрд. дол.) [209];

4) робото-консультанти – надання автоматизованих інвестиційних порад щодо портфельного менеджменту (з врахуванням мінімізації трансакційних витрат) на основі відповідних алгоритмів, які враховують основні характеристики клієнтського профілю (ціль інвестицій, строк, аверсія до ризику). Розвиток роботизації в інвестиційному консультуванні розпочався в 2010 р. (створено сервіс Betterment), а з 2015 р. найбільші компанії інвестиційної індустрії (BlackRock, CharlesSchwab, Fidelity Investments, Vanguard) купили або створили власні платформи робото-консультантів (рис. 2.17);

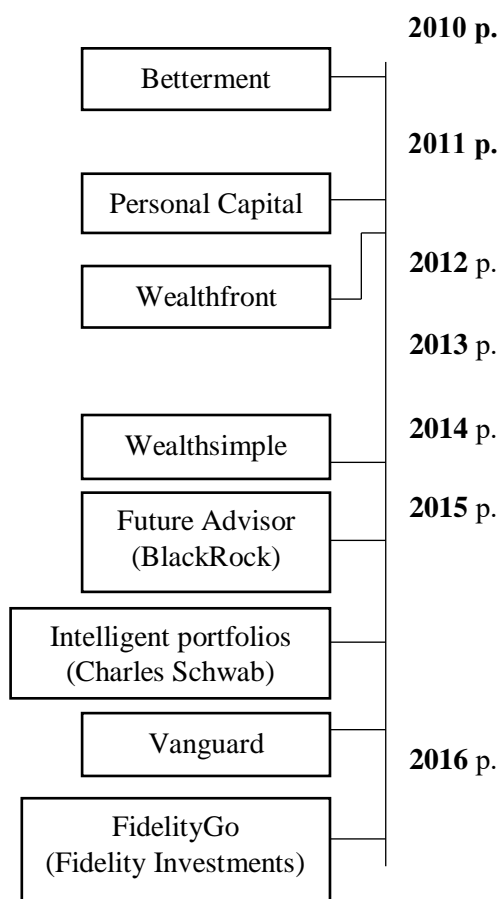

Рис. 2.17. Розвиток інвестиційних робото-консультантів¹

¹Примітка. Побудовано автором за даними [208].

5) реплікований трейдинг та інвестування, які базуються на автоматизованому виконанні розроблених алгоритмів. Сюди можна віднести: а) дзеркальний трейдинг – передбачає виконання інвестиційних стратегій клієнта на основі мімікрії торгових операцій визначеного інвестиційного лідера

(наприклад, успішного інвестора, який відповідає запитам клієнта щодо інвестиційних цілей). Реплікація операцій на торговому рахунку клієнта відбувається на програмному забезпеченні торговельного посередника (дзеркальної компанії), яке генерує ордери на основі переданих сигналів від торговельної системи трейдера, якого наслідують; б) копіювальний трейдинг – відрізняється від попереднього відсутністю посередницького торговельного програмного забезпечення (у дзеркальної компанії), а сигнальний провайдер (трейдер, якого копіюють) надсилає торговельні ордери торговельній компанії (копіювальному трейдеру), у якого відкриті рахунки клієнтів, на яких здійснюються операції згідно з надісланими ордерами; в) соціальний трейдинг є розширенням попередніх двох опцій, надаючи також можливість клієнтам інвестиційної платформи обговорювати між собою та з інвестиційним лідером (професійним трейдером) інвестиційні стратегії. Найбільшими платформами соціального трейдингу є eToro і ZuluTrade;

б) аналіз інвестиційних настроїв – передбачає дослідження, зокрема, даних з соціальних мереж на основі машинного навчання з метою розрахунку індикаторів настроїв для ідентифікації поточних і перспективних трендів щодо вподобань клієнтів (StockTwits, Dataminr, iSENTIUM, MarketProphit, Scutify, TheySay). Ці дані надалі є об'єктом продажу для зацікавлених сторін;

7) соціальні мережеві платформи – створюються для обговорення клієнтами торговельних ідей та інвестиційних стратегій (TradeKing, SprinkleBit).

Таким чином, розвиток фінансово-інвестиційного сектору в міжнародному вимірі характеризується високою динамічністю технологічних і регуляційних змін, що має значний вплив на трансформацію стратегій діяльності банків з надання інвестиційних послуг. Вітчизняні банківські установи, які зіштовхнулися з внутрішніми проблемами домінування корупційно-монопольної моделі економіки, яка деформувала фінансові процеси, потребують розробки холістичних гнучких стратегій розвитку, які б враховували всю множину викликів як внутрішнього, так і зовнішнього походження, та забезпечили їх конкурентну позицію і поступовий прогрес для уникнення маргінального статусу в світовому фінансовому середовищі.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1. Теоретичні засади банківського маркетингу

В умовах динамічних і часто суперечливих змін сучасного ринку банківських послуг в Україні незмінним залишається прагнення кожного банку забезпечити максимальне задоволення запитів наявних і потенційних клієнтів на взаємовигідних умовах. Успішне досягнення такої цілі можливе лише на основі комплексного використання маркетингових інструментів, що об'єктивно вимагає всестороннього дослідження всіх теоретичних і практичних аспектів банківського маркетингу.

Розгляду теоретичних аспектів банківського маркетингу присвячені праці низки вітчизняних і зарубіжних дослідників. Серед вітчизняних варто відзначити дослідження Л. Романенко, І. Алексеева, І. Бушуєвої, Н. Внукової, В. Герасимчука, Д. Завадської, І. Лютого, А. Нікітіна, О. Солодкої, О. Штейн. Проблеми банківського маркетингу були предметом наукових досліджень зарубіжних вчених, зокрема Г. Макарової, Г. Першинського, Ю. Редлі, А.Столярської, Ф. Фельдбауша.

Відаючи належне науковому доробку вітчизняних і зарубіжних учених, зауважимо, що банківський маркетинг перебуває у постійному динамічному розвитку. Зазначена обставина підкреслює необхідність систематизації практичних новацій та удосконалення науково-методологічних засад банківського маркетингу, розуміння яких дозволяє формувати конкурентноспроможну маркетингову політику банку.

Протягом тривалого періоду розвитку в історії людства сектор реальної економіки і банківський сектор функціонували у значній мірі відособлено один від одного. Однак сучасний стан економічних і соціальних процесів характеризується все тіснішим їх поєднанням та взаємопроникненням. Така взаємозалежність дозволяє зробити висновок про посилення впливу на економічні та соціальні параметри суспільства банківського сектору. Наочним підтвердженням цього служить статистика кількості банківських груп. За станом на середину 2017 р. в Україні зареєстровано 28 банківських груп і їхня чисельність продовжує зростати, не дивлячись на суттєве зменшення кількості банків [144].

Головним чинником і внутрішньою пружиною посилення динамічного впливу банків на соціально-економічні процеси став перехід банківської діяльності від операційної орієнтації до маркетингової, між якими існують принципові відмінності. Якщо операційна орієнтація банківського бізнесу зосереджена на технологічних, організаційних та облікових процедурах бізнесу, то маркетингова орієнтація є у своїй основі клієнтоцентричною, тобто передбачає концентрацію зусиль банку на виявленні наявних і потенційних запитів економічних суб'єктів ринку та розробці на цій основі стратегії і

тактики їх найкращого задоволення на взаємовигідних умовах, виходячи з ресурсних, кадрових, організаційних, технологічних, нормативних та інших обмежень. У кінцевому підсумку банк має прагнути задовольнити конкретні цілі наявного або потенційного клієнта найбільш раціональним, з точки зору останнього, способом.

Дослідження питань стратегії і тактики маркетингу на сучасному ринку банківських послуг України потребує насамперед уточнення сутності базової дефініції – банківського маркетингу. У вітчизняній та зарубіжній економічній літературі не склалося загальноприйнятого визначення як сутності маркетингу загалом, так і банківського маркетингу зокрема. Очевидною причиною такого стану є широка сфера застосування маркетингу практично в усіх галузях комерційної та некомерційної діяльності та вирішення з його допомогою широкого спектру завдань.

Більшість визначень маркетингу базуються на його трактуванні як соціально-економічного процесу. Так, наприклад, Американською асоціацією маркетингу у 1985 р. офіційно оприлюднено визначення маркетингу як процесу «планування і втілення задуму, ціноутворення, просування та реалізації ідей, товарів і послуг шляхом обміну, який задовольняє потреби окремих осіб та організацій» [7, с. 227]. Всесвітньо відомий гуру маркетингу Ф. Котлер під маркетингом розуміє «вид людської діяльності, яка спрямована на задоволення потреб і запитів шляхом обміну» [94, с. 21].

Німецький дослідник К. Д. Веберпальс під маркетингом розуміє «планування, реалізацію та контроль програм, за допомогою яких створюються, будуються та підтримуються бажані обмінні процеси з вибраними ринками з метою досягнення операційних цілей. Сукупність усіх маркетингових заходів ділиться на чотири сфери: управління продуктами, управління цінами, управління комунікаціями та управління розподілом» [234].

Дослідження окремих теоретичних аспектів і практичних інструментів банківського маркетингу були започатковані одночасно із поширенням маркетингових інструментів у практиці діяльності комерційних банків розвинутих країн, тобто з кінця 50-х рр. 20 ст. Загалом сформувалися два основні підходи до визначення сутності банківського маркетингу. За першим із них банківський маркетинг розглядається як філософія банківського бізнесу. Саме такий підхід ілюструє визначення Г. Макарової у роботі «Система банківського маркетингу»: «Банківський маркетинг – система управління банківською діяльністю в рамках загальної ідеології маркетингу» [11; 234]. Аналогічний підхід до розуміння сутності банківського маркетингу має місце у роботі сербських науковців А. Грубора та Н. Вуняка «Banking marketing». Вони стверджують, що «банківський маркетинг – це окрема сфера застосування теорії та практики маркетингу, яка отримала свій розвиток у рамках загальної еволюції сервісного маркетингу» [205].

З наведеними визначеннями тісно кореспондують точки зору окремих німецьких науковців. Зокрема, Г. Першинський стверджує, що «банківський

маркетинг – це типологія маркетингу послуг, яка не є окремою науковою галуззю. Це є способом орієнтованого на продаж мислення з послідовною ринковою корпоративною концепцією» [243]. «Це може відбуватися двоюко: у традиційному сенсі продукт знаходиться в центрі уваги і для нього визначається ринок. Більш сучасний варіант визначає потребу враховувати запити споживачів на основі досліджень ринку і встановлення відповідності визначених потреб ринку певним продуктам компанії. Метою тут є, наскільки це можливо, проникнення в певні сегменти ринку та широке використання існуючого ринкового потенціалу» [233].

Цілком очевидним є той факт, що такі визначення банківського маркетингу відповідають найбільш загальним вимогам трактування його сутності, однак вони не містять чіткого формулювання об'єкту дослідження і не розкривають специфічних рис та інструментів маркетингу у банківській сфері. З огляду на такі обставини переважна більшість як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників при аналізі сутності банківського маркетингу базуються на принципах другого підходу до визначення сутності банківського маркетингу, що зумовлено насамперед практичними потребами ефективної організації банківського бізнесу.

Грунтовні теоретичні дослідження банківського маркетингу розпочалися вже на рубежі 60–70-х рр. минулого століття. Так, у 1974 р. німецький вчений Фрідріх Фельдбауш у своїй праці «Bankmarketing» визначив сутність банківського маркетингу «як управління продажем банківських послуг, які приносять прибуток чітко визначеним групам клієнтів, виходячи з аналізу ринку» [221]. Швейцарський економіст Юрг Редлі у 1988 р. у своїй праці «Bankmarketing» запропонував таке визначення: «Банківський маркетинг – це систематичне і в координації з плануванням спрямування всієї підприємницької політики банку на задоволення потреб і сподівань наявних та потенційних банківських клієнтів з метою досягнення максимально вигідної продажі запропонованих послуг точно визначеним групам клієнтів, виходячи з аналізу і огляду ринку» [245, с. 8].

Порівняльний аналіз цих двох визначень демонструє суттєву еволюцію у розумінні суті банківського маркетингу та засвідчує наявність очевидних переваг визначення Ю. Редлі. До таких переваг ми можемо віднести:

- орієнтація діяльності банку як на наявні, так і на потенційні запити банківських клієнтів;
- необхідність стратегічного підходу у процесі маркетингової діяльності банку шляхом розробки та реалізації маркетингової стратегії, яка має чітко визначити головні довготермінові цілі банку та інструменти і механізми їх досягнення;
- охоплення значно ширшого кола об'єктів маркетингу та його інструментів;
- орієнтацію діяльності банку на активне розширення клієнтської бази;
- якщо у визначенні Ф. Фельдбауша об'єктом маркетингової діяльності

виступають тільки ті банківські послуги, які приносять прибуток, то у визначенні Ю. Редлі йдеться про вигідний продаж всієї сукупності банківських послуг (з метою досягнення певних стратегічних або тактичних цілей банки свідомо можуть допускати наявність у своєму асортименті таких продуктів, які не приносять прибутку, а інколи можуть бути збитковими взагалі).

На принципах другого підходу трактує сутність банківського маркетингу польська дослідниця А. Столярська. У її тлумаченні під банківським маркетингом слід розуміти «комплексний підхід банку до ідентифікації, передбачення та задоволення потреб покупців банківських послуг, що дозволяє їм досягти прибутковості. Маркетингова орієнтація банку визначає, що в центрі його уваги опиняється клієнт і його потреби, а також основою для дій стає дослідження ринку, сегментація клієнтів і вдала структура та використання маркетингу» [202]. Ключовими маркетинговими принципами, які використовуються в операціях банку та які відображають його маркетингову орієнтацію, А. Столярська вважає ринкову орієнтацію на вигідність клієнта у довгостроковій перспективі, сегментацію клієнтів, орієнтацію на прибуток, значну залежність результатів діяльності від впливу зовнішнього середовища.

Систематичні дослідження проблем банківського маркетингу на пострадянському просторі почалися лише впродовж останніх 20–25 років, що об'єктивно було зумовлено процесами ринкової трансформації економіки та формуванням дворівневих банківських систем. Однак наявність значної кількості публікацій з питань як теоретичних, так і практичних аспектів банківського маркетингу не вирішило проблему розробки загальноприйнятого трактування його сутності, функцій, принципів та складових елементів. Окремі російські вчені трактують банківський маркетинг як «процес, який включає в себе планування виробництва банківського продукту, дослідження фінансового ринку, налагодження комунікацій, встановлення цін, організацію просування банківського продукту і розгортання служби банківського сервісу» [56, с. 227].

У цьому визначенні продуктова політика банку обмежується тільки етапом її планування, цінова політика – тільки встановленням ціни. Не визначена кінцева мета маркетингової діяльності. Не може бути виправданий і методологічний підхід до банківського маркетингу як до певного технологічного процесу у банку, а також включення до елементів банківського маркетингу розгортання служби банківського сервісу.

А. Ю. Горбунова пропонує розглядати банківський маркетинг як «систему управління і організації діяльності банку, спрямовану на отримання прибутку в результаті збуту банківських продуктів і послуг, яка всесторонньо охоплює процеси, що відбуваються на ринку» [56, с. 227]. Відповідно до цього, складовими елементами банківського маркетингу є збір інформації для аналізу ринку, вивчення товару і визначення його ціни та організацію збуту послуг.

На наш погляд, таке визначення банківського маркетингу має певні недоліки. Розглянемо окремі з них:

- неправомірним є ототожнення понять менеджменту і маркетингу.

Система управління і організації діяльності банку складає зміст поняття менеджменту;

- основною метою діяльності банку на ринку визначається отримання прибутку, що не відповідає принципам соціально-орієнтованої ринкової економіки;
- до комплексу банківського маркетингу не включені такі його важливі елементи, як розробка і впровадження банківських продуктів та система стимулювання збуту, реальна наявність яких визнається абсолютною більшістю науковців і практиків.

У вітчизняній економічній науці певне поширення отримало твердження, що банківський маркетинг, з одного боку, це створення необхідних умов для пристосування до вимог ринку, підвищення конкурентоспроможності та прибутковості, а з іншого, – під банківським маркетингом розуміють конкретну банківську діяльність як по лінії акумуляції грошових заощаджень та ресурсів, так і по лінії надання кредитів [43, с. 141].

Маркетинг у банку визначається також як стратегія та філософія бізнесу, які потребують ретельної підготовки, глибокого та всебічного аналізу, активної роботи всіх підрозділів банку на всіх рівнях його організаційної структури. При цьому уточняється, що маркетинговий підхід припускає першочергову орієнтацію банку не на створення продукту, а на вивчення реальних потреб клієнтів банку [89, с. 439]. Очевидно, що такі визначення теж характеризуються відсутністю комплексного і всебічного підходу і не відображають все розмаїття аспектів банківського маркетингу.

Окремої уваги заслуговує визначення, запропоноване Л. Ф. Романенко у монографічному дослідженні «Банківський маркетинг». Автором вперше зроблено спробу консолідувати два головних підходи до визначення суті банківського маркетингу як філософії банківської діяльності і як способу здійснення підприємницької політики банку. У результаті автором зроблено висновок, що банківський маркетинг – це «філософія, стратегія й тактика банку, що спрямовані на ефективне задоволення потреб, запитів й сподівань, вирішення проблем існуючих і потенційних банківських клієнтів шляхом успішної реалізації на ринку банківських продуктів, які враховують тенденції розвитку ринку та приносять користь суспільству завдяки управлінню активами і пасивами, прибутками і витратами, ліквідністю банку, рівнем ризику його операцій» [172, с. 148]. Позитивно оцінюючи такий підхід до визначення банківського маркетингу зауважимо, що автору не вдалося уникнути тлумачення дефініції маркетингу за допомогою інструментів менеджменту.

Проведений аналіз різноманітних підходів і тлумачень сутності банківського маркетингу дозволяє сформулювати основні методологічні засади, якими слід керуватися при конструюванні визначення банківського маркетингу:

- дотримання комплексного універсального підходу до визначення сутності банківського маркетингу;
- врахування сучасної концепції соціально-етичного маркетингу як

засобу балансування основних цілей маркетингу: прибутку банку, запитів клієнтів та інтересів персоналу банку і суспільства загалом;

- чітке окреслення і повне охоплення основних інструментів маркетингової діяльності без їхньої надлишкової деталізації;
- розмежування інструментів маркетингу і менеджменту.

Врахування цих методологічних засад дозволяє запропонувати таке визначення. Банківський маркетинг – це філософія, стратегія і тактика банківського бізнесу, що базується на комплексному аналізі та сегментуванні ринку банківських послуг, здійсненні оптимальної продуктової, цінової, збутової та комунікаційної політики й спрямована на гармонійне балансування інтересів банку, існуючих і виникаючих потреб наявних та потенційних банківських клієнтів та суспільства загалом. Таке визначення сутності банківського маркетингу, на нашу думку, найповніше відповідає і практичним потребам ефективної організації маркетингової діяльності банків.

Дослідження банківського маркетингу як одного із галузевих видів маркетингу дозволяє виділити їхні спільні та специфічні ознаки, сукупність та характерні риси яких можна проілюструвати за допомогою таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Спільні риси та особливості банківського маркетингу

Спільні риси	Змістові характеристики
Першочергова орієнтація на задоволення потреб клієнтів.	Основою маркетингу в будь-якій сфері діяльності є виявлення запитів та найбільш раціональне їх задоволення.
Єдина загальна схема і організація маркетингової діяльності.	Вихідним елементом такої спільної схеми є аналітичне співставлення запитів споживачів з можливостями їх оптимального задоволення інструментами продуктової, цінової, збутової та комунікаційної політики.
Необхідність постійного та систематичного аналізу ринку та його сегментування.	Моніторинг ринку дозволяє оперативно коректувати маркетингову тактику з урахуванням всіх чинників впливу.
Єдині критерії ефективності маркетингової діяльності.	Такими критеріями виступають показники динаміки приросту долі ринку та відносного приросту клієнтської бази у співвідношення до динаміки затрат на здійснення маркетингової діяльності.
Особливості банківського маркетингу	Змістові характеристики
Специфіка банківських послуг як об'єкту продажі на ринку.	Грошова форма переважної більшості банківських послуг.
Орієнтація банківського маркетингу не тільки на наявних та потенційних клієнтів, але й на персонал банку.	Працівники банку є одночасно і виробниками і продавцями послуг, а тому кожен з них повинен володіти прийомами та інструментами маркетингу.
Абстрактний характер переважної більшості банківських послуг.	Невідчутність банківської послуги ускладнює використання всіх інструментів маркетингу, особливо у сфері комунікаційної політики.
Висока ступінь державного регулювання банківського бізнесу.	Зумовлює наявність системи обмежень на використання маркетингових інструментів.

* Джерело: узагальнено авторами на основі [188].

Для глибшого дослідження сутності та закономірностей розвитку банківського маркетингу важливим є вивчення його еволюції. З методологічних

позицій вивчення еволюції будь-якого об'єкту потребує визначення двох вихідних умов:

- визначення початкової точки еволюції;
- встановлення певних критеріїв, на основі яких ми можемо виділяти окремі етапи еволюції.

Загалом правильним буде твердження, що банківський маркетинг супроводжував банківську справу з моменту її зародження, тобто ще з прадавніх часів. Однак таке твердження стосується тільки розуміння маркетингу як інструменту поведінки на ринку. Водночас сучасне розуміння банківського маркетингу з позицій системного підходу являє собою єдність таких складових елементів:

- банківський маркетинг як філософія банківського бізнесу;
- банківський маркетинг як спосіб підприємницької політики і поведінки на ринку;
- банківський маркетинг як окрема галузь знань і науки;
- банківський маркетинг як окрема сфера професійної діяльності.

Виходячи з такого інтегрованого підходу, можемо констатувати, що початковою точкою еволюції банківського маркетингу у розвинутих країнах, зокрема, Західної Європи, слід вважати початок 60-х рр. ХХ ст. (табл. 3.2).

Що ж стосується вибору критеріїв виділення еволюційних етапів, то, на нашу думку, такими критеріями можуть бути суттєві зміни в асортименті послуг, масштабне освоєння нових сегментів ринку, впровадження значних технологічних і сервісних інновацій, зміна критеріїв ефективності банківського маркетингу, зміна системи взаємовідносин з клієнтами, іншими учасниками ринку та суспільством загалом. Побудована на такій методологічній базі еволюція банківського маркетингу європейської банківської системи може бути проілюстрована таблицею.

Порівняльний аналіз еволюційних процесів банківського маркетингу на українському та європейському ринках дозволяє зробити висновок про єдину загальну логіку і послідовність зміни еволюційних етапів. Відмінності еволюційних процесів виявляються у двох аспектах:

- вищі темпи еволюційних перетворень в Україні, що зумовлено можливістю акумуляції апробованих інструментів маркетингу та глобалізацією ринків;

- в індустріально розвинених державах інтенсивне використання інструментів маркетингу почалося із сфери матеріального виробництва та торгівлі а вже пізніше їх почали активно освоювати суб'єкти фінансового ринку. В Україні мав місце зворотній процес, оскільки у першій половині 90-х рр. спостерігалось різке падіння обсягів матеріального виробництва, а відтак дефіцит товарної маси і майже повна відсутність конкуренції на товарних ринках не спонукали їхніх суб'єктів до запровадження маркетингових інструментів. Водночас активно формувалась інфраструктура фінансового ринку, яка і започаткувала запровадження маркетингових інструментів в

Характеристика еволюційного процесу у банківському маркетингу на прикладі європейського ринку

Назва етапу еволюції	Приблизні часові рамки	Характерні риси еволюційного етапу
1. Попередній ступінь банківського маркетингу.	Кінець 50-х і початок 60-х рр.	Початок цілеспрямованого застосування реклами як інструменту маркетингу, розширення факторингових і лізингових послуг.
2. Стадія широкого поширення.	Друга половина 60-х рр.	Переорієнтація крупних банків до роздрібного сектору; виплата заробітної плати через банки з допомогою спеціальних рахунків; спільна реклама товарів сфери матеріального виробництва і банківських продуктів; початок послуг щодо самообслуговування (перше покоління банкоматів).
3. Етап вдосконалення і професіоналізації.	Перша половина 70-х рр.	Можливість проведення всіх прихідно-розхідних операцій за ощадними книжками, незалежно від місця їх видачі; відкриття пенсійних вкладів і пенсійних рахунків; розширення послуг у сфері фінансування житлового будівництва; розширення послуг у формі овердрафту і контокоренту; створення маркетингових служб; розширення філіальної сітки з метою наближення послуг до клієнтів.
4. Маркетинг в сфері розрахунків і платежів.	Друга половина 70-х рр.	Введення другого покоління банкоматів; розповсюдження дорожніх чеків та єврочеків; організація відкритих операційних залів з централізованим грошовим постачанням; застосування особистих ідентифікаційних номерів і цифрових підписів; навчання персоналу методам реалізації банківських послуг.
5. Маркетинг на насичених ринках.	Перша половина 80-х рр.	Посилення роботи з ринком молоді; розширення послуг і консультацій на інших сегментах фінансового ринку; введення третього покоління банкоматів, системи «клієнт-банк»; розширення банківських послуг на ринку нерухомого майна; розширення асортименту і покращення якості послуг для малих і середніх фірм.
6. Банківський маркетинг, орієнтований на дохід.	Друга половина 80-х – початок 90-х рр.	Концентрація зусиль на розробці прибуткових сегментів; впровадження цін, які б покривали затрати; закриття нерентабельних філіалів.
7. Масове запровадження систем дистанційного обслуговування.	Кінець XX – початок XXI ст.	Масове запровадження платіжних карток; надання банківських послуг з використанням мережі Інтернет; надання банківських послуг каналами електронного і мобільного зв'язку.
8. Цифровий банкінг.	Сучасний етап.	Робота у соціальних мережах, впровадження цифрових технологій, конвергенція збутових і комунікаційних каналів, штучний інтелект.

* Джерело: узагальнено авторами на основі [188].

Засобом реалізації філософії, стратегії і тактики банківського маркетингу служить маркетингова система банку. Загалом банк можна розглядати як

сукупність певних систем. Для прикладу, у якості таких систем можуть розглядатися властиві кожному банку система кредитування, платіжна система, система ресурсного забезпечення, система готівкового обороту та ін.. Структурно кожен із названих систем можна представити у вигляді трьох блоків:

- блок нормативно-правового забезпечення;
- блок технологій і процедур;
- блок організаційно-кадрового забезпечення.

Схематично структура маркетингової системи банку може бути проілюстрована за допомогою рисунку 3.1.

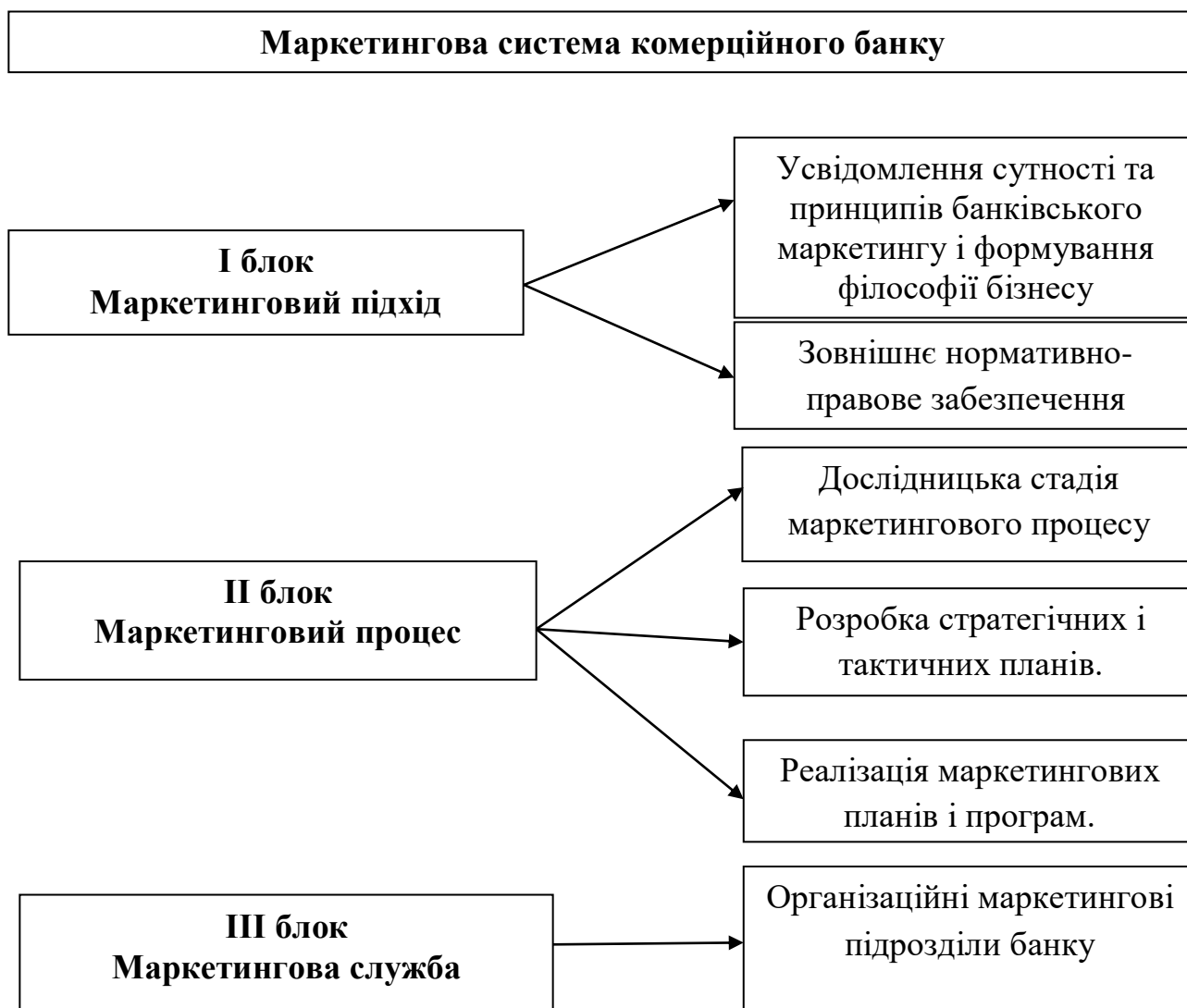

Рис. 3.1. Маркетингова система комерційного банку*

*Примітка. Побудовано авторами.

Структура маркетингової системи комерційного банку також може бути представлена у виді трьох аналогічних блоків. Однак, на відміну від інших названих систем банку, найменування та внутрішній зміст першого блоку

будуть суттєво відрізнятися. Цей блок є значно складнішим і визначальним у ньому є не зовнішнє нормативно-правове забезпечення, а внутрішнє усвідомлення сутності, принципів і необхідності банківського маркетингу всіма працівниками і власниками банку та формування на цій основі своєрідної для кожного банку філософії бізнесу. Це знаходить свій наочний вияв у формалізації місії банку і корпоративної етики та постійній орієнтації діяльності всіх працівників на фактичне досягнення задекларованих принципів. Очевидно, що наявність такого внутрішнього елемента служить тією основою, яка зв'язує воедино всі блоки маркетингової системи банку.

Другим блоком маркетингової системи комерційного банку є маркетинговий процес, який у свою чергу може бути представлений сукупністю трьох послідовно пов'язаних стадій:

- дослідницька стадія процесу, що полягає у дослідженні ринку банківських послуг як власними силами банку, так і за допомогою спеціалізованих фірм;
- стадія стратегічного і тактичного планування маркетингової діяльності банку;
- стадія реалізації маркетингових планів і програм.

Завершальний блок маркетингової системи комерційного банку представлений маркетинговою службою банку, тобто її організаційними підрозділами на різних рівнях банківської ієрархії, які формують маркетинговий підхід у банку і тим самим безпосередньо впливають на всі етапи маркетингового процесу.

На основі викладеного матеріалу можемо зробити такі висновки:

1. Банківський маркетинг – це філософія, стратегія і тактика банківського бізнесу, інтенсивне освоєння і використання інструментів якого забезпечує ефективність бізнесу і досягнення поставлених цілей.

2. Банківський маркетинг сьогодні виступає у нерозривній єдності його розуміння як філософії банківського бізнесу, способу підприємницької політики, окремої галузі знань і науки та окремої сфери професійної діяльності.

3. Банківський маркетинг як один із галузевих видів маркетингу характеризується наявністю як спільних рис, так і певних особливостей. Їхнє вивчення і використання є необхідною умовою ефективної маркетингової політики. Певними відмінностями характеризується також і процес еволюції банківського маркетингу на вітчизняному ринку банківських послуг.

4. Логіка еволюції банківського маркетингу свідчить, що у близькій і середній перспективі успіх банку буде залежати від його здатності знайти оптимальний баланс між підтримкою довіри та лояльності клієнтів на основі живого спілкування і широким впровадженням цифрових технологій на базі штучного інтелекту.

5. Маркетингова система комерційного банку характеризується більшою складністю внутрішньої структури, порівняно з іншими системами банку. Маркетингова система безпосередньо не реалізує послуги клієнтам і, на

перший погляд, є витратною системою банку, однак її ефективна організація у підсумку формує комерційний результат діяльності та імідж банку на ринку.

3.2. Тенденції та горизонти цінової політики банків на ринку банківських послуг

Актуальність проблеми ціноутворення для банків полягає у тому, що саме формування оптимальної цінової політики банку в умовах сучасних трендів розвитку фінансового ринку є одним із найважливіших елементів у загальному механізмі забезпечення конкурентоспроможності.

Ціни і ціноутворення є одними з ключових елементів економічних відносин. Ціна – складна економічна категорія, у ній перетинаються практично всі основні проблеми розвитку економіки і суспільства загалом. Першочергово це стосується виробництва і реалізації товарів і послуг, формування їх вартості, а також розподілу та використання валового внутрішнього продукту і національного доходу.

Очевидно, що однією з головних засад успішного функціонування комерційних основ суб'єктів господарювання є грамотна цінова політика, яка базується на знаннях про сутність ринкової ціни, а також про закономірності її поведінки і зміни. У той же час для прийняття правильних рішень щодо використовуваних цінових стратегій необхідна наявність найбільш повної інформації про ринок, конкурентів та продукти.

Питання ціноутворення завжди залишаються актуальними, але підходи до аналізу цінових стратегій зазнають змін, адаптуючись до нових економічних явищ.

Безперечно, ціни як елемент ринку знаходяться під впливом попиту та пропозиції, визначають структуру виробництва, регулюють накопичення матеріальних запасів, впливають на добробут суб'єктів господарювання.

Водночас ціни використовуються в якості активних інструментів економічних відносин, відображаючи процеси виробництва, обміну, розподілу, споживання та накопичення.

На сьогодні існує два підходи щодо визначення фундаментальних основ теорії ціни. Згідно з першим, – ціна товару уособлює його вартість. Інший підхід передбачає, що ціна товару являє собою суму грошей, яку покупець готовий заплатити за товар певної корисності, а звідси ціна – грошовий вираз вартості товару.

Розглянемо більш ґрунтовно теоретико-методологічні основи ціноутворення. Так, на думку економістів, найбільш загальне визначення ціни зводиться до грошового вираження вартості товару [225]. Відповідно різні економічні школи мають різні погляди на теорію вартості.

Звертаючись до економістів, що стоять біля витоків економічної науки, можна виділити три принципових погляди на вартість та її визначення. Так, представники класичної політичної економії (В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо,

К. Маркс) дотримувалися трудової теорії вартості та вважали, що вартість блага залежить від суспільно необхідного робочого часу, який має бути витрачено працівником для виготовлення товару «при наявних суспільно нормальних умовах виробництва і при середньому в даному суспільстві рівні вмістості та інтенсивності праці» [227].

К. Маркс ввів поняття «суспільно необхідні витрати праці». Тут він розумів ті витрати на виробництво товару (тобто на створення споживчої вартості), які необхідно понести при нормальних умовах виробництва і при середній продуктивності праці, що склалася в суспільстві. Однак у своїх пізніх працях К. Маркс зазначав, що знання кількості праці недостатньо для визначення вартості товару, оскільки витрати праці не можуть в повній мірі характеризувати його результати.

Теоретиками трудової теорії вартості не був запропонований об'єктивний вимірювач праці, а також не надано вичерпну відповідь на питання про те, як можна співвіднести витрати простого і складного праці, який необхідний при виробництві продукції [228].

Маржиналісти (У. Джевонс, К. Менгер, Е. Бем-Баверк) використовували в своїх роботах математичні методи, вводячи в економічний аналіз граничні величини і зумовлюючи вартість економічного блага граничною корисністю для споживача, яка є його суб'єктивною оцінкою і знижується при споживанні додаткової одиниці.

Представники даної школи не співвідносили вартість з витратами праці, необхідними для її виробництва, оскільки вважали, що споживач, здійснюючи економічний вибір, думає про задоволення своїх потреб, тобто оцінює корисність купованого блага. Однак теоретики-маржиналісти так само, як і класики, не змогли запропонувати спосіб для вимірювання корисності блага для споживача.

Таким чином, обидві економічних школи надавали односторонню оцінку щодо природи ціни, не в повній мірі охоплюючи її кількісні та якісні основи. Так, основоположник неокласичного напряму економічної науки А. Маршалл вніс кардинальні зміни в теорію вартості і ціни, спираючись на ідеї класичної теорії та маржиналізму, пояснюючи формування ціни як витратами, так і корисністю блага. В її формуванні, згідно з положеннями запропонованими А. Маршаллом, бере участь і виробничий фактор, під яким слід розуміти витрати виробництва, і суб'єктивний (корисність), пов'язаний зі смаками та уподобаннями споживачів. У своїй праці А. Маршалл писав: «Сперечатися про те, чи визначається цінність корисністю чи витратами виробництва, ми можемо з таким же успіхом, як про те, верхнє чи нижнє лезо пари ножиць ріже шматок паперу» [115].

Гранична корисність економічних благ у А. Маршалла узгоджувалася з попитом і лежала в основі ціни попиту, а витрати виробництва – з пропозицією і лежали в основі ціни пропозиції.

Виходячи з цього, А. Маршалл пропонував «... вивчати закономірності формування і взаємодії попиту і пропозиції та на цій основі формувати теорію ціни». При цьому ціна «... визначається взаємодією попиту і пропозиції, які, в свою чергу, самі залежать від цін» [52].

А. Маршалл відзначав рівнозначний внесок попиту і пропозиції в визначенні ціни. На думку А. Маршалла, існує досконала конкуренція, тобто конкуренція, «не зіпсована» ні втручанням держави, ні монополією. У цих умовах, як стверджував економіст, існує пряма залежність між ціною і величиною пропозиції, і зворотна між ціною і величиною попиту. Це положення А. Маршалл ілюстрував графічно, зображуючи так званий «маршалліанський» хрест.

Отже, рівноважна ринкова ціна встановлюється в точці рівності величин попиту і пропозиції, її коливання викликаються їх зміною, а особливе значення набувають еластичність попиту і пропозиції, що відображають ступінь залежності обсягу споживання/виробництва і ціни.

При цьому Маршалл не ототожнював ціну і цінність товару, відзначаючи, що «... справжня цінність речей для людини не вимірюється тією ціною, яку він за них платить ...» [115].

Подальший розвиток теорії ціни, основоположником якої є А. Маршалл, пов'язане з іменами Дж. Кейнса, Е. Чемберліна, Дж. Кларка та ін.

Природа ціни двоїста і це доводиться об'єктивними економічними законами, що лежать в основі виробництва будь-якого економічного блага – закону вартості та закону споживчої вартості. Сутність першого закону полягає в економії часу, динаміці зниження витрат, а другого – в розвитку продуктивних сил, що зводиться до підвищення продуктивності праці та зростання споживчої вартості на одиницю витрат робочого часу [235].

Сучасний економіст-маркетолог Ф. Котлер визначає ціну як «...не виробниче, а обмінне ставлення, суму грошей, за яку відчужується товар в акті купівлі-продажу» [237].

На думку В. С. Войтинського, вихідним пунктом теорії ціни є мотивація, основу якої складає корисність економічного блага [34].

Представники зарубіжної економічної школи солідарні з американським економістом, лауреатом Нобелівської премії з економіки П. Самуельсоном, який вважав, що ціна економічного блага встановлюється в результаті взаємодії попиту і пропозиції, проте в той же час схильна до впливу витрат виробництва [173].

Питання ціни і ціноутворення вивчаються не тільки економістами-теоретиками, представниками фундаментальних економічних шкіл. В сучасному світі цінова політика компаній відноситься до маркетингової діяльності суб'єкта господарювання.

Однією з найважливіших сторін маркетингової діяльності банку є вибір його цінової політики. При розробці операцій і послуг для клієнтів банк визначає й аналізує структуру витрат і, отже, визначає їх собівартість.

Об'єктами цінової політики банку тут виступають відсотки за вкладками та кредитами, тарифи і комісійні за посередницькі послуги, структура залучених і розміщених коштів банку, отримані доходи і витрати та ін. Процес розробки цінової стратегії банку складається з декількох етапів. На початковому етапі на підставі стратегічної програми визначаються задачі стратегії ціноутворення.

Для кожного банку першочерговою є задача отримання максимального прибутку. Однак в умовах конкуренції та зміни кон'юнктури ринку ця задача може бути сформульована по-іншому, наприклад, отримання максимального прибутку при утриманні лідерства на ринку. В даному випадку банк переслідує наступну мету – встановлення максимально можливих цін на свої продукти за умови утримання лідируючого положення в певному ринковому сегменті, що практично виключало б можливість конкуренції та дозволяло б тривалий час працювати з достатнім прибутком.

Наступним етапом розробки цінової стратегії є аналіз як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, що впливають на ціну. До внутрішніх факторів, що залежать від самого банку, можна віднести: витрати на надання послуг, якість банківських продуктів (доступність, індивідуальність, мобільність тощо), швидкість і якість обслуговування, вибір ринкових сегментів, імідж банку, наявність додаткових послуг, життєвий цикл даного банківського продукту.

До зовнішніх факторів належать рівень реального і прогнозованого попиту на даний вид банківського продукту в даних ринкових сегментах і його еластичність, наявність ресурсів, рівень інфляції, наявність конкуренції, ціни конкурентів на аналогічні послуги, методи грошово-кредитного регулювання банківської діяльності з боку Центрального банку. Ринок банківських послуг знаходиться під сильним впливом цих чинників, які багато в чому визначають правила гри. Фактори зовнішнього середовища невідконтрольні банкам і мають розглядатися з точки зору необхідності врахування їх впливу при розробці стратегії розвитку банку.

Досліджуючи проблему ціноутворення на ринку банківських послуг, важливо відзначити, що сам процес ціноутворення на цьому сегменті фінансового ринку ускладнюється відсутністю чіткого взаємозв'язку споживчої вартості банківського продукту і його ціни. З огляду на це, менеджери банку мають певну можливість маневру в ціновому полі у достатньо широких межах, проводячи різну цінову політику для різних клієнтів, використовувати ціни як один із вагомих методів залучення клієнтів і реалізації продукції.

Водночас політика ціноутворення є однією із важливих складових маркетингової діяльності банку, дієвим важелем у системі управління, який здійснює безпосередній вплив на обсяг прибутку банку. Очевидно, що переваги будуть мати ті банки, які надають унікальні послуги або на фінансовому ринку є достатньо високий попит на їх послуги.

Незважаючи на численність публікацій теоретиків та практиків, які досліджували процеси ціноутворення на ринку фінансових послуг, вважаємо,

що динаміка трендів на ринку банківських послуг зумовлює необхідність постійного коригування цінової тактики. Саме тому оцінка та аналіз динаміки цін на означеному сегменті ринку займає особливе місце, вона повинна підлягати періодичному моніторингу з боку менеджменту банку і не залишатись поза увагою науковців.

Сучасні банки, що здійснюють свою діяльність на різних сегментах фінансового ринку, можуть надавати достатньо велику кількість послуг. Ціна кожної такої послуги сформована з врахуванням індивідуальних властивостей у механізмі ціноутворення. У зв'язку із цим, менеджерам фінансово-кредитних установ необхідно розуміти, яким саме чином формуються ціни на ті чи інші послуги, які фактори впливають на цей процес і які наслідки цього впливу.

Потрібно враховувати також і особливості методології формування цін і те, як враховується собівартість послуг, з чого складаються загальні витрати за такими специфічними продуктами, як банківські. Важливо спрогнозувати як все це впливатиме на фінансовий результат банку загалом і на результативність діяльності окремих підрозділів банку зокрема.

Слід врахувати і ту обставину, що цінова політика пов'язана з високими ризиками, зумовленими безпосередньою можливістю покупців порівняти ціни, а також зростаючою зацікавленістю покупців до інших характеристик продукту, можливістю державного втручання в ціноутворення, а в деяких випадках – невеликою територіальною відстанню між іншими банками, завдяки чому можна маніпулювати цінами [227, с. 79].

Так, аналіз сучасної ситуації на ринку банківських послуг в Україні засвідчує, що у 2017 р. пріоритетним стало кредитування клієнтів з позитивною для банку кредитною історією, тобто розглядається репутація позичальника, виконання ним графіка погашення кредиту, збереження застав.

Банки більше не залучають ресурси на зовнішніх ринках і вкрай рідко розміщують корпоративні облігації в країні. Тому вартість кредитів у 2017 р. безпосередньо залежала і надалі залежатиме від депозитних ставок (табл. 3.3).

Суттєвою загрозою для процесу поступового зниження кредитних ставок є Постанова Нацбанку «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», що жорстко посилює процедуру оцінки кредитних ризиків завдяки зміщенню акцентів, зроблених в бік фінансового стану позичальника [158].

Як зазначається у Звіті НБУ «Про фінансову стабільність», перші статистичні дані, опубліковані після запровадження Постанови, засвідчили різке зростання рівня непрацюючих кредитів, зокрема, їхня частка становила 56,6% від загального кредитного портфеля [76]. До зростання цього показника, порівняно з кінцем 2016 р. призвели такі фактори:

- визнання Приватбанком реальної якості кредитів після націоналізації (вплив – +15,1 в. п.);
- зміна методології визначення непрацюючих кредитів (+3,6 в. п.);
- виключення позабалансових активів із розрахунку (+7,4 в. п.).

Вартість кредитів банків України у 2017 році*

Показники	Дата	
	За станом на 01.01.2017 р.	За станом на 01.10.2017 р.
Усього:		
Національна валюта		
<i>Усього</i>	17,7	14,6
<i>Короткострокові</i>	16,4	13,3
<i>Довгострокові</i>	26,9	25,4
Іноземна валюта		
<i>Усього</i>	8,2	6,5
<i>Короткострокові</i>	8,2	6,5
<i>Довгострокові</i>	8,3	7,0
З них:		
Фізичним особам		
Національна валюта		
<i>Усього</i>	30,5	28,3
<i>Короткострокові</i>	31,4	27,7
<i>Довгострокові</i>	30,1	28,6
Іноземна валюта		
<i>Усього</i>	0,0	0,0
<i>Короткострокові</i>	0,0	0,0
<i>Довгострокові</i>	0,0	0,0
Юридичним особам		
Національна валюта		
<i>Усього</i>	16,1	13,1
<i>Короткострокові</i>	15,8	12,7
<i>Довгострокові</i>	22,3	20,1
Іноземна валюта		
<i>Усього</i>	8,2	6,5
<i>Короткострокові</i>	8,2	6,5
<i>Довгострокові</i>	8,3	7,0

*Примітка. Побудовано авторами за даними [237].

Отже, кредитування бізнесу подешевшало, але ставки за корпоративними кредитами знижувалися повільніше, ніж за депозитами населення, що свідчило про потенціал дальшого зниження ставок за кредитами бізнесу. На думку керівників підприємств, опитаних НБУ у другому півріччі 2017 р., високі відсоткові ставки є найсуттєвішою перешкодою для залучення нових кредитів з точки зору позичальників – про це повідомили більше двох третин респондентів. Високі відсоткові ставки значною мірою зумовлені високими кредитними ризиками, які закладаються банками у вартість кредитних продуктів [127].

Оцінюючи цінову політику вітчизняних банків на депозитному сегменті ринку банківських послуг, можна відзначити, що з початку 2017 р. відбувається

зниження процентних ставок в середньому на 2,5%, а за окремими депозитними програмами – на 5% (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Вартість строкових депозитів банків України у 2017 році*

Показники	Дата	
	За станом на 01.01.2017	За станом на 01.10.2017
Усього:		
Національна валюта		
<i>Усього</i>	10,1	8,9
<i>Короткострокові</i>	9,8	8,7
<i>Довгострокові</i>	18,3	14,3
Іноземна валюта		
<i>Усього</i>	5,4	3,7
<i>Короткострокові</i>	5,0	3,1
<i>Довгострокові</i>	6,9	4,5
З них:		
Фізичним особам		
Національна валюта		
<i>Усього</i>	17,2	13,5
<i>Короткострокові</i>	16,6	13,2
<i>Довгострокові</i>	18,3	14,3
Іноземна валюта		
<i>Усього</i>	5,7	3,8
<i>Короткострокові</i>	5,1	3,2
<i>Довгострокові</i>	6,9	4,5
Юридичним особам		
Національна валюта		
<i>Усього</i>	9,1	8,3
<i>Короткострокові</i>	9,1	8,2
<i>Довгострокові</i>	15,6	15,7
Іноземна валюта		
<i>Усього</i>	4,8	2,9
<i>Короткострокові</i>	4,8	2,9
<i>Довгострокові</i>	6,6	2,1

*Примітка. Побудовано авторами за даними [7].

Водночас втрачають привабливість, а відтак, і скорочуються депозитні програми, що передбачають право поповнення та можливість дострокового розірвання. Доволі непопулярними є накопичувальні депозити з правом дострокового розірвання договору.

Загалом у банківській системі темпи зниження ставок за депозитами у другому півріччі 2017 р. вповільнилися: відсоток за річними гривневими вкладками фізичних осіб зменшився на 0,8 в.п. до 15,6% річних. Доларові депозити надалі дешевшають (до 4,0% річних) через відсутність попиту на валюту серед банків [127]. Важливо відзначити, що на сьогодні існує значна

різниця між депозитними ставками в іноземних банках (крім російських) та в державних і приватних банках (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Депозитні ставки окремих банків України у 2017 році*

Банк	% у гривнях	% у доларах	% у євро
ПАТ «ВТБ БАНК» (банк іноземної банківської групи)	17,5	7	6,25
ПАТ «Промінвестбанк» (банк іноземної банківської групи)	17,5	6,75	6
ПАТ «БАНК КРЕДИТ ДНІПРО» (банк з приватним капіталом)	17	6,3	5,3
ПАТ «БАНК ФОРВАРД» (банк іноземної банківської групи)	18,5	5,5	4
ПАТ «АЛЬФА-БАНК» (банк іноземної банківської групи)	16,75	5,5	4,5
ПАТ «УКРСОЦБАНК» (банк іноземної банківської групи)	16,75	5,5	4,5
АП «Південний» (банк з приватним капіталом)	16,75	5	4
ПАТ «МАРФІН БАНК» (банк іноземної банківської групи)	16,3	5,1	4,9
АТ «ГАСКОМБАНК» (банк з приватним капіталом)	17	5,25	3,5
ПАТ «МІБ» (банк з приватним капіталом)	17	3,5	4,5
ПАТ КБ «Приватбанк» (банк з державною часткою)	16,3	5	3
ПАТ «Ощадбанк» (банк з державною часткою)	15,75	5	3
ПАТ «ПУМБ» (банк з приватним капіталом)	15,1	4,6	3,1
АБ «УКРГАЗБАНК» (банк з державною часткою)	16	3,75	2
ПАТ «Ідея Банк» (банк іноземної банківської групи)	14,7	2,5	1,75
АТ «Укрексімбанк» (банк з державною часткою)	14,9	5,19	2,99
АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК» (банк іноземної банківської групи)	17	3	3
ПАТ КБ «ПРАВЕКС-БАНК» (банк іноземної банківської групи)	11	1,5	1,5
ПАТ «КРЕДОБАНК» (банк іноземної банківської групи)	13	1,5	1

*Примітка. Побудовано авторами на основі [198].

Аналіз проведених даних підтверджує загальні принципи, яких, на наш погляд, повинен дотримуватись менеджмент банку у реалізації цінової політики:

– ціноутворення є однією з ключових проблем ринкової економіки, виступаючи не тільки гнучким інструментом, але і важливим важелем її управління;

– цільова спрямованість банку, орієнтованого на маркетинг, відводить ціні одне з основних місць в його маркетинговій діяльності, оскільки дозволяє формувати прибуток у заданому обсязі;

– ціна здатна виступати знаряддям конкурентної боротьби за ринки збуту, потенційних клієнтів, зростання обсягу збуту банківських продуктів;

– більшість дрібних, середніх банків не володіючи достатніми ресурсами не можуть активно використовувати методи нецінової конкуренції;

– роль цін в досягненні стратегічних цілей маркетингу (забезпечення виживання, прибутку, завоювання лідерства на ринку тощо) є достатньо вагомою;

– вибір методів ціноутворення повинен здійснюватися з урахуванням іміджу банку, його територіального розташування, наявності мережі філій і відділень, вплив державних органів та інші обставини.

Саме тому ціна є визначальним чинником вибору банківської установи, а також те, що з позиції клієнта цінова політика комерційних банків має значні прорахунки і потребує реформування в сторону клієнта [52, с. 35]. Але важливо врахувати проблему впливу певних зовнішніх та внутрішніх чинників на цінову політику банківських установ. Зовнішні фактори можуть виникати як на макрорівні та на мікрорівні, за своєю суттю вони різні. Так, зовнішні чинники макрорівня впливають на ціноутворення, незалежно від обраної стратегії банку, конкурентоздатності та конкурентної позиції на ринку, географічного охоплення ринку тощо.

Зовнішні чинники макрорівня – це ті зовнішні фактори, які безпосередньо пов'язані з рівнем конкуренції, співвідношенням попиту і пропозиції на регіональному ринку банківських послуг, платоспроможності населення і фінансового стану підприємств в сфері дії конкретного банку, дією психографічних факторів та ін.

Внутрішні чинники формування цінової політики зумовлені діяльністю самого банку, що визначає їх взаємозумовленість і специфіку прояву. До них відносяться комунікаційна та збутова політика банку, обрані пріоритети щодо груп клієнтів, з якими банк має намір розвивати депозитні відносини, стратегія поведінки на конкурентному ринку, рівень кваліфікації персоналу та інші фактори.

Необхідно зазначити, що методи цінової та нецінової конкуренції активно використовуються в процесах ціноутворення на ринку банківських послуг.

При формуванні цінової політики слід враховувати, що єдиної її моделі для всіх банків не існує. Кожен банк визначає напрямки власної цінової політики з урахуванням економічної, політичної, соціальної ситуації в країні та в регіоні свого функціонування, а також з урахуванням своїх внутрішніх можливостей, підходів і обраних пріоритетів роботи на ринку банківських послуг.

Цінова політика на банківські послуги визначається активними операціями банку, розміщенням залучених банком коштів. Скільки повинні

коштувати залучені кошти і якою має бути тут цінова політика? Це проблема, яка на сьогодні досліджена недостатньо, але позиція банків однозначна: ці кошти повинні бути якомога дешевшими. Однак тренди розвитку ринку банківських послуг доволі динамічні. Саме тому вибір оптимальних методів цінової політики будуть набувати все більшої актуальності.

3.3. Конвергенція збутових і комунікаційних каналів банків у сучасних умовах

Сьогодні на вітчизняному і світовому ринках банківських послуг відбуваються дійсно революційні зміни, які охоплюють всі складові елементи банківського бізнесу. В першу чергу такі зміни відображаються у маркетинговій політиці банків, яка формує основу діяльності та обличчя кожного банку на ринку. Розробка і реалізація ефективної маркетингової політики стає головним напрямком діяльності комерційних банків на сучасному етапі. Це зумовлює підвищений теоретичний і практичний інтерес до проблем маркетингу у банківській сфері, дослідження і впровадження новітніх прийомів та інструментів маркетингової політики, основним трендом яких виступають цифрові технології, дистанційне обслуговування, впровадження мобільних додатків для банкінгу та активне використання соціальних мереж.

Визначення ефективної маркетингової політики основним пріоритетом сучасного банкінгу об'єктивно вимагає дослідити міру впливу на неї основних чинників, зокрема, соціальних мереж. Наявність прикладів позитивної динаміки розвитку окремих вітчизняних банків в умовах політичної, економічної та соціальної нестабільності наочно демонструє важливість та актуальність дослідження зазначених проблем.

Питанням маркетингу і формування та модифікації маркетингової політики під впливом певних чинників у різних сферах діяльності присвятили свої дослідження ряд вітчизняних і зарубіжних дослідників. Теоретичні та практичні аспекти банківського маркетингу досліджували у своїх працях такі зарубіжні вчені, як: Т. Амблер, Дж. Бернет, М. Бітнер, Д. Джоббер, Джозлин Роберт В., Д. Дей, Ф. Котлер, Ж. Ламбен, П. Чевертон, Д. К. Хамфріз, В. Цайтамл, А. Столярска. Значні наукові результати щодо впровадження концепції маркетингу в діяльність банків отримані вітчизняними ученими, серед яких варто виділити праці І. Брітченка, В. Герасимчука, О. Грищенка, А. Єпіфанова, С. Ілляшенка, Н. Маслової, І. Мельникової, М. Мируна, А. Нікітіна, Л. Романенко, О. Христофорової, О. Солодкої, Н. Шульги. У їхніх наукових працях знайшли широке відображення питання сутності, структури та методики використання інструментів маркетингової політики на сучасних ринках банківських послуг.

У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі оперують різноманітними тлумаченнями сутності маркетингової політики банку, її

структури та визначальних чинників, які справляють вплив на її структуру та використання. Так, наприклад, І. Мельникова під маркетинговою політикою розуміє певну послідовність маркетингових дій, здійснення яких відбувається за визначеними принципами, головним з яких є першочергове врахування інтересів клієнтів шляхом послідовного вирішення таких завдань, як впровадження маркетингової філософії в повсякденну практику обслуговування клієнтів та встановлення довготривалих партнерських стосунків з ними, а також забезпечення високої якості послуг та їх сервісної підтримки. Засобами реалізації маркетингової політики комерційного банку на ринку є маркетингова стратегія і тактика [117].

Вітчизняний науковець Є. Ю. Данилюк пропонує «під маркетинговою політикою банку розуміти комплекс заходів, які визначають процес установаження конкретних маркетингових цілей, спрямованих на задоволення потреб і запитів існуючих та потенційних клієнтів банку з метою підвищення ефективності діяльності банку й забезпечення його конкурентоспроможності на ринку» [55]. Заслуговує на увагу підхід автора до класифікації маркетингової політики банку за такими ознаками:

- за інтенсивністю взаємозв'язку банку з клієнтами – активна і пасивна;
- за адресністю – пряма та опосередкована;
- за терміном – короткострокова, середньострокова, довгострокова;
- за масштабністю – глобальна, галузева, локальна;
- за наслідками прийняття маркетингових рішень – синергійна та незалежна.

Однак наведена класифікація залишає відкритим поняття «ефективна маркетингова політика», яким автор надалі оперує у своєму дослідженні.

Польська дослідниця А. Столярська підкреслює, що переважна більшість польських банків розглядають маркетинг як набір інструментів для сприяння досягненню економічних цілей, внаслідок чого прийоми та інструменти маркетингу часто використовуються відособлено і не являють собою комплексних узгоджених стратегічних дій [203].

Автори польської «Encyklopedia zarządzania» під маркетинговою політикою банку розуміють діяльність, спрямовану на розуміння потреб ринку і клієнтів, утримання їх як лояльних споживачів послуг даного банку, а також формування взаємовідносин, адаптованих до мінливої ситуації на ринку фінансових послуг [216].

Певними особливостями щодо визначення сутності маркетингової політики характеризується підхід авторів німецького «Wirtschaftslexikon». Він ґрунтується на таких положеннях:

- маркетингова політика є сукупністю рішень з визначенням цілей і здійснення заходів щодо формування ринку;
- маркетингова політика виступає у формі реалізації маркетингових планів ринковими інструментами підприємництва;

- розрізняють стратегічну, тактичну і оперативну маркетингову політику;
- з точки зору міри та способів впливу на формування ринку виділяють три рівні маркетингової політики: інформаційний рівень, рівень дій та рівень управління.

При цьому цілком обґрунтовано, на нашу думку, припускається наявність певної тотожності у поняттях «маркетингова політика», «ринкова політика» та «маркетинг» [251].

Порівняльний аналіз викладених тлумачень сутності маркетингової політики банку дозволяє сформулювати таке визначення: маркетингова політика банку є формою практичної реалізації стратегії і тактики маркетингу банку за допомогою сукупності специфічних інструментів. У якості таких інструментів, які формують внутрішню структуру маркетингової політики банку, можуть розглядатися :

- аналіз і прогнозування ринку з точки зору тенденцій попиту і пропозиції, ринкового середовища, можливостей банку;
- інструменти продуктової політики у формі розробки і впровадження нових банківських продуктів та вдосконалення і модифікації існуючих;
- конкурентоспроможна і рентабельна цінова політика;
- оптимальна мережа збутових каналів з позицій забезпечення зручного доступу, високого рівня сервісу і мінімізації витрат на створення і функціонування каналів збуту;
- система маркетингових комунікацій з метою формування та підтримки позитивного образу банку та його продуктів у суспільстві та у відношенні до наявних і потенційних клієнтів.

Всі елементи маркетингової політики банку знаходяться у процесі постійного розвитку під впливом різноманітних чинників, серед яких найбільш важливими можна вважати: законодавчу і нормативну базу банківського бізнесу, рівень конкуренції на ринку, фінансові, організаційно-технічні та кадрові можливості банку, рівень розвитку банківських технологій, розвиток інфраструктури ринку, інвестиційний клімат, тип стратегії і місія банку, психологічний тип та ціннісні орієнтації власників та топ-менеджменту банку, вплив чинників зовнішнього середовища (засоби масової інформації, громадськість, рейтингові агентства, різноманітні спільноти людей та організацій тощо). Варто зауважити, що останнім часом має місце зростання значення групи зовнішніх чинників у формуванні змісту елементів маркетингової політики банку, що зумовлено підвищенням ролі банківського бренду та лояльності, формуванням нового типу взаємовідносин на ринку банківських послуг на основі широкого запровадження принципів соціально-етичного маркетингу та парадигми клієнтоорієнтованого маркетингу.

Традиційно у банківському маркетингу збутові та комунікаційні канали розглядають окремо. При цьому основним функціональним призначенням збутових каналів, а якщо ширше, збутової політики, – є забезпечення клієнтам

можливості доступу до необхідних їм банківських продуктів у необхідний час і в необхідному місці. Що ж стосується комунікаційних каналів і комунікаційної політики загалом, то їхнє функціональне призначення вбачається у формуванні та підтримці позитивного образу банку у суспільстві і у відношенні до наявних і потенційних клієнтів та спрямуванні на стимулювання попиту на послуги даного банку.

Взаємодія збутових і комунікаційних каналів у вирішальній мірі (порівняно з іншими інструментами маркетингової політики) формує імідж банку та його комерційний результат. Саме ефект такої взаємодії дає відповідь на питання: чому настільки можуть відрізнятись кількісні параметри обсягів продаж практично ідентичних продуктів у різних банках?

Основною метою збутової політики банку є доведення банківської послуги до клієнта, тобто забезпечення його здатності запропонувати клієнту необхідну послугу в необхідний час і в необхідному місці. У теорії та практиці розрізняють три основні моделі збутової політики банку:

- інтенсивна збутова політика, яка передбачає використання якомога більшої кількості збутових каналів (насамперед філій і відділень);
- ексклюзивна збутова політика, що пропонує окремі канали збуту для певних сегментів клієнтів на рівні більш високої якості сервісу і на окремих ексклюзивних умовах;
- селективна збутова політика, яка передбачає відбір для використання тільки окремих каналів збуту, тобто має місце певна спеціалізація банку у сфері використання збутових каналів.

Варто зауважити, що для окремого банку у чистому виді окремо взята модель збутової політики, як правило, не застосовується. В абсолютній більшості випадків має місце їхнє поєднання з переважанням моделі певного типу, що залежить насамперед від обраної стратегії банку та цілої низки чинників макро- і мікросередовища.

Системи збуту банківських послуг характеризуються значною складністю і різноманітністю та включають у себе сукупність прямих і непрямих каналів збуту. Серед прямих каналів вирішальну роль відіграють стаціонарні канали (філії, відділення, обмінні пункти) та дистанційні канали (інтернет-банкінг, мобільний банкінг, банкомати, платіжні термінали).

Сучасна система збуту банківських послуг базується на використанні переважно власних збутових каналів з явним домінуванням відділень як ключового каналу збуту. Однак статистика останніх років засвідчує чітко виражену тенденцію скорочення загальної кількості відділень як в Україні, так і у світі загалом. Так, якщо за станом на початок поточного року українська банківська мережа налічувала 10316 відділень, то за станом на початок жовтня вона скоротилася до 9715 відділень. Найбільшу кількість своїх відділень скоротив Ощадний банк (341 відділення), Укрсиббанк (40 відділень), Укрсоцбанк (17 відділень), Сбербанк Росії (16 відділень) [144].

Поряд із загальновідомими специфічними суспільно-політичними та економічними обставинами в Україні така тенденція має під собою і більш вагомі глобальні причини. Так, дослідження Google, проведене ще у 2010 р. показало, що майже 90% споживачів фінансових послуг у розвинутих країнах починають їх пошук з мережі Інтернет. При цьому 78% часу пошуку інформації про платіжні картки і депозити та 62% пошукового часу на іпотечні продукти припадає на цифровий простір. Такі дані засвідчують доволі кардинальну зміну поведінки споживачів у процесі вибору банку і необхідного продукту.

Результати цього ж опитування продемонстрували ще одну особливість поведінки сучасних споживачів банківських послуг, а саме суттєве зниження ролі бренду і реклами: 58% споживачів починали пошук не з певного бренду, а із своєї потреби; третина тих, що починали пошук з певного бренду в кінцевому підсумку вибрали інший бренд [82, с. 65]. Понад 2/3 опитаних вважають за краще подавати заявки на необхідні фінансові продукти онлайн і тільки 29% віддають перевагу походу у відділення [82, с. 66]. Свідченням зростання зазначених тенденцій є готовність майже 90% респондентів подавати заявки онлайн, якщо банки належним чином модифікують процедуру їх розробки і верифікації.

Характерною особливістю останніх десятиліть є зміни у системі збутової політики комерційних банків. Якщо протягом багатьох століть система збуту була найбільш консервативним елементом банківської діяльності та базувалася виключно на стаціонарному збуті через відділення, то сьогодні ми спостерігаємо революційні зміни у збутовому інструментарії банків. Підкреслимо найбільш суттєві з них.

По-перше, це значне скорочення мережі банківських відділень. Якщо на початок 2009 р. в Україні функціонувало майже 23 тис. відділень, то на середину 2016 р. їх залишилось біля 10,8 тис. При цьому найбільші темпи скорочень філійної мережі припадають на 2014–2015 рр. [145]. Основна доля таких скорочень зумовлена виведенням з ринку значної кількості банків та втратою мережі на тимчасово окупованих територіях. Однак і діючі банки здійснюють кардинальне скорочення філійної мережі. Така тенденція не є чисто українським явищем. Статистика свідчить, що у банківській системі Європейського Союзу тільки протягом 2013 р. було закрито біля 18 тис. відділень, а до 2020 р. прогнозується закриття 40% мережі. Одночасно зі скороченням мережі відділень відбувається і зміна їхньої функції та ролі: відділення від пасивної обслуговуючої функції все більше переходять до активної комунікаційно-збутової функції.

По-друге, це нарощування дистанційних каналів збуту. Основним напрямком зростання дистанційних каналів збуту стали інтернет-банкінг та мобільний банкінг. Регіональна статистика проникнення інтернету в Україні показує наявність тісного оберненого зв'язку між ступенем проникнення інтернету у регіонах та щільністю філіальної сітки. При цьому темпи нарощування мобільного банкінгу стають все вищими.

По-третє, запровадження нових інноваційних каналів і технологій. Сюди слід віднести, в першу чергу, перехід на цифрові технології та переведення клієнтів на обслуговування із банківських офісів в онлайн. Це, з одного боку, вимагає суттєвих капітальних і комунікаційних затрат, але з іншого, – надасть можливість суттєвої економії на майбутніх поточних витратах. Смартфони запропонували методи надання клієнтам повністю персоналізованого платіжного сервісу.

По-четверте, різке загострення конкурентної боротьби у сфері збуту. На ринок масово виходить цілий ряд фінансово-технічних компаній, які можуть суттєво потіснити позиції банків. Однак більшість експертів вважають, що у найближчій перспективі ми будемо спостерігати доволі тісний союз таких компаній з банками. Доволі суттєві конкурентні загрози для банків у системі збуту пов'язані з використанням принципово нових технологій типу блокчейн та ін.

По-п'яте, суттєве розширення інструментів директ-маркетингу. Активне використання інструментів директ-маркетингу на базі сучасних інформаційних технологій дає можливість зробити значний крок у напрямку набуття клієнтом абсолютної незалежності від часу і місця при взаємодії з банком. Директ-маркетинг буде найкращим способом виходу на ринок банків без мережі відділень та банків з низькою щільністю філіальної мережі.

Для більшості клієнтів фінансових інститутів до початку XXI ст. гроші перетворилися на віртуальний матеріал. В системі розрахунків відбуваються суттєві зміни у зв'язку з тими можливостями, які надає Інтернет. Поширюються онлайніві платежі, їх можна умовно розділити на два види: електронні платіжні системи, засновані на пластикових картках, і електронні платіжні системи, засновані на електронних грошах. На даний момент серед онлайнівих розрахунків більш широко поширені розрахунки з використанням пластикових карток, що пояснюється їх зручністю і загальнозживаністю, оскільки покупець може розраховуватися ними не тільки через Інтернет, але і в повсякденному житті на реальному ринку.

На Заході використання банками Інтернету для обслуговування клієнтів стало логічним розвитком технології home banking. Віддалений банківський сервіс починався в 80-х рр. з телефонного банківського обслуговування. Потім з'явилися послуги віддаленого обслуговування з використанням персонального комп'ютера і прямого підключення до банківських серверів (PC-banking). А в 1995 р. з'явилися перші банки, які запропонували клієнтам PC-banking на якісно новому рівні, повною мірою використовуючи комунікаційні та сервісні можливості Інтернету, – internet-banking [90, с. 87].

При цьому і телефонний, і PC-банкінг одержали досить широке поширення завдяки високій затребуваності банківських послуг з боку як корпоративних, так і приватних клієнтів. Таким чином, інтернет-банкінг потрапив на благодатний, підготовлений ґрунт. І хоча на Заході серед послуг home banking для приватних осіб наймасовішою формою залишається як і раніше телефонне

обслуговування, системи інтернет-банкінгу вважаються найбільш перспективними. Це зумовлено тим, що сьогодні саме інтернет-технології дозволяють максимально ефективно використовувати найбільш зручні для людини способи роботи з інформацією (текст, графіка, звук, відео), забезпечуючи при цьому прийнятну мобільність і доступність послуг.

Перші системи, що дозволяють керувати рахунком через Інтернет, з'явилися в 1995 р. У цьому році в Сполучених Штатах був створений перший у світі віртуальний банк – Security First Network Bank. Цей банк не мав жодного фізичного офісу для роботи з клієнтами. Відкриття рахунку в банку і доступ до нього здійснюється виключно через Web-сайт банку. За перші півтора роки існування банку середній приріст капіталу склав 20% в місяць, активи зросли до 40 млн. доларів, було відкрито більше 10 тис. клієнтських рахунків.

В Європі першим віртуальним банком був Advance Bank, дочірня структура Дрезденської банківської групи (Німеччина), який розпочав свою діяльність у 1996 р.

У березні 2001-го японський уряд видав ліцензію на відкриття онлайнового банку корпорації Sony. Тільки за перший місяць роботи в ньому було відкрито двадцять одну тисячу рахунків. Успіхи американських і японських віртуальних банкірів надихнули інших. Зараз всі великі банки, крім стандартного обслуговування у відділеннях, пропонують клієнтам і повноцінний сервіс в режимі онлайн. Світ захлеснула мода на так званий direct-banking – банківські послуги без створення мережі відділень, тобто через Інтернет або телефон. Така тенденція має об'єктивні підстави, зокрема зростає популярність покупок та інших транзакцій через Інтернет, до того ж відбувається глобалізація банківської діяльності [8, с. 178].

З огляду на це, загальною тенденцією збутових систем банку на сьогодні є їхня всебічна інтеграція із комунікаційними каналами, що особливо проявляється через активізацію діяльності банків у соціальних мережах. Найбільш широке тлумачення поняття соціальної мережі трактує її як соціальну структуру, утворену індивідами або організаціями, яка відображає розмаїті зв'язки між ними через різноманітні соціальні взаємовідносини, починаючи з випадкових знайомств і закінчуючи тісними родинними зв'язками [9]. В часи стрімкого розвитку інтернету поняття соціальної мережі набуло глобального характеру і може бути визначено як спільнота людей в Інтернеті зі схожими інтересами, які обмінюються повідомленнями, діляться інформацією та займаються спільною діяльністю. Зв'язок здійснюється за допомогою внутрішньої пошти або миттєвого обміну повідомленнями [66].

До стрімкого розвитку інтернету використання банками соціальних мереж зводилось до формування певних груп клієнтів та знайомих банківських менеджерів. Сучасні глобальні соціальні мережі можна розділити на масові (Facebook, Twitter, Instagram, Google +, LinkedIn, Youtube, Вконтакте) та спеціалізовані (спеціалізовані спільноти та форуми, сервіси з ведення щоденників і блогів).

Загалом зростання чисельності вітчизняних банків, які мають офіційні сторінки у глобальних соціальних мережах, є, напевно, одним із небагатьох позитивних показників у діяльності банківської системи України. Кількісний зріз активності вітчизняних банків у глобальних соціальних мережах характеризується даними таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Топ-7 рейтингу банків у соціальних мережах*
(кількість користувачів за станом на 25.12.2017 р.)

№	Назва банку	Facebook	Twitter	Інші мережі	Всього
1.	Приватбанк	99295	132000	-	231295
2.	ПУМБ	80681	3358	5508	89547
3.	Ощадбанк	66287	255	1379	67921
4.	УкрСиббанк	31177	1342	257	32776
5.	Альфа-Банк Україна	20805	2625	5350	28780
6.	Райффайзен Банк Аваль	23659	-	4900	28559
7.	ОТП Банк	20046	253	414	20713

*Примітка. Розраховано авторами на основі даних соцмереж.

Наведені у таблиці дані засвідчують наявність двох банків-лідерів – Приватбанку та Першого Українського Міжнародного Банку, які ще у жовтні 2015 р. досягли рубежу у 100 тисяч користувачів у трьох основних соціальних мережах у сумарному вимірі. У порівнянні з листопадом 2015 р. ПриватБанк збільшив свою аудиторію в соцмережах (Facebook і Twitter) до більш ніж 231 тис. чоловік. У ПУМБу за цей період мало місце скорочення кількості користувачів у зв'язку із заборонаю на території України мережі ВКонтакте, що посилює лідерські позиції Приватбанку. На третє місце за кількістю користувачів в соціальних мережах перемістився Ощадбанк із майже 68 тис. підписників. Загалом четвірка банків-лідерів характеризується достатнім репрезентативним представництвом у всіх найбільших соціальних мережах. Характерною особливістю двох останніх років стало розширення представництва банків у різноманітних соціальних мережах.

Однак наведені у таблиці 3.7 дані відображають стан речей тільки на конкретну дату і не дають можливості аналізувати інтенсивність зусиль окремих комерційних банків щодо нарощування своєї присутності у соціальних мережах. Для отримання такої можливості нами були розраховані середньомісячні прирости чисельності користувачів соціальних мереж із топ-7 рейтингу банків у соцмережах. Розрахунки проведені на основі даних за період з 22.11.2015 р. по 25.12.2017 р.

Протягом останніх трьох років значну позитивну динаміку зростання кількості користувачів показує Ощадбанк. Наслідком цього є його повільне але неухильне переміщення за рейтингом на вищий рівень. Альфа-Банк Україна втратив свої позиції у четвірці лідерів, оскільки взагалі демонструє середньомісячний приріст із від'ємним результатом.

**Динаміка середньомісячних приростів користувачів
соціальних мереж вітчизняних банків***
(за період з 22.11.2015–25.12.2017 року)

№	Назва банку	За станом на 22.11.2015	За станом на 25.12.2017	Приріст	Середньоміся чний приріст
1	«Приватбанк»	112146	231295	+119149	+4766
2	«ПУМБ»	101231	89547	-11684	-467
3	«Ощадбанк»	15653	67921	+52287	+2091
4	«УкрСиббанк»	19932	32776	+12844	+513
5	«Альфа-Банк Україна»	36717	28780	-7937	-317
6	«Райффайзен Банк Аваль»	19672	28559	+8887	+355
7	«ОТП Банк»	15974	20713	+9649	+386

*Примітка. Розраховано авторами на основі даних соцмереж

Необхідність активної участі банків у соціальних мережах зумовлюється низкою обставин, серед яких варто наголосити на таких:

- можливість роботи у багатомільйонній аудиторії незалежно від масштабів діяльності та філіальної сітки банку;
- постійне розширення чисельності інтернет-користувачів;
- все більша віртуалізація особистого життя та бізнесу, при якій віртуальний простір стає інструментом не тільки обговорення, але і вирішення проблем;
- наявність постійного зворотного зв'язку;
- загострення конкурентної боротьби на сучасних фінансових ринках.

Об'єктивна реальність полягає у тому, що банки будуть присутні у глобальних соціальних мережах навіть без їх бажання, оскільки їхня діяльність у будь-який момент може стати об'єктом обговорення з усіма можливими наслідками (як позитивними, так і негативними).

Практика взаємодії банків і соціальних мереж знаходить своє відображення у функціях, які слід розглядати як результат такої взаємодії. Можемо виділити три групи функцій:

- інформаційно-аналітичні функції (аналіз попиту і лояльності клієнтів, вивчення фінансового стану і надійності потенційних клієнтів, вивчення пропозицій клієнтів щодо параметрів банківських продуктів, методів їх збуту та рівня сервісу, пошук боржників, відстеження реакції клієнтів, надання інформації клієнтам про поточний стан рахунків, дослідження конкуренції з метою виявлення переваг конкурентів та можливого залучення незадоволених клієнтів банків-конкурентів);
- комунікаційно-іміджеві функції (підвищення рівня відвідуваності банківського сайту, підтримка заходів та акцій банку, популяризація бренду, підтримка іміджу та репутації банку);

– комерційно-збутові функції (пошук працівників, продаж банківських продуктів).

Процес взаємодії інструментів маркетингової політики банку та функціональних можливостей соціальних мереж можна проілюструвати за допомогою наступної таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

Механізм взаємодії соціальних мереж і маркетингових інструментів банку*

Інструменти маркетингової політики банків	Ступінь і вектор впливу соціальних мереж	
	Сучасний стан взаємодії	Перспективи взаємодії
Аналіз і прогнозування ринку	Вивчення реакції клієнтів, надання інформації про стан рахунків та операції.	Аналіз фінансового стану потенційних клієнтів, онлайн опитування, аналіз результатів маркетингових дій, прогнозування попиту.
Продуктова політика	Практично невідчутний.	Вивчення і врахування думки клієнтів щодо параметрів банківських послуг, пошук і впровадження інноваційних продуктів.
Цінова політика	Практично невідчутний.	Вивчення і врахування думки клієнтів щодо цінових параметрів банківських послуг.
Мережа збутових каналів	Окремі спроби надання платіжних послуг.	Широке розповсюдження платіжних послуг, надання кредитно-інвестиційних та іпотечних послуг.
Система маркетингових комунікацій	Розміщення новин, інформація про нові продукти, банківські акції.	Онлайн спілкування, відеобанкінг, залучення клієнтів, використання прийомів вірусного маркетингу, пропаганда і підтримка соціальних та екологічних акцій банку.

*Примітка Розроблено авторами.

Можемо констатувати, що сьогодні на достатньо високому рівні відбувається взаємодія соціальних мереж тільки з деякими інструментами маркетингової політики, а саме: аналіз і прогнозування ринку та комунікаційна політика. Інструменти продуктової та цінової політики практично поки що залишаються поза зоною впливу соціальних мереж, а у збутовій політиці через соціальні мережі зроблено тільки перші спроби продажу платіжних послуг.

Вітчизняні та зарубіжні банки розуміють всю важливість і необхідність своєї активної співпраці з соціальними мережами. Результати опитувань серед клієнтів та банкірів Австрії та Німеччини показали, що 43% опитаних вважають, що соціальні мережі можуть суттєво змінити банківську діяльність, 39% готові рекомендувати фінансові продукти через мережі, 12% висловили пряму зацікавленість у придбанні банківських послуг через мережі, а для 16% наявність у мережі певної кількості незадоволених клієнтів та негативних відгуків може стати причиною зміни банку. Саме тому понад 70% опитаних

банкiрiв пiдкреслили важливість для них вивчення думки клiєнтiв через соцiальнi мережi та задекларували готовнiсть iнвестувати у цей напрям значнi кошти вже у близькiй перспективi [250].

З iншого боку, соцiальнi мережi не роблять маркетингову дiяльнiсть банкiв нi легшою, нi простiшою, що зумовлено необхіднiстю усвiдомлення певних маркетингових ризикiв. Насамперед слiд розумiти, що такi ризики будуть мати мiсце незалежно вiд присутностi та активностi банку у соцiальних мережах. При цьому сьогодні немає надiйних методик кiлькiсної оцiнки таких ризикiв, що значно ускладнює можливiсть iх прогнозування та мiнiмiзацiї.

Бiльшiсть дослiдникiв вважають, що в якостi основних маркетингових ризикiв процесу взаємодiї банкiв i соцiальних мереж можна iдентифiкувати двi групи таких ризикiв:

- з точки зору банку – можливі пiар-атаки конкурентiв та недоброзичливцiв, небезпека хакерських атак, завищенiсть очiкувань, при яких висока активнiсть банку в мережах не знаходить адекватного вiдображення у комерцiйних показниках, прагнення бiльшостi банкiв iнтегруватися у соцiальнi мережi без суттєвої змiни бiзнес-моделi банку;

- з точки зору користувача соцiальних мереж – небажання значної кiлькостi користувачiв розголошувати свої фiнансовi проблеми, необхіднiсть формування феномену онлайн доври до банкiв, невпевненiсть у безпецi банкiвських транзакцiй через соцiальнi мережi.

Варiанти поведiнки банкiв у процесi взаємодiї з соцiальними мережами можуть бути рiзними, залежно вiд мiри охоплення маркетингових iнструментiв. Поки що переважна бiльшiсть банкiв концентрує свої зусилля на використаннi iнформацiйно-аналiтичних функцiй. Тiльки деякi зарубiжнi банки використовують широкий спектр функцiональних можливостей соцiальних мереж у всiх iнструментах маркетингової полiтики. Iхнiй досвiд i отриманi результати пiдкреслюють необхіднiсть суттєвої змiни бiзнес-моделi банку для оптимiзацiї маркетингових ризикiв i досягнення позитивного комерцiйного результату та соцiальних цiлей банку.

Ринок банкiвських послуг останнiм часом набуває все бiльш динамiчного розвитку. При цьому кардинальнi змiни вiдбуваються у всiх складових елементах сучасного банкiнгу: вiд бiзнес-моделi до технологiчних аспектiв банкiвського обслуговування. Найбiльш предметними i зримими є досягнення у технологiчних аспектах сучасного банкiнгу на основi цифрових технологiй. До них можуть бути вiднесенi:

- стрiмке просування на вiтчизняному ринку банкiвських послуг технологiї безконтактних платежiв та миттєвих переказiв з карти на карту (як приклад, безконтактна оплата вартостi проїзду у київському метрополiтенi);
- бурхливий розвиток iнтернет-банкiнгу та мобiльного банкiнгу;
- скорочення долi готiвкових платежiв у тому числi з використанням мобiльних телефонiв;

– загострення конкуренції банків з фінансово-технічними компаніями. При цьому банки поки що зберігають ряд своїх суттєвих переваг, а саме: наявність значної аналітичної бази про ринок і клієнтів, досвід роботи з клієнтами, прямі комунікації, значна монополізація кредитного ринку, можливість задоволення потреби в особистому спілкуванні у значній кількості клієнтів.

У якості перспектив найближчого майбутнього банкінгу можуть розглядатися такі:

– можливість симбіозу банків та фінансово-технічних компаній з метою використання переваг обох сторін та мінімізації недоліків шляхом створення певних гібридних платформ для банкінгу. Союз банків і фінансово-технічних компаній дозволить банкам пришвидшити процес надання послуг, стати більш точними у своїх клієнтських пропозиціях та більш гнучкими і креативними. Традиційні банки почнуть інтегрувати нові сервіси, які створюються стартапами. При цьому інтенсивний розвиток таких гібридних платформ буде можливий при успішній реалізації механізму дистанційної ідентифікації клієнтів;

– концентрація зусиль на наданні послуг через цифрові канали, які все більше поєднують у собі риси як збутових, так і комунікаційних каналів. «Цифрова банківська екосистема» повинна стати частиною корпоративної культури, сервісу та менеджменту персоналу. Експерти ринку прогнозують реалізацію «цифрової банківської екосистеми» у трьох інноваційних моделях: розумного багатоканального банку, банку, орієнтованого на роботу у соціальних мережах з акцентом на соціальну функцію банкінгу, та банку на основі мобільних платежів за технологією NFC або мобільного гаманця, що посилює конкурентоспроможність банку в сфері платежів та допомагає утримувати клієнтів шляхом пропонування послуг, покращених інструментами мобільної комерції, мобільного маркетингу, мобільної лояльності та мобільної аналітики;

– автоматизація маркетингових досліджень і оперативне управління маркетинговою діяльністю на основі директ-маркетингу і контент-маркетингу;

– запровадження опти-канального надання послуг, що передбачає використання оптимального каналу в залежності від потреб і бажання клієнтів. Відкриття рахунків і консультативна допомога все частіше будуть надаватися дистанційно;

– персоналізація відносин з клієнтами, яка відповідно вимагає формування та налаштування продукту для конкретного клієнта;

– розвиток системи рівноправного кредитування як результат створення ефективної гібридної платформи банків і фінансово-технічних компаній. За період з 2012 по 2016 рр. світовий обсяг ринку рівноправного кредитування виріс з 1,2 млрд. дол. США до 64 млрд. дол. США. Першою такою платформою в Україні став сервіс kub.pb.ua, який запущений Приватбанком з квітня 2016 р. Сервіс орієнтований на надання можливості взаємовигідних інвестицій у

дрібний бізнес з одночасним досягненням не тільки економічних, але і соціальних цілей [145].

Окрім інноваційних програм кредитування, широкого поширення в світовій практиці банківського маркетингу набуло формування так званих «відділень майбутнього». Так, комплексні рішення під єдиною назвою «відділення майбутнього» запропоновані відомими світовими ІТ-компаніями, як IBM і Cisco. Головною умовою організацій банківського процесу є зручність і комфорт при обслуговуванні клієнта в банку, що має на увазі не тільки зручність і комплексність, а й оперативність і конфіденційність [120]. Насправді відділення представлятимуть банківський фронт-офіс. В основному автоматизовані бек-офісні операції централізуються в спеціалізованому відділенні банку, а касові операції переведуть на самообслуговування. Передбачається, що це призведе до скорочення числа працівників та їхньою переорієнтацією на консультацію клієнтів і продаж продуктів та послуг. Диференціюватися на подібному ринку банки зможуть завдяки бездоганному сервісу і високій технологічності.

Bank of America за допомогою свого партнера із системної інтеграції та сервісу – компанії EDC став розвивати дослідне користування системи IP-телефонії від Cisco. Це стало початком процесу повномасштабного оновлення мережевої інфраструктури банку, котра була спрямована на з'єднання в одне ціле всіх типів трафіку, включаючи мову, відеозображення і інформацію на базі єдиної IP-мережі. Замінивши свої АТС (УАТС) єдиною IP-мережею, основу якої становить програмне забезпечення Cisco Unified CallManager і IP-телефони сімейства Cisco Unified IP Phone, Bank of America підвищив ефективність своєї операційної діяльності, зменшив витрати на управління і технічне обслуговування системи, піднявши на новий рівень якість надання сервісу клієнтам. Крім настільних IP-телефонів Cisco, в більшості відділень Bank of America з надання сервісу фізичним особам широко застосовуються бездротові абонентські термінали Cisco Unified Wireless IP Phone 7920, що дозволяють співробітникам вільніше пересуватися по території офісів і приділяти більше уваги особистому спілкуванню з клієнтами. Крім цього, в рамках здійснюваного оновлення Bank of America запускає в роботу програмне забезпечення Cisco Unified CallManager, і систему голосового повідомлення через Cisco Unity – IP-рішення. Ці нововведення поєднують в собі функції традиційної мовної пошти і Web-браузера, які дозволяють користувачам здійснювати доступ до своїх мовних повідомлень і користуватися ними як через телефон, так і через персональні комп'ютери [241].

Одним із найбільш інноваційних банків світу є Umpqua Bank (США, штат Орегон), який вважається інноватором в області організації та оснащення банківських відділень, які впроваджують концепцію «неквапливого банкінгу» з 1995 р. Ця концепція має на увазі те, що банківський офіс передбачений не тільки для просування своїх продуктів, а й як один із шляхів поліпшення взаємин з місцевими громадами, перетворюючись в центр суспільного життя. У

зв'язку з цим відділення банку швидше нагадує клуб за інтересами або кафе. Така ідея була запатентована, а вже в 2008 р. банк за дизайн банківських офісів був удостоєний золотої нагороди на міжнародному конкурсі International Design Excellence Awards (IDEAs). Такий підхід інноваційного оновлення банківських відділень посприяв жвавому процвітанню Umpqua Bank. Внесення різноманітних штрихів в дизайн першого банківського відділення викликало приплив депозитів – до 30 млн. дол. США замість планованих 13-15 млн. дол. США. Двома з половиною роками пізніше банк опинився на першому місці за результатами залучення вкладів фізичних осіб на регіональному ринку з питомою вагою 43% [120]. У 2007 р. одне зі своїх нових відділень банк перетворив в «інноваційну лабораторію», де тривають розробки інновації для надання сервісу клієнтам. Спочатку такі умови забезпечили клієнтів можливістю використання таких інформаційних технологій, як плазмовий екран зі списком пропонованих продуктів і послуг, сенсорним управлінням і показом потокового відео тощо.

Bank of America впровадив нове інноваційне обладнання – банкомати з програмою відеодзвінка операціоністу. За допомогою таких програм з'являється можливість консультиватися з співробітниками банку в режимі реального часу, тим самим отримавши таку ж якість обслуговування, як перебуваючи в банку.

Найбільш прогресуючим результатом конвергенції збутових і комунікаційних каналів на основі сучасних технологічних рішень стало запровадження чат-ботів. Під чат-ботами найчастіше розуміють програму, яка спілкується з користувачами для досягнення певної цілі, імітуючи при цьому поведінку людини. Сьогоднішня класифікація таких програмних продуктів передбачає виділення двох видів за ступенем складності завдань, які вони можуть вирішувати:

- боти, які ґрунтуються на правилах;
- боти зі штучним інтелектом.

У структурі ботів на правилах можна виділити ботів-помічників, ботів для розваг та ботів для бізнесу.

У сфері банківського бізнесу найбільше поширення знайшли боти-помічники, боти для бізнесу і боти зі штучним інтелектом. При цьому боти-помічники і боти для бізнесу створені на основі певних формалізованих правил, їхньою основною функцією є робота з клієнтами і підтримка. Вони працюють у режимі автоматизованої телефонної системи.

Чат-боти зі штучним інтелектом – це програмні комплекси найвищого рівня, які володіють власним стилем спілкування, можуть вирішувати одночасно декілька проблем, вчаться після кожної взаємодії з клієнтом, що дозволяє їм краще розуміти і передбачати його наміри і потенційні запити. Формою функціонування чат-ботів є месенджери і чати на сайтах.

Практика свідчить, що протягом 2–4 місяців корпоративний бот може досягти рівня адекватності реакції на 70% запитів клієнтів. Протягом декількох наступних місяців цей рівень може бути піднятий до 80%. При цьому найбільш

складним завданням є навчити бота розуміти 20% залишкових запитів, які, як правило, є нестандартними. Однак специфічною рисою і перевагою чат-боту як інструменту бізнесової взаємодії є його вміння самонавчатись, що з плином часу тільки підвищує його ефективність.

На ринку банківських послуг України піонером запровадження чат-ботів став Приватбанк, який володіє п'ятирічним досвідом у цьому напрямі. Сфери використання чат-ботів Приватбанку зазначені у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9.

Кількісні характеристики чат-ботів Приватбанку*

№	Функція чат-боту	Рівень автоматизації запиту (%)	Рівень задоволеності клієнтів (%)
1	Запити реквізитів рахунків МСБ	94	67
2	Запити даних про платежі	92	71
3	Зміна PIN-коду	87	99
4	Зміна кредитного ліміту	92	70
5	Перевірка балансу	98	73
6	Замовлення готівки	63	98
7	Запит Інтернет-ліміту	89	62
8	Вхід в Приват24	74	62
9	Запит валютних курсів	91	96

*Примітка. Складено авторами на основі джерела [145].

PrivatBankBot призначений для відправлення коштів між друзями у месенджері прямо у діалогах. Більш інтелектуальний бот PrivatOchBot може надавати послуги оформлення кредиту, купівлі техніки у кредит, перевірки статусу отриманих кредитів, перевірки кредитного ліміту, пошуку магазинів для придбання товарів у кредит. WayForPeu_bot надає звіти про статус онлайн-платежів.

ОТП Банк запровадив сервіс платежів на основі Telegram-боту з такими основними функціями:

- цілодобовий доступ до інформації про валютні курси, адреси відділень і банкоматів банку, партнерську мережу терміналів;
- інформація про новини і акції;
- платежі з карткового рахунку;
- поповнення мобільного телефону;
- погашення споживчого кредиту.

Сучасний ринок банківських послуг загалом характеризується наступними тенденціями у використанні чат-ботів:

- зростання кількісних та якісних параметрів використання чат-ботів, особливо серед клієнтів молодого віку;
- посилення прагнення компаній і банків використати потенціал монетизації для чат-ботів (для прикладу – Приватбанк скоротив кількість

операторів на одній зміні у три рази, що дало річну економію обсягом 36 млн. грн.);

- постійне підвищення операційної ефективності та здатності миттєвої реакції на запити;

- подальше перетворення чат-ботів в ефективний канал отримання необхідної інформації, її обробки і використання для покращення взаємодії з клієнтами;

- формування тенденції еволюції чат-ботів від функціональної ролі до дружньої ролі (консультації, допомога у прийнятті оптимальних банківських рішень).

Зростаюча конкуренція на ринку кредитування змушує всі суб'єкти постійно здійснювати пошуки нових форм реалізації кредитних відносин. Банківські установи як домінуючі гравці на цьому ринку пропонують найбільш широкий асортимент кредитних продуктів.

Розробляючи стратегію діяльності на кредитному ринку, банки мають головну мету – прийнятність кредитного продукту для клієнта та бажаний економічний ефект при його реалізації. Такі параметри оптимальності кредитування змушують банки скорочувати час розгляду кредитної заявки, тим самим втілюючи нові методи кредитування. Разом з цим, Інтернет сьогодні охоплює все більше сфер людського життя, а отже, і сфера бізнесу не є виключенням. Поряд із сферою бізнесу, в мережу Інтернет перейшло і надання кредитних послуг.

За своєю сутністю онлайн кредитування – це передача певної суми коштів під певні відсотки з можливістю оформити заявку за короткий час без прибуття у офіс банку і підписання пакету документів.

До значних переваг онлайн кредитування можна віднести:

- суттєву економію часу;
- швидку відповідь, яку можна отримати протягом декількох годин.

Вперше банки стали видавати кредити онлайн в 2013–2014 рр. Найчастіше ця послуга надавалася на покупку ноутбуків, гаджетів і побутової техніки. Сьогодні послугу з отримання кредиту онлайн надають і небанківські фінансові організації. Так, згідно з дослідженнями компанії ТОВ «Надійний магазин», було виділено лише чотири компанії, що надають такі послуги [123].

1. ТОВ «ВОРТЕКС ГРУП».
2. ТОВ «ІНФІНАНС».
3. ТОВ «МАНІВЕО ШВИДКА ФІНАНSOVA ДОПОМОГА».
4. ТОВ «ФК КІРІОС».

Виокремленню означених компаній передувало врахування таких вимог:

- наявність сайту з можливістю відправити заявку на кредит;
- рішення за заявкою безпосередньо в мережі Інтернет;
- отримання кредитних коштів на банківську платіжну карту при тому, що кредитором є не банк.

За результатами вибірки можна зробити висновок про низький рівень конкуренції та значний потенціал вітчизняного ринку небанківського онлайн кредитування.

У світовій практиці онлайн кредитування набуло значної популярності. Так, у США діяльність більшості онлайн кредиторів зводиться до копіювання банківських послуг, оформлення заявки на кредит значно полегшено і особливо зручне тим, що не вимагає особистої зустрічі з представником кредитної організації. Відсотки за цими позиками вище середніх близько на 1-2%, а умови практично ідентичні. Фактично кожен американець може придбати житло в кредит терміном на 40 років під 6-7%, не виходячи з дому [132].

Однак слід пам'ятати, що конкуренція в кредитному секторі США напружена до межі. Звідси і впливає настільки толерантне ставлення до позичальника і певне нехтування безпекою. Банки Америки вже давно відзначили необхідність надавати онлайн послуги клієнтам. Звичайною практикою став онлайн моніторинг рахунку і деякі операції з ним через Інтернет, і все ж онлайн кредитування на зарубіжному ринку залишається пріоритетом саме кредитних організацій, а не банків.

Європейський досвід онлайн кредитування дещо відрізняється, оскільки тут боротьба за споживача серед кредиторів не настільки висока, а ідея менш популярна. У Великобританії, наприклад, існує кілька онлайн нових кредитних організацій, але їх масштаби далеко не такі великі, як в США. Консервативно налаштоване населення продовжує з більшим бажанням користуватися послугами банків, та й умови у британських онлайн кредиторів не так привабливі, як у їхніх американських колег. Терміни кредитування рідко перевищують 5 років, а суми обмежені. І хоч відсоток тут не дуже завищений, але за кредитом на житло або розвиток бізнесу все ж доведеться звернутися у відділення банку.

Вагомим аргументом на користь онлайн кредитування можна вважати те, що покупку через Інтернет проводити набагато вигідніше і зручніше, а іноді і дешевше, ніж у звичайних магазинах на вулицях міста. Цей чинник визначив те, що електронна комерція стала набувати популярності, і система онлайн кредитування теж стала набагато перспективніше звичайного кредитування. Такими вигідними умовами скористалися Інтернет-магазини, переманюючи на свій бік клієнтів тих компаній, які продають свої товари звичайними способами, оскільки надають своїм покупцям все більше нових можливостей для зручності здійснення покупки на своїх ресурсах, в тому числі і сервіс онлайн кредитування.

Зазначене вище свідчить про те, що сервіс онлайн кредитування в перспективі буде розвиватися. Цьому також сприяє і те, що банки починають все більше уваги приділяти обслуговуванню клієнтів за допомогою Інтернету, а небанківські фінансові організації стануть серйозними конкурентами для банків на означеному сегменті ринку.

Зазначимо також, що для підвищення ефективності функціонування на ринку фінансових послуг банкам потрібно докорінно змінити уявлення клієнтів про свою діяльність, формуючи новий імідж сучасного надійного та компетентного фінансового консультанта. Першочерговим тут вважається те, що банк, аналізуючи власну базу клієнтів, визначатиме саме тих клієнтів, які будуть використовувати інноваційні послуги. Наступний крок – розробка продуктів і послуг, що є якісно новими і більш привабливими, що уможливлють подальшу конвергенцію збутових та комунікаційних каналів. Таким є польський банк-інноватор mBank, який здійснив перехід на нову платформу обслуговування – від традиційного до онлайн банкінгу. Так, mBank показав наскільки революційним є оновлення традиційного банку тим, що його материнська банківська установа BREBank прийняла рішення повністю перейти під бренд mBan наприкінці 2013 р., аби також проводити акумуляцію свого інноваційного успіху.

В контексті проблеми зауважимо, що поведінка клієнтів постійно змінюється і менеджменту банків потрібно враховувати це, інакше виникає розрив у відносинах між банками, що надають фінансові послуги і споживачами, які ними користуються. А такі розриви успішно заповнюють активні конкуренти банків – PayPal, Apple, Starbucks, Square, P2P-кредитори та інші. Вони здійснюють обслуговування клієнтів за допомогою нових технологій, не обмежених традиційним банкінгом і системою платежів.

Такі обставини у розвинутих країнах породили новий клас споживачів фінансових послуг, які не використовують банківський рахунок для роботи в системі та відмовляються від банківських послуг традиційного характеру на користь рахунків PayPal, мобільних платежів, передоплачених дебетових карт та інших фінансових продуктів, що дають змогу їм обійти банківську систему і значно здешевити процедуру користування послугами. Так звані «позабанківські» («de-banked») споживачі фінансових послуг є перспективною складовою у нарощенні клієнтської бази для альтернативних «виробників» фінансових послуг, оскільки важкодоступні для банків [82, с. 4].

Очевидним стає те, що українські банки-інноватори розвиватимуться насамперед за рахунок розширення дистанційних каналів зв'язку шляхом реалізації так званого мультиканального обслуговування (Multichannel integration), тобто проводитимуть інтеграцію всіх каналів обслуговування клієнтів. Мається на увазі те, що всі банківські системи і співробітники підрозділів, незалежно від місця перебування клієнта, одночасно бачитимуть всю інформацію щодо даного клієнта, а клієнт матиме можливість вибору, яким каналом скористатися для одержання банківських послуг – традиційним чи за допомогою віддаленого доступу.

Хоча і прийнято вважати, що складні іпотечні кредити надаються через традиційні канали, проте практика показує, що в окремих країнах, таких, як США, Австралія та інших вони успішно продаються в онлайн-режимі. Наприклад, американський банк Country wide з 2000 р. уклав більш, ніж 9 млн.

іпотечних договорів, і більшість із них були укладені в момент продажу в режимі реального часу. Також клієнтам важливо значно економити витрати при отриманні кредитів через мережу Інтернет. Успішний провайдер іпотечних онлайн-кредитів в Австралії MyRate, який користується підтримкою міжнародної компанії ING, стверджує, що одержання позик терміном на 30 років в режимі онлайн зберігає позичальникам від 80 до 3000 австрал. дол. лише за рахунок економії, яку надають онлайн-канали. Mortgagebot наводить інформацію, що вік 88% позичальників, які подали заявки на іпотечний кредит онлайн, становив від 19 до 59 років [82; с. 14–15].

Стрімкий розвиток інтернет-банкінгу в Україні провокує зростання інтернет-користувачів. З однієї сторони, кількість користувачів Інтернету в Україні становило 58% [141], а з іншої – через низьке просування у регіони має ще й високий потенціал зростання інтернет-аудиторії у майбутньому. Дані Factum Grup Ukraine підтверджують, що постійними користувачами «всесвітньої павутини» є 21,8 мільйонів українців. Кількість користувачів інтернет-банкінгу також зростає. Проведений моніторинг розвитку інтернет-банкінгу в Україні дав змогу виокремити банки-лідери та визначити значну диференціацію у розвитку систем дистанційного банківського обслуговування роздрібних клієнтів.

Варто відзначити, що найбільший функціонал (більше 40 опцій – від переказів і відкриття депозитів до ведення домашньої бухгалтерії та придбання квитків) у Приватбанку. При цьому 37 опцій доступно в системі Інтернет-банкінгу Першого Українського Міжнародного Банку, 35 – в Альфа-Банку. Однією з найпопулярніших послуг, до якої проявляють інтерес користувачі інтернет-банкінгу, є можливість дистанційно оплачувати комунальні послуги. Більше 70% операцій – це грошові перекази, поповнення мобільних телефонів і оплата комунальних послуг.

За станом на кінець 2016 р. за інформацією GooglePlay українці встановили на свої Android-смартфони додаток Privat24 понад 5 млн. разів. Якщо врахувати, що кількість смартфонів у мережах українських операторів дорівнює близько 10 млн., то можна дійти висновку, що Privat24 використовує кожен другий власник AOS-пристроїв, а це абсолютний результат для платіжних додатків на Android серед користувачів України та Східної Європи.

Проведене дослідження дало змогу сформулювати такі висновки:

1. Маркетингову політику банку слід розглядати як форму практичної реалізації стратегії і тактики маркетингу банку на основі сукупності специфічних інструментів, які формують її внутрішню структуру. Поняття «маркетингова політика», «ринкова політика» та «маркетинг» у своїй практичній площині можуть розглядатися як ідентичні.

2. Сукупність інструментів маркетингової політики є достатньо динамічною системою і перебуває у постійному розвитку під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. Має місце зростання впливу зовнішніх

чинників і насамперед соціальних мереж, новітніх технологічних рішень та фін-тех компаній.

3. Переважна більшість банків тільки починають шукати свою модель поведінки у соціальних мережах при використанні окремих інструментів маркетингової політики на основі переважно інформаційно-аналітичних функцій. У перспективі буде відбуватися процес активізації впливу соціальних мереж на всі збутові та комунікаційні інструменти маркетингової політики банків.

4. Результатом інтеграції банків з соціальними мережами є процес їхнього взаємопроникнення, що несе як позитивні наслідки, так і маркетингові ризики. При цьому необхідно оптимізувати маркетингові ризики як з точки зору банку, так і з точки зору користувача соціальних мереж. Важливо усвідомити, що вирішальним чинником оптимізації ризиків та успішної інтеграції банків і соціальних мереж є необхідність суттєвої зміни бізнес-моделі банку.

5. У більш віддаленій перспективі на основі технології штучного інтелекту передбачається можливість реалізації концепції емоційного інтелекту та досягнення такого рівня використання чат-ботів, при якому вони зможуть перевершити рівень людського сервісу. Однак переоцінювати перспективи і можливості чат-ботів не потрібно. На близьку і середню перспективу чат-боти стануть інструментом вдосконалення якості банківського сервісу і не зможуть повністю замінити людину в процесі взаємодії банку і клієнтів. Живий процес спілкування, а також відеобанкінг будуть зберігати свою значимість у банківському бізнесі.

Перспективи подальших досліджень повинні передбачати розробку теоретичних основ і практичних методик вдосконалення бізнес-моделі банків з урахуванням інтеграційного впливу соціальних мереж та пошук безпечних і зручних збутових і комунікаційних технологій на основі такої інтеграції.

РОЗДІЛ 4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

4.1. Фінансова стійкість банківської системи: економічна сутність, умови забезпечення та фактори порушення

Сучасний стан розвитку фінансово-економічних систем характеризується високим рівнем фінансової, економічної, політичної нестабільності, що здійснює негативний вплив на розвиток господарюючих суб'єктів.

Упродовж останніх років фінансова стійкість та вирішення проблеми її забезпечення перетворилося на одне з найголовніших завдань економічної політики держав. Стійкий розвиток фінансової системи країни має первинне значення, оскільки є запорукою підвищення загального рівня доходів країни і добробуту громадян. Окремі центральні банки і міжнародні фінансові установи, включаючи МВФ, Світовий банк і Банк міжнародних розрахунків, публікують періодичні доповіді з питань фінансової стійкості, її забезпечення стало важливим напрямом їх діяльності.

Окрім цього, фінансова стійкість є основою функціонування банківської системи, відображенням ефективності використання, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів, організації належного руху фінансових потоків, що в результаті опосередковують будь-які економічні відносини в державі.

Аналіз наукової літератури дозволив виділити два підходи до трактування поняття «фінансова стійкість банківської системи» [28; 62; 77; 98; 142; 192; 211; 229; 242; 249].

Перший підхід ґрунтується на системному уявленні про здатність банківської системи протистояти зовнішнім шокам як ключовому компоненті стійкості. Відповідно до такого підходу, банкрутство окремого банку необов'язково є чинником фінансової нестійкості. Воно може навіть сприяти підвищенню рівня ефективності фінансового посередництва і таким чином допомагати підтримувати або підвищувати фінансову стійкість всієї банківської системи. Відповідно до праць [229; 242], фінансова стійкість банківської системи характеризується її здатністю забезпечити на тривалій основі та без збоїв ефективну трансформацію заощаджень в інвестиції.

Відповідно до другого підходу, фінансово стійкою можна вважати таку банківську систему, яка забезпечує відсутність системних банківських криз при стабільності цін на активи. Перевага цього підходу полягає в тому, що він дає можливість використовувати поширені та доступні показники в якості змінних при оцінці фінансової стійкості (наприклад, волатильність ставки відсотків), але загалом цей підхід концептуально менш привабливий, бо «відсутність банківських криз» все ще не забезпечує фінансової стійкості банківської системи, а кризи окремих банків не завжди розповсюджуються на всю систему.

В роботі А. Крокетта [211] зазначається, що умовами забезпечення фінансової стійкості банківської системи є такі:

- по-перше, ключові установи у банківській системі є стійкими, тобто існує висока ступінь впевненості в тому, що вони можуть продовжити виконувати свої договірні зобов'язання без затримок або зовнішньої допомоги;
- по-друге, основні ринки є стійкими, тобто учасники можуть впевнено здійснити трансакції на них за цінами, які відображають фундаментальні фактори і які не змінюються істотно за короткі періоди, за відсутності змін у фундаментальних факторах.

Викладений вище підхід до розуміння економічного змісту та умов фінансової стійкості банківської системи має цілий ряд обмежень щодо практичного застосування, оскільки на перший план виходить проблема обґрунтування, які установи є «ключовими», стійкість яких важлива, і який ступінь стабільності цін на фінансових ринках передбачається достатнім.

Узагальнення наукових підходів, представлених у табл. 4.1, дає підстави вважати, що стійкість банківської системи – це, перш за все, її здатність підтримувати нормативні значення встановленої системи фінансових індикаторів, незалежно від впливу зовнішнього та внутрішнього середовища. Відповідно, на нашу думку, дану економічну категорію необхідно розглядати саме в такому широкому розумінні.

Таблиця 4.1

Науково-методичні підходи до визначення стійкості банківської системи

Автор, джерело	Сутність підходу
1	2
Я. Кузьмінов, В. Радаєв [98]	Під стійкістю банківської системи і якістю функціонування комерційного банку слід розуміти практичну здатність, рухаючись в конкретний період часу, мінімально відхилитися від оптимальної траєкторії руху в багатовимірному просторі.
С. А. Уразова [192]	Стійкість банківської системи – це її здатність за рахунок самоорганізації та структурної стійкості, забезпечення та підтримки стійкості комерційних банків – складових цієї системи та за допомогою втручання центрального банку відновлювати свою рівновагу, незалежно від впливу внутрішнього та зовнішнього середовища.
В. М. Вербенська [28]	Стійкість банківської системи – це її здатність під дією певних ендегенних або екзогенних дестабілізуючих чинників (шоків) в умовах динамічної та структурної нестабільності за рахунок внутрішніх сил уникати масового банкрутства фінансових інституцій з метою виконання своїх функцій з перерозподілу ресурсів у економіці в не меншому обсязі, ніж до впливу зазначених чинників.
С. М. Ільясов [77]	Економічна система (у тому числі банківська) функціонує стійко за певним параметром, якщо відхилення даного параметра не перевищує допустимої величини, а перешкоди можуть бути компенсовані в певних межах.
Г. Г. Фетісов [194]	Стійкість банківської системи – це такий комплексний позитивний стан, який характеризується розвитком якісних параметрів її діяльності та діяльності окремих її елементів у взаємодії з інтересами економіки.

Проте, незважаючи на очевидну важливість проблеми забезпечення фінансової стійкості банківської системи, вона не знайшла значного теоретичного аналізу в економічній літературі.

Фінансову стійкість банківської системи пропонується розуміти як внутрішню характеристику здатності банківської системи нівелювати внутрішні диспропорції та абсорбувати зовнішні шоки (збурення, які виводять систему зі стану рівноваги), виконувати всі свої функції в повному обсязі, сприяючи при цьому підвищенню ефективності національної економіки.

Такий підхід відрізняється від існуючих принаймні двома принциповими положеннями.

По-перше, на наш погляд, помилковим є трактування фінансової стійкості банківської системи просто як здатності виконувати свої функції під впливом дестабілізуючих чинників, оскільки, як показав досвід, в 2007–2008 рр. банківські системи більшості країн продовжували виконувати більшість своїх функцій (трансформаційну, емісійну), але без виконання стабілізаційної функції, що фактично призвело до надування «кредитних бульбашок», дестабілізації власної діяльності банків, розбалансування всього фінансового ринку та перетворило банківську систему на джерело системної економічної кризи. Тому фінансово стійкою може вважатися лише та банківська система, яка в повному обсязі виконує всі свої функції без винятку та сприяє при цьому підвищенню ефективності національної економіки.

По-друге, фінансову стійкість банківської системи необхідно розуміти не як результат діяльності, стан розвитку банківської системи, а як внутрішню характеристику її здатності функціонувати під впливом зовнішніх шоків та внутрішніх дестабілізуючих факторів.

Провідна роль фінансової стійкості банківської системи в контексті забезпечення економічного зростання зумовлена в першу чергу тим, що саме банківська система здійснює функцію мобілізації заощаджень з метою розподілу та перерозподілу інвестиційного капіталу та забезпечує фінансово-кредитну підтримку протягом всього циклу ділової активності. При дослідженні даної проблеми необхідно акцентувати увагу на тому, що процес забезпечення та підтримка на належному рівні фінансової стійкості банківської системи тісно взаємопов'язаний зі змінами в економіці, які впливають на розмір накопичень та привабливості (інвестиційної) у національній економіці.

У ситуації, що склалася, перед банківською системою постає актуальне завдання формування капіталу для забезпечення потреб реального сектора вітчизняної економіки, зокрема, й через залучення довгострокового фінансування навіть в умовах кризи ліквідності. Для успішного вирішення цього завдання виникає необхідність в оцінці не тільки ресурсних можливостей банківської системи, а значно більшого кола факторів, які в сукупності визначають потенційну здатність та поточну готовність забезпечити задані темпи економічного зростання за рахунок власних та залучених ресурсів, адаптивність до мінливих умов зовнішнього середовища, можливість адекватно

відповідати на запити реального сектора економіки тощо. Таким чином, мова йде про необхідність побудови науково обґрунтованої концепції забезпечення та оцінки фінансової стійкості банківської системи (далі – ФСБС).

Фундаментальними складовими концепції забезпечення ФСБС вважаємо:

1. Умови формування ФСБС (виявлення найбільш значущих ендогенних та екзогенних факторів, які виводять банківську систему з рівноваги, оцінювання сили їх впливу на ФСБС з метою виявлення найбільш небезпечних з них).

2. Інструментарій оцінювання (критеріальна база для оцінювання поточного рівня ФСБС, прогнозування тенденцій його зміни, кількісне вимірювання реакції на дестабілізуючі впливи).

3. Регулюючі заходи з боку регулятора (НБУ) щодо підтримання досягнутого рівня ФСБС або забезпечення досягнення бажаного рівня.

Саме ці базові складові є основою загальної концепції забезпечення ФСБС, яку подано на рис. 4.1.

Також необхідно наголосити, що внаслідок циклічності ділової активності фінансова стійкість банківської системи не може забезпечуватися виключно банківськими установами. Це обґрунтовано накопиченням ризиків, більшість з яких можуть мати довгостроковий структурний характер. Центральний банк повинен впливати на усі аспекти діяльності як окремих банків, так і банківського сектору, що вимагає створення відповідних умов, за яких досягається компроміс у «трикутнику несумісності» цілей окремих банків і банківського сектору: максимізація прибутку – мінімізація ризиків – забезпечення економічного зростання шляхом безперервного перерозподілу фінансових ресурсів. Досягнення лише одного з компонентів є не тільки недостатнім, але і небезпечним фактором з точки зору забезпечення фінансової стійкості, а реалізація усіх трьох – фактично ідеальним компонентом або станом банківського сектору, який на практиці не може існувати навіть у короткостроковому періоді.

Отже, якщо зобразити даний рівносторонній «трикутник» графічно (рис.4.2), то стан фінансової стійкості банківського сектору буде знаходитися у вписаному в трикутнику колі, вихід за межі якого буде означати перехід у стан нестабільності. Радіус вписаного кола є значенням сукупного ризику діяльності банківського сектору.

Стійкість банківської системи визначається трьома основними моментами:

- стійкість до макроекономічних шоків;
- в якій мірі ця стійкість може сприяти економічному зростанню чи перешкоджати йому;

- діяльність банківських установ повинна здійснюватись у межах граничного значення сукупного ризику, за якого вони будуть гарантовано і безперебійно виконувати покладені на них функції фінансового посередництва і досягати при цьому такого рівня прибутковості, який є інвестиційно привабливим для власників банків.

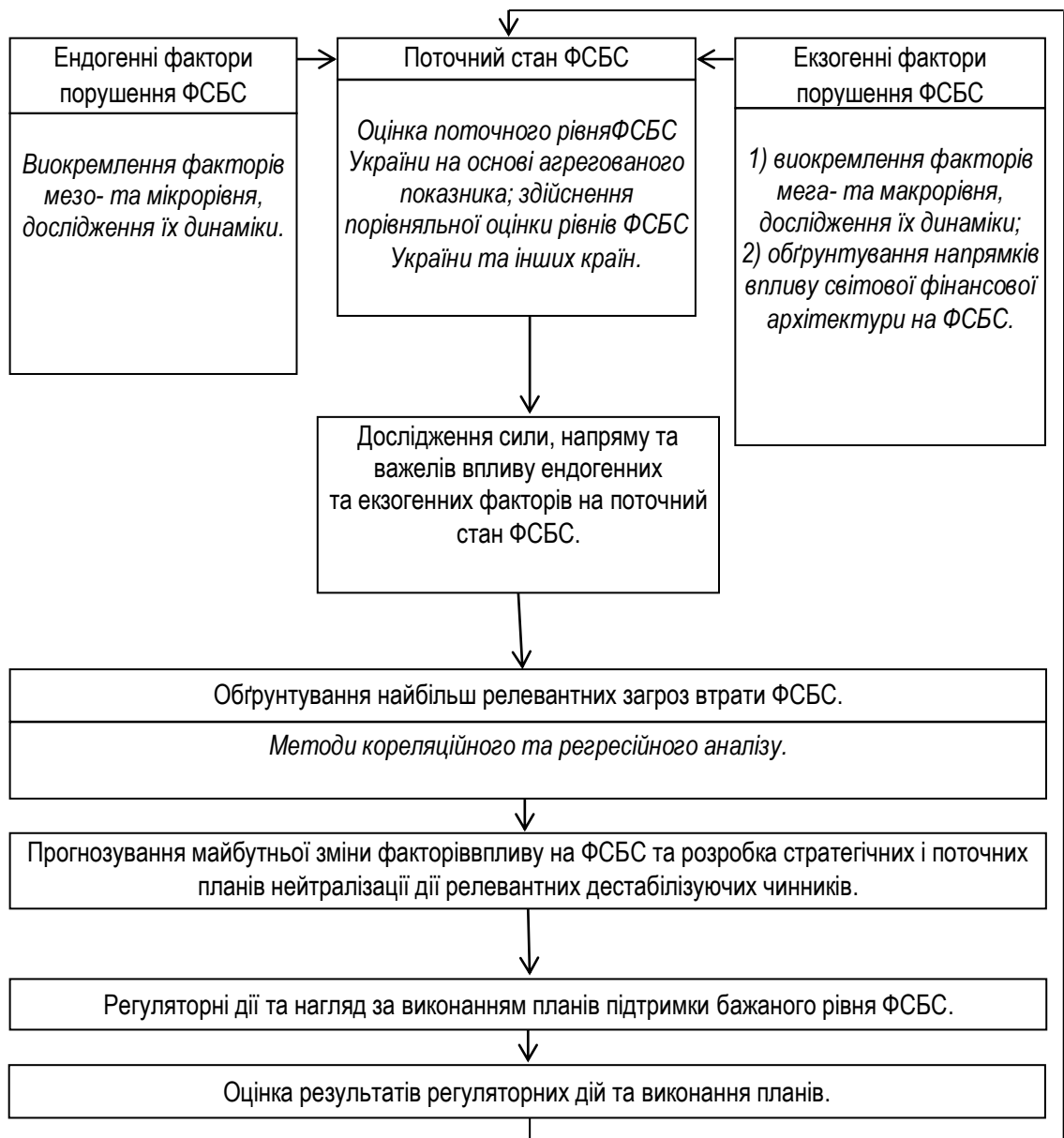

Рис. 4.1. Концептуальні засади забезпечення фінансової стійкості банківської системи (ФСБС)[62]

Поняття «фінансова безпека», «фінансова стійкість», «фінансова стабільність» хоча й мають спільні риси, проте характеризують різні напрямки єдиного фінансового механізму.

Найбільш загальним поняттям з досліджуваних ми вважаємо саме фінансову стійкість банківської системи, оскільки воно відображає характеристику банківської системи – її здатність протидіяти шокам.

Результатом реалізації цієї характеристики слід вважати фінансову безпеку банківської системи, яку ми розуміємо як стан розвитку банківської системи, що відзначається збалансованістю, адаптивністю до зовнішніх та внутрішніх загроз та здатністю забезпечити ефективне функціонування

національної економіки. Таким чином, фінансову стійкість банківської системи пропонується розуміти як здатність до досягнення результату – фінансової безпеки банківської системи.

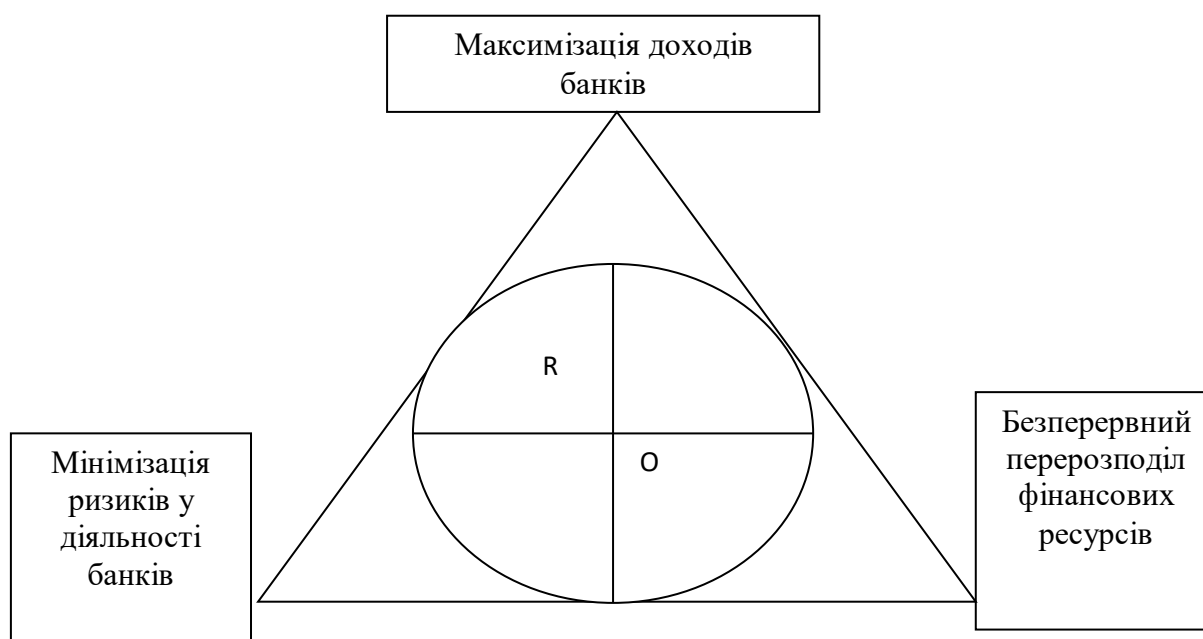

Рис. 4.2. Трикутник несумісних цілей банківського сектору з точки зору забезпечення його фінансової стійкості

Що ж стосується фінансової стабільності банківської системи, то одна частина науковців вважає її синонімом фінансової стійкості банківської системи, а інша – фактично отожднює з фінансовою безпекою (в тому її трактуванні, яке було викладено вище). Ми вважаємо, що при абстрагуванні від об'єкта дослідження стабільність слід вважати характеристикою динаміки протікання будь-яких процесів, тоді як стійкість – реакцією на збурення. У загальному розумінні будь-яка система може бути стабільно стійкою та стабільно нестійкою. В той же час, коли мова йде про фінансову стійкість та фінансову стабільність, розмежування цих понять втрачає економічний сенс, оскільки фінансова стабільність стає характеристикою вже не тільки динаміки, а й фінансової здатності підтримувати цю динаміку, що фактично наближує її за змістом до фінансової стійкості. Таким чином, звуження сфери дослідження до фінансової складової робить ці категорії характеристиками одного і того ж самого об'єкта.

Оскільки стабільність банківської системи визначає стабільність економічного середовища, в якому функціонують банки, то досягти цієї якісної характеристики неможливо без забезпечення стабільної діяльності банківського сектору загалом та окремих банків зокрема.

Так, за визначенням Г. Дж. Шиназі [249], банківський сектор може вважатися стабільним, якщо він:

- полегшує ефективний розподіл фінансових ресурсів як у просторі, так і у часі;
- дозволяє здійснювати оцінку, котирування, розподіл та управління фінансовими ризиками;
- зберігає здатність виконувати ці найважливіші функції навіть за умов зовнішніх потрясінь або посилення диспропорцій.

Так, під фінансовою стабільністю банків розуміють забезпечення заходів щодо попередження або мінімізації ризиків фінансових втрат у результаті здійснення банківських операцій. Проблеми оцінки рівня фінансової стабільності у кількісному чи якісному вираженні також потребують особливої уваги. Зазвичай, з цією метою використовують такі методики прогнозування та оцінки:

- при розрахунку показників, що характеризують темпи інфляції (грошової стабільності), традиційною є процедура розробки перспективного планового показника;
- при розрахунку показників власне фінансової стабільності зазвичай використовують метод побудови прогнозів, основою якого є стрес-тестування, різноманітні види моделювання, експертні оцінки.

Фінансова стійкість орієнтовна на забезпечення сприятливих умов для розвитку банківської системи, прогнозування динамічних тенденцій зростання і уникнення банківських криз у майбутньому.

На думку експертів Міжнародного валютного фонду, можна стверджувати, що в країні є ознаки банківської кризи, якщо проявляється хоча б один із перелічених нижче чинників [142]:

- проблемні активи банків становлять більше, ніж 2% ВВП;
- необхідна сума коштів для стабілізації роботи банківської системи перевищує 2% ВВП;
- масовий характер націоналізації у банківському секторі, замороження депозитів, уведення «банківських канікул»;
- центральний банк гарантує виплати населенню за депозитами, не маючи матеріального забезпечення наданих гарантій.

Зауважимо, що фінансова стійкість банківської системи та ефективне функціонування всіх елементів такої системи – не тотожні поняття. За допомогою інструментів фінансової стійкості можна оцінювати можливі дисбаланси та застосовувати відповідні коригувальні заходи для обмеження чи повного усунення диспропорцій розвитку банківської системи, викликаних такими дисбалансами.

Ефективно функціонуюча та фінансово стійка банківська система є передумовою побудови не тільки фінансово міцної держави, але й економічно стабільного суспільства. Відповідно основні фактори, що можуть спричинити порушення її фінансової стійкості, вимагають детального розгляду.

На рис. 4.3 представлена найбільш проста та, на наш погляд, більш змістовна класифікація факторів фінансової стійкості банківської системи, згідно з якою фактори поділяють на зовнішні та внутрішні, що мають відношення до діяльності комерційних банків [77].

Рис. 4.3. Фактори зовнішнього впливу на фінансову стійкість банківської системи [77]

Проте перераховані фактори є лише індикаторами, що свідчать про позитивні зрушення чи про розвиток дисбалансу в фінансовій системі країни, яка включає й банківську систему. Крім вказаних чинників, у літературі виділяють також такі фактори порушення стійкості банківської системи:

1. Політична нестабільність держави.
2. Дисбаланси в динаміці процесу загальноекономічного розвитку держави.
3. Нестійкість бюджетної та фінансової систем держави.
4. Рівень інфляції.
5. Неєфективність податкового механізму.
6. Низький рівень доходів населення.
7. Збільшення державного боргу країни [194].

Представлені фактори впливу на фінансову стійкість можна вважати зовнішніми у відношенні до банківської системи, бо вони характеризують

вплив чинників економічної системи загалом. Однак в літературі виділяють фактори внутрішнього впливу на стійкість банківської системи, виходячи з її внутрішньої структури, принципів та ефективності функціонування:

- динаміка кількості банків;
- вплив іноземного капіталу на банківську систему;
- проведення грошово-кредитної політики;
- ліквідація банків [194].

Ми пропонуємо дещо інший підхід до класифікації факторів порушення фінансової стійкості банківської системи. Відповідно до наших пропозицій, всі фактори слід поділити на 2 групи та 4 рівня в залежності від рівня виникнення шоків.

Фактори першої групи, що є екзогенними у відношенні до національної банківської системи (вплив політичного, економічного, фінансового та соціального середовища на наднаціональному та національному рівнях):

- фактори мегарівня – це фактори впливу на фінансову стійкість банківської системи, що мають наднаціональне походження (зумовлені глобалізаційними та лібералізаційними процесами в світовій фінансовій системі, турбулентністю на світовому фінансовому ринку, світовою фінансовою кризою, загальною економічною нестабільністю в міжнародних економічних відносинах тощо);

- фактори макрорівня – це фактори впливу на фінансову стійкість банківської системи, що зумовлені трансформаційними процесами в економічній системі країни та не пов'язані безпосередньо з функціонуванням банківської системи (політичне, соціальне становище в країні, темпи інфляції).

Фактори другої групи, що є ендегенними у відношенні до національної банківської системи (зумовлені внутрішніми процесами, що відбуваються в конкретних банках та банківській системі загалом):

- фактори мезорівня – це фактори, зумовлені специфікою функціонування банківської системи, політикою центрального банку, впорядкованістю банківського законодавства тощо;

- фактори мікрорівня – це фактори, що зумовлені специфікою функціонування окремих банків та пов'язані з виваженістю внутрішньобанківської політики захисту від ризиків, досконалістю банківського менеджменту тощо.

Схематично цей підхід продемонстровано на рис. 4.4.

Надамо характеристику характеру та ступеню впливу окремих із перерахованих вище факторів. Одним із основних показників, що характеризує процес загальноекономічного розвитку в країні, є показник валового внутрішнього продукту (ВВП). Показник ВВП відображає загальну ринкову вартість усіх товарів та послуг, що були вироблені в усіх секторах економіки на території країни для власних потреб, а також для накопичення й експорту без урахування національної приналежності факторів виробництва, що були використані для цього процесу.

I GRUPA – ЕКЗОГЕННІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ

Фактори впливу мегарівня:

світовий грошовий товар; курси резервних валют; валютний паритет; міжнародна валютна ліквідність; співпраця з міжнародними фінансовими організаціями (МВФ, ЄБРР, Світовий банк); кредитування МВФ; Стандарти прозорості монетарної та фінансової політики МВФ; фінансова допомога ЄБРР; фінансова допомога Світового банку; принципи ефективного банківського нагляду Базельського комітету; зміни в умовах торгівлі; тенденції міжнародного розподілу та перерозподілу тимчасово вільного капіталу; рейтинги плато- та кредитоспроможності міжнародних рейтингових агенцій; рейтинги ризиків країни міжнародних рейтингових агенцій.

Фактори впливу макrorівня:

темп зростання ВВП; ВВП на душу населення; курс національної валюти до основних резервних валют; конкурентоспроможність вітчизняної економіки; рівень політичної стабільності в країні; стійкість бюджетної та фінансової політики в державі; показники державного боргу країни; стан платіжного балансу; відношення державного боргу до ВВП; темп інфляції; доходи населення і суб'єктів господарювання; середньомісячна номінальна заробітна плата; рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, частка збиткових підприємств; експорт та імпорт товарів і послуг; рівень конкуренції на фінансовому ринку; якість управління економікою; рівень бюрократії; рівень корупції; тенденції розвитку ринку праці.

Фактори впливу мезорівня:

кількість банків за реєстром; кількість банків, у яких зупинено або припинено здійснення окремих банківських операцій; кількість банків, у яких відкликано ліцензії на здійснення усіх банківських операцій; кількість банків, що перебувають у стані ліквідації; кількість банків з тимчасовою адміністрацією; кількість банків з іноземним капіталом; частка державної участі в банківській системі; грошова маса; рівень процентних ставок; грошовий мультиплікатор (за методикою НБУ); співвідношення між безготівковою грошовою масою і резервами (фактичний мультиплікатор); простий депозитний мультиплікатор; грошовий мультиплікатор; існування системи страхування (гарантування) депозитів та її характеристики; ліквідність банківської системи; рівень обов'язкових резервів в банківській системі; рівень нормативів; рівень конкуренції в банківському секторі; рівень концентрації в банківському секторі; якість управління в банківській системі; відношення кредитів до ВВП; темп зростання портфелю кредитів; резерви НБУ; інформаційна прозорість банківської системи; рівень доларизації економіки; рівень зовнішніх запозичень банківської системи; частка вимог за кредитами НБУ у загальних вимогах за кредитами; тип грошово-кредитної політики.

Фінансова
стійкість
банківської
системи

Фактори впливу мікрорівня:

рівень капіталізації банків; структура активів банків; структура зобов'язань банків; ліквідність банків; рівень рентабельності активів банків; рівень рентабельності капіталу банків; частка проблемних кредитів в загальній сумі кредитів; рівень регуляторного капіталу банків; рівень резервів під активні операції банків; якість корпоративного управління в банках

II GRUPA – ЕНДОГЕННІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ

Рис. 4.4. Класифікація факторів порушення фінансової стійкості банківської системи

Оскільки банківська система також є частиною економічної системи держави та опосередковує діяльність всіх її секторів, управляючи фінансовими потоками економіки, то показник ВВП є опосередкованим показником розвитку банківської системи держави.

Як свідчать офіційні статистичні дані, показник ВВП у відсотковому вираженні мав тенденцію до зростання з моменту введення гривні в обіг у 1996 р. до початку виникнення політичної нестабільності в державі у 2002 р. Так, протягом даного періоду темп росту ВВП уповільнився приблизно на 3%, після чого спостерігалася тенденція до зростання до 2004 р. Проте у зазначеному періоді внаслідок президентських виборів в Україні розпочалася політична нестабільність. Після певної стабілізації політичного та економічного становища в країні спостерігалася певне підвищення темпів росту ВВП до 2007р.

У результаті впливу світової фінансової кризи ситуація змінилася – ВВП почав знижуватися, що й відбувалося до 2010 р. Також відбулось падіння ВВП в 2014–2015 рр. За індексом HDI (Human Development Index), який розраховує ООН на основі ВВП на душу населення та стандартів життя, Україна посіла 81-ше місце у світі; на кінець 2015 р. ВВП впав до 90,6 млрд. доларів (при 183 млрд. доларів у 2013 р.), а національний дохід на душу населення (GNI — Gross National Income per capita) становив 2,6 тисяч доларів (що практично дорівнює GNI Гондурасу — 2,3 тис. доларів). Зростання ВВП у 2016 р. становило 2,2%. За такого економічного падіння зростання ВВП на 2,2% у 2016 р. є не макроекономічною стабілізацією, а консервацією кризи [65].

Отже, з високою ймовірністю можна сказати, що негативні коливання показника ВВП співпадають з періодами політичної та економічної нестабільності. Оскільки роль банківської системи у процесі відтворення ВВП є досить значущою, то відповідно періоди нестабільності в країні одночасно є періодами порушення фінансової стійкості банківської системи.

Іншим, не менш важливим макроекономічним показником діяльності фінансової системи є державний борг країни. Зв'язок між державним боргом та банківською системою полягає у тому, що остання фактично здійснює обслуговування державного боргу, виконує важливі операції з розміщення державних послуг, їх погашення та сплату встановлених відсотків. Крім того, банківська система може залучати кошти від міжнародних кредитних організацій та від резидентів України в рамках встановленого Верховною Радою ліміту державного бюджету. Таким чином, показник державного боргу є індикатором ефективності та якості виконання банківською системою своїх функцій. Нарощування державного боргу може призвести до ситуації, коли банківська система буде фактично залежною від запозичень як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. Подібна ситуація значною мірою впливає на фінансову стійкість банківської системи, оскільки сприяє активізації маніпуляцій із зовнішніми та внутрішніми позиками, здійснюючи вплив на

політику центрального банку та викликаючи поступову втрату довіри до банківської системи.

Іншим важливим показником в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи країни є відношення абсолютного розміру державного боргу та ВВП країни. Даний індикатор свідчить про темпи економічного зростання країни та можливість виконання державою покладених на неї основних функцій.

Так, статистичні дані свідчать про значне нарощування обсягів державного боргу у період 2007–2016 рр., під час якого державний борг збільшувався щорічно майже вдвічі. Загальна сума державного та гарантованого державою боргу України в 2016 р. зросла на 8,3% – до 70,97 млрд. дол. або в гривневому еквіваленті на 22,7% – до 1,930 трлн. грн. (тобто в 20 разів більше, ніж погасили торік), що відповідає межах річного держбюджету. Це становить 81,8% ВВП України за минулий рік [143]. Така динаміка свідчить про наявність значних проблем вітчизняної економіки у сфері формування бюджетних ресурсів через банківську систему країни, а також про зростання обсягів зобов'язань України у міжнародному фінансовому просторі.

Темп інфляції – один із базових показників діяльності банківської системи, оскільки інфляція характеризується перенасиченням економіки країни грошовою масою, що не відповідає реальним обсягам товарообороту, призводить до знецінення грошової одиниці та поступового зростання цін. Інфляція характеризується стійкою тенденцією до підвищення середнього рівня цін.

Внаслідок зростання цін та нарощування грошової маси банківська система постає перед проблемою порушення своєї стійкості внаслідок знецінення основних платіжних засобів та відповідно національної валюти. Таким чином, темпи інфляції та фінансова стійкість банківської системи перебуває у діалектичній взаємодії, тобто зростання рівня інфляції призводить до порушення фінансової стійкості банківської системи.

За даними Державного комітету статистику України, найбільш низький індекс інфляції був зареєстрований в 2012 р. на рівні 99,8%. Найбільш високий – в 2015 р. – 143,3% [143]. Аналізуючи статистичні дані, досить важко стверджувати про ступінь впливу інфляції на фінансову стійкість банківської системи. Проте варто зазначити, що піки темпів інфляції співпадають із одночасним зменшенням темпів росту ВВП, спостерігалась також фінансова, політична та економічна нестабільність.

Доходи населення є надзвичайно важливим фактором фінансової стійкості банківської системи, бо характеризують можливість залучення тимчасово вільних коштів у населення країни для проведення активних операцій, формування резервів тощо. Крім того, політична ситуація та рівень доходів населення слугують певними індикаторами темпів виведення

фінансових ресурсів із банківської системи. Динаміка наявних доходів населення свідчить про сталу тенденцію до їх зростання у період 2002–2013 рр.

За даними органів статистики, у період з 2014 р. реальні наявні доходи населення стрімко падали: 2014 р. – на 14,9%, 2015 р. – на 22,2% [143]. Причиною цього стали глибока економічна рецесія і висока інфляція. Помірна бідність (розраховується Світовим банком за національною методологією) зросла з 15% у 2014 р. до 22% у 2015 р., тоді як рівень бідності, що передбачає витрати менше, ніж 5 дол. на день, за паритетом купівельної спроможності у 2005р. зріс з 3,3 % у 2014 р. до 5,8% у 2015р. У 2016 р. реальні доходи населення підвищились за рахунок сповільнення зростання споживчих цін та відновлення економічного зростання. Інфляція скоротилась із 43,3% наприкінці 2015 р. до 12,4% – у 2016 р., за рахунок стабілізації ситуації на валютному ринку та поміркованої монетарної політики, тоді як зростання реальної заробітної плати становило 11.6% у річному співставленні у грудні 2016 р.

Окрім того, існує також зв'язок між доходами та рівнем зайнятості населення. Даний взаємозв'язок також здійснює вплив на фінансову стійкість банківської системи, бо зростання безробітних в країні автоматично призводить до падіння їх економічної активності. Однак ситуація на ринку праці залишається складною, а рівень безробіття зріс з 9,1% у 2015 р. до 9,3% у 2016 р. [143].

Досить неоднозначним фактором впливу на фінансову стійкість банківської системи є грошово-кредитна політика, яка є одним із інструментів держави з нейтралізації економічних коливань та шоків в країні, проте за міжнародними нормами, ініціатива у проведенні грошово-кредитної політики лежить на центральному банку країни.

Цілі грошово-кредитної політики, як правило, розділяють на стратегічні, проміжні та тактичні. В рамках забезпечення стратегічних цілей прийнято говорити про виникнення так званої проблеми «магнітного» чотирикутника, що базується на діалектичній взаємодії чотирьох макроекономічних показників (рис. 4.5).

Рис. 4.5. Проблема «магнітного» чотирикутника в контексті виконання стратегічних цілей грошово-кредитної політики

Сутність проблеми полягає в тому, що направлення основних зусиль на розвиток однієї з представлених на рис. 4.5 складових автоматично призводить до виникнення додаткових проблем інших компонентів. Наприклад, за умови пріоритетності зростання виробництва часто спостерігається ситуація

підвищення темпів інфляції, а міжнародні рахунки можуть стати незбалансованими. Можлива і обернена ситуація, в якій боротьба з інфляцією призводить до зменшення темпів зростання виробництва тощо.

Таким чином, ефективність досягнення стратегічних цілей грошово-кредитної політики значною мірою залежить від чіткої узгодженості заходів центрального банку з політикою уряду та парламенту. При цьому ключовим завданням Національного банку України в рамках забезпечення виконання стратегічних цілей є підтримання зовнішньої та внутрішньої вартості національної валюти. Це досягається за рахунок регулювання центральним банком двох фінансових категорій – обсягу грошової маси в економіці та рівня процентних ставок.

Національний банк України здійснює регулювання першої категорії шляхом розрахунку величини чотирьох грошових агрегатів (M0-M3), на основі яких робляться висновки про структуру грошової маси та її обсяги.

Другий інструмент – регулювання рівня відсоткової ставки – базується на встановленні облікової ставки НБУ та середньозваженої ставки за всіма кредитними інструментами.

Кожен фінансовий інструмент в рамках кожного із видів цілей грошово-кредитної політики центрального (регулятора) банку є одночасно фактором фінансової стійкості банківської системи. Це пов'язано з тим, що будучи частиною економічної системи країни, вона сама стає об'єктом регулювання, а тому зміни в секторах економіки, викликані досягненням певних економічних цілей грошово-кредитної політики, одночасно призводять до відповідної реакції банківської системи країни.

Також скорочується кількість працюючих банків. З початку 2014 р. і до сьогодні банківська система втратила 90 установ [184]. З одного боку, очищення банківської системи України від проблемних, непрозорих, недостатньо капіталізованих банків є об'єктивною необхідністю і передумовою економічного відновлення, проте в Україні цей процес відбувається у несприятливих умовах, що характеризуються незавершеним збройним протистоянням та макроекономічними негараздами. З іншого боку, скорочення частини працюючих банків є наслідком загальноекономічної дестабілізації, що певною мірою її посилює, адже втрати клієнтів збанкрутілих банків (111 млрд. грн. за станом на середину 2016 р.) погіршують їх фінансовий стан та ділові очікування.

Серед ризиків, що найбільше впливають на базові характеристики фінансової стійкості банківської системи, є кредитний, відсотковий та ризик ліквідності. Зрозуміло, що банки в процесі діяльності натрапляють не лише на дані ризики. Так, вагоме значення мають й інші ризики, серед яких операційний, валютний, ринковий.

Значні соціальні та економічні втрати, завдані банківськими кризами, засвідчують необхідність формування системи ефективного моніторингу та

попередження, яка б підвищила стійкість банківської системи, а також дала б змогу уникати або зменшувати наслідки панічної поведінки вкладників банків.

Найнебезпечнішим для стабільності економічної системи є тісний зв'язок сучасної світової фінансової системи з національними економіками. Перш за все, це зумовлено радикальною лібералізацією та інтенсивним рухом фінансових (насамперед, спекулятивних) потоків. Через це негативні тенденції у розвитку міжнародних фінансових ринків досить швидко поширюються від однієї країни до іншої, створюючи ефект доміно.

Одним із напрямків попередження таких ситуацій є забезпечення найбільш оптимального співвідношення між національними джерелами фінансування та джерелами запозичень, що використовуються фінансово-кредитними установами.

Важливою проблемою діяльності вітчизняних банків на сьогодні є досягнення необхідного рівня достатності власного капіталу, що тісно пов'язано з забезпеченням високого рівня ліквідності банків і зумовлює значну увагу спеціалістів до цього чинника.

Концентрація банківського капіталу і формування необхідних джерел та адекватних механізмів нарощування капіталізації банківської системи є беззаперечно актуальним завданням для подальшого успішного динамічного розвитку фінансової системи України. Як свідчать наукові дослідження та досвід практиків, основними напрямками підвищення ступеня концентрації банківського капіталу є підвищення капіталізації банків з використанням усього різноманіття внутрішніх та зовнішніх джерел фінансування та розвиток процесів реорганізації банків через їх злиття, поглинання та об'єднання [161].

Прийняття відповідних змін до чинного законодавства та до регулятивних актів НБУ, на нашу думку, спонукатиме українські банки до нарощування капіталу або реорганізації шляхом приєднання або злиття. З цієї причини надзвичайно важливим питанням є вплив держави на підвищення стійкості банківської системи.

Забезпечення сталих темпів зростання української економіки вимагає значних обсягів фінансових ресурсів, які можуть бути залучені як із внутрішніх, так і зовнішніх джерел. Зараз ці залучення робляться більшою мірою вітчизняними банками та небанківськими фінансовими установами шляхом емісії та реалізації на міжнародних фінансових біржах євробондів або шляхом отримання довгострокових синдикованих позичок та короткострокових кредитів. Проте такі запозичення значною мірою збільшують частку заборгованості банківських установ та нефінансових корпорацій у структурі сукупного зовнішнього боргу країни. Через це вони можуть нести суттєві ризики з позиції збільшення залежності української фінансової системи від іноземного капіталу та бути джерелом виникнення різких змін у балансі попиту та пропозиції на зовнішніх фінансових ринках чи навіть стати причиною фінансової кризи.

Інтенсифікація зовнішніх запозичень, перш за все, зумовлена впливом ринкових факторів. Так, зовнішні ресурси є суттєво дешевші, ніж внутрішні, а строки їх залучення – значно довші. При цьому варто зауважити, що збільшення зовнішніх позичок може розглядатися як позитивний фактор, з однієї точки зору, що свідчить не лише про зростання довіри іноземних інвесторів до вітчизняних підприємств, а й про активізацію інвестиційної діяльності реального сектора. Окрім цього, активне залучення зовнішніх коштів вітчизняними банками дає можливість підвищувати ступінь монетизації економіки і вклад банківської системи в розвиток реального сектора. З іншої точки зору, серед важливих проблем забезпечення українського банківського сектора коштами, отриманими із зовнішніх джерел, є посилення його залежності від зовнішніх джерел ресурсів і прийняття на себе відповідних ризиків, характерних для цих ринків.

Серед позитивних аспектів активного залучення українськими фінансово-кредитними установами коштів на світових фінансових ринках варто відзначити можливість певним чином компенсувати нестачу довгострокових фінансових ресурсів, яка протягом останнього часу є досить актуальною для внутрішнього фінансового ринку України, що дасть змогу частково покращити збалансованість власних активів та пасивів за строками.

Враховуючи ризики зовнішніх запозичень, на наш погляд, Національний банк України має продовжити реалізацію системи кроків з впорядкування діяльності українських банків стосовно кредитування фізичних осіб за рахунок зовнішніх валютних запозичень. Це дасть можливість знизити ризики масового прострочення чи неповернення кредитів, в першу чергу, іпотеки. Варто впроваджувати певні ознаки, за якими зовнішні запозичення, які потім є джерелами кредитування реального сектора економіки, мають відрізнятися від тих, що спрямовуються у сферу споживчого кредитування.

Одним із варіантів підвищення рівня стійкості вітчизняного банківського сектора завдяки обмеженню притоку короткострокового іноземного капіталу і удосконаленню структури запозичень цілком може бути всестороннє стимулювання залучення банківськими установами коштів на внутрішньому фінансовому ринку. Одним з таких джерел можуть виступати депозити населення як відносно довгі та найчастіше викорисовувані ресурси.

До основоположних умов стійкості банківської системи слід віднести: капіталізацію, забезпечення ліквідності системи та захист інтересів кредиторів та вкладників (рис. 4.6).

Забезпечення ліквідності здійснюється через систему регулювання з боку центрального банку. На сьогодні під ліквідністю розуміється багаторівнева система категорій, яка включає в себе міжнародну ліквідність, ліквідність банківської системи окремої країни, ліквідність окремого банку та балансу, в тому числі ліквідність його окремих складових.

Проте в межах даного дослідження ліквідність не буде розглядатися нами як ключовий фактор забезпечення фінансової стійкості банківської системи.

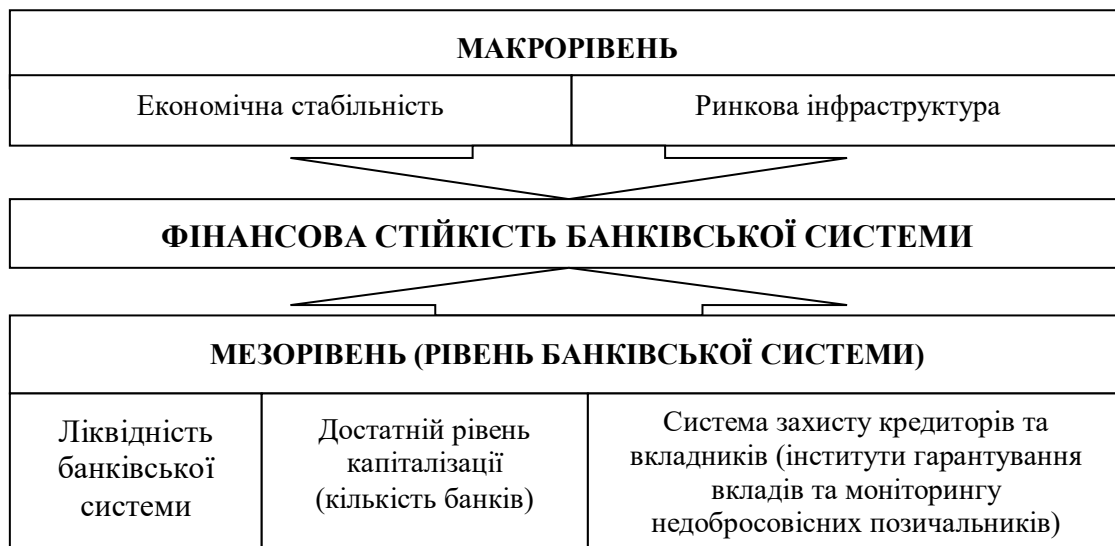

Рис. 4.6. Умови забезпечення фінансової стійкості банківської системи

Що стосується системи захисту кредиторів та вкладників, то вона пов'язана із формуванням ефективної системи страхування та гарантування вкладів фізичних та юридичних осіб. Головними чинниками при формуванні довіри з боку вкладників, партнерів та інвесторів до комерційних банків є їх фінансова стійкість і стабільний розвиток. Зокрема, дані характеристики мають бути не тільки короткочасними досягненнями банків, а й їх стратегічними задачами, відповідно від цього буде залежати динамічність ринкових трансформацій і підвищення соціальних стандартів.

Проблема капіталізації як предмету дослідження формується у визначенні фінансової стійкості банківської системи загалом та наявних можливостей виконувати кожним окремим її елементом взяті на себе фінансові зобов'язання. Основною проблемою капіталізації виступає проблема саме недостатньої адекватності банків відповідно до розміру сформованих ними активів. При дослідженні проблем капіталізації банків слід звернути увагу на її макроекономічний аспект, враховуючи те, що на банківський сектор припадає значна частка перерозподілу позичкового капіталу на грошовому ринку з урахуванням ризиків. В даному випадку банки відіграють значну роль під час здійснення монетарної політики, що пояснює вплив і на економічні процеси. Отже, достатній рівень капіталізації є передумовою фінансової стабільності країни.

Наведені у табл. 4.2 дані дають підстави стверджувати про незбалансованість темпів зростання абсолютних обсягів активів за банківською системою та її регулятивним капіталом, що відображається у нормативі адекватності капіталу (Н2), який коливається в межах від 18,08% до 12,69%, при нормативному значенні 10%.

Основоположним аспектом проблем капіталізації на макрорівні є те, що банківська система може не задовольняти потреби суспільства з причин

недостатнього розміру банківського капіталу за системою загалом, при цьому кожний окремих банк може виконувати встановлені нормативи мінімального розміру капіталу та нормативи адекватності. З цієї позиції, варто наголосити, що при оцінці капіталізації банків на макрорівні основним індикатором вважають співвідношення сукупного банківського капіталу до ВВП (вважається нормальним значення в діапазоні 5–6 % ВВП). Проте якщо проаналізувати можливі способи підвищення капіталізації, то стане зрозуміло, що це призведе до неминучого зростання концентрації капіталу в банківській системі.

Таблиця 4.2

Фінансові індикатори капіталізації українських банків [184]

Індикатор	За підсумками року, млн. грн.							
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Загальні активи банківської системи	880,3	942,1	1054,3	1127,2	1278,1	1316,8	54,4	1256,3
Темп зростання активів	0,95	1,07	1,11	1,07	1,13	1,03	0,95	1,00
Власний капітал	119,2	120,2	137,7	155,5	170,2	192,6	148,1	123,8
Темп зростання власного капіталу	1,71	1,00	1,15	1,13	1,09	1,13	0,76	0,83
Норматив адекватності регулятивного капіталу	18,08	20,83	18,9	18,06	18,26	15,6	12,31	12,69

Далі розглянемо досліджувану проблему на макрорівні, тобто в контексті забезпечення фінансової стійкості окремих банків.

Питання забезпечення та зміцнення фінансової стійкості банків досить складне та не розв'язане до кінця. Це питання характерне для промислово розвинених країн ринкового типу та набуло загальнодержавного значення і для України, що зумовлено особливостями розвитку українських банків, серед яких: відносно короткий період діяльності банків, необхідність функціонувати в умовах підвищених ризиків, що пов'язано з політичною та економічною нестабільністю в країні, та порівняно з комерційними банками розвинутих ринкових країн малі обсяги власного капіталу. З цієї причини ефективне управління та забезпечення фінансової стійкості має бути обов'язком і головним стратегічним завданням кожного вітчизняного банку.

У теорії управління банками виділяють значну кількість різних за своєю силою та спрямованістю факторів, що можуть чинити суттєвий вплив на діяльність комерційних банків, порушуючи при цьому їх фінансову стійкість. Здавалося б, втрата фінансової стійкості окремих банків чи їх груп не може значною мірою вплинути на стійкість всієї банківської системи. Проте такі економічні тенденції в державі, як правило, призводять до втрати довіри з боку приватних та корпоративних клієнтів та виведення капіталу із банківської

системи, що врешті-решт може стати причиною порушення її фінансової стійкості. Саме тому фактори порушення фінансової стійкості комерційних банків є об'єктами дослідження в рамках даного підрозділу.

Найбільший вплив на стійкість банків на макрорівні мають такі фактори (рис. 4.7) [62].

Рис. 4.7. Фактори порушення фінансової стійкості комерційних банків

Однією з найважливіших характеристик, на основі якої можна робити висновок про фінансову стійкість окремого комерційного банку, є рівень його капіталізації.

Відносно низький рівень капіталізації банків не в змозі забезпечити їхню фінансову стійкість. Українські банки мають підвищувати свій рівень капіталізації, що є основним фактором підвищення їх фінансової стійкості. Перш за все, за рахунок активного залучення коштів акціонерів, залучення нових акціонерів, у тому числі портфельних інвесторів, необхідно стимулювати притік капіталів у банки. З метою збільшення рівня капіталізації банкам необхідно використовувати принцип роботи щодо залучення зовнішніх (вихід на IPO) та внутрішніх запозичень. Одним із ефективних методів підвищення рівня капіталізації банків слід вважати саме публічне розміщення на відкритому фінансовому ринку акцій (IPO), що в свою чергу підвищить інвестиційну привабливість банкам. Для цього необхідно стати більш відкритим, розкривати інформацію про власників та отримувати інвестиційні рейтинги.

Разом з тим, банкам необхідно стимулювати акумулювання внутрішнього банківського прибутку (інвестиції) у капітал, тобто до основних заходів збільшення розміру капіталу (за рахунок прибутку) необхідно використовувати механізм звільнення від оподаткування частини банків, яка буде мати цільовий характер саме на збільшення їх капіталізації та використовувати інструментарій стимулювання інвесторів (звільненням від податків їхнього прибутку), що направляється на капіталізацію банків.

Високий рівень капіталізації банків можна забезпечити лише за умови, якщо рентабельність банківської діяльності буде інвестиційно привабливою, для чого необхідно значно знизити витрати банківських установ.

Варто також підвищувати капіталізацію вітчизняних банків за рахунок розвитку субординованого боргу. Однак для цього НБУ слід відмінити обмеження на залучення цього виду фінансових інструментів (наприклад, встановлення граничних процентних ставок). Окрім цього, покращення ситуації можливе за рахунок формування повноцінної інфраструктури вітчизняного фондового ринку, а також лібералізації режиму операцій з банківськими операціями.

Враховуючи сучасний стан вітчизняної банківської системи, необхідно наголосити, що для підвищення стійкості та стабільності всієї банківської системи найефективнішим шляхом збільшення рівня капіталізації банків є покращення результатів показника адекватності капіталу за рахунок консолідаційних процесів у банківській системі України, а саме: реорганізація банків, консорційне кредитування, злиття банків, створення банківських об'єднань. Проте це неможливо здійснити без відповідних заходів НБУ і відповідної нормативної бази, де б зазначалися процедури консолідації банків.

На нашу думку, якість активів та зобов'язань банку є важливими характеристиками фінансової стійкості комерційного банку. Під час проведення якісного аналізу активів виникає проблема співставності всіх її структурних елементів (дохідність активів, частка працюючих активів, рівень ризику, частка непрацюючих та неприбуткових активів, рівень диверсифікованості). Аналіз якості активів може відбуватися за схемою, наведеною на рис. 4.8.

Рис. 4.8. Етапи здійснення аналізу якості активів банку

При здійсненні аналізу активів важливо враховувати той момент, що частка працюючих активів на балансі банку має становити не менше 50%. Якщо банк має значну частку «поганих» активів, то це призводить до зниження віддачі активів і втрати ліквідності. Окрім цього, слід враховувати співвідношення основних видів працюючих активів: кредитів і цінних паперів.

При цьому частка кредитів у портфелі активів банку не має перевищувати 60–65 % валюти балансу, а частка цінних паперів має становити 20–25 %. Разом з тим, якщо навіть сукупний обсяг кредитного портфеля задовольняє вказане обмеження, але в ньому в основному є кредити одного виду, то активи не можна вважати достатньо диверсифікованими.

Низька якість активів вітчизняних банків в останні роки пояснюється високим рівнем проблемних кредитів. Так, за даними НБУ, частка проблемних кредитів (прострочені кредити плюс реструктуровані кредити) на кінець 2016 р. сягнула 30,5% від загального обсягу виданих кредитів. Ситуація погіршилась через значне падіння ВВП України і знецінення більш ніж на 60% національної валюти України в період кризи, що стало причиною зростання більш ніж на 50% навантаження за обслуговуваннями боргів для позичальників, які отримали кредит в іноземній валюті [184].

Інший фактор – якість зобов'язань, що має на сьогодні особливе значення внаслідок загострення конкурентної боротьби між банками, пов'язаної із залученням додаткових коштів. Однією із найважливіших проблем у даному контексті є збереження ефективного співвідношення між власними та залученими коштами з одночасною підтримкою фінансової стійкості банку. Це пов'язано з тим, що перевищення обсягів власних коштів над залученими призводить до зниження ділової активності банку на ринку фінансових послуг. Разом з тим, значне перевищення зобов'язань банку над його власними коштами підриває фінансову стійкість банку, оскільки у разі виникнення несприятливих економічних явищ банк буде не в змозі погасити взяті на себе зобов'язання. Крім того, комерційний банк повинен отримувати певну процентну маржу, яка є результатом перевищення відсотка від активних операцій над відсотком, під який банк залучає кошти.

Наслідком впливу двох попередніх факторів є фактор якості збалансованого управління активами та зобов'язаннями. Необхідно пам'ятати, що активи та зобов'язання тісно пов'язані між собою і у певному сенсі є взаємозалежними. Відповідно їх співвідношення має значний вплив на фінансову стійкість банків.

Про необхідність запровадження комплексного управління активами і пасивами у діяльність вітчизняних банків свідчить і той факт, що в останні роки значно зросли цінові ризики і пошук методів управління ними став невідкладним завданням. До того ж прибутковість активів (ROA) у банківській системі знизилася з мінус 1,45% за станом на 01.01.2011 р. до мінус 12,6 %, або майже в 9 разів [184].

Рівень прибутковості банківської діяльності також є достатньо важливим фактором функціонування банку та забезпечення його фінансової стійкості. Прибуток банку свідчить про стійке перевищення доходу від його активних операцій та ціни, яку сплачує банк за мобілізацію фінансових ресурсів для їх проведення. У 2016 р. було зафіксовано історично найвищий збиток банківського сектора – 159,4 млрд. грн. Значний негативний результат

банківської системи зумовлений, головним чином, визнанням в кінці минулого року ПАТ «Приватбанк» 135,3 млрд. грн. збитку, згенерованого доформуванням резервів за кредитними операціями.

НБУ також відзначає, що для інших платоспроможних банків відрахування в резерви в 2016 р. в порівнянні з попереднім роком, істотно знизилися. Ця позитивна тенденція призвела до зменшення їх сукупних збитків у 2,8 рази – до 24 млрд. грн. з 66,9 млрд. грн. у 2015 р. Зокрема значно скоротила масштаби збитків за 2016 р. група державних банків – на 21,5 млрд. грн. У числі інших позитивних тенденцій для всієї банківської системи є зростання, в порівнянні з 2015 р., чистого процентного доходу на 15% за рахунок зростання процентних доходів (на 4,6 млрд. грн.) на тлі зниження процентних витрат (на 1,2 млрд. грн.). Крім того, за підсумками минулого року зафіксовано зростання на 12%, в порівнянні з підсумками 2015 р., чистого комісійного доходу завдяки відновленню попиту на банківські послуги. Загалом за підсумками 2016 р. через 96 платоспроможних банків за станом на 1 січня 2017р. 63 банки отримали прибуток у розмірі 10,8 млрд. грн., 33 банки – збиток у 170,2 млрд. грн. [184].

Основною причиною збиткової діяльності банків є погіршення якості їх кредитного портфеля через незадовільний фінансовий стан значної кількості позичальників та погіршення їх платіжної дисципліни внаслідок комплексу негативних чинників (погіршення кон'юнктури зовнішніх ринків, повільні темпи відновлення промислового виробництва після дворічного падіння, погіршення стану ринку праці, зниження платоспроможного попиту населення тощо).

Збитковість банківської системи негативно впливає на фінансову безпеку держави. Серед індикаторів, які ілюструють цей зв'язок, є показник «рентабельність активів», оптимальне значення якого має становити від 1 до 1,5%. Натомість за умови збитків банківської системи значення даного показника буде від'ємним.

При цьому критичним рівнем збитковості вважається значення -1%. Аналіз звітних даних щодо банківської системи України на основі відкритої статистичної звітності НБУ дає змогу розрахувати значення даного показника за станом на 01.01.2017 р. Виходячи з розміру поточного збитку та середньої суми активів, показник рентабельності активів за станом на 01.01.2017 р. дорівнював -12,6% [184]. Таким чином, значення цього показника на сьогодні є критичним.

У 1997 р. Міжнародний банк розрахунків (МБР) зробив пропозицію щодо впровадження методики ідентифікації банківської кризи. Відповідно до МБР, криза в банківській системі вважається існуючою, якщо в країні проявляються хоча б один із таких факторів:

- проблемні активи банків складають більше, ніж 2 % від ВВП країни;
- загальна сума коштів, яка необхідна для стабілізації банківської системи, більше 2 % ВВП;

– процеси націоналізації в банківському секторі набули масштабного характеру, з'являються «банківські канікули», а банківські депозити заморожені;

– центральний банк збільшує обсяги процесів гарантування виплат населенню за усіма депозитами, поряд з цим не забезпечуючи визначених гарантій матеріально.

Як бачимо, встановлена гранична межа у 2% була майже досягнута ще у 2008 р. Таким чином, можемо зробити висновок, що незважаючи на досить високий рівень конкуренції, банки не змогли запобігти різкому зростанню проблемної заборгованості банків.

Для підвищення стійкості вітчизняної банківської системи доцільно нарощувати її загальну капіталізацію, при цьому припустиме навіть зростання концентрації власного капіталу без шкоди для конкуренції.

Високий рівень взаємозалежності з боку зовнішніх запозичень ресурсної бази є також істотним фактором впливу на рівень фінансової стійкості банків з огляду на обмеження зовнішнього фінансування їх діяльності та ускладнення умов доступу на міжнародні ринки позичкових капіталів.

Проаналізовані вище фактори порушення фінансової стійкості банків часто мають досить серйозний вплив на банківську систему загалом, прикладом чого є поглиблення наслідків світової фінансово-економічної кризи в Україні. Неефективне та повільне нарощування капітальної бази банків, неякісне та незбалансоване управління активами та зобов'язаннями банків, падіння рівня прибутковості, а відповідно і ліквідності – все це свідчить про значні помилки при реалізації банківського менеджменту, з одного боку, та нагляду і регулювання з боку регуляторів української банківської системи.

Відповідно фінансова стійкість комерційних банків є однією із найважливіших складових фінансової стійкості банківської системи загалом.

Комплексний аналіз банківської системи можливий на основі визначення певних індикаторів, які відображають її внутрішні та зовнішні взаємозв'язки й необхідні для проведення оцінки банківської системи з метою посилення її стабільності та обмеження ймовірності виникнення криз.

На міждержавному рівні проблемою побудови системи оцінки стійкості фінансової системи займаються науковці Міжнародного валютного фонду, Світового банку, урядів та центральних банків окремих країн.

У 1999 р. МВФ запропонував у рамках співробітництва з урядами країн, у тому числі в контексті старту Програми оцінки фінансової стабільності (FSAP), визначити низку індикаторів фінансової стабільності (ІФС) та розробити просту методологію їх компіляції.

У результаті було створено керівні матеріали з ІФС (FSI), обговорення яких відбувалося у 2002–2003 рр., а остаточна версія була опублікована в березні 2006 р.

При розробці набору необхідних індикаторів фінансової стійкості та його наступному аналізі акцент, як правило, здійснюється на 6-ти основних

секторах:

– *реальний сектор* (зростання ВВП, стан бюджетно-податкової системи, інфляція). Показник зростання ВВП відображає здатність економіки створювати додану вартість та її схильність до перегріву. Фіскальна позиція уряду віддзеркалює його здатність знайти джерела фінансування витрат, що перевищують доходи (та поєднана з цим вразливість країни до відсутності джерел фінансування). Інфляція може виступати індикатором структурних проблем в економіці;

– *корпоративний сектор*, ризикованість якого може бути оцінена через коефіцієнти левериджу та витрат, схильність до валютного ризику;

– *сектор домогосподарств*, стійкість якого може бути оцінена через чисті активи або чистий дохід у розпорядженні (доходи «мінус» споживання та витрати на сплату та обслуговування боргу), їх здатність витримувати (неочікувані) економічні спади;

– *зовнішній сектор*, що враховує динаміку реального обмінного курсу, міжнародні резерви, стан поточного рахунку, міжнародні потоки капіталу, а також строкові та валютні дисбаланси. Ці змінні залежать від раптових змін напрямків потоків капіталу, втрати експортної конкурентоспроможності, довгострокової стійкості зовнішніх джерел фінансування боргу;

– *монетарний сектор*, який характеризується динамікою монетарних агрегатів, реальних процентних ставок, ризиків банківського сектору, капіталу та показників ліквідності банків, якості їх кредитного портфелю, кредитних рейтингів тощо;

– *фінансові ринки*, які включають, зокрема, індекси фондових ринків, корпоративні спреди, премії ліквідності та волатильності. Високі значення ризикових спредів можуть свідчити про зниження схильності інвесторів до ризиків та можливі проблеми з фінансуванням для решти економіки.

Таким чином, існують методи кількісної оцінки фінансової стабільності банківської системи, серед яких аналітичний метод оцінки з використанням значної кількості фінансових індикаторів (табл. 4.3).

На пропозицію МВФ у контексті запуску Програми оцінки фінансової стабільності (FSAP) було створено керівництво з ІФС (Financial soundness indicators – FSI), відповідно до якого запропоновано в рамках співробітництва з урядами країн визначити низку індикаторів фінансової стійкості (ІФС) та розробити просту методологію щодо їх компіляції.

Відповідно до цього документу, було запропоновано 39 індикаторів фінансової стійкості банківської системи. Зазначена сукупність індикаторів складається з двох частин:

- основний набір індикаторів (ядро);
- додатковий набір індикаторів [222].

**Аналітичний метод оцінки фінансової стійкості
банківської системи**

Рівень показника	Вид	Підвид	Показник	
I рівень. Характеристика зовнішнього середовища функціонування банківської системи	Показники, що характеризують економіку держави та її зв'язок із монетарних інструментів на банківську систему та її фінансову стабільність	Показники, що відображають інфляційний процес	Індекс споживчих цін	
			Інфляційні очікування	
		Показники ВВП	Кількісні показники	ВВП у абсолютному вимірі
				Темп зростання ВВП
			Якісні показники	Структура ВВП
				Показники зростання інвестиційних вливачь в економіку
		Показники торговельного балансу	Структура імпорту	
			Структура експорту	
		Показники місця банків в макросередовищі держави	Питома вага банківського сектора економіки у виробництві та надання послуг товарів	
			Питома вага банківського капіталу у ВВП	
	Структура банківських вимог до відповідних секторів економіки			
	Співвідношення строкових коштів та ВВП			
	Показники, що відображають ступінь впливу монетарних інструментів на банківську систему та її фінансову стабільність	Показники монетизації	Коефіцієнт монетизації	
			Показники структури грошової маси та бази	
			Кредитно-депозитна мультиплікація	
		Показники умови та рівня рефінансування банків	Ставка рефінансування	
			Ставки та обсяги кредитування банків	
			Коефіцієнт, що характеризує покриття середньозваженою процентною ставкою за кредитами банків ставки рефінансування	
			Валютне курсоутворення	
	Показники ефективності валютної політики	Показники валютного регулювання та контролю		

Рівень показника	Вид	Підвид	Показник
II рівень. Індикатори внутрішнього стану банківської системи		Показники, що відображають масштаб банківської системи	Показники капіталу та активів банківського сектора
			Показники окремих видів пасивів та активів
			Порівняльний аналіз результатів діяльності української банківської системи із зарубіжними
		Показники, що характеризують насиченість ринку банківськими послугами	Показники концентрації банківського ринку
			Показники забезпеченості регіонів країни банківськими послугами
		Рентабельність банківської системи	Рентабельність активів банківського сектора
			Рентабельність капіталу банківського сектора
			Банківська маржа
		Показники структури активів та пасивів	Питома вага та динаміка активів банку
			Питома вага пасивів банків та їх динаміка

Основний набір включає основні індикатори (12 показників), що характеризують стан банківського сектору (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Показники фінансової стабільності банківського сектору: основний набір

Індикатори	
<i>Депозитні організації:</i>	
Достатність капіталу	Регулятивний капітал до зважених на ризик активів
	Регулятивний капітал 1-го рівня до зважених на ризик активів
	Недіючі позики мінус резерви до капіталу
Якість активів	Недіючі позики до сукупних бруто-позик
	Секторальний розподіл позик до сукупних позик
Прибутки та прибутковість	Дохідність активів
	Дохідність капіталу
	Відсоткова маржа до бруто-доходу
	Невідсоткові витрати до бруто-доходу
Ліквідність	Ліквідні активи до сукупних активів (коефіцієнт ліквідності активів)
	Ліквідні активи до короткострокових зобов'язань
Чутливість до ринкового ризику	Чиста відкрита позиція в іноземній валюті до капіталу

Додатковий набір (27 показників) включає інші індикатори банківського сектору (10 показників), які не входять в основний набір, а також індикатори небанківських фінансових установ, підприємств, домашніх господарств, фінансових ринків та ринку нерухомості. У загальному вигляді додатковий набір індикаторів ІФС можна також класифікувати за чотирма групами: 1) індикатори фінансового сектору; 2) індикатори нефінансового сектору; 3) макроекономічні індикатори; 4) структурні індикатори (табл. 4.5).

Додатковий набір ІФС

Індикатори	
Депозитні організації:	Капітал до активів
	Великі позики до капіталу
	Географічний розподіл позик до сукупних позик
	Позиція бруто-активів у похідних фінансових інструментах до капіталу
	Позиція бруто-зобов'язань у похідних фінансових інструментах до капіталу
	Дохід від торговельних операцій до сукупного доходу
	Витрати на персонал до невідсоткових витрат
	Спред між позичковою і депозитною ставками-орієнтирами
	Спред між найвищою і найнижчою міжбанківськими ставками
	Клієнтські депозити до сукупних (неміжбанківських) позик
	Номіновані в іноземній валюті позики до сукупних позик
	Номіновані в іноземній валюті зобов'язання до сукупних зобов'язань
	Чиста відкрита позиція власних коштів до капіталу
Інші фінансові корпорації	Активи до сукупних активів фінансової системи
	Активи до ВВП
Сектор нефінансових корпорацій	Сукупний борг до власних коштів
	Дохідність капіталу
	Прибутки до витрат на сплату відсотка і основної суми
	Чиста сума в іноземній валюті під ризиком до власних коштів
Домашні господарства	Кількість звернень про захист від кредиторів
	Борг домашніх господарств до ВВП
Ринкова ліквідність	Платежі домашніх господарств для обслуговування та виплати основної суми боргу до доходу
	Середній спред між цінами купівлі-продажу на ринку цінних паперів
Ринки нерухомості	Середній щоденний оборотний коефіцієнт на ринку цінних паперів
	Ціни на нерухомість
	Житлові іпотечні позики до сукупних позик
	Комерційні іпотечні позики до сукупних позик

З початку 2008 р. на офіційному сайті НБУ розміщують щоквартальні звіти за основними та додатковими індикаторами фінансової стійкості банків. Компіляція та поширення ІФС здійснюється Національним банком за погодженням з Державною службою статистики і Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України. Слід зауважити, що Національний банк компілює дані лише для сектору депозитних установ [144].

В Україні Національним банком України було розроблено та запропоновано власні методичні підходи до оцінки стійкості фінансової системи та банківського сектору зокрема. На думку фахівців НБУ, основою системи оцінки стійкості фінансової системи є індикатори фінансової стійкості, які характеризують стан фінансового здоров'я та міцності фінансових і фінансово-кредитних установ країни та їх контрагентів – корпорацій та домогосподарств. Для розрахунку цих індикаторів пропонується формувати

агреговані звіти про прибутки та збитки, а також баланси, що відображають запас активів [144].

Вони включають як агреговані дані щодо окремих установ, так і показники, що дають уявлення про ринки, на яких діють фінансові установи.

Серед основних статистичних індикаторів фінансової стійкості банків НБУ виділено такі [144]:

- 11 – співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів;
- 12 – співвідношення регулятивного капіталу 1 рівня до зважених за ризиком активів;
- 13 – співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу;
- 14 – співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів;
- 16 – норма прибутку на активи;
- 17 – норма прибутку на капітал;
- 18 – співвідношення процентної маржі до валового доходу;
- 19 – співвідношення непроцентних витрат до валового доходу;
- 110 – співвідношення ліквідних активів до сукупних активів;
- 111 – співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань;
- 112 – співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу.

На рис. 4.9 наведено динаміку основних показників індикаторів фінансової стійкості банківської системи України за 2013–2016 рр.

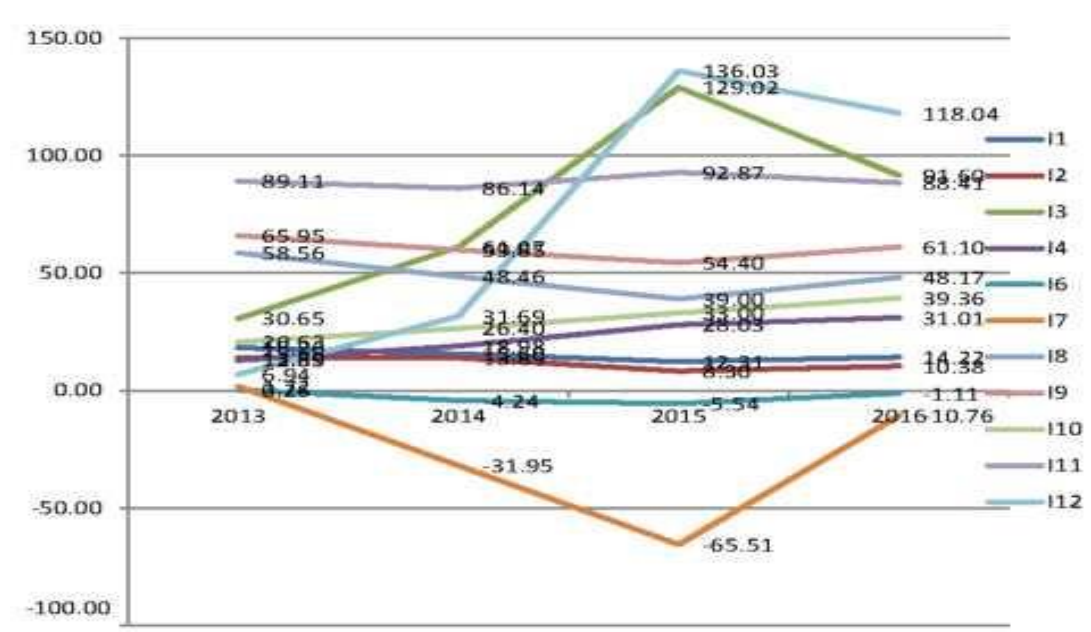

Рис. 4.9. Динаміка основних індикаторів фінансової стійкості банківської системи України за 2013–2016 рр.

Як бачимо з рис. 4.9, у динаміці індикаторів фінансової стійкості спостерігається загальна негативна тенденція до спаду у 2015–2016 рр. майже за всіма показниками.

Індикатори фінансової стійкості становлять необхідну статистичну основу для макропруденційного аналізу, при проведенні стрес-тестувань, а також у розробці систем раннього попередження (earlywarning systems).

Крім того, з боку окремих науковців та центральних банків тривають спроби побудувати єдиний агрегований вимірник, який може виступати індикатором ступеню фінансової нестабільності чи тиску з боку найбільш вразливих його елементів.

Побудова даних вимірників може відбуватися за різною методологією та на основі різних індивідуальних вибірок даних. Комбіновані кількісні вимірники стабільності фінансової системи є привабливими, оскільки надають можливість відповідальним особам та учасникам ринку: а) краще відстежувати рівень стабільності фінансової системи; б) передбачати джерела та причини появи фінансового тиску та в) здійснювати більш ефективні комунікації щодо можливих наслідків його загострення. Підхід до розвитку таких вимірювань стабільності фінансової системи еволюціонував з часом відповідно до зміщення ключової точки з траєкторії мікропруденційного до макропруденційного виміру фінансової стійкості.

В основу концепції стійкості банківської системи покладено принцип визначення відповідного діапазону в рамках певного континууму, тобто певної множини похідних, що піддаються спостереженню та виміру стосовно того, наскільки ефективно банківський сектор виконує свої основні функції.

Підсумовуючи зазначене, можна зробити висновок про доцільність реалізації системи індикаторів фінансової стійкості, які охоплюють усі аспекти та дають змогу оцінити стан підсистем, що входять до стратегічного набору механізму стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи.

4.2. Інформаційно-аналітичні інструменти оцінки рівня фінансової стійкості та фінансової безпеки вітчизняних банків

Питання оцінки фінансової стійкості та фінансової безпеки вітчизняних банків набувають особливої актуальності у зв'язку з кризовими явищами, що мають місце в банківській системі України протягом останніх років. Перманентна економічна та політична криза, недовіра до банків, ризикові кредитні портфелі, нестабільність валютного курсу – все це тільки частина тих викликів та загроз, які стоять перед українськими банками сьогодні.

Вітчизняна банківська система виявилася найбільш вразливою до проявів кризи, свідченням чого стало банкрутство великої кількості українських банків. Так, за станом на 1 січня 2014 р. в Україні налічувалося 180 банків, а за станом на 1 липня 2017 р. кількість діючих банків складала уже 90 [153]. Тільки з

початку 2017 р. 6 банків було визнано неплатоспроможними, із них 4 виведено з ринку за невиконання програм докапіталізації. Таким чином, з початку 2014 р. кількість діючих банків в Україні скоротилася на 90 установ.

Вважаємо за доцільне проаналізувати вплив окремих факторів мікрорівня на фінансову стійкість банківської системи України. До таких факторів, зокрема, слід віднести рівень капіталізації банків, якість їх активів та зобов'язань, рівень ліквідності та прибутковості банківського сектору України.

Базовою характеристикою фінансової стійкості банківської системи є, безумовно, рівень її капіталізації, який визначає обсяги активів та зобов'язань банків і відповідно обсяги банківської діяльності загалом. Важливо відзначити, що рівень капіталізації банківського сектору України завжди був важливим параметром стійкості банківської системи.

Дані таблиці 4.2 засвідчують уповільнення темпів зростання власного капіталу вітчизняних банків у 2015–2016 рр. У 2015 р. низхідна динаміка даного показника засвідчила найнижчі значення з 2009 р. Причини такої динаміки очевидні – велика кількість вітчизняних банків була виведена з ринку. При цьому абсолютні обсяги власного капіталу банківської системи України не можуть слугувати адекватною базою для аналізу з огляду на високі темпи інфляції, що відмічаються в країні протягом останніх років.

Зниження рівня капіталізації банківської системи є безумовно негативним фактором, який звужує можливості банків щодо виконання функцій фінансового посередництва на грошовому ринку і, як наслідок, негативно впливає на фінансову стійкість вітчизняної банківської системи. При цьому як засвідчують дані, представлені на рисунку 4.10, значення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу вітчизняних банків (Н2) протягом останніх років, залишається достатньо високим.

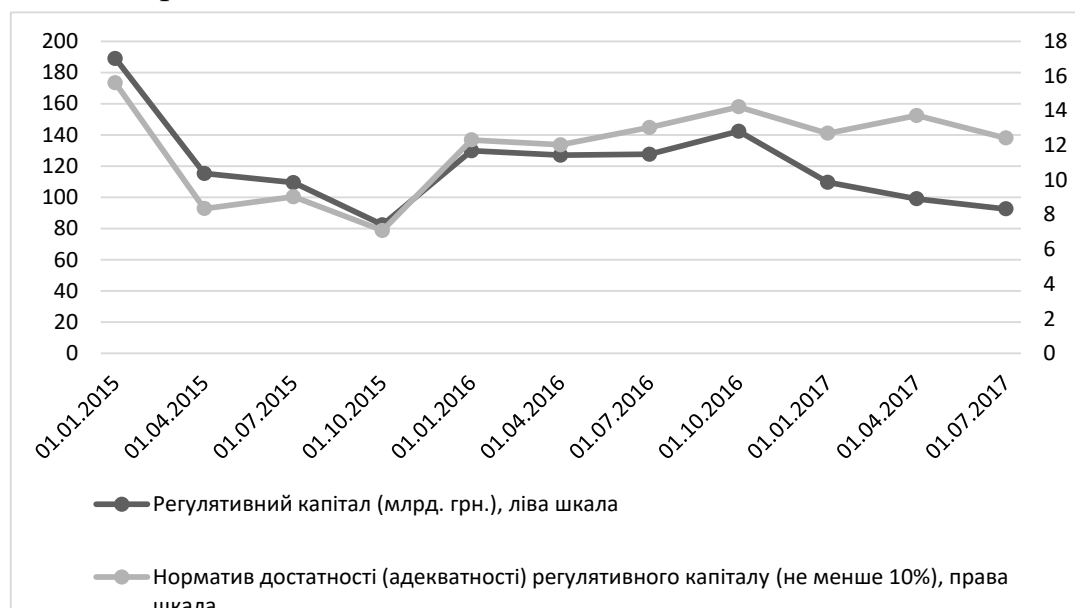

Рис. 4.10. Регулятивний капітал та норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу

Примітка. Побудовано автором за даними [153].

З огляду на представлену динаміку важливо оцінити структурні зміни в складі капіталу українських банків, які відбулися протягом періоду, що аналізується. Безумовно, ключовою подією в цьому контексті стала націоналізація Приватбанку. На сьогодні через невиконання його акціонерами зобов'язань докапіталізувати банк та реструктурувати кредити пов'язаним особам, держава уже витратила на поповнення капіталу Приватбанку суму, еквівалентну майже 5% ВВП [76]. Окрім того, проведена у 2015 р. діагностика рівня достатності капіталу вітчизняних банків виявила сукупну додаткову потребу в капіталі двох найбільших на той час державних банків – Ощадбанку та Укресімбанку у 20,8 млрд. грн., виплати 6,5 млрд. грн. з яких припали на 2017 р. Протягом I кварталу 2017 р. зазначені банки були також додатково докапіталізовані ще на 10,1 млрд. грн. для покриття оціненого кредитного ризику [76]. Таким чином, статутний капітал вітчизняного банківського сектору з початку 2017 р. зріс на 6% в основному завдяки докапіталізації державних банків. Інші банки, що пройшли діагностичне обстеження, сьогодні виконують нормативи адекватності капіталу, більшість з них – із суттєвим запасом.

Таким чином, ризик достатності капіталу вітчизняних банків знизився в значній мірі завдяки націоналізації Приватбанку, а також додатковій докапіталізації Ощадбанку та Укресімбанку. Такі дії уряду та регулятора вирішили наявну проблему, проте створила довгостроковий виклик не тільки для банківської системи, а й для вітчизняної економіки загалом. За даними НБУ, частка держави у банківському секторі України на кінець II кварталу 2017 р. склала 55,6% за чистими активами та 62,3% за депозитами населення [127]. Це, безумовно, посилює негативний вплив макроекономічних чинників на фінансову стійкість банківського сектору України.

База фондування вітчизняних банків на сьогодні залишається стабільною. Переважну її частину формують внутрішні джерела. Так, на кінець квітня 2017 р. рахунки корпорацій становили 34% зобов'язань вітчизняних банків, вклади домогосподарств – 40% [76]. На сьогодні депозити фізичних та юридичних осіб є основою фондування. Обсяги зовнішніх запозичень банків знижуються через низький попит на ресурси в іноземній валюті.

Варто відзначити, що у структурі коштів юридичних та фізичних осіб переважають короткострокові зобов'язання. Така структура ресурсів може стати джерелом ризиків банків у майбутньому та обмежує їх можливості щодо довгострокових вкладень. Важливо також зауважити, що короткострокові пасиви змушують банки відволікати значну частку активів у високоліквідні інструменти (готівка, ОВДП, депозитні сертифікати НБУ) для забезпечення запасу ліквідності на випадок можливих зовнішніх шоків. Щоб знизити ризик ліквідності, банкам необхідно суттєво диференціювати відсоткові ставки за коротко- та довгостроковими зобов'язаннями.

Загалом на вітчизняному ринку депозитів на сьогодні прослідковується декілька помітних тенденцій. Зокрема, більшу довіру у населення та бізнесу викликають державні та іноземні банки, окрім російських; вкладники почали

враховувати нецінові фактори угод; російські банки втрачають довіру вкладників; банки з найвищою концентрацією вкладів мали найнижчі темпи приросту їх обсягу. При цьому слід зауважити, що за оцінками НБУ державні банки суттєво залежать від коштів місцевих органів влади та державних підприємств. Ураховуючи значний портфель ОВДП на балансах цих банків, залежність їхніх активів та пасивів від держави значна і продовжує зростати. Зазначені фактори посилюють адміністративні важелі управління в державних банках, роблять їх діяльність менш ринковою, що в майбутньому може ускладнити приватизацію таких установ.

Проблема якості активів українських банків сьогодні лежить не тільки в площині «поганих» (непрацюючих) кредитів. Значний ризик для банків криється у високій концентрації кредитних вкладень, а також у значних обсягах споживчого кредитування в Україні, темпи якого на сьогодні продовжують зростати.

За даними НБУ, кредитний портфель платоспроможних банків протягом останніх двох років практично не змінився. За станом на кінець травня 2017 р. відзначається скорочення обсягів чистих кредитів на 2,2 відсоткових пункти через формування додаткових резервів під кредитні ризики [76]. Розмір корпоративного кредитного портфеля на сьогодні також залишається загалом сталим. При цьому відзначається подальше конвертування валютних кредитів у гривню та зростання обсягів гривневих кредитів за більшістю видів економічної діяльності. Нове кредитування корпоративних клієнтів обмежують обсяги існуючої заборгованості, погані кредитні історії, повільне відновлення економіки та високі юридичні ризики банків. З початку 2017 р. відзначається відновлення кредитування фізичних осіб. При цьому воно здебільшого сконцентроване в сегменті споживчих та карткових кредитів. Обсяги іпотечного та автокредитування залишаються незначними.

Частка непрацюючих кредитів в банківській системі України за станом на 01.07.2017 р. зросла до 64,09% (рис. 4.11).

Найвища частка непрацюючих кредитів в обсязі кредитного портфеля на дану дату зафіксована у банках з державною формою власності – 74,39%, з них у ПАТ КБ «Приватбанк» – 98,9%. У неплатоспроможних банках непрацюючі кредити становили 85,93%. Найкраща ситуація відзначалась у банках з приватним капіталом – 29,67% непрацюючих кредитів. У структурі кредитного портфеля вітчизняних банків за станом на 01.07.2017 р. частка непрацюючих кредитів за групами позичальників розподілилася таким чином: кредити корпоративного сектору – 59,88%, кредити фізичним особам – 95,05%, міжбанківські кредити – 4,58% [153].

Суттєвий вплив на якість активів банківської системи України спричиняє вкрай висока концентрація кредитів, що створює істотні ризики для вітчизняних банків. Так, 20 найбільших груп позичальників, що об'єднують приватні компанії, контрольовані спільними власниками, займають 49% валових та 32% чистих кредитів корпоративному бізнесу [76]. Подібну

ситуацію в банківському секторі спричинили два основні фактори: складність оцінки зв'язків між позичальниками в межах групи та обсягу їх сукупного боргу, а подекуди небажання банків проводити таку оцінку та кредитування пов'язаних осіб банками, які входять до тієї ж бізнес-групи, що й позичальники. Таким чином, проблеми окремих фінансово-промислових груп сьогодні мають суттєвий вплив на ліквідність та платоспроможність усього банківського сектору.

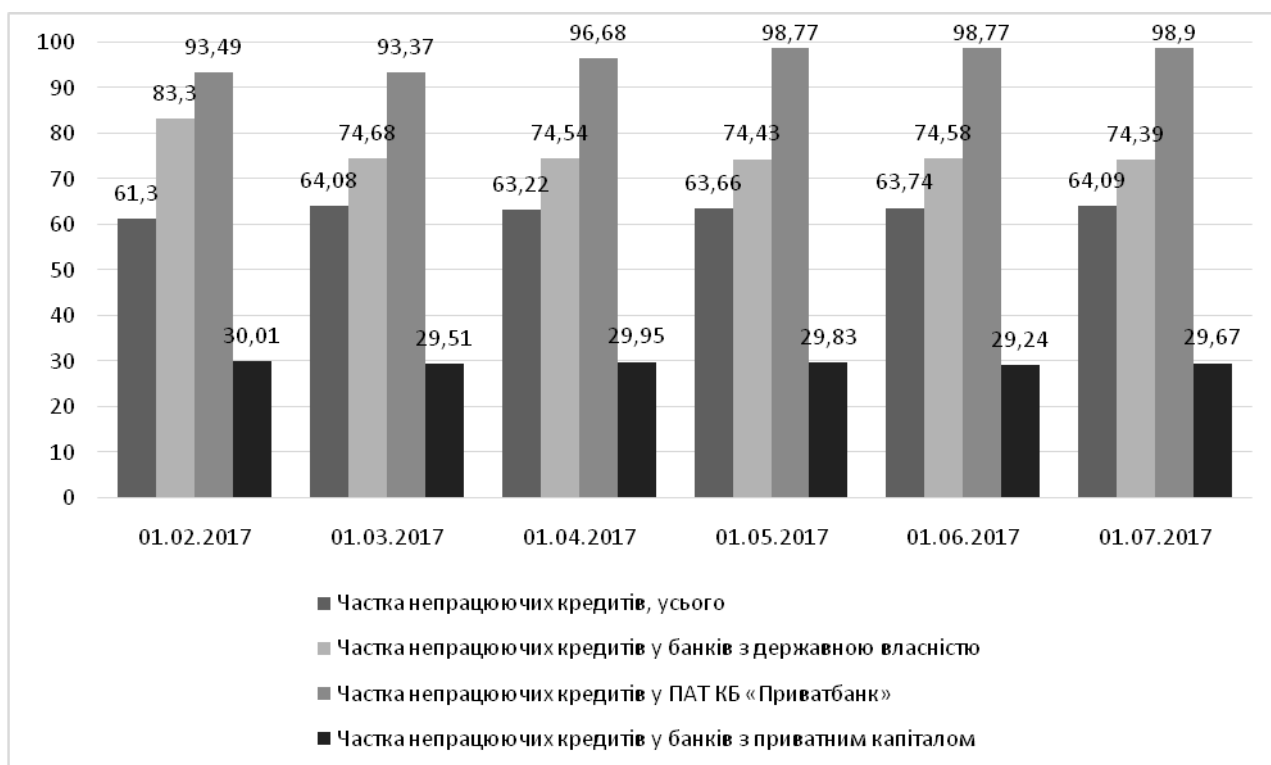

Рис. 4.11. Частка непрацюючих кредитів (NPL)* в банківському секторі України

*частка непрацюючих кредитів розрахована відповідно до Постанови НБУ № 351 від 30.06.2016 р. «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» [158]

Примітка. Побудовано автором за даними [153].

Ризики високих кредитних концентрацій значною мірою реалізувались в результаті кризи 2014–2016 рр.: рівень дефолтів учасників бізнес-груп виявився вищим, ніж у інших бізнесів. Найбільших збитків через високі концентрації зазнали два найстаріші державні банки – Ощадбанк та Укресімбанк, оскільки їх кредитна діяльність стосувалася підприємств та фінансових груп, бізнесові інтереси яких були тісно пов'язані з політичною діяльністю. Частка 10 найбільших груп позичальників складала 56% у сукупних кредитах одного банку та 38% іншого [76]. На поточний момент проблему дефолтів груп за старими кредитами практично вирішено шляхом до капіталізації обох банків у I кварталі 2017 р.

З метою вирішення проблеми високих концентрацій кредитних вкладень в подальшому Національний банк розробив нові вимоги до розрахунку кредитного ризику, які передбачають врахування інформації про сукупні обсяги кредитування компаній, що входять до груп зі спільним контролем. З 2017 р. банки зобов'язані враховувати ризики групи, до якої належить позичальник, та використовувати консолідовану фінансову звітність материнської компанії групи при розрахунку кредитного ризику окремого підприємства.

Відповідне Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями (Постанова Правління НБУ №351 від 30.06.2016 р.) вступило в дію на початку 2017 р. [158]. Положенням встановлено порядок розрахунку кредитного ризику банків та запроваджено визначення непрацюючих активів, зокрема кредитів, максимально наближене до поширеного в міжнародній практиці терміну non-performing exposures/loans (NPE/NPL). Згідно з даним Положенням, з 2018 р. всі позичальники банків із сумою кредитів понад 200 млн. грн. мають подавати фінансову звітність, складену згідно з вимогами Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) та підтвержену аудиторським висновком. НБУ також працює над удосконаленням критеріїв оцінки зв'язку між позичальниками (згідно з Базельськими стандартами) для розрахунку нормативу максимального кредитного ризику на одного позичальника.

Як засвідчують наведені дані, значною проблемою для українських банків сьогодні є якість портфеля кредитів, наданих фізичним особам. Найвний роздрібний кредитний портфель наполовину складається з валютних кредитів, виданих до запровадження заборони на валютне кредитування у 2009 р. Серед таких кредитів частка непрацюючих складає 95%. Частка непрацюючих гривневих кредитів, наданих фізичним особам, на сьогодні становить близько 25% [76].

Аналіз структури гривневого портфеля кредитів, наданих фізичним особам, засвідчує, що найбільшу його частку (44%) займають кредити на поточні потреби. Це, як правило, кредити готівкою або кредити на купівлю товарів тривалого користування. Частка таких позик є також найбільшою і у складі нових кредитів. Карткові кредити складають 37% гривневого портфеля і їх майже одноосібно визначає Приватбанк. Частка іпотеки та автокредитів у гривневому портфелі несуттєва. Нова гривнева іпотека є, як правило, результатом конвертації валютних кредитів, яку банки проводили під час кризи.

Слід зауважити, що споживче кредитування на сьогодні стрімко розвивається. Високий потенціал ринку приваблює банки, а також небанківські фінансові установи. Споживчі кредити становлять 59% загального обсягу кредитів, наданих домогосподарствам. Ризики такого кредитування суттєво впливають на якість активів українських банків. У цьому зв'язку представляє інтерес аналітичний звіт Компанії GfK Ukraine «Закредитованість населення України: 2016–2017» [76].

Дане дослідження було проведене на початку 2017 р. на замовлення Міжнародної фінансової корпорації. Цільовою аудиторією виступали респонденти, що мають позики від фінансових установ або користувалися кредитом протягом останніх двох років. За результатами дослідження було виявлено таке: банки є джерелом отримання кредитів для 96% опитаних; метою кредитування є фінансування щоденних витрат (44% респондентів), придбання побутової техніки (29%) та ремонт житла (9%); більшості респондентів вистачало власного доходу для погашення кредиту; банки не вимагали застави під кредит у 84% випадків; банки частіше кредитували у формі кредитної лінії (35%) або оплати рахунку на купівлю конкретних товару чи послуги (23%) [76].

Дослідники звертають увагу на ризики такого кредитування – 81% опитаних мають низькі доходи. Основними слабкими місцями споживчого кредитування названо нерозвинені механізми управління ризиками, різноманіття кредитних продуктів, недостатнє регулювання діяльності небанківських фінансових установ. На нашу думку, до переліку таких слабких місць варто додати надто високі ризики споживчого кредитування, відсутність забезпечення, непродуктивний характер самих кредитів, низьку фінансову грамотність позичальників і часте нерозуміння ними усіх можливих сценаріїв розвитку подій, що є, на нашу думку, вагомим фактором підвищення кредитного ризику. Висока питома вага споживчих кредитів у кредитних портфелях українських банків послаблює диверсифікацію таких портфелів та підвищує ризик портфелів загалом.

Очевидно, що низька якість активів українських банків відповідним чином вплинула на їх прибутковість. Банківська система України завершила 2016 р. з найвищим за всю історію збитком (159,4 млрд. грн.). Рентабельність активів та капіталу системи за станом на 01.01.2017 р. були від'ємними і складала -12,60 та -116,74% відповідно (рис. 4.12) [153].

Проте ряд позитивних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища дозволили українським банкам з початку 2017 р. повернутися до прибуткової діяльності. З-за здешевлення фондування зросли чисті процентні доходи. Ріст чистих комісійних доходів спричинив відновлення попиту населення та корпоративного сектору на банківські послуги. Зростанню операційної ефективності банківського сектору сприяло також скорочення відрахувань до резервів (за 4 місяці 2017 р. витрати на формування резервів скоротилися вдвічі, порівняно з відповідним періодом минулого року).

Важливо відзначити, що доформування резервів у 2017 р. не критичне для прибутковості банківського сектору, майже всі банки вже визнали та дорезервували проблемні активи. Потенційний ризик прибутковості банківської системи України у поточному році криється у можливості додаткових збитків окремих державних банків через низьку операційну ефективність останніх. Свідченням часткової реалізації цього ризику стали від'ємні показники рентабельності активів та капіталу вітчизняних банків влітку 2017 р.

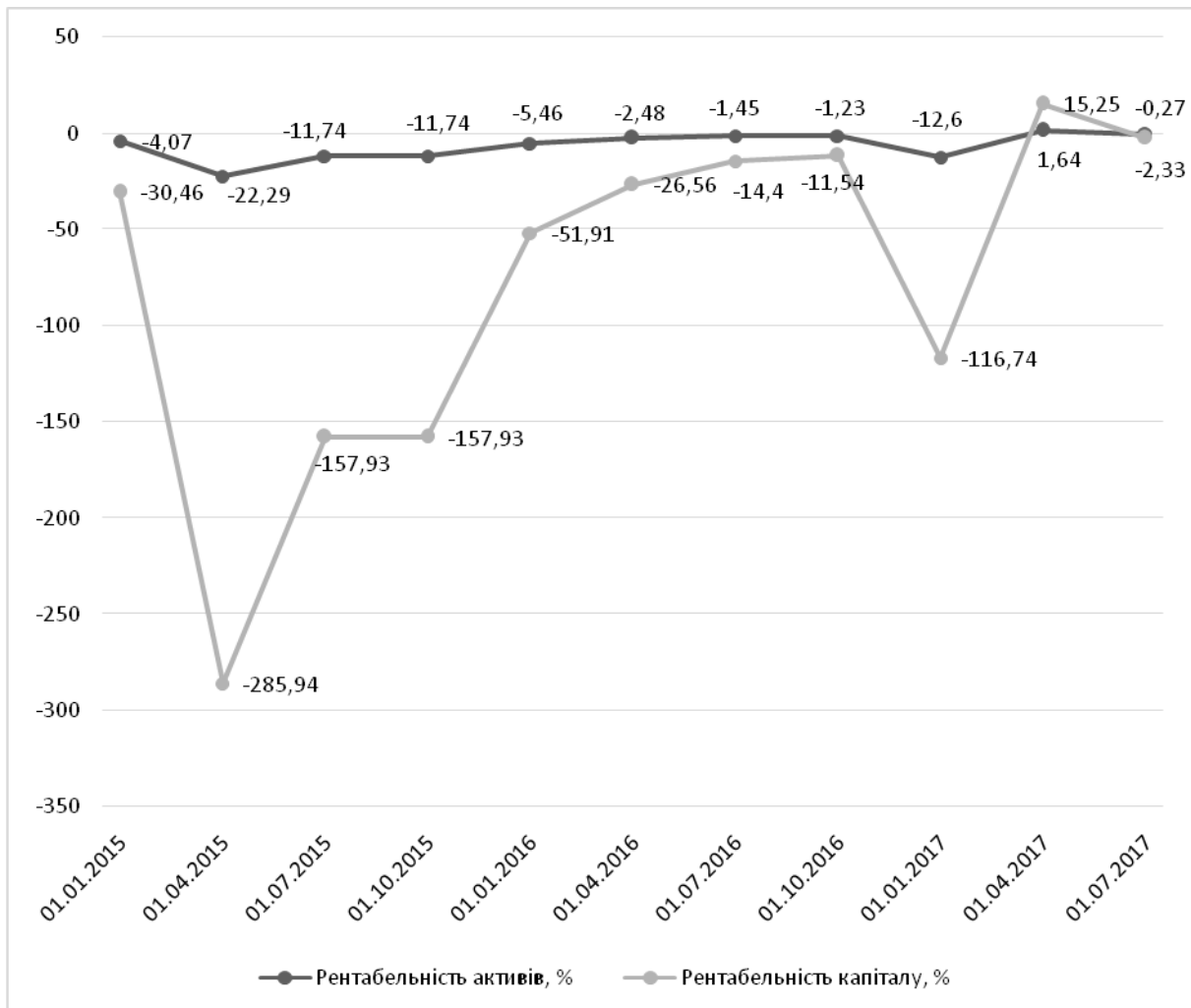

Рис. 4.12. Рентабельність активів та капіталу українських банків*

*Примітка. Побудовано автором за даними [1; 153].

Загалом ми погоджуємося з висновками Національного банку, наведеними у Звіті про фінансову стабільність, про те, що основними ризиками банківської системи України на сьогодні є висока частка держави в банківському секторі та висока питома вага непрацюючих кредитів [76]. З огляду на це для підтримки фінансової стійкості вітчизняного банківського сектору необхідно, в першу чергу, модернізувати бізнес-моделі державних банків з метою суттєвого підвищення їх операційної ефективності та в перспективі суттєво скоротити частку держави у банківському секторі.

Оскільки баласт непрацюючих кредитів в банківському секторі призводить до пролонгації чинних кредитних ризиків і не дає змоги забезпечити реально необхідний рівень капіталізації та прибутковості, важливим завданням є розчистка балансів банків від непрацюючих кредитів шляхом використання таких інструментів, як реструктуризація окремих позик, реалізація забезпечення, списання заборгованості за рахунок резервів, а також при необхідності додаткове дорезервування. Це доволі складне завдання з огляду на обсяги проблемної заборгованості в кредитних портфелях українських банків.

З метою регулювання проблем поточної ліквідності українських банків заслуговує на увагу пропонований НБУ інструмент ELA (emergency liquidity assistance), спрямований на підтримку життєздатних банків, у яких виник короткостроковий розрив ліквідності. На практиці цей інструмент замінив стабілізаційні кредити Національного банку і є захисним механізмом, який дає змогу нівелювати вплив зовнішніх шоків, що провокують зняття депозитів населенням та бізнесом. Обов'язковою умовою використання такого інструменту є попереднє укладання договорів ELA, що забезпечить банкам швидкий доступ до кредитів НБУ в разі відтоку коштів.

Національний банк в руслі підтримання та забезпечення фінансової стійкості банківської системи також працює над розробкою нових вимог до капіталу та ліквідності у відповідності до норм ЄС (пакет CRR/CRD 4), що базуються на рекомендаціях Базель 3. Нові вимоги до ліквідності планується запровадити з 2018 р., до капіталу – із 2019 р.

Як уже зазначалося, дефініції «фінансова стійкість» та «фінансова безпека» банків мають багато спільних характеристик. В наукових дослідженнях і на практиці простежуються дещо різні підходи до визначення сутності фінансової безпеки банку. Найчастіше фінансову безпеку розглядають як складову економічної безпеки банківської установи [68; 119; 175]. Щодо сутнісної характеристики даної дефініції, то О. І. Барановський визначає фінансову безпеку банку як сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди ефективному функціонуванню банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і перешкоджати досягненню банком статутних цілей; а також як стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, незалежності та середовища, в якому він функціонує [13, с. 19].

Заслуговує на увагу підхід, запропонований О. Хитриним, згідно з яким фінансова безпека банку розглядається як динамічний стан, при якому банк:

- юридично і технічно здатен виконувати і реально виконує властиві йому функції;
- забезпечує захист життєво-важливих соціально-економічних інтересів громадян, господарюючих суб'єктів, суспільства та держави від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз;
- володіє потенціалом як для кількісного, так і для якісного зростання і має в своєму розпорядженні механізми для реалізації такого потенціалу [196, с. 119].

Т. Болгар наводить сутнісну характеристику дефініції «фінансова безпека банку» як стану банку, що характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку [18, с. 5]. На її думку, основою системи фінансової безпеки банків є три підсистеми: 1) фінансової діагностики, 2) фінансових важелів і методів

забезпечення фінансової безпеки; 3) контролю і аналізу результатів.

Аналіз існуючих трактувань сутності фінансової безпеки банку показав, що більшість дослідників, думку яких ми поділяємо, під фінансовою безпекою розуміють стан захищеності фінансових інтересів банку, при якому зовнішні та внутрішні загрози не здатні завдати шкоди ефективному функціонуванню банку, його здатності досягати поставлених цілей та забезпечувати стале зростання.

Важливо зауважити, що питання фінансової безпеки банків є актуальним не тільки для банківських установ. Рівень фінансової безпеки банків має прямий вплив на фінансову безпеку практично всіх суб'єктів ринку – суб'єктів господарювання, фізичних осіб, державних органів, фінансових інституцій тощо. Досвід України останніх років наглядно показав, що рівень фінансової безпеки банківських установ визначає фінансову стабільність усієї економічної системи країни, всіх її суб'єктів. Банкрутства величезної кількості вітчизняних банків призвели до цілого ряду негативних факторів зворотного впливу на стан економічної системи і окремих її суб'єктів. До таких факторів, на нашу думку, слід віднести:

- виведення частини капіталів з вітчизняного ринку акціонерами банків, пов'язаними особами тощо;
- вплив ресурсів з банківських установ через реальне або ймовірне банкрутство банків;
- втрата частини фінансових активів окремими суб'єктами ринку через банкрутство банківських установ, клієнтами яких вони були;
- збільшення тіньового сектору платіжного обороту;
- втрата довіри до вітчизняної банківської системи;
- зростання потреби в зовнішніх запозиченнях за умови неможливості або подекуди небажання використовувати внутрішні фінансові ресурси.

Зазначений перелік можна продовжити. Суть питання зводиться до того, щоб попри існуючі загрози забезпечити фінансову безпеку банків шляхом ідентифікації ризиків; створення системи діагностики та моніторингу її стану; розробки заходів та оптимізації інструментів управління; проведення аналізу та аудиту кінцевих результатів. Важливими при цьому є ідентифікація загроз банку й корегування індикаторів фінансової безпеки залежно від зміни стану зовнішнього середовища, цілей і завдань банку.

Ми поділяємо думку М. М. Єрмошенка про те, що основна мета забезпечення фінансової безпеки банку полягає в безперервному й стійкому підтриманні стану, який характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз [68, с. 7]. При цьому внутрішні загрози генеруються самим банком або є частиною його внутрішнього середовища [25, с. 1031]. Вони в значній мірі є продуктом неефективного менеджменту банку. До таких загроз належать: недостатність власного капіталу, нестабільна ресурсна база банку, незадовільна структура активів та пасивів, високий рівень ризиків, слабка конкурентна позиція банку і цілий ряд інших. До зовнішніх

належать загрози, які виникають як результат впливу зовнішнього середовища на банк, зокрема, політична та економічна криза в країні, економічна кон'юнктура в країні та світі, недосконала регулятивна база, високий рівень корупції, конкуренти тощо.

Як зазначає Т. В. Момот, ключовими завданнями для спеціалістів у галузі фінансової безпеки банківського сектору в період економічних криз є розробка спеціальної системи показників, яка найбільш оптимально дозволяла б оцінити рівень фінансової безпеки банківської установи; виявлення факторів росту для банківського сектору у період економічних спадів; розробка спеціальних інструментів, які б дали змогу банківській установі зберегти достатній рівень фінансової безпеки у період економічної кризи [119, с. 34].

Важливе місце в цьому процесі належить інструментам забезпечення фінансової безпеки банків. Такий інструментарій аналізується в наукових дослідженнях та застосовується на практиці, проте в цьому питанні відсутній системний підхід. На сьогодні можна засвідчити відсутність єдиного переліку методів та інструментів забезпечення фінансової безпеки банків, їх обґрунтованої структуризації. Ми поділяємо думку Л. О. Добрик про те, що всі методи та інструменти, які використовуються для забезпечення фінансової безпеки банку, можуть бути розділені на дві окремі великі групи: внутрішні та зовнішні [60].

Як уже зазначалося, передумовами такого поділу є вплив на фінансову безпеку банку двох груп факторів: зовнішніх, які формуються за межами банку, та внутрішніх, що виникають у самій банківській установі. Зовнішні загрози пов'язані з економічним середовищем функціонування банку або зі станом нормативно-правової бази його функціонування. З огляду на це, інструменти зовнішнього впливу також діють за межами банку. До них зазвичай відносять банківське регулювання, банківський нагляд та контроль. Проте, на нашу думку, реалії України останніх років показують, що джерелом виникнення зовнішніх загроз, пов'язаних зі станом нормативно-правової бази функціонування банку, є не тільки система банківського регулювання, а загалом нормативно-правова база функціонування бізнесу в Україні. Зовнішня безпека банку пов'язана не тільки з умовами діяльності власне банківської установи, а й з правовими засадами діяльності реальних та потенційних клієнтів банку, фіскальною, бюджетною, митною політикою держави, рівнем корупції в країні, правовими засадами запобігання корупції та цілим рядом інших факторів такого ж порядку.

Для банківської установи важливим є аналіз саме внутрішніх інструментів впливу на фінансову безпеку. Ці інструменти знаходяться в сфері банківського менеджменту. Так, Т. М. Болгар до внутрішніх відносить чотири основні інструменти управління: фінансове планування, фінансовий аналіз, фінансове регулювання та фінансовий контроль [18, с. 8]. Тут слід зауважити, що управління фінансовою безпекою є інтегрованим процесом, який реалізується в сфері фінансового менеджменту банку і нерозривно пов'язаний з

управлінням ліквідністю, ризиками, дохідністю та ефективним виконанням банком своїх зобов'язань.

Інструменти діагностики фінансової безпеки банків та управління нею ґрунтуються на застосуванні інформаційної бази, яка, як правило, формується всередині банку. Контроль результатів впливу банківського менеджменту на фінансову безпеку установи також здійснюється на підставі діагностики фінансової інформації банку, що фіксує кінцеві результати, досягнуті системою управління як наслідок здійснених заходів.

На нашу думку, окремі аспекти використання інформаційно-аналітичних інструментів управління фінансовою безпекою банків потребують подальшого дослідження в контексті формування інформаційної бази управління фінансовою безпекою вітчизняних банківських установ.

Важливе значення щодо застосування фінансової інформації в процесі діагностики та управління фінансовою безпекою банків має її структуризація та організація руху інформаційних потоків банку (рис. 4.13) [182, с. 896].

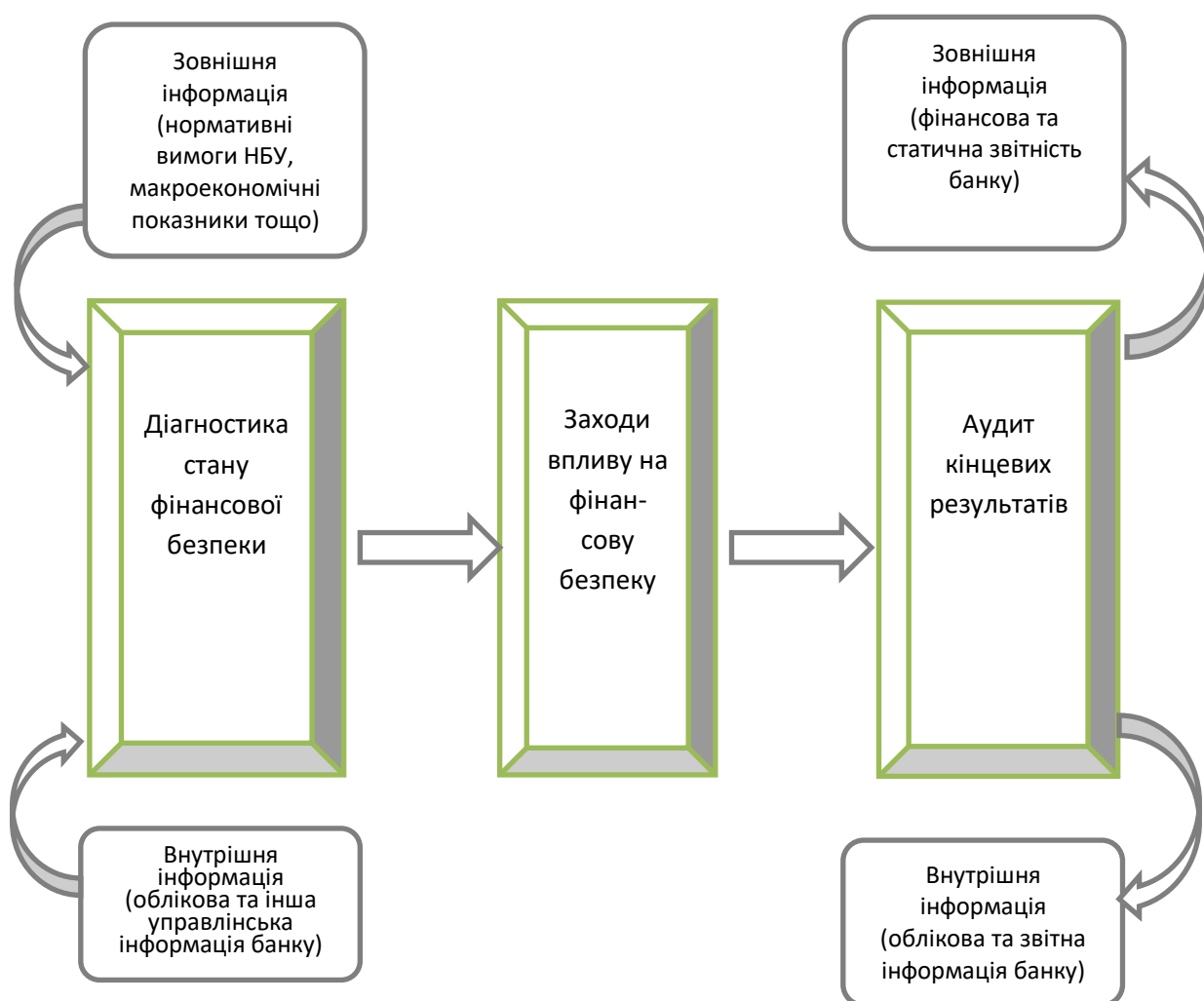

Рис. 4.13. Інформаційні потоки процесу управління фінансовою безпекою банку

Формування інформації, що використовується банком, відбувається як в установі банку, так і за її межами – таку інформацію формують регулюючі органи, Національний банк України (НБУ), контрагенти банку, рейтингові та аналітичні агентства тощо.

Зовнішня вхідна інформація може бути розділена на два великі блоки:

- 1) нормативно-правова інформація, що задає параметри рівня фінансової безпеки банку;
- 2) стохастична інформація, що характеризує стан ринку банківських послуг, діяльність інших банківських установ на даному ринку, конкурентну позицію банку, рейтинги банку тощо.

Зовнішня інформація, що формується на виході з системи, створюється на основі узагальнення чи інтерпретації облікової інформації установи. Дані фінансової та статистичної звітності слугують базою для оцінки рівня фінансової безпеки банку, дотримання банком основних нормативів Національного банку України, визначення конкурентної позиції установи на ринку банківських послуг.

Наведена схема інформаційних потоків показує важливість облікової та звітної інформації банку для оцінки стану фінансової безпеки, її моніторингу та прийняття адекватних управлінських рішень.

Облікова інформація створюється в системі бухгалтерського обліку банку. Бухгалтерський облік здійснюється безперервно з моменту реєстрації банку до його ліквідації. Виходячи з потреб управління та обсягу банківських операцій, банки самостійно визначають систему та підсистеми бухгалтерського обліку. Будь-яка система обліку має забезпечити дотримання принципів бухгалтерського обліку, єдність методологічної бази, хронологічне та систематичне відображення всіх операцій банку в регістрах бухгалтерського обліку на підставі первинних документів, взаємозв'язок даних синтетичного та аналітичного обліку, накопичення і систематизацію даних обліку за показниками, необхідними для управління фінансовою стійкістю і фінансовою безпекою банку, а також складання звітності.

Узагальнення облікової інформації здійснюється шляхом формування та подання оперативної, статистичної та фінансової звітності банку. Банки України складають та подають щоденну, щодакдну, щомісячну, квартальну та річну звітність. Розрахунок економічних нормативів, які слугують базою для оцінки стану фінансової стійкості та фінансової безпеки банків, банки проводять на підставі щоденних балансів і додаткових даних.

Слід зауважити, що основний масив статистичної звітності банку також формується за даними бухгалтерського обліку і дає змогу інтерпретувати цілий ряд фінансових показників діяльності установи. Вимоги щодо порядку складання та подання форм статистичної звітності та додаткових даних, що використовуються для розрахунку економічних нормативів, встановлюються Правилами організації статистичної звітності, що подається банками до

Національного банку України (Постанова Правління НБУ № 129 від 01.03.2016 р.) [160].

При цьому звітні дані про дотримання економічних нормативів розраховуються на підставі поданої інформації різними способами. Так, значення ряду нормативів, зокрема, таких як нормативи мінімального розміру регулятивного капіталу банку (Н1), максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), великих кредитних ризиків (Н8), максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9), миттєвої ліквідності (Н4) визначається шляхом щоденних розрахунків. Нормативи інвестування в цінні папери (Н11) та загальної суми інвестування (Н12) визначаються за місяць за формулою середньозваженої величини. Нормативи достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2), достатності основного капіталу (Н3), поточної ліквідності (Н5), короткострокової ліквідності (Н6) визначаються за станом на 1-е, 11-е та 21-е число кожного місяця. Подана інформація слугує також базою для розрахунку окремих індикаторів фінансової стійкості та оцінки стану фінансової стійкості та фінансової безпеки банку.

В науковій літературі прослідковуються різні підходи щодо методики оцінки рівня фінансової безпеки банків [17; 25; 60]. Найбільш широкий підхід передбачає оцінку фінансової безпеки банку на підставі загальної оцінки його фінансового стану [17, с. 121]. У цьому випадку процес управління фінансовою безпекою ототожнюється фактично з управлінням усією діяльністю банку.

Ряд авторів дотримуються думки про необхідність визначення інтегрального показника фінансової безпеки банку [175, с. 68]. Разом з тим, методика розрахунку такого показника на сьогодні не є визначеною.

Найбільш поширеним щодо оцінки рівня фінансової безпеки є індикаторний підхід, який полягає у виборі певних показників, що характеризують фінансову безпеку, і порівнянні їх фактичних значень із граничними [25, с. 1031]. До складу індикаторів фінансової безпеки різні автори пропонують включати показники, що характеризують різні сегменти фінансової безпеки банку. Як порогові значення індикаторів розуміють їх граничні величини, недотримання яких призводить до формування негативних тенденцій (виникнення загроз) у сфері фінансової безпеки, а отже, диспропорцій у діяльності банку й порушенні його розвитку загалом [152, с. 43].

До переваг даного підходу, на нашу думку, слід віднести його гнучкість і в значній мірі уже реалізовану методику застосування. Зокрема, банк може динамічно корегувати кількість та перелік індикаторів фінансової безпеки з огляду на власні стратегічні та тактичні цілі діяльності; як граничні значення окремих індикаторів можуть бути використані значення основних нормативів діяльності банків, що встановлюються НБУ.

Аналіз різних поглядів щодо оцінки рівня фінансової безпеки банку дає підстави виділити два концептуальних підходи:

- врахування ряду індикаторів (показників) фінансової безпеки банку;
- визначення єдиного інтегрального показника, який би враховував різні сторони (сегменти) фінансової безпеки банківської установи.

Слід відзначити, що обидва підходи мають спільні позиції, які полягають якраз у врахуванні в процесі аналізу цілого ряду фінансових показників. Зокрема, при застосуванні другого підходу також необхідно враховувати окремі параметри фінансової безпеки банку через їх вагу в інтегральному показнику. Таким чином, при реалізації другого підходу банк може брати до уваги цілий ряд показників (параметрів) фінансової безпеки, надаючи кожному з них певне значення вагового коефіцієнта. Проте при такому підході кількість параметрів, що можуть бути враховані, має певні обмеження. З огляду на це, сьогодні не існує єдиного загально визнаного способу розрахунку інтегрального показника фінансової безпеки банку.

Разом з тим, потенційний недолік першого підходу полягає якраз в тому, що на практиці доволі складно визначити оптимальну кількість показників, які б в повній мірі давали можливість діагностувати рівень фінансової безпеки установи банку. До того ж це повинні бути показники одного порядку, або ж методика аналізу має передбачати також врахування міри їх впливу на фінансову безпеку банківської установи.

Незалежно від обраної методики оцінки рівня фінансової безпеки банку, доцільно звернути увагу на якість інформації, що використовується в процесі аналізу. Розглянемо якісні характеристики фінансової інформації, що формується в системі бухгалтерського обліку банку. В Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (№ 996–XIV від 16.07.1999 р.) основними характеристиками інформації названо повноту, правдивість та неупередженість [72]. У НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженому Наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р., виділено чотири основні якісні характеристики інформації: дохідливість, доречність, достовірність, порівняльність [125]. В Положенні Національного банку України «Про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України» (Постанова Правління НБУ № 566 від 30.12.1998 р.) три – порівняльність, повнота та достовірність [154].

За результатами проведених досліджень можемо стверджувати, що якість інформації характеризується не окремим визначеним показником чи групою показників [183, с. 150]. Якість інформації, що застосовується в процесі аналізу фінансової безпеки банку, на нашу думку, є комплексною характеристикою, яка враховує доречність, достовірність, повноту, своєчасність, економічність, зіставність та інші важливі параметри інформації. Методики оцінки якості інформації у вітчизняних дослідженнях мають в основному теоретичний, а не прикладний характер. В практичній діяльності банків важливою є раціональна організація процедур збору та підготовки облікової інформації, оптимізація інформаційних потоків установи з метою достовірної та своєчасної оцінки рівня фінансової стійкості та фінансової безпеки банків та управління ними.

Загалом інформаційно-аналітичні інструменти оцінки фінансової стійкості та фінансової безпеки банків мають надавати адекватний рівень інформаційної підтримки усіх етапів діагностики та управління фінансовою стійкістю і фінансовою безпекою банківських установ, а також забезпечувати відповідний методичний та організаційний інструментарій аналізу та оцінки стану фінансової стійкості та фінансової безпеки банків, що набуває особливої ваги в умовах кризи.

4.3. Вплив зміни фінансового стану банків на фондовий ринок

У відповідності з міжнародною практикою, банківські інституції є іманентною складовою фінансової системи і зміна їх фінансової стійкості має вплив на кон'юнктуру ринку обігових фінансових інструментів. Цей вплив носить дуалістичний характер: з однієї сторони, висока фінансова стійкість банків позитивно впливає на стабільний розвиток ринку, а з іншої, – банк, виступаючи джерелом зараження при матеріалізації ідіосинкратичних ризиків, може призвести до виникнення ринкової нестабільності, яка при реалізації системних ринків негативно вплине і на функціонування решти секторів економіки.

Основними каналами впливу банківської діяльності на фондовий ринок є:

1) обіг банківських цінних паперів, коливання ринкової ціни яких *inter alia* залежить від фінансових результатів і перспектив розвитку банківських інституцій;

2) інвестиції банків в обігові фінансові інструменти, обсяги яких є чутливими до рівня фінансової стійкості банків і при реалізації сценарію її погіршення цінні папери і деривативи з банківських портфелів можуть бути продані на ринку, що може в певних випадках призвести до ініціації або каталізації значних ринкових продаж (*firesales*) окремих фінансових інструментів.

Банківські акції на фондовому ринку багатьох країн входять до переліку найбільш ліквідних і сприяють його розвитку на основі залучення додаткових інвесторів, у т.ч. зі значною аверсією до ризику. Інвестиції у банківські акції вважаються менш ризиковими, у порівнянні з цінними паперами інших секторів економіки, зважаючи на високий рівень пруденційного нагляду за банківською діяльністю і наявністю розбудованих фінансово-правових механізмів (особливо в останні роки) підтримки банків у випадку погіршення їх фінансового стану. Так, лише банки мають можливість за необхідності отримання фінансової підтримки від Центрального банку.

Зі сторони банків обіг їх цінних паперів на регульованому ринку дозволяє формувати публічну історію, яка є доволі важливим критерієм подальшого залучення ринкового фінансування як на основі емісії акцій, так і боргових цінних паперів.

Специфічність банківської діяльності як інституції, яка розвиває свою бізнес-модель на основі генерування фінансових ресурсів через депозити, в т.ч. домогосподарств, визначає їх суб'єктами значного публічного інтересу та ставить значні вимоги щодо детального розкриття своєї діяльності. При прийнятті рішення щодо розміщення своїх фінансових ресурсів як фізичні особи, так інші економічні агентами мають приймати до уваги дані щодо фінансового стану банку та його стратегії розвитку. Значно простіше приймати рішення у випадку, коли акції банку є предметом торгівлі на регульованому ринку і формування їх ціни є інформаційно ефективним, тобто на основі аналізу зміни котирувань банківської акції можна в певній мірі спостерігати як публічно оцінюється банк.

У цій площині побудовані в Україні моделі банківської системи та фондового ринку значно відрізняються від міжнародної практики, вони характеризуються малою роллю цінних паперів у фінансуванні банківської діяльності та їх незначною присутністю на біржовому ринку.

У розрізі боргових обігових фінансових інструментів, згідно з даними НБУ [138] за станом на 1 липня 2017 р. у фінансовій звітності 18 банківських інституцій відображено наявність емітованих боргових цінних паперів. Їх частка в загальному обсязі зобов'язань банківської системи України складає лише 0,2%. У 10-ти банків частка боргових цінних паперів в сукупних зобов'язаннях перевищує 1% і лише в 2-х банків – більше 10% (рис. 4.14).

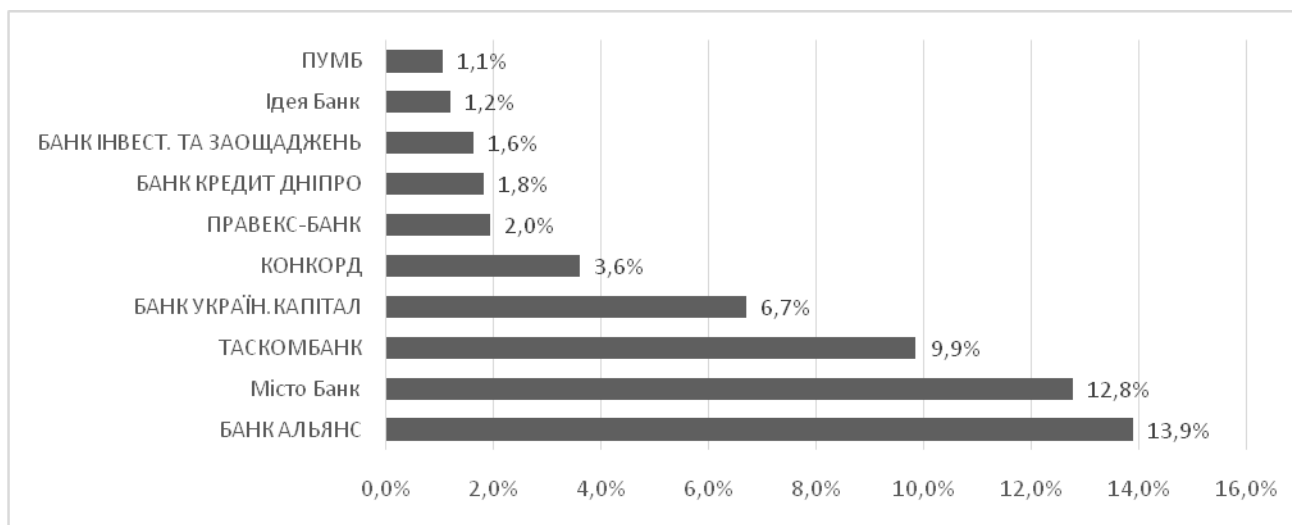

Рис. 4.14. Частка боргових цінних паперів у сукупних зобов'язаннях банків за станом на 01.07.2017 р.¹

¹Примітка. Розраховано і побудовано автором за даними НБУ [138].

На біржовий ринок корпоративних облігацій банківські боргові цінні папери мають маргінальний вплив. За станом на початок жовтня 2017 р. на фондовій біржі «Перспектива» [139] (яка є лідером серед регульованих ринків України щодо торгівлі борговими цінними паперами) до біржового списку позалістингових цінних паперів включено облігації лише Альфа-банку і

Таскомбанку. Одна з серій облігацій Альфа-банку віднесена до 2-го рівня лістингу. Протягом січня-вересня 2017 р. з облігаціями Альфа-банку на цій біржі було укладено 26 угод, а з облігаціями Таскомбанку – лише 19 угод. Облігації цих же емітентів включено до обігу на біржі ПФТС [140]. За борговими цінними паперами Альфа-банку останній біржовий контракт було укладено 28.02.2014 р., а за облігаціями Таскомбанку – 21.11.2016 р. На «Українській біржі» [136] до позалістингових цінних паперів віднесено облігації одного банку (Альфа-банку) і за весь період їх біржового обігу (від 2.12.2015 р.) щодо цих інструментів укладено тільки 3 трансакції.

У розрізі пайових цінних паперів акції тільки одного банку (Райффазен Банк Аваль, РБА) включені до розрахунку фондового індексу UX «Української біржі», на якій сконцентровано більшість торгів акціями організаційно-оформленого сегменту. Для порівняння, у Польщі 5 банків включено до головного фондового індексу «Варшавської фондової біржі» WIG20, що складає 25% кількості емітентів індексного кошика.

З 105 акцій, включених до біржового списку «Української біржі», тільки за 10-ма емітентами є банківські інституції (табл. 4.6). Щодо 3-х банків (Альфа-банк, Центр, КРЕДИТВЕСТ БАНК) від дати їх допуску до торгівлі не було укладено жодної угоди, а за період від січня до вересня 2017 р. щодо 6 банківських акцій не було біржових угод. Лише за двома акціями (РБА і Укрсоцбанк) можна спостерігати обсяг торгів більше 4 млн. грн. від 2009 р. У січні-вересні 2017 р. за всіма банківськими акціями було укладено угод на суму близько 355 млн. грн., що складає 28% торгового обороту з усіма акціями на «Українській біржі» за цей період. Проте майже 94% всіх операцій з акціями банків було здійснено щодо акцій РБА.

Таблиця 4.6

Кількість укладених угод та обсяг торгів акціями банків на «Українській біржі»¹

Банк	Дата початку торгів	Кількість укладених угод, шт.		Обсяг укладених угод, тис. грн.	
		від дати включення акцій	січень-вересень 2017 р.	від дати включення акцій	січень-вересень 2017 р.
Альфа-банк	16.11.2015	0	0	0	0
Банк Альянс	17.09.2013	73	0	867,4	0
Райффайзен Банк Аваль	16.03.2009	228 504	14 932	4 054 688,7	332 763,9
Центр	22.07.2011	0	0	0	0
Індустріалбанк	16.11.2015	2	0	2,9	0
Кредобанк	14.12.2009	3 791	1 301	301 158,1	7 047,2
КРЕДИТВЕСТ БАНК	27.01.2014	0	0	0	0
Мегабанк	26.03.2009	193	0	9 042,1	0
Укргазбанк	26.03.2009	1 894	121	52 624,1	2 332,5
Укрсоцбанк	16.03.2009	207 765	1 274	4 911 057,5	12 783,9
Разом		442222	17 628	9 329 441	354 928

¹Примітка. Розраховано автором за даними «Української біржі» [136].

Таким чином, можна прийти до висновку про відсутність впливу на розвиток вітчизняного фондового ринку фінансового стану банків України (крім РБА).

До основних причин низької представленості банків на фондовому ринку у площині біржового обігу їх акцій можна віднести:

1) високі вимоги до лістингу, які як за кількістю, так і за мінімально допустимими значеннями окремих критеріїв перевищують європейські норми. На «Українській біржі» (жовтень 2017 р.) немає жодної акції у першому рівні лістингу і лише акції чотирьох емітентів (Донбасенерго, МНРСЕ, Мотор Січ і Укрнафта) включено до другого рівня лістингу, серед яких немає жодного банку;

2) незацікавленість існуючих власників банку в публічному обігу їх акцій через ризик «ворожого» поглинання, зважаючи на недоліки вітчизняного корпоративного законодавства;

3) слабкий рівень розвитку фондового ринку України та відповідних інституцій, що не дозволяє провести якісне публічне первинне розміщення акцій (ІРО). До складу індексного кошику UX (жовтень 2017 р.) включено тільки п'ять акцій, дві з яких є позалістинговими.

Зважаючи на значу роль акцій РБА як в обсязі торгів акціями на «Українській біржі» (близько 27% за січень-вересень 2017 р.), так і в індексному кошику індексу UX (23,27%), видається актуальним дослідити рівень відображення діяльності банку в ринковій ціні акцій банку та її впливу на цінові флуктуації загалом на ринку.

На початковому етапі здійснено регресійний аналіз впливу зміни дохідності акцій РБА (логарифм дохідності) на динаміку ринку, а саме зміну дохідності фондового індексу UX (логарифм дохідності) за період обігу акцій банку (26 березня 2009 р. – 04 жовтня 2017 р.). Отримані результати (табл. 4.7) підтверджують наявність впливу цінових змін акцій РБА на зміну фондового індексу (акції банку входять до індексного кошику), що відображає значення коефіцієнта детермінації регресійної моделі на рівні 51,8%. Взаємозв'язок між змінними є статистично значущим (p -value менше 0,001) і статистика Дарбіна-Уотсона свідчить про відсутність автокореляції залишків моделі (p -value більше 0,05).

Таблиця 4.7

Показники регресійної моделі впливу зміни ціни акцій РБА на зміну фондового індексу

Показник	Значення	p-value
Коефіцієнт при змінній дохідності акцій РБА	0,488	0,0000
Статистика Дарбіна-Уотсона	1,946	0,1083
Коефіцієнт детермінації (R^2)	51,79%	
Коефіцієнт кореляції	0,72	

У зміні ціни акцій банку за досліджуваний період (рис. 4.15) у довгостроковому вимірі можна спостерігати значний спадаючий тренд у 2011 р., який надалі перейшов у боковий тренд, тобто відсутність значних коливань, для 2014–2015 рр. також характерний спадаючий тренд, а з 2016 р. можна ідентифікувати зростання ціни акцій.

Рис. 4.15. Динаміка ціни акцій РБА та значень УХ-індексу¹

¹Примітка. Розраховано автором за даними «Української біржі» [136].

Падіння ціни акцій у 2014–2015 рр. можна пояснити як матеріалізацією геополітичних ризиків і макроекономічною нестабільністю, так і фінансово-банківською кризою, які вплинули на погіршення фінансового стану банку. Зростання ціни акцій з 2016 р. в певній мірі відображає покращення фінансових даних роботи банку.

У процесі дослідження (а саме *casestudy*) з офіційної інтернет-сторінки банку [135] зібрано корпоративні новини банку (січень 2013 – вересень 2017 р.), перш за все, регулярну та особливу інформацію, яка підлягає обов'язковому оприлюдненню згідно з вітчизняним законодавством, і більш детально проаналізовано їх вплив у день публічного розкриття на ринкову ціну акцій. Обмеженням здійсненого опрацювання є припущення про відсутність впливу інших факторів на зміну ціни акцій банку.

Основними корпоративними повідомленнями банку було розкриття особливої інформації про зміну власників акцій, яким належить 10 і більше відсотків голосуючих акцій, квартальної та річної фінансової звітності, інформації про проведення загальних зборів акціонерів, рішень спостережної ради щодо організаційних змін тощо.

2013 р.

25 березня було повідомлено про проведення річних загальних зборів акціонерів, у якому розкрито основні фінансові показники банку за попередній рік, а в порядок денний зборів включено питання про виплату дивідендів за

простими акціями. Така інформація мала б позитивно вплинути на зміну ціни акцій, однак у цей день ринкова ціна зменшилася на 3,4%.

25 квітня відбулися загальні збори акціонерів, під час яких не було прийнято рішення про направлення частини прибутку на виплату дивідендів за простими акціями. Така новина мала б негативно вплинути на ринкову ціну акцій. У цей день ціна закриття за акціями РБА зменшилась на 1,4% у відношенні до попереднього дня, а під час наступної торговельної сесії ринкова ціна впала ще на 3%.

5 липня Котирувальна комісія «Української біржі» прийняла рішення про переведення акцій з першого до другого рівня лістингу. У цей день ціна акцій зменшилась на 0,9%, а в наступний торговельний день – ще на 3,2%.

Негативним аспектом наявної корпоративної інформації за 2013 р. на інтернет-сторінці банку є відсутність дат оприлюднення квартальної та річної фінансової звітності, що не дозволяє прослідкувати вплив цієї інформації на ринкову ціну акцій.

2014 р.

Відомості про зміну власників акцій, яким належить 10 і більше відсотків голосуючих акцій, стосуються в більшості зміни частки головного акціонера банку Раффайзен Банк Інтернаціональ АГ. Зменшення кількості акцій у власності мажоритарного акціонера за рахунок їх продажу на вторинному ринку є свідченням зростання кількості акцій у вільному обігу (*freefloat*) і ця інформація мала б позитивно впливати на їх ринкову ціну. Інформація про збільшення кількості акцій у головного акціонера мала б негативно впливати на ринкову ціну акцій. Протягом 2014 р. відомості про зміну власників акцій, яким належить 10 і більше відсотків голосуючих акцій, оприлюднювалися 4 рази і в дні повідомлень зміна ринкової ціни акцій адекватно відповідала змісту повідомлення.

У 2014 р. також було два повідомлення про закриття організаційних підрозділів на територіях, непідконтрольних Україні та в дні розкриття цієї інформації ціна акцій зменшувалася (09.04.2014 р. на 0,4%, 26.11.2014 р. на 0,8%).

21 березня 2014 р. було оголошення про проведення річних загальних зборів, в якому наведено дані про зростання прибутку, а також до порядку денного включено питання про виплату дивідендів. Ринкова ціна акцій у цей торговельний день зросла на 2,1%.

24 квітня оприлюднено інформацію про фінансові результати за 1 квартал 2014 р., згідно з якими банк отримав збитки за квартал (у 1 кварталі попереднього року банк працював прибутково) і це відобразилося у падінні ціни акцій на 2,3%.

25 квітня було проведено загальні збори акціонерів, на яких затверджено виплату дивідендів. Торгову сесію акції банку завершили зростанням на 0,7%.

24 липня оприлюднено квартальну фінансову звітність за 2 квартал 2014 року, згідно з якою банк отримав збитки за квартал (у 2 кварталі попереднього

року банк працював прибутково). Ринкова ціна акцій зменшилася на 2%. Аналогічна щодо напрямку зміни була реакція ціни акцій і на фінансові дані за 3 квартал (також збитковий) – падіння ціни акцій на 1,3%.

2015 р.

Протягом цього року було опубліковано 10 повідомлень про закриття обласних дирекцій у межах реформування організаційної структури банку. Ця інформація мала б негативно впливати на ринкову ціну акцій, зокрема, перша публікація рішення спостережної ради банку з цього питання 6 лютого, однак у цей день ринкова ціна акцій зросла на 4,7%.

У 2015 р. 4 рази розкривалися відомості про зміну частки мажоритарного акціонера.

При публікації першого повідомлення (5 січня) ціна акцій майже не змінилася, 3 березня при інформації про збільшення акцій у вільному обігу їх ринкова ціна зменшилася, при оголошенні наступних двох відомостей ціна акцій адекватно реагувала на зміну кількості акцій у головного акціонера.

24 квітня банк оприлюднив фінансові дані про збитки за результатами роботи у 1 кварталі, які значно перевищили збитки за аналогічний період попереднього року. Ринкова ціна банківських акцій під час торговельної сесії у цей день зменшилася незначно – на 0,7%.

30 квітня була розкрита річна фінансова звітність, яка засвідчила збитковість банку за попередній рік, і ціна акцій на біржі зменшилася на 1,8%.

24 липня ринкова ціна акцій на інформацію про зростання збитків банку за 2 квартал майже не зреагувала – падіння становило лише 0,2%. Подібна реакція ціни, тільки в іншому напрямі, була 23 жовтня на інформацію про зменшення збитків у 3 кварталі – ціна зросла лише на 0,1%.

Свідченням позитивного впливу корпоративних новин на ринкову ціну акцій є оприлюднення інформації, що ЄБРР збільшить свою частку в капіталу РБА до 30% за рахунок участі у збільшенні капіталу 1-го рівня РБА на 3,15 млрд. грн. У цей день (25 листопада) ринкова ціна акцій зросла на 4,9%, а в наступний – ще на 2,8%.

2016 р.

8 квітня фондова біржа ПФТС, а 1 квітня «Українська біржа» прийняли рішення про виключення акцій банку з біржових реєстрів і переведення до списку позалістингових цінних паперів.

Інформація такого змісту мала б негативно вплинути на ринкову ціну акцій. 8 квітня ціна акцій на біржі зменшилася на 0,8%, проте 11 квітня – зросла на 1,9%.

25 квітня оприлюднено фінансову звітність за перший квартал, яка містила позитивну інформацію про прибуткову діяльність банку і в цей день ринкова ціна акцій зросла на 2,4%. Подібна реакція ціни акцій була і на інформацію про результати 2 кварталу. Прибуток банку збільшився і ціна акцій у день повідомлення (25 липня) зросла на 1,6%. Фінансова звітність за 3 квартал на інтернет-сторінці банку не була оприлюднена.

2017 р.

23 березня було оголошено інформацію про проведення загальних зборів акціонерів, де розкрито проект рішення щодо виплати дивідендів за простими акціями. У цей день ринкова ціна акцій зросла на 10,9%, а під час наступної торговельної сесії – ще на 7,9%.

На інтернет-сторінці банку неможливо ідентифікувати, коли була оприлюднена квартальна фінансова звітність у 2017 р., що не дає можливості визначити її вплив на ринкові котирування банківських акцій. У загальнодоступній інформаційній базі даних Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (www.stockmarket.gov.ua) немає квартальної фінансової звітності банку за 2017 р. Це пов'язано з відсутністю зобов'язання банку щодо розкриття квартальної інформації згідно з вимогами НКЦПФР, оскільки акції банку виключені з біржового реєстру.

Проведений аналіз засвідчує в більшості адекватну інформаційну чутливість ціни акцій банку на його корпоративні новини. Однак в процесі опрацювання матеріалів виявлено ряд проблем, які стосуються публічного розкриття інформації, що пов'язано з недоліками правового забезпечення цих процесів (наприклад, відсутність вимоги щодо розкриття квартальної інформації для емітентів цінних паперів, які є в біржовому списку, але не відповідають критеріям лістингу). Крім того, не можна виключити ймовірність можливої слабкої чи неадекватної реакції фондового ринку на офіційні публічні повідомлення щодо діяльності банку через поширення цієї інформації ще до офіційного оприлюднення, хоча у відповідності до правових вимог, встановлених НКЦПФР, до моменту розкриття регулярної та особливої інформації емітентом шляхом оприлюднення в загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР розкриття такої інформації на території України іншими шляхами не допускається [155]. Згідно з цими вимогами, обмеження на оприлюднення інформації стосується тільки території України, а тому вона може бути раніше розкрита закордоном, зокрема, на їх інтернет-ресурсах, що дозволить окремим інвесторам скористатися інформаційними перевагами. Існуюча ситуація у цій площині відображає потенційну можливість виникнення інформаційної дискримінації.

Щодо строків розкриття інформації, вітчизняні правові норми [155] загалом відповідають європейській практиці: оприлюднення особливої інформації не пізніше 10.00 год. другого робочого дня після дати здійснення дії, щорічної звітності – не пізніше 30 квітня наступного року, квартальної звітності (для вибраних емітентів) – не пізніше 30 числа місяця, наступного за звітним кварталом (для порівняння, у Польщі на розкриття квартальної звітності передбачено 60 днів [248]). Однак є і декілька суперечливих вимог. Так, зазначені вище строки щодо оприлюднення особливої інформації емітента стосуються її розміщення у загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР, але для публікації цієї ж інформації на інтернет-сторінці відводиться 5 днів. Надалі також діє норма (за станом на початок жовтня 2017 р.) щодо

розміщення інформації в офіційному друкованому виданні, що тільки збільшує витрати емітента щодо виконання інформаційних обов'язків. Зайвою є й вимога окремого подання цієї ж інформації до НКЦПФР протягом 7 днів, зважаючи на її попереднє розміщення в інформаційній базі даних НКЦПФР.

Існують певні правові прогалини й щодо видів інформації, яка оприлюднюється. Так, обсяг і кількість корпоративних повідомлень РБА є значно меншими, ніж в банківських інституціях зарубіжних країн, наприклад, у найбільшого польського банку РКОВР (рис. 4.16). Причини таких розбіжностей можуть полягати і в більш активній діяльності польського банку, проте головною причиною напевно є ширші та посилені нормативні вимоги щодо розкриття інформації в ЄС.

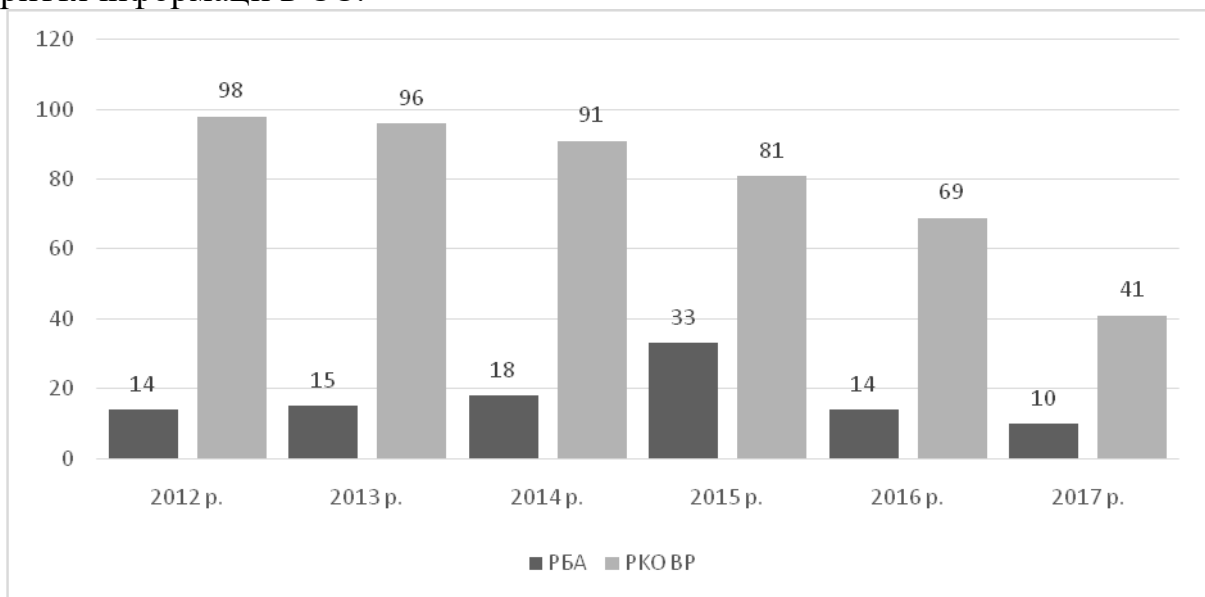

Рис. 4.16 Динаміка кількості офіційних корпоративних повідомлень РБА і РКОВР¹

¹Примітка. Розраховано і побудовано автором за даними банків [135; 137].

У відповідності з вітчизняним Положенням про розкриття інформації емітентами цінних паперів (2013 р.) [155] перелік щодо особливої інформації складає 18 видів відомостей. Для порівняння, згідно з польським правом [248], такий перелік для емітентів цінних паперів (які здійснюють обіг у сегменті офіційних котирувань – аналог українського сегменту 1 рівня лістингу) містить 26 пунктів, а щодо публічних акціонерних товариств ще додаткових 13 пунктів.

Важливим інформаційним каналом впливу на ринкову ціну акцій є оприлюднення даних щодо виплати дивідендів. Ця інформація входить до переліку особливої інформації, яка підлягає обов'язковому розкриттю, але не має вимог щодо розробки і оприлюднення дивідендної політики емітента. Свідченням фінансової стійкості банківських інституцій є і стабільність щодо виплати дивідендів, яка відповідно позитивно відображається на ринковій ціні банківських акцій. Так, РБА за період 2005–2016 рр. тільки 4 рази виплачував дивіденди акціонерам за простими акціями, а РКОВР за вказаний період тільки двічі не виплачував дивіденди (рис. 4.17). На інтернет-сторінці РБА відсутня

інформація про дивідендну політику банку, що є свідченням слабкої роботи банку щодо зв'язків з інвесторами (*investorrelations, IR*), які є одним з визначальних елементів забезпечення прозорості та публічного статусу банку.

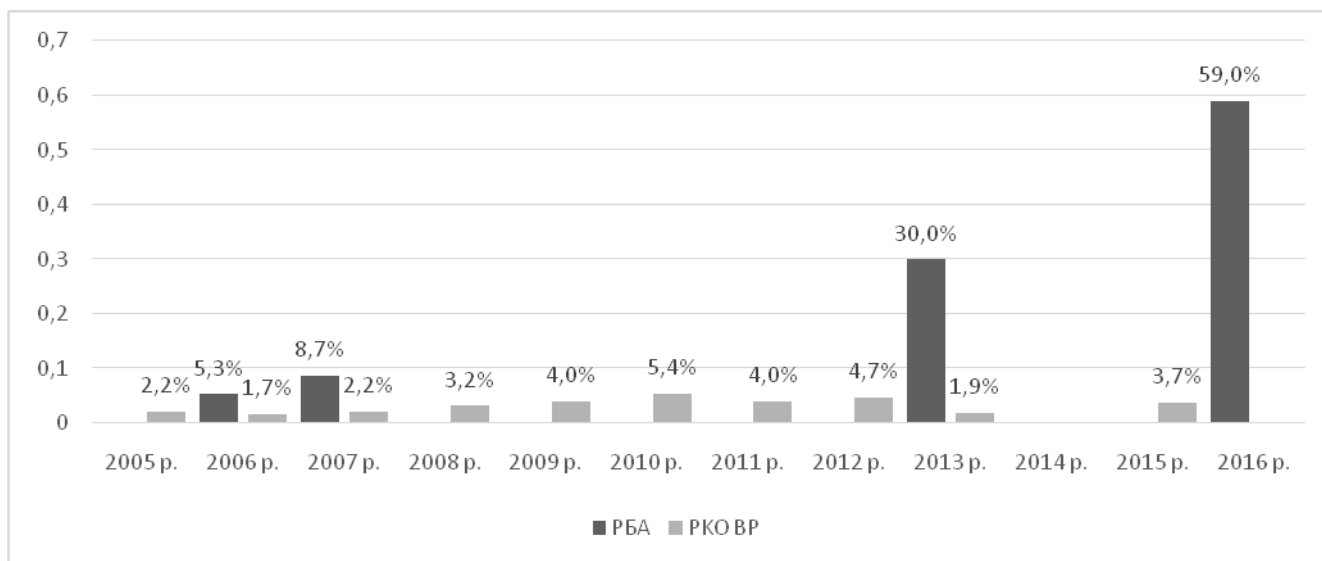

Рис. 4.17. Динаміка виплати дивідендів за простими акціями РБА і РКОВР¹

¹Примітка. Побудовано автором за даними банків [135; 137]. Дивідендна дохідність на основі номінальної вартості акцій.

Результати проведеного дослідження свідчать, що загалом зміна фінансового стану банків України на системному рівні не має впливу на стабільність функціонування вітчизняного фондового ринку через канал банківських цінних паперів, оскільки останні майже не присутні на організаційно оформленому сегменті ринку. Лише на індивідуальному рівні діяльність Райффайзен Банк Аваль через біржовий обіг його акцій має певний вплив на ринкове ціноутворення «Української біржі». Здійснене *casestudy* показало існування інформаційної чутливості акцій Райффайзен Банк Аваль на корпоративні новини, зокрема, на оприлюднені фінансові результати.

Розширення присутності банків на публічному фондовому ринку та підвищення його інформаційної ефективності можливе *interalia* на основі модернізації існуючого вітчизняного правового середовища розкриття інформації у відповідності до міжнародних стандартів (зміни формату оприлюднення інформації, здійснення транспарентної стабільної дивідендної політики тощо).

4.4. Консолідаційні процеси в банківській системі України та їх вплив на фінансову стійкість

Консолідаційні процеси в банківській сфері України ще не набули значних масштабів, проте з огляду на світовий досвід, не можна ігнорувати їх вплив на стійкість вітчизняної банківської системи. Саме процес консолідації

капіталів є важливим інструментом підвищення стійкості банківської системи загалом та окремого банку зокрема, потреба в якому вже об'єктивно назріла в Україні.

Необхідність консолідації капіталу у вітчизняній банківській системі зумовлена: великою кількістю діючих банків, що в кілька разів більше, ніж в будь-якій з сусідніх країн, крім Росії; недокапіталізованістю українських банків, порівняно з зарубіжними; низькою концентрацією банківських послуг (український ринок найбільш фрагментарний); державною підтримкою, що надається банківській системі України в рамках антикризових заходів, розрахована лише на найбільші банки, що спонукає дрібні та середні банки до пошуку конкурентних можливостей, серед яких злиття і поглинання (далі – ЗіП) [150].

Найбільш важливими аргументами на користь формування висококонсолідованої банківської системи в Україні є такі:

- більше можливостей для одержання позик на міжнародних ринках (великі банки порівняно з дрібними мають за інших рівних умов додаткову й досить істотну конкурентну перевагу щодо одержання позик на міжнародних ринках, оскільки іноземні кредитори приймають рішення щодо надання ресурсів з урахуванням частки конкретного банку в банківській системі);

- більше можливостей щодо підтримки з боку центрального банку (одним із критеріїв ідентифікації системної банківської кризи в країні є перетинання часткою недіючих активів у їх загальному обсязі в межі 10%, тому центральний банк буде докладати зусиль (наприклад, шляхом субсидування) для підтримки платоспроможності та стійкості тих великих банків, частка активів яких у загальній сукупності перевищує зазначену межу);

- стійкість до банківських криз;

- здатність протистояння конкуренції з боку іноземних банків на внутрішньому ринку;

- конкурентоспроможність на регіональних ринках;

- більше можливостей для диверсифікації ризиків тощо [61].

ЗіП розглядаються українським урядом і НБУ як одні з найважливіших інструментів реорганізації банків, спрямованих на підвищення стійкості вітчизняної банківської системи. Консолідація капіталу у вітчизняній банківській системі здійснюється переважно у формі горизонтальних злиттів (приєднань), оскільки вертикальна інтеграція не характерна для банків з огляду на притаманну їм універсалізацію фінансової діяльності та недоцільність розподілу банківських послуг між різними інститутами. Однак власне злиття (дружні поглинання) банків (тобто участь рівних банків, дружня і узгоджена угода крупних банків без скупки акцій міноритарних акціонерів, обмін акціями чи створення нового банку) досі не стали помітним явищем в Україні. На відміну від більшості економік, що розвиваються, де місцеві банки, відчуваючи активний приплив іноземного капіталу, починають здійснювати внутрішні ЗіП, в нашій країні подібні угоди майже не реалізуються. Коріння цього криється в

тому, що українські банки раніше здебільшого розглядались не як окремий самодостатній бізнес, а як простий і зручний засіб касового обслуговування ФПГ. Тому й досі власники, не маючи коштів для активного розвитку власного банку, не те що на купівлю конкурентів, продають банки зарубіжним інвесторам і отримані гроші вкладають в розвиток іншого бізнесу [170].

Український ринок злиття та поглинання можна віднести до молодих, що з'являються (emerging), та переходять на стадію розвиваючого. Про незрілість вітчизняного ринку свідчить невелика частина, що він займає на світовому ринку злиттів та поглинань. Але динамічність цього ринку робить актуальним його вивчення як у контексті світових процесів, так і з метою виявлення його особливостей.

Визначення мотивів, які спонукають компанії до здійснення угод злиття та поглинання, є одним з найважливіших питань при прийнятті рішення про їх доцільність. Виділимо основні мотиви злиття та поглинання [112]:

1. Економія, що зумовлена масштабами, – досягається тоді, коли середня вартість витрат на одиницю продукції знижується за мірою збільшення об'єму виробництва. Одне з джерел такої економії полягає в розподілі постійних витрат на більшу кількість одиниць продукції.

2. Взаємодоповнюючі ресурси. Деякі компанії мають у своєму розпорядженні взаємодоповнюючі ресурси. Ці компанії після об'єднання будуть коштувати дорожче, порівняно з сумою їх вартості до злиття, оскільки кожна придбає те, чого їй не вистачало, причому отримує ці ресурси дешевше, ніж якщо б довелося створювати їх самостійно.

3. Мотив монополії та ліквідації конкурентів. За злиття, перш за все, горизонтального типу вирішальну роль відіграє прагнення досягти або посилити своє монопольне становище. Антимонопольне законодавство обмежує злиття та поглинання з явними намірами підвищити ціни. Інколи конкуренти можуть бути придбані та потім закриті, тому що вигідніше викупити їх та усунути цінову конкуренцію.

4. Взаємодоповнюваність у сфері інновацій. Вигоди від злиття можуть бути отримані у зв'язку з економією на високовартісних роботах щодо розробки нових технологій і створення нових видів продукції, а також на інвестиціях в нові технології та нові продукти. Одна компанія може мати гарних дослідників, інженерів, але не забезпечена відповідними виробничими потужностями, мережею реалізації. Інша компанія може мати канали збуту, але не мати інновацій.

5. Вільні ресурси. Компанія створює великі потоки грошових коштів та направляє залишки на придбання акції інших компаній.

6. Розширення географії впливу, що дозволить вийти на нові ринку збуту, коли можливості традиційного ринку вичерпані. Крім цього, ставши транснаціональною, компанія знижує свою схильність до локальних політичних та економічних ризиків.

7. Усунення неефективності та підвищення якості управління. Злиття та поглинання компаній можуть ставити за мету досягнення ефективності управління, що означає, що управління активами однією із компаній було неефективним, а після злиття її активи стають у більшій мірі керованими.

8. Забезпечення економічної безпеки та підсилення ринкових позицій. Мотив забезпечення безпеки (в тому числі економічної, – з точки зору поставки сировини та продажу готової продукції та цін на них) слугує обґрунтуванням до вертикальної інтеграції.

9. Різниця у ринковій ціні компанії та вартості її заміщення. Простіше купити діюче підприємство, аніж будувати нове. Це доцільно, коли ринкова оцінка майнового комплексу компанії-цілі, менша за вартість заміни її активів.

10. Виведення капіталу за кордон. В українській практиці у якості міри забезпечення безпеки капіталу характерним є також мотив виведення грошей за кордон, ширмою для якого є угоди злиття та поглинання.

11. Податкові мотиви. Компанії з надвисокими прибутками, що несе велике податкове навантаження, може придбати компанію з податковими пільгами.

12. Диверсифікація виробництва. Диверсифікація допомагає стабілізувати потік доходів, що є вигідним і працівникам компанії, і постачальникам, і споживачам (через розширення асортименту товару та послуг).

13. Зниження витрат на фінансування (операційна синергія). Для об'єднаних компаній запозичення коштує дешевше, чим кожній з них окремо.

14. Особисті мотиви менеджерів. Керівники можуть розглядати поглинання не як спосіб забезпечення приросту ринкової вартості бізнесу, а як засіб задоволення особистих амбіцій, що полягають у прагненні керувати більшою компанією, або як засіб підвищення власного матеріального добробуту. Таким чином, основними при прийнятті рішення про злиття й поглинання є стратегічні мотиви, що формуються під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Головною причиною здійснення цих операцій виступають зміни конкурентного середовища. Процес злиття і поглинання може забезпечити швидкий доступ на нові ринки, розширення асортименту надаваних послуг, досягнення оптимального розміру компанії для отримання ефекту масштабу.

Аналізуючи історичну ретроспективу розвитку вітчизняної банківської системи, можна сказати, що процес консолідації банківського капіталу розпочався в Україні з першими злиттями та поглинаннями банків у 1998–1999 рр.

Особливий відбиток на процеси злиття і поглинання наклала трансформація типів покупців українських банківських установ. Якщо на початку 2000-х рр. основними покупцями виступали промислово-фінансові групи, що купували банки для обслуговування і контролю своїх фінансових потоків, а також менеджмент банків в рамках МВО (management buyout) і фінансові компанії, що надавали послуги з оптимізації оподаткування, згодом

– крупні українські банки, ПФГ та іноземні банки другого ешелону, а сьогодні – великі фінансові холдинги і першокласні іноземні банки.

Отже, аналіз консолідаційних процесів та їх вплив на стійкість банківської системи потребує подальших досліджень.

Особливостями ЗіП на українському ринку банківських послуг були поглинання іноземним інвестором українського банку з його наступним перепродажем, оскільки багато з тих, хто свого часу лише анонсував свій прихід в Україну, перебували в списках «активів на продаж», скуповували банківські активи лише для того, щоб розширити міжнародну структуру свого бізнесу, і тому активно не розвиваючи свою діяльність в нашій країні, вели передпродажну підготовку. Прикладом є продаж австрійським Raiffeisen Bank в 2006 р. своєї «дочки» угорському банку OTP Bank за €650 млн. (спроба об'єднання якої з купленим Авалем виявилась невдалою), а в 2007 р. польський Рекао S. A. купив у німецького банку Bayerische Hypothek und Vereinbank 100% акцій ХФБ Банк Україна. Останнє структурування активів знадобилось італійській групі банків UniCredit для об'єднання своїх українських дочок – УніКредит і АКБ ХФБ-Україна і стало на той час наймасштабнішим інтеграційним бізнес-проектом в Україні.

Угода з продажу Електрон Банку австрійському Volksbank International визнана Інститутом Адама Сміта кращою угодою злиття та поглинання 2007 р. в Україні [199].

В 2005–2007 рр. іноземні структури купили кілька десятків банків, які продавались за абсолютно завищеними цінами, що дорівнювали 4–6 капіталам банків, які придбавались (тоді як в світовій практиці навіть мультиплікатор, що дорівнює трьом, прийнято вважати вражаючим). Отже, найбільш прогресивні власники вітчизняних банків у період масштабного вторгнення іноземних фінансових структур змогли виручити за них загалом близько \$12 млрд.

Після 2007 р. величезний інтерес до українського ринку банківських послуг виявили російські банки, серед яких є й найбільші з участю державного капіталу ВТБ, Внешекономбанк, Сбербанк Росії (в 2008 р. придбав український банк НРБ) і Банк Москви, а також приватний Альфа-банк. Внаслідок цього на початок 2009 р. лідером за обсягом капіталу (майже чверть в загальному обсязі іноземних інвестицій у вітчизняний банківський сектор), вкладеного в українські фінансові установи, стала саме Росія, яка володіє в Україні 11 банківськими установами (що є найбільш капіталізованими), три з яких на сьогодні входять до ТОП-10 вітчизняного ринку. Друге місце за масштабами експансії в Україну займає австрійський капітал, далі йдуть Італія і Франція, Греція, Кіпр, Швеція і Німеччина [199].

Наприкінці 2008 р. на українському ринку банківських послуг стартувала якісно нова кампанія ЗіП, зумовлена фінансовою кризою, яка поставила окремі банки на межу банкрутства. Власники двох банків з ТОП-10 змушені були розставатися зі своїм бізнесом практично задарма. Так, Надра Банк, що відчув

фінансові труднощі внаслідок відтоку вкладів в листопаді був викуплений холдинговою компанією DF Group.

Водночас в 2008 р. зірвалася ціла низка угод ЗіП, які були практично на фінішній прямій. Зокрема, так і не вдалось продатися Кредитпромбанку. На початку 2008 р. була інформація, що французька Societe Generale близька до купівлі цієї фінустанови, однак угода не відбулась. Ще раніше оголошувалась купівля Кредитпромбанку одним з найкрупніших банків Греції – National Bank of Greece (NBG). Були близькі до продажу і власники Родовід-Банку. Як основний претендент називався крупний ірландський банк Allied Irish Bank, який має дочірні структури в країнах ЦСЄ, наприклад, в Польщі. Вже восени 2008 р. в період загострення світової фінансової кризи ізраїльський банк Нароalim відмовився закрити угоду з купівлі Укрінбанку. Так і не здійснились очікувані ринком угоди з продажу Укргазбанку і Брокбізнесбанку.

В 2008 р. абсолютним лідером на українському ринку ЗіП став фінансовий сектор, де відбулося 8 угод на загальну суму \$1,92 млрд., а основний внесок внесли дві мегаугоди на загальну суму \$1,83 млрд. Для порівняння, металургія стала другою галуззю за сумою угод – дві угоди дали в сумі \$590 млн., третьою – харчова промисловість (13 трансакцій на \$575 млн.) [102].

Серед причин, що ускладнювали укладання угод в 2009 р., фахівці називають завищені вимоги продавців за реальної низької ринкової вартості продаваного активу (ситуація характерна для банківського сектору, де «неліквідність» настільки висока, що покупки здійснювалися в основному державою за частково неринковими принципами). Основною ж причиною вузькості ринку ЗіП України експерти називають нестачу коштів для здійснення угод. Часто основною умовою угоди виступає навіть не ціна, а готовність покупця погашати борги, що «висять» на активі.

Західні банкіри відзначають, що в потужній хвилі ЗіП банків, що в останні десятиліття прокотилась в ЦСЄ, Україна стала останньою за Польщею, Угорщиною, Чехією, Словаччиною, Словенією, Румунією, Болгарією і колишньою Югославією. І коли вона відкрила свої ринки після «помаранчевої революції», всі учасники банківського ринку ЗіП одночасно кинулись сюди купувати банки. У всіх була однакова модель розвитку, орієнтована в основному на роздрібних споживачів, іпотечні та кредити на автомобілі, споживче кредитування. І якщо більшість нових для цих фінансових установ країн засвоїли європейські правила банківського бізнесу, то в Україні політична нестабільність не дозволила здійснити ці реформи. Отже, український банківський ринок виявився для іноземних банківських груп одним з найризикованіших і непередбачуваних.

Зауважимо, що до 2009 р. переважну більшість угод злиття складала транснаціональні угоди із крупним вливанням капіталу з європейських країн. Кризові явища, нестабільна економічна і політична ситуація в країні призвели

до виходу європейських інвестицій з економічного простору держави, що вплинуло й на банківську систему [35].

Починаючи з 2010 р., угоди ЗіП здійснювалися в основному за участі українських інвесторів. Дані процеси стали можливими через вихід з вітчизняного банківського бізнесу іноземних капіталів, а саме: Societe Generale Bank, SEB Group, Home Credit Group, Commerzbank, Bank of Georgia, Volksbank International, Swedbank [150].

Слід зауважити про збільшення деяких груп банків, які підпорядковуються одному інвестору: група Дельта об'єднала банки Дельта, Омега, Астра, Кредитпромбанк; Фідобанк об'єднав капітали СЕБ банку і Фідокомбанку; банківські установи Форум і БМ банк під контролем компанії «Смарт Холдинг». Загалом здійснені угоди мали горизонтальний характер, це означає, що нові власники акцій в основному були банківські установи й фінансові структури (табл. 4.8).

Аналізуючи показники рейтингу банківських установ за рівнем активів, слід відзначити, що угоди злиття і поглинання носять позитивний характер, адже рейтинги відповідних банківських установ на початок 2014 р. були стабільними або вищими. Проте зниження рейтингу відбулося у банків Кредитпромбанк і Астра банк, що пов'язане з переливанням активів в інші банки групи Дельта.

З 2014 р. і до сьогоднішні день відбувається новий етап інституційного розвитку банківської системи України – етап структурних перетворень. Цей етап характеризується скороченням інституційної складової, під впливом якої збільшується концентрація капіталу. Головним фактором впливу стала криза 2014 р., спричинена соціально-політичними та економічними явищами в Україні.

Український фінансовий сектор перебуває в нестабільній ситуації, а банківські установи намагаються убезпечити себе від можливих ризиків ліквідності, або навпаки, зміцнитися на ринку і роздобути нових клієнтів. Як правило, це залежить від того, який фінансовий стан у підприємства – об'єкта злиття. Якщо ринкова вартість банку знижується і зростають збитки, то злиття є швидше виходом з ситуації, ніж новою можливістю.

Особливістю даного етапу є очищення шляхом ліквідації непрофільних активів, оптимізації персоналу, виводом Національним банком України неплатоспроможних банків з вітчизняної банківської системи.

Для того, щоб уникнути одночасної появи великої кількості банків-банкрутів, та щоб вивести з ринку корпоративні банки, НБУ 6 серпня 2014 р. прийняв Постанову № 464. Згідно з даним документом, до середини 2016 р. банки повинні мати мінімальний розмір статутного капіталу на рівні 120 млн.грв., а до 2024 р. – на рівні 500 млн.грн. [162]. В НБУ затверджено графік нарощення капіталу банками України в порядку [138], який зображено на рис. 4.18.

Злиття і приєднання банків України з 1998 до 2015 року [165]

№ з/п	Поглинаючий банк	Місто	Банк-ціль	Місто	Рік злиття/приєднання
1	Мрія (нині – ВТБ Банк)	Київ	Рось	Біла Церква	1998
2	Зоря	Рівне	Паритет	Донецьк	1998
3	Аваль (нині – Райффайзен Банк Аваль)	Київ	Тернопіль-кредит	Тернопіль	1998
4	Укргазбанк	Київ	Сервіс	Шостка	1998
5	Автокразбанк	Полтава	Укруніверсалбанк	Біла Церква	1999
6	Столичний	Київ	Арманд	Одеса	1999
7	Надра	Київ	Слобожанщина	Суми	2000
8	Надра	Київ	Києво-Печерський	Київ	2000
9	Укоопспілка	Київ	Поділля	Хмельницький	2000
10	Укргазбанк	Київ	Укрнафтогазбанк	Київ	2000
11	Інвестбанк	Одеса	Аркадія	Одеса	2000
12	Міжнародний комерційний банк (нині – Піреус Банк МКБ)	Київ	Таврія	Феодосія	2001
13	Укргазбанк	Київ	Народний банк	Київ	2002
14	Аваль (нині – Райффайзен Банк Аваль)	Київ	Еталон	Київ	2002
15	Український банк торгового співробітництва (пізніше – Інпромбанк)	Харків	Інноваційно-промисловий банк	Київ	2003
16	Індустріал Банк	Запоріжжя	МТ-Банк	Кременчук	2005
17	Об'єднаний комерційний банк (пізніше – Європейський банк розвитку та заощаджень)	Сімферополь	Європейський банк розвитку та заощаджень	Київ	2006
18	Унікредитбанк	Луцьк	ХВБ-Банк Україна	Київ	2007
19	ВТБ Банк (Мрія)	Київ	Внешторгбанк	Київ	2007
20	СЕБ Банк (нині – Фідобанк)	Київ	Факторіал-Банк	Харків	2009
21	Сведбанк (пізніше – Омега-Банк)	Київ	Сведбанк-Інвест	Київ	2009
22	ПУМБ	Київ	Донгорбанк	Донецьк	2011
23	Банк Креді Агріколь	Київ	КІБ Креді Агріколь	Київ	2012
24	Фідобанк	Київ	Фідокомбанк	Київ	2013
25	Укрсоцбанк (Unicredit Bank)	Київ	Унікредитбанк	Київ	2013

Основним макроекономічним фактором, що спричинив зміни вимог до статутного капіталу, стала криза 2014–2015 рр. та підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. Слід зазначити, що в тексті Угоди

чітко не зазначено шляхи співпраці у банківському секторі. Єдина фраза, що стосується банківської системи, визначає необхідність виконання вимог Основних Базельських принципів, що не є чимось новим для економіки нашої держави у банківській сфері.

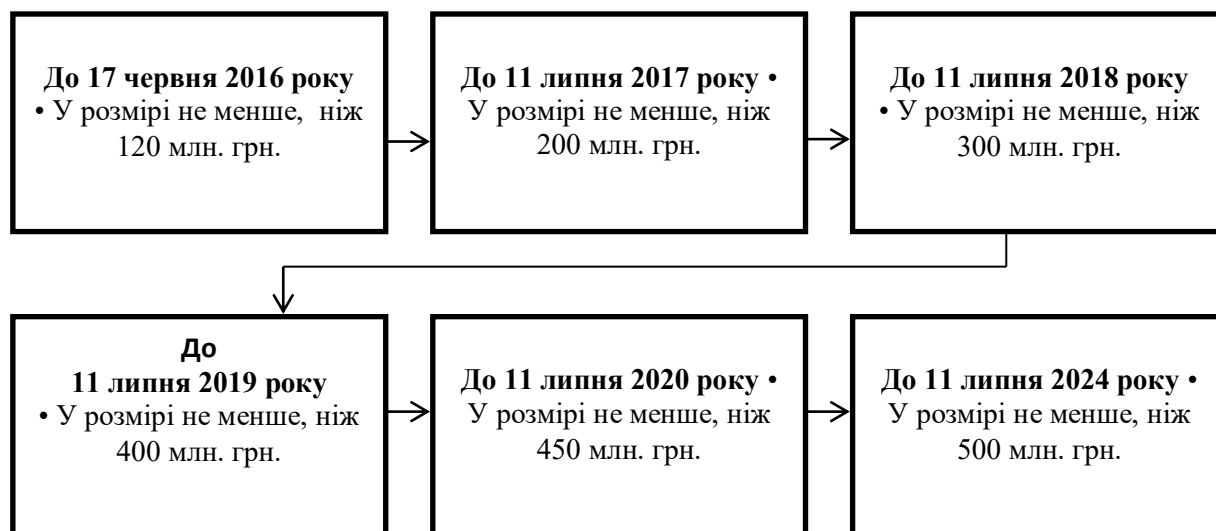

Рис. 4.18. Графік нарощення статутного капіталу банків України до липня 2024 р.[138]

Зауважимо, що даними вимогами Національний банк України спонукатиме реорганізації банків України, а також, як наслідок, простежуватимуться такі факти, як: нові банки будуть створюватися виключно великими фінансовими групами, для яких вкласти 500 млн. грн. у статутний капітал не буде проблемою; інвестори із меншими сумами купуватимуть уже діючі банки з дуже низькими ціновими мультиплікаторами до капіталу; зникне такий процес у вітчизняній банківській системі як створення банків під продаж.

Таким чином, на сьогоднішній день можна спрогнозувати значне скорочення числа нових зареєстрованих банків, оскільки лише обмежена кількість інвесторів зможе вкласти 500 млн. грн. у банк для отримання ліцензії НБУ.

Серед сучасних основних актуальних проблем, що перебувають у полі зору органу контролю за станом капітальної бази банків, можна виділити такі: недостатній рівень капіталізації вітчизняних банків; монополізація банківської сфери і недостатній рівень конкуренції; нерозвиненість інституційної структури банківської системи; низький рівень управління ризиками в банках.

Наявність даних проблем вимагає від органу контролю давати їм чітку оцінку та висвітлювати причини виникнення і можливі наслідки для банківської системи. Завдяки чіткій, своєчасній, конкретній і об'єктивній інформації про поточний стан розвитку банківської системи регулюючий орган може швидко і ефективно коректувати впроваджені ним обмеження щодо

капіталу банків з метою кращого досягнення поставлених ним перед собою завдань з розвитку банківської системи.

Стосовно банків, що були ліквідовані, а також тих, що ще перебувають у стадії ліквідації, можна зробити висновок про те, що недотримання встановленого рівня власного капіталу стає головною причиною припинення діяльності банку. Іншою серйозною проблемою у банків є слабе управління рівнем ризику банківської діяльності, що призводить до неможливості виконання власних зобов'язань перед кредиторами. Практика показує, що вітчизняні органи банківського регулювання докладають значних зусиль, щоб не допустити ліквідації банку, оскільки це пов'язано з втратами великої кількості вкладників і кредиторів, що довірили банку власні гроші. З цією метою застосовуються різного роду запобіжні заходи з виправлення фінансового становища банку та інструменти задля недопущення ліквідації банку: програми фінансового оздоровлення, капіталізації, накладання значних грошових штрафів, підвищення нормативних вимог, призначення тимчасового адміністратора.

Виведення банків з ринку та підвищення бар'єрів входження на ринок через збільшення вимог до мінімального обсягу статутного капіталу тільки посилять у майбутньому тенденції концентрації банківської діяльності в Україні, оскільки для того, щоб розширити кредитний портфель, необхідно збільшити капітал банку з метою дотримання економічних нормативів з кредитних ризиків, що в сьогоdnішніх умовах є досить складним завданням.

Одним із достатньо інформативних показників, що дозволяє оцінити рівень концентрації банківської діяльності та конкуренції на ринку банківських послуг, є індекс Херфіндаля-Хіршмана (ННІ). Індекс Херфіндаля-Хіршмана змінюється в межах від 0 (при ідеальній досконалій конкуренції, коли на ринку нескінченно багато продавців, кожен з яких контролює малу частку ринку) до 1 (коли на ринку діє монополіст). Якщо поррахувати ринкові частки у відсотках, то індекс буде набувати значення від 0 до 10 000. Що більше значення індексу, то вища концентрація продавців на ринку [92].

Рис. 4.19 свідчить про достатньо суттєве зростання індекса Херфіндаля-Хіршмана за депозитами та кредитами фізичних осіб, що підтверджує дані коефіцієнтів концентрації. Достатньо високим є значення коефіцієнта й для статутного капіталу банківської системи України, що свідчить про збільшення частки держави шляхом націоналізації Приватбанку та докапіталізації Ощадбанку та Укресімбанку. Надмірне збільшення частки держави (>35 %) у статутному капіталі банківської системи не завжди матиме позитивний вплив на її фінансову безпеку, фінансову стійкість та ефективність діяльності, адже збільшення капіталізації на перших етапах кризи не завжди супроводжується організацією ефективного управління державними банками в майбутньому. Так, наприклад, держава може використовувати державні банки для фінансування дефіциту бюджету (через викуп ОВДП за заниженими ставками) чи дефіциту бюджету державних компаній (НАК «Нафтогаз України»),

присутніми можуть бути і елементи корупції при розгляді кредитних заявок, що в підсумку може призвести до збитковості банківської системи загалом, а це сприятиме зниженню рейтингових оцінок міжнародних рейтингових агентств. Зниження кредитних рейтингів державних банків та збільшення частки держави у статутному капіталі банківської системи впливатиме на довіру до банківської системи як з боку іноземних інвесторів, так і внутрішніх інвесторів.

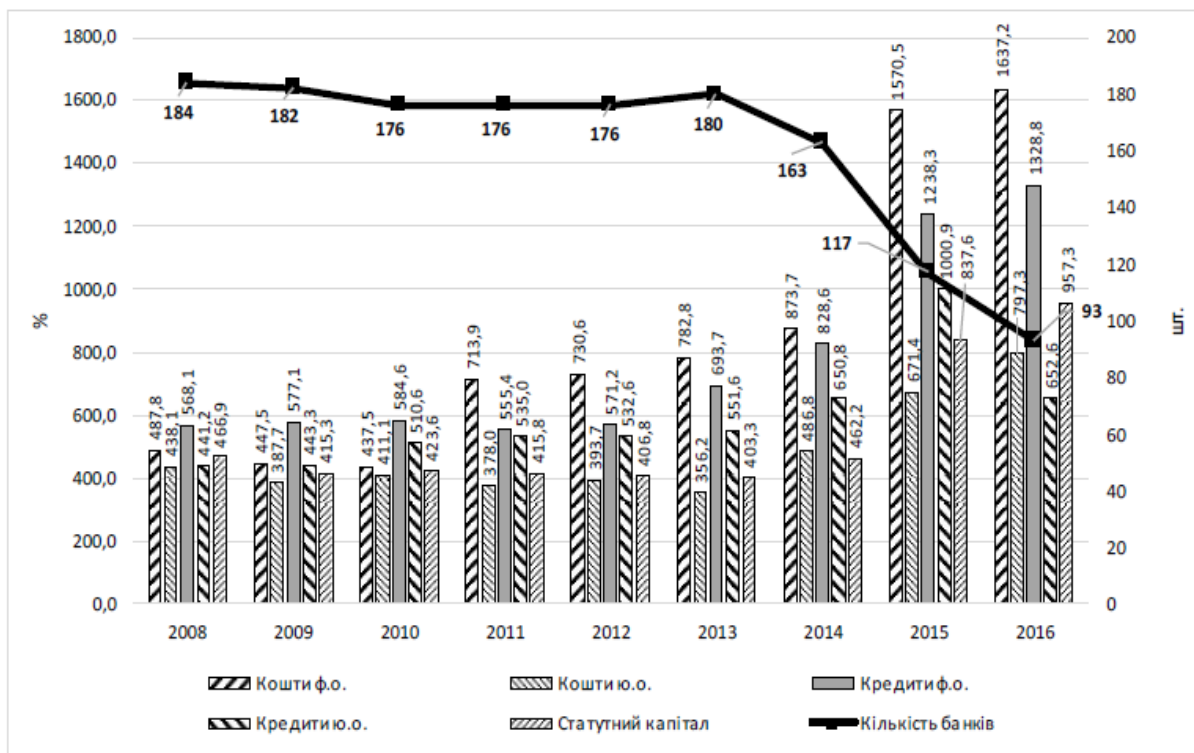

Рис. 4.19. Розрахункове значення індекса Херфіндаля-Хіршмана за активами і пасивами банківської системи України у 2008-2016 рр. [26]

У сучасних умовах на стійкість банківської системи загалом і функціонування банківських установ зокрема впливає рівень концентрації ринку банківських послуг, оскільки, з одного боку, впливає на динаміку ринку, стимулює залучення значних обсягів інвестиційних ресурсів, а отже, є суттєвим фактором успішного функціонування як банківської системи, так і економіки, а з другого – призводить до формування монополій на ринку. Тому треба розробляти превентивні інструменти, котрі сприятимуть позитивним змінам, зокрема, зростанню ефективності й доступності кредиту з одночасною мінімізацією системного ризику і захистом прав споживачів фінансових послуг.

Український ринок злиття та поглинання має значний потенціал росту. Можуть виникати позитивні та негативні аспекти впливу процесів злиття і поглинань на банківський сектор. З одного боку, банки отримують можливість інтеграції на нові ринки і подальшого розвитку, з іншого боку, – через надання невірної оцінювання стану ринку та конкурентоспроможності банку, брак

фінансових ресурсів та інвестицій, недостатню спланованість діяльності, нестачу інформації значна частка банків після злиття зазнає невдач.

Загалом наслідки консолідації банків є досить суперечливими. Основними перевагами є:

- зростання банків підвищує їх стабільність та конкурентоспроможність на ринку;
- збільшення обсягів діяльності дозволяє підвищити ефективність за рахунок використання ефекту економії від масштабу та диверсифікації ризиків;
- розширення клієнтської бази, що дозволяє зробити банк більш пізнаваним;
- додаткові фінансові ресурси дозволяють запроваджувати більше інновацій, підвищувати кваліфікацію персоналу, фінансувати систему стратегічного управління та контролінгу;
- великі банки позитивно впливають на стан реального сектору економіки, оскільки вони мають достатню ресурсну базу для фінансування оновлення основних фондів великого та середнього бізнесу.

Негативними наслідками консолідації можуть бути такі:

- монополізація банківського сектору через зменшення числа банків та зростання їх частки на ринку;
- можливе погіршення фінансових показників консолідованого банку;
- зниження ринкової вартості акцій;
- відсутній синергетичний ефект від консолідації;
- зниження рейтингу банківської установи на ринку банківських послуг.

Аналіз основних тенденцій ринку банківських злиттів та поглинань України дає можливість виділити основні помилки, яких допускаються при укладанні даних угод:

1. Очікування більших синергетичних ефектів – при оцінці величини зростання доходів у результаті об'єднання часто помиляються покупці. Але саме це і є основною причиною укладання угод консолідації, оскільки банки мають на меті, перш за все, збільшення клієнтської бази та розширення каналів розподілу послуг. Необхідно завжди припускати можливість зниження сукупного доходу в результаті консолідації. В області роздрібних банківських послуг, наприклад, зазвичай передбачається, що банки, які зливаються, значно знизять витрати за рахунок консолідації регіональних мереж. Керівництво банків вважають, що навіть якщо частина клієнтів після об'єднання мереж і закриття деяких філій перейде до конкурентів, то скорочення витрат все ж таки компенсує втрати.

2. Великі непередбачені одноразові витрати – велика кількість менеджерів, що беруть участь в укладанні угод злиття та поглинання банків, не завжди беруть до уваги реальний обсяг одноразових накладних витрат.

3. Розбіжність між прогнозами та реальністю – банки-покупці занадто покладаються на свої уявлення про рівень цін та майбутню частку ринку після консолідації, хоча часто вони не відповідають загальним темпам приросту і

реаліям конкурентного середовища. За результатами формального аналізу, покупцям необхідно корегувати свої уявлення щодо поділу ринку та норм прибутку відповідно до реалій ринку.

4. Не вивчаються подібні випадки для визначення рівня зменшення витрат – приблизно у 60% випадків при консолідації банків вдається досягти запланованого рівня зниження витрат, однак майже кожен четвертий випадок показує, що неможливо знизити витрати хоча б на 25%. Дана похибка може призвести до помилки ціною у 5–10% загальної вартості.

5. Очікуються швидкі ефекти від консолідації – команда спеціалістів, залучена до укладання угод злиття та поглинання, досить часто спрощує та занадто позитивно оцінює синергетичні ефекти від об'єднання та час на їх реалізацію. В результаті цього такі показники, як темпи зростання прибутку, грошові потоки не завжди відповідають дійсності, таким чином банки завищують чисту теперішню вартість синергії. Проблема полягає не лише у тому, щоб правильно відобразити час реалізації синергії у поточній вартості компаній, а й у тому, що через помилкові розрахунки часу можна взагалі не одержати синергетичний ефект.

6. Незалучення до процесу консолідації основних менеджерів – залучення лінійних менеджерів до участі в аналізі угод консолідації дає можливість більш якісно оцінити прогноз та проведення інтеграції після злиття. Аналіз потенційних синергетичних ефектів допомагає також виділити основні напрями аналізу та структури угоди консолідації, хід пов'язаних з нею переговорів.

7. Отриманий досвід не систематизується – спеціалістам, що беруть участь в укладанні угод злиття та поглинання, необхідно ретельніше систематизувати дані та оцінювати ефекти синергетичні ефекти. Кожна угода може послужити уроком, а успіх консолідації часто залежить від формальних процедур, таких, як наради з керівниками провідних інтеграційних команд. Необхідно зазначити, що команди, які працюють над укладанням консолідаційних угод, мають вивчати основні результати минулих угод з метою визначення реальних синергетичних ефектів та порівняння їх з запланованими, а також для визначення реальної чистої теперішньої вартості угоди [20].

Економічна ефективність угод ЗіП на практиці, як в історичній ретроспективі, так і в теперішній час, залишається ще дуже низькою:

- понад 70% угод не створюють синергії та навіть руйнують вартість;
- понад 50% найбільших ЗіП спричиняють зниження акціонерної вартості компанії;
- як правило, поглинання не створюють додану вартість для власників поглинаючої фірми – «прокляття переможця»;
- 60% злиттів не окупає вкладених у них коштів;
- 60% об'єднаних компаній відстають у своєму розвитку від інших суб'єктів даного ринку і знову діляться на самостійні корпоративні одиниці;

- менше 20% об'єднаних компаній досягають бажаних фінансових чи стратегічних цілей.

За дослідженнями міжнародної консалтингової компанії McKinsey, лише 40% угод ЗіП може бути визнано успішними з точки зору акціонерів, які підтримують їх, решта спричиняють втрату вартості компаній, що їх ініціювали. А окремі дослідження ефективності ЗіП засвідчили, що кількість успішних злиттів в кращому випадку дорівнює кількості неуспішних.

Це дозволяє зробити висновки, що перешкодою розвитку процесів ЗіП в вітчизняній банківській сфері є такі причини:

- науково-практичні: відсутність чіткого визначення ринку корпоративного контролю і формалізованого способу визначення інвестиційної вартості об'єкта; неможливість існуючих методик повною мірою задовольнити потреби в оцінці ефективності ЗіП; використання для аналізу інтеграційних перетворень стандартних методик, не адаптованих до вітчизняної практики ЗіП і фінансово-економічної специфіки; відсутність системного підходу при формуванні концепції інтеграційних перетворень;

- нормативно-правові: «незрілість» правового регулювання процесів ЗіП, неузгодженість Цивільного та Господарського кодексів України; надмірна урегульованість деяких положень Закону «Про акціонерні товариства», відсутність у вітчизняному правовому полі будь-якої регламентації понять «поглинання» і тим паче понять «вороже» і «дружнє» поглинання, оскільки Закон України «Про захист економічної конкуренції» містить лише норми про злиття та приєднання суб'єктів господарювання; більшість трансакцій на ринку угод ЗіП відбуваються поза межами українського правового поля, саме тому через податкові та корпоративні чинники великі ФПГ створюють холдингові компанії за кордоном, а продаючи актив, найчастіше укладають угоди за англійським правом; наявність практично єдиного нормативного документу, що регламентує порядок об'єднання банків в формі злиття і приєднання, є Постанова НБУ №189 від 27.06.2008 р. «Про затвердження Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників», яке передбачає лише такі форми реорганізації, як: виділення, злиття, поділ, перетворення та приєднання; відсутність правових механізмів забезпечення прав нових власників від зловживань як з боку колишніх власників, так і з боку менеджменту; низька правова культура;

- регуляторні: неналежне регулювання ринку ЗіП банків як невід'ємної складової державної політики регулювання фінансових ринків внаслідок відсутності науково обґрунтованої і законодавчо оформленої державної політики в сфері фінансових ринків; необхідність тривалого узгодження з НБУ і АМКУ численних питань, пов'язаних з перевіркою інвесторів, а також тривалі строки реєстрації угод ЗіП; прогалини в регулюванні взаємовідносин емітента і реєстратора, а також порядку внесення записів про нових власників цінних паперів до реєстру;

- економічні: високий ступінь невизначеності перспектив економічного розвитку; концентрація значної частини банківського капіталу в невеликій кількості українських банків; зниження готовності інвесторів піддаватися фінансовим ризикам; нестача фінансування, зумовлена кризою ліквідності; величезна різниця в цінових очікуваннях продавців і покупців; проблематичність в процесі ЗіП збереження існуючої у банку клієнтури; невірна оцінка поглинаючою структурою привабливості ринку чи конкурентної позиції банку, що поглинається; недооцінка розміру інвестицій, необхідних для здійснення угоди ЗіП; переоцінка акціонерами своїх банків, особливо при переговорах з іноземними покупцями;

- організаційні: об'єднання банків-учасників ФПГ суперечить інтересам власників груп, які не розглядають банківський бізнес як самодостатню і привабливу справу, а в разі фінансових потрясінь рятують насамперед промислові, а не банківські активи; фундаментальний перехід в сфері ЗіП від ринку продавця до ринку покупця; відсутність таких ефективних заходів захисту, як східчаста рада директорів і двоярусна система акцій; можливість застосування незаконних методів поглинання; низька якість підготовки і проведення інтеграції; погане планування і виконання інтеграційних процесів; порушення логіки і темпів проведення перетворень, затягування інтеграції; помилки, допущені в процесі реалізації угоди ЗіП;

- управлінські: відсутність довгострокового бачення перспектив менеджментом, який покладається лише на короткостроковий результат; нехтування стратегічними інтересами банку; помилки у виборі стратегічного партнера; перехід від стратегічних міркувань здійснення угод ЗіП до купівлі проблемних активів реструктуризації і консолідації; залучення в процес продажу істотно меншої кількості потенційних покупців; заміна багатоетапного тендерного процесу продажу одноетапним; більш вибірковий підхід нечисленних покупців до підбору потенційних об'єктів придбання; високі вимоги до частки акціонерного капіталу для здійснення контролю над банком, оскільки всі ключові рішення вимагають схвалення кваліфікованою більшістю; домінування інсайдерської моделі контролю з яскраво вираженим підприємницьким чинником, одним з елементів якої є специфічна структура власності банку, що блокує вороже поглинання; труднощі, що виникають внаслідок функціонування банків, що зливаються, в культурно-лінгвістичному і національному середовищі; недооцінка комплексу відмінностей між системами менеджменту, що склалися; невміння менеджментом розраховувати свої сили і відсутність бажання вивчати минулий досвід;

- інформаційно-аналітичні та інформаційно-технологічні: непрозорість діяльності, обсягу і структури капіталу та активів українських банків, що не дозволяє об'єктивно оцінити якість їх управління; відсутність достатньої статистичної бази, закритість інформації щодо здійснення угод ЗіП і застосованих методах захисту, відсутність бази порівняння для ринкової оцінки банку; неможливість оцінки ефекту ворожого поглинання за допомогою

відстеження зміни котирувань акцій, оскільки переважна більшість українських банків не котирує свої акції на організованому фондовому ринку; неприділення інвесторами уваги при реалізації більшості угод визначенню інвестиційної вартості банку, що спричиняє завищені ціни угод, а отже, зниження їх ефективності; певна нестача емпіричних даних для відображення впливу таких угод на банківський сектор і національну економіку загалом; відсутність відкритої інформації про застосовувані методи захисту від ворожих поглинань; ускладнення роботи фінансових і юридичних консультантів в умовах кризи, оскільки в таких умовах проведення фінансового аудиту і оцінки є малозначущим (за нестабільності ринку, постійно змінюваних курсів валют будь-які фінансові моделі розвитку бізнесу і грошових потоків не дають адекватної оцінки бізнесу); великий обсяг власних розробок банків в сфері ІТ-технологій (в багатьох випадках технічна документація не відповідає критеріям якості, достатньої для підтримання систем в разі відсутності розробника); складнощі оцінки інтелектуального капіталу банку як форми «минулих знань», які не можуть бути кількісно оцінені, а також гарантовано перейти новим власникам; відсутність чіткої ІТ-стратегії, недосконалість інфраструктури і інформаційних систем, проблеми захищеності інформаційного середовища і ліній зв'язку;

- кадрові: зміна менеджерів, що супроводжує угоди ЗіП, спричиняє зростання трудової міграції на всіх рівнях, небажання продуктивно працювати; недостатня забезпеченість кваліфікованими аналітиками, що спричиняє неможливість здійснювати угоди ЗіП для більшості універсальних банків без підтримки інвестиційних компаній; скорочення загальної кількості зайнятих в банківській системі; істотне скорочення після злиття чи поглинання колишньої управлінської команди;

- кримінологічні: наявність численних випадків протизаконного придбання власності, пов'язаного з підркою документів і підкупом державних чиновників, з порушенням кримінальних справ, силовим проникненням на об'єкти, тобто діями, спрямованими на позбавлення власності законних власників шляхом певної послідовності протиправних дій;

- психологічні: небажання поділяти контроль над банком з новими власниками; незацікавленість крупних банків в приєднанні невеликих фінансових установ, оскільки витрати на інтеграцію не покриваються очікуваними вигодами; психологічна несхильність власників дрібних банків до об'єднання; недовіра банків один до одного; зростання масштабів корпоративних конфліктів; відчуття невпевненості банкірів через кризу ліквідності та девальвацію гривні; очікування наступної фінансово-економічної кризи [199].

Вплив консолідаційних процесів у банківській сфері на економіку країни є досить суттєвим. Як показує досвід зарубіжних банків, процеси злиття та поглинання можуть дати поштовх для подальшого розвитку банківської системи. Розвиток процесів злиття та поглинань в Україні може відбуватися

лише за підтримки державних органів влади шляхом проведення реформ та ініціюванням укладання консолідаційних угод.

Сьогоднішня економічна ситуація в Україні створює об'єктивні передумови розвитку процесів злиття та поглинання та має бути стимулом до нової хвилі консолідаційних процесів. Становище економіки України має спонукати банки до об'єднань з метою зниження ризику банкрутства та втрати довіри вкладників.

Активізація процесів злиття та поглинання українських банків дасть можливість значно розширити сферу банківської діяльності шляхом скорочення адміністративного апарату та посприє приведення капітальної бази банківської сфери до рівня, який забезпечить належний розвиток економіки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналітичний огляд банківської системи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_3_kv_2015.pdf.
2. Ананьєв О. М. Інформаційні системи і технології в комерційній діяльності / О. М. Ананьєв, В. М. Білик, Я. А. Гончарук – Львів : Новий Світ-2000, 2006. – 584 с.
3. Андрушків Т. Депозитна політика комерційного банку та напрями її вдосконалення в умовах економічної кризи / Т. Андрушків // Українська наука: минуле сучасне, майбутнє. – 2012. – Вип. 17. – С. 3–13.
4. Афанасьєва Е. М. Аналіз еволюції проектного фінансування на прикладі зарубіжного досвіду / Е. М. Афанасьєва // Научно-технические ведомости СПбГПУ. Экономические науки. – 2014. – № 2. – С. 166–170.
5. Бадзим О. С. Банківські операції : навч. посіб. / О. С. Бадзим, О. Г. Задніпровська, В.Г. Тичина ; Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. – К. : КНУТД, 2010. – 134 с.
6. Баздникин А. С. Цены и ценообразование: Учеб. пособ. / А. С. Баздникин. – М. Юрайт-Издат, 2005. – 332 с.
7. Банки и банковское дело / под ред. И. Т. Балабанова. – СПб : Питер, 2002. – 304 с.
8. Банки и банковское дело / под ред. Колесникова В. И. – М. : Финансы, 2007. – 357 с.
9. Банківські електронні послуги : навч. Посіб. / уклад. Б. П. Адамик ; Терноп. акад. народ. госп-ва, Інститут банківського бізнесу. – Тернопіль : Карт-бланш, 2005. – 95 с.
10. Банківські операції : підруч. / заг. ред. А. М. Мороз ; ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана». – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К : КНЕУ, 2008. – 608 с.
11. Банковская система России. Настольная книга банкира: в трех т. Т. 1. – М. : ТОО Инжиниринго-консалтинговая компания «ДеКа», 1995. – С. 132.
12. Банковское дело : учеб. / под ред. О. И. Лаврушина. — М. : Банковский и биржевой научно-консультационный центр, 1992. — С. 50.
13. Барановський О. Специфіка фінансової безпеки в банківській сфері / О. Барановський // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 9. – С. 17–23.
14. Бардіна Н. П. Монетарні передумови подолання фінансово-економічної та фінансової кризи / Н. П. Бардіна // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 6. – С. 51–54.
15. Белоглазова Г. Н. Банковское дело. Организация деятельности коммерческого банка : учеб. / Г. Н. Белоглазова, Л. П. Кроливецкая. – М. : Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2011. – 422 с.

16. Белый Е. Л. Экономические аспекты ценообразования в банковской системе / Е. Л. Белый, А. Г. Череп // БІЗНЕС-ІНФОРМ. – № 1. – 2011. – С. 79–82.
17. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – [2-е изд.]. – К. : Эльга, 2009. – 776 с.
18. Болгар Т. М. Фінансова безпека банків в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 / Т. М. Болгар. – Суми, 2009. – 21 с.
19. Болдова А. А. Інвестиційна діяльність банків України / А. А. Болдова, Г. Романова : Зб. наук. праць Національного університету державної податкової служби України. – 2013. – № 1. – С. 6–13.
20. Бондаренко А. Ф. Сучасні аспекти розвитку клієнтинг-стратегії банку / А. Ф. Бондаренко, О. А. Розкошна, В. І. Косенко // Бізнес-Інформ. – 2013. – № 3. – С. 313–318.
21. Бондаренко Є. П. Оцінка впливу державного регулювання на розвиток ринку фінансових послуг України / Є. П. Бондаренко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України; ДВНЗ Українська академія банківської справи НБУ. – Вип. 31. – 2011. – С. 6–15.
22. Бот или не бот? Вот в чем вопрос [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mmr.ua/show/bot_ili_ne_bot_vot_v_chem_vopros#1224811347.1510564223.
23. Брегеда О. А. Ринок банківських послуг в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / О. А. Брегеда; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2002. – 16 с.
24. Бугай В. З. Проектне фінансування як інструмент залучення інвестиційних ресурсів / В. З. Бугай, М. С. Євтушенко, А. В. Комісарова // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 2 (6). – С. 205–210.
25. Вареник В. А. Проблеми формування фінансової безпеки в банках України / В. А. Вареник // Електронне наукове фахове видання «Глобальні та національні проблеми економіки» / Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського. – 2014. – Вип. 2. – С. 1030–1033.
26. Васильчишин О. Б. Злиття та поглинання в банківській системі України / О. Б. Васильчишин // Scientific Journal «ScienceRise». – 2015. – №6/3(11) – С. 43–50.
27. Васюренко О. В. Управление банковскими операциями: методология и практика : дис. ... д-ра екон. наук : 08.04.01 / О.В. Васюренко ; Харьковский гос. экономический ун-т. – Х., 1998. – 489 с.
28. Вербенська В. М. Стійкість банківської системи в умовах лібералізації міжнародної торгівлі фінансовими послугами (на прикладі країн Центральної та Східної Європи) : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / В. М. Вербенська. – К., 2006. – 20 с.

29. Вовк В. Я. Моделювання динаміки ціни банківських продуктів і послуг з використанням синергетичного підходу / В. Я. Вовк, А. В. Воронін // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць ; Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ УАБС НБУ, 2011. – Вип. 32. – С. 195–205.
30. Вовк В. Я. Організація системи моніторингу зовнішнього середовища банку [Електронний ресурс] / В. Я. Вовк. – Режим доступу : http://fkd.org.ua/pdf/2011_1/24.pdf.
31. Вовчак О. Банківське проектне фінансування: стан, досвід та перспективи / О. Вовчак // Вісник Львівського університету. – 2004. – Вип. 33. – С. 155–161.
32. Вовчак О. Д. Банківська інвестиційна діяльність в Україні / О. Д. Вовчак. – Л. : Новий Світ – 2000, 2005. – 644 с.
33. Вовчак О. Д. Теоретичні аспекти дослідження банківських інвестицій / О. Д. Вовчак // Вища школа. – 2008. – № 3. – С. 24–39.
34. Войтинский В. С. Рынок и цены: теория потребления, рынка и рыночных цен / В. С. Войтинский. – СПб., 1906. – 420 с.
35. Волкова О. К. Аналіз процесів зовнішньої реструктуризації в банківському секторі України [Електронний ресурс] / О. К. Волкова. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2882>.
36. Воробйова О. І. Аналіз тенденцій в інвестиційній діяльності банків України / О. І. Воробйова // Экономика и управление. – 2009. – № 1. – С. 10–16.
37. Воробйова О. І. Кредитно-інвестиційна діяльність банків України / О. І. Воробйова. – Київ-Сімферополь : ВД «Аріал», 2010. – 396 с.
38. Воробйова О. І. Основи формування і використання кредитно-інвестиційного потенціалу банків України / О. І. Воробйова // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 20. – С. 3–54.
39. Герасименко В. В. Ценообразование: Учеб. пособ. / В. В. Герасименко. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 422 с.
40. Глущенко В. В. Организация деятельности коммерческого банка: учеб. пособ. / В. В. Глущенко // ОООНПЦ «Крылья», 2007. – 208 с.
41. Гнатик І. І. Теоретичні основи формування цінової політики комерційного банку / І. І. Гнатик // Економіка, фінанси, право. – 1. – 2014. – С. 33–36.
42. Гойденко Ю. Н. Ценовая дискриминация как метод качественного ценообразования в коммерческом банке [Електронний ресурс] / Ю. Н. Гойденко // Известия ИГЭА. – 2003. – № 3–4. – Режим доступу : <http://izvestia.isea.ru/pdf.asp?id=12314>.
43. Головка А. Т. Система банківського менеджменту: навч. посіб. / А. Т. Головка, В. І. Грушко, М. П. Денисенко. – К. : Фірма ІНКІС, 2004. – 480 с.

44. Гончаров Ю. В. Управління проектним фінансуванням комерційного банку (за матеріалами ЗАТ КБ «ПриватБанк») / Ю. В. Гончаров // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9 (99). – С. 196–209.
45. Горбатюк Л. А. Активізація процесів злиття та поглинання в банківському секторі економіки / Л. А. Горбатюк // Фінанси, облік і аудит. – 2013. – № 2 (22) – С. 31–39.
46. Горбатюк Л. А. Ринок злиттів і поглинань у банківському секторі економіки: сучасний стан і перспективи розвитку / Л. А. Горбатюк // Бізнес-Інформ. – 2014. – № 5. – С. 352–357.
47. Гражевська Н. І. Еволюція регуляторних механізмів розвитку ринку банківських послуг в трансформаційній економіці / Н. І. Гражевська, В. І. Трохименко // Вісник ДНУ. (Сер. «Економіка»). – 2010. – Вип. 4 (1). – Т. 18. – С. 43–51.
48. Гриценко Р. Теоретичні аспекти організації банківського нагляду в сучасних умовах / Р. Гриценко // Вісник Національного банку України. — 2005. — № 4. — С. 57—59.
49. Грошово-кредитна та фінансова статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1.
50. Гуляєва Л. П. Банківське проектне фінансування інвестиційних проектів у забезпеченні розвитку національної економіки // Вісник. – Львів, 2009. – Вип. 32. – С. 63–68.
51. Гуляєва Л. П. Активізація інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств через механізм проектного фінансування [Електронний ресурс] / Л. П. Гуляєва // Вісник. – 2011. – № 3. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vapsv/2011_3/.
52. Гусейнов Р. М. История экономических учений / Ю. В. Горбачева, В. М. Рябцева. – М. – Нск. : – Инфра-М, Сибирское соглашение, 2000.
53. Д'яконова І. І. Теоретико-методологічні основи функціонування банківської системи України: моногр. / І. І. Д'яконова. — Суми : Університетська книга, 2007. — 400 с.
54. Д'яконова І. І. Особливості сучасного стану державного регулювання банківської діяльності / І. І. Д'яконова, Є. Ю. Мордань // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України; ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ». – Вип. 31. –2011. – С. 45–53.
55. Данилюк Є. Ю. Вплив маркетингової політики на ефективність банківської діяльності : автореф. дис. . канд. екон. наук : 08.00.08 [Електронний ресурс] / Данилюк Євгеній Юрійович ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К; 2013. – 20 с. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
56. Деятельность коммерческих банков: учеб. пособ. [для вузов]: / под ред. Калтырина А. В. – Ростов н/д. : «Феникс», 2004. – 384 с.

57. Джозлин Роберт В. Банковский маркетинг. Введение в рыночное планирование / Р. В. Джозлин, Д. К. Хамфриз. – М. : Церих-ПЭЛ, 1995. – 96 с.
58. Дзюба О. В. Податкове регулювання банківської діяльності в Україні та визначення його пріоритетних функцій / О.В. Дзюба // Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди (Фінанси, грошовий обіг, кредит). – 2011. – №17/1. – С. 78–81.
59. Дмитров С. О. Управління фінансовою безпекою комерційного банку / О. С. Дмитров // Фінансовий простір. – 2012. – № 2 (6). – С. 11–15.
60. Добрик Л. О. Фінансова безпека банку як основа його стійкості / Л. О. Добрик, Г. В. Запорожець // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, 2014. – № 6.
61. Довгань Ж. М. Вплив консолідаційних процесів у банківській системі України на її фінансову стійкість: зб. наук. праць / Ж.М.Довгань // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ.– 2011. – № 2(26). – С. 88–92.
62. Довгань Ж. М. Фінансова стійкість банківської системи України : проблеми оцінки та забезпечення : моногр. / Ж. М. Довгань. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 450 с.
63. Долан Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Дж. Долан, К. Д. Кэмпбелл, Р. Дж. Кэмпбелл. – М. : «Профико», 1993. – С. 96.
64. Дугіна С. І. Маркетингова цінова політика: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / С.І. Дугіна. – К. КНЕУ, 2002. –360 с.
65. Економіст: зростання ВВП України у 2016 році – консервація кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/news/2017/02/26/622005/>.
66. Енциклопедія Британніка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.britannica.com/EVchecked/topic/1335211/social-network>.
67. Єлісеєва О. К. Методологічні аспекти оцінки стійкості банківської системи України / О. К. Єлісеєва, Є. Гарькава // Бізнес-інформ. — 2013. — № 4. — С. 367—372.
68. Єрмошенко М . М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева, А. М. Ашуєв. – К. : Національна академія управління, 2005. – 78 с. – (Препринт наукової доповіді).
69. Загальний огляд фондового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=15355213.
70. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник [близько 8000 понять і термінів] / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – К. : Знання, 2007. – 1072 с.
71. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
72. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996–XIV від 16.07.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

73. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07. 2001 р. № 2663-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

74. Заславська О. Аналіз кредитно-інвестиційної діяльності українських банків / О. Заславська // Економіка, ТНЕУ. – 2012. – № 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fdspace.nbuv.gov.ua%2Fbitstream%2Fhandle%2F123456789%2F62525%2F06Zaslavska.pdf%3Fsequence%3D1&name=06Zaslavska.pdf%3Fsequence%3D1&lang=uk&c=58a9749e8e27&page1>.

75. Заячківська О. В. Особливості цінової політики комерційного банку в Україні / О. В. Заячківська, І. П. Панчук // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції : Зб. наук. Праць. – Випуск XVI, № 4. – К. : СЕУ; Рівне : НУВГП, 2010. – 541 с.

76. Звіт про фінансову стабільність: Національний банк України. – Вип. 3. (червень 2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=50604896>.

77. Ильясов С. М. Устойчивость банковской системы: механизмы управления, региональные особенности. / С. М. Ильясов. – М. : ЮНИТИ–ДАНА, 2001. – 305 с.

78. Как вернуть украинцам доверие к банкам? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.companion.ua/articles/content?id=249523>.

79. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування / Офіційна сторінка Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

80. Карминский А. М. Современные тенденции банковских инноваций / [Електронний ресурс] / А. М. Карминский, О. Р. Жданова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 2 – С. 106–117.

81. Квартальні та річні огляди ринку ІСІ / УАІБ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart.html.

82. Кинг Бретт Банк 3.0. Почему сегодня банк — это не то, куда вы ходите, а то, что вы делаете / пер. с англ. М. Мацковской. – М. : «Олимп-Бизнес». — 2015. – 520 с.

83. Кириченко О. В. Інвестиційна діяльність банків України в умовах ринкової трансформації економіки / О. В. Кириченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – №5. – С. 13–16.

84. Кириченко О. Діяльність інвестиційних банків в Україні: проблеми та перспективи розвитку / О. Кириченко // Банківська справа. – 2008. – № 2. – С. 57–72.

85. Кльоба Л. Г. Маркетингові аспекти вдосконалення управління банківською діяльністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua>.

86. Кобичева О. С. Особливості проектного фінансування у банківській сфері / О. С. Кобичева // Наука та економіка. – 2010. – № 4 (20). – С. 34–37.
87. Коваленко В. В. Антикризове управління у забезпеченні фінансової стійкості банківської системи: моногр. / В. В. Коваленко, О. В. Крохмаль. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 198 с.
88. Кожан В. А. Етапи становлення банківської системи України / В. А. Кожан // Бизнес-Информ. – 2009. – № 4(2). – С. 13–14.
89. Козьменко С. М. Стратегічний менеджмент банку : навч. посіб. [для вузів] / С. М. Козьменко, Ф. І. Шпиг, І. В. Волошко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2003 . – 734 с.
90. Коллинз Р. С. Бизнес и Е-коммерция: возможные пути сближения / Р. С. Коллинз // Маркетинг. – 2005. – № 1. – С. 85–88.
91. Колодізев О. М. Кредитно-інвестиційна діяльність банків України: сучасний стан і перспективи розвитку / О. Колодізев, Н. Власенко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.business-inform.net.
92. Корецька Н. І. Процес концентрації ринку банківських послуг України: оцінка та стратегії позиціонування / Н. І. Корецька // Економічний форум. – 2014. – № 1. – С. 196–204.
93. Коротков П. А. Инвестиционный процесс и коммерческие банки / П. А. Коротков, С. М. Борисов // Деньги и кредит – 2001. – № 5.
94. Котлер Филип Основы маркетинга. Краткий курс. — М. : Издательский дом «Вильямс», 2007. – 656 с.
95. Кредиты на жилье будут оформлять роботы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://itsotnya.xyz/kredity-na-zhile-budut-oformlyat-roboty/>.
96. Криклій А. С. Сучасний стан та особливості діяльності вітчизняних банків в інвестиційній сфері / А. С. Криклій // Економіка та держава. – 2008. – № 6. – С. 6–9.
97. Крупка І. М. Фінансово-економічна безпека банківської системи України та перспективи розвитку національної економіки / І. М. Крупка // Бізнес- Інформ. – 2012. – № 6. – С. 168–175.
98. Кузьминов Я. Институты: от заимствования к выращиванию (опыт российских реформ и возможность культивирования институциональных изменений) / Я. Кузьминов // Вопросы экономики. – 2005. – № 5. – С. 7–11.
99. Кузьмін О. Є. Довіра як економічна категорія / О. Є. Кузьмін, О. О. Бонецький // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.2 – С. 100–103.
100. Лалу Ф. Открывая организации будущего / Ф. Лалу. – Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2016.
101. Латинін М. А. Теоретичні підходи щодо визначення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України [Електронний ресурс] / М. А. Латинін. — Режим доступу : www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/galuz/05lmaseu.pdf?.
102. Левина Е. М&А в банковском секторе: подстерегающие опасности и секреты успеха [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.nbj.ru/publs/banki-ibiznes/2009/06/18/m-a-v-bankovskom-sektore/index.html/>.

103. Леонов С. В. Інвестиційний потенціал банківської системи України : проблеми і перспективи [Електронний ресурс] / С. В. Леонов. – Режим доступу : http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/1651/1/Leonov_33.pdf.

104. Лобозинська С. М. Еволюція правового механізму рефінансування банків України / С. М. Лобозинська, Л. П. Карбовник // Вісник Львівського університету: зб. наук. праць. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка. – 2014. – Вип. 51. – С. 590–600. – (Сер. «Економіка»).

105. Лобозинська С. М. Управління ефективністю моніторингу банківської системи України / С. М. Лобозинська, В. І. Приймак, П. В. Приймак – Львів : Растр-7, 2015. – 404 с.

106. Луців Б. Л. Банківська діяльність у сфері інвестицій / Б. Л. Луців. – Тернопіль : Економічна думка, Карт-бланш, 2001. – 320 с.

107. Луців Б. Л. Інвестиційний потенціал банківської системи України / Б. Л. Луців, Т. Б. Стечишин // Фінанси України. – 2009. – № 9. – С. 67–77.

108. Лютий І. О. Банківських маркетинг: підручн. [для студ. вищ. навч. закл.] / І. О. Лютий, О. О. Солодка – К. : Центр учб. л-ри, 2010. – 776 с.

109. Ляхова О. О. Кредитно-інвестиційний портфель банків та його вплив на фінансування інвестиційних проектів в Україні [Електронний ресурс] / О. О. Ляхова, Т. П. Шокало // Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. – 2011. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/47670/13Lyakhova.pdf?sequence=1>.

110. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т. В. Майорова. – К. : Центр уч. літ-ри, 2009. – С. 12.

111. Макарова Г. Л. Система банківського маркетинга. – М.: «Фінстатінформ», 1997. – 110 с.

112. Максименко А. В. Тенденції та стратегічні мотиви злиття та поглинання міжнародних корпорацій / А. В. Максименко // Економічний часопис ХХІ. – 2013. – № 9–10(1). – С. 11–14.

113. Максютя А. План Маршалла для України: нова можливість чи чергове розчарування / А. Максютя // Дзеркало тижня. – № 29.

114. Мамонов Г. В. Шляхи оптимізації кредитно-інвестиційної діяльності банків України [Електронний ресурс] / Г. В. Мамонов, К. П. Побоч // – Режим доступу : https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Ffirbisnbuv.gov.ua%2Fcgibin%2Firis_nbuv%2Fcgibirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I2DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2FSper_2014_1_19.pdf&lang=uk&c=5808f4a66c6e.

115. Маршалл А. Принципы экономической науки. / А. Маршалл. – М. – Прогресс, 1993.

116. Маслак Н. Г. Ціноутворення на банківські продукти : моногр. / Н. Г. Маслак, О. А. Криклій. – Суми : ДВНЗ «УАБСНБУ», 2010. – 121 с.
117. Мельникова І. М. Маркетингова політика комерційного банку на депозитному ринку: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.02 [Електронний ресурс]. / І. М. Мельникова. – К. : КНТЕУ, 2001. — 18 с. – Режим доступу : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=business_economic_science&id=2374&start=5.
118. Методика визначення FUDI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fudi.finance.ua>.
119. Момот Т. В. Оцінка рівня фінансово-економічної безпеки банківських установ в умовах кризи / Т. В. Момот, О. М. Овчелупова, К. С. Соловійова // Комунальне господарство міст : наук.-техн. зб. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. – Вип. 125. – С. 32–36.
120. Морозов Ю. П. Управление инновациями в условиях рыночных отношений: моногр. – Нижний Новгород. : Изд-во Нижегородского университета, 2008. – 156 с.
121. Мрочко М. Причини втрати ташляхи відновлення довіри до банківської системи України / М. Мрочко, Ю. Тихан // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 379–386.
122. Науменкова С. В. Особливості та інструменти проектного фінансування в Україні / С. В. Науменкова, Л. Ю. Гавриш // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2013. – Вип. 1 (14). – С. 214–222.
123. Небанковское онлайн кредитование в Украине. Независимое исследования ниши онлайн займов, предоставляемых небанковскими учреждениями в Украине. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://trustedshops.ua/wp-content/uploads/2015/04/trustedshops-credit-research-out-003.pdf>.
124. Норвежские банки и стартапы объединяются в финтех-кластер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://psm7.com/news/norvezhskie-banki-i-startapy-obedinyayutsya-v-fintex-klaster.html>.
125. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене Наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
126. Оболенський О. Ю. Досвід банків розвинутих країн в галузі інвестиційної діяльності і можливості його реалізації в українській економіці / О. Ю. Оболенський // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Суми : ВВП «Мрія-1» ЛТД УАБС, 2004. – Т. 9. – С. 204–212.
127. Огляд банківського сектору [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=53734970>.

128. Огородник В. В. Кредитно-інвестиційна діяльність банків України за умов фінансової нестабільності та фактори впливу на неї / В. В. Огородник // Регіональна економіка. – 2012. – № 1. – С. 161–169.
129. Оксак А. Особливості ринку злиття та поглинання в Україні / А. Оксак // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – № 1 (28). – С. 454–462.
130. Онищенко В. О. Ринок банківських послуг: проблеми та інноваційні напрями розвитку в Україні : моногр. / В. О. Онищенко, Л. О. Птащенко Полтав. нац. техн. ун-т ім. Ю. Кондратюка. – Полтава : [ПолтНТУ], 2010. – 300 с.
131. Онікієнко С. В. Регулювання інвестиційної діяльності банку : моногр. / С. В. Онікієнко – К. : КНЕУ, 2013. – С. 65.
132. Онлайн кредитование. Специфика, перспективы, мнения. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://owebmoney.ru/articles/credit.shtml>.
133. Основні засади грошово-кредитної політики на 2016–2020 рр. : Постанова Правління Національного банку України № 541 від 18 серпня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=20985217>.
134. Основы механизма ценообразования [Електронний ресурс]. – Режим доступу : – <http://www.audit-it.ru/articles/finance/a106/43971.html#Hlk147035742>.
135. Офіційна інтернет-сторінка Райффайзен Банку Аваль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.aval.ua>.
136. Офіційна інтернет-сторінка Української біржі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ux.ua>.
137. Офіційна інтернет-сторінка РКО ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pkobv.pl>.
138. Офіційна інтернет-сторінка Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
139. Офіційна інтернет-сторінка фондової біржі «Перспектива» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fbr.com.ua>.
140. Офіційна інтернет-сторінка фондової біржі ПФТС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfts.ua>.
141. Офіційний сайт Factum Group Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/WatcherUA/ukrainian-internetaudience1-q2015>.
142. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>.
143. Офіційний сайт Міністерства статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
144. Офіційний сайт Національного банку України : прес-реліз. 17 малих банків збільшили капітал до встановленого законодавчо мінімуму в 120

млн. грн. від 21.06.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=32802593.

145. Офіційний сайт ПАТ «Приватбанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// https://privatbank.ua/](http://https://privatbank.ua/).

146. Пайк Р. Корпоративные финансы и инвестирование / Р. Пайк, Б. Нил. – [4-е изд.] – СПб. : Питер, 2006 – 784 с.

147. Пересада А. А. Інвестування / А. А. Пересада. – К. : КНЕУ, 2004. – 250 с.

148. Пересада А. А. Інвестиційний процес в Україні / А. А. Пересада. – К. : «Лібра» ТОВ. – 1998. – С. 13.

149. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом / А. А. Пересада. – Л. : Лібра, 2002. – 472 с.

150. Петренко Ю. И. Развитие стратегий слияний и поглощений российских промышленных компаний: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 / Ю. И. Петренко – М., 2007. – 23 с.

151. Пильтяй О. Фінансові механізми публічно-приватного партнерства / О. Пильтяй // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2012. – № 3. – С. 63–74.

152. Пластун О. Л. Якісні методи діагностики в системі фінансової безпеки суб'єктів підприємництва / О. Л. Пластун // Вісник Української академії банківської справи. – 2012. – № 1(22). – С. 40–44.

153. Показники банківської системи України: Національний банк України. Офіційне Інтернет-представництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

154. Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України, затверджене Постановою Правління НБУ № 566 від 30.12.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0056-99>.

155. Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затверджене рішенням НКЦПФР № 2826 від 03.12.2013 р.

156. Поперешняк С. В. Система управління взаємовідносинами з клієнтами в холдинговій організації / С. В. Поперешняк // Вісник Сум ДУ. – 2011. – № 2. – С.158–170.

157. Попков И. И. Проектное финансирование как комплексная банковская услуга / И. И. Попков // Банковские услуги. – 2006. – № 11. – С. 9–19.

158. Постанова НБУ «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» № 351 від 30 червня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bank.gov.ua/document/download?docId=33378802>.

159. Постанова Правління Національного банку України № 23 «Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками

України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями»: [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

160. Правила організації статистичної звітності, що подається банками до Національного банку України, затверджені Постановою Правління НБУ № 129 від 01.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0129500-16>.

161. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку : підруч. / Л. О. Примостка. – [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.

162. Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру : Постанова Правління Національного банку України № 464 від 06.08.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0464500-14>.

163. Про стан проведення грошово-кредитної політики у січні-березні 2015 року та її вплив на стан соціально-економічного розвитку України. Рада НБУ. Рішення Ради № 5 від 23.04.2015р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17039215>.

164. Пшик Б. І. Фінансово-кредитні відносини в Україні: становлення, розвиток, напрями вдосконалення: моногр. / Б. Пшик ; Ін-т регіон. досліджень НАН України. – К. : УБС НБУ, 2011. – С. 398.

165. Рашкован В. Концентрація банківської системи України: міфи та факти / В. Рашкован, Р. Корнилюк // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 234. – С. 6–38.

166. Рекуненко І. І. Особливості діяльності саморегулювальних організацій на ринку фінансових послуг [Електронний ресурс] / І. І. Рекуненко, Є. П. Бондаренко. – Режим доступу : dspace.uabs.edu.ua/jspui/.../5/Osoblyvosti%20doyal-nosti%20SRO.doc?.

167. Річний звіт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/doccatalog/list?currDir=36453>.

168. Річний звіт НКЦПФР за 2016 р.: на шляху до системних змін / НКЦПФР. – 2017.

169. Річні звіти Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2010–2016 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua/user>.

170. Рогальский К. Г. Слияния и поглощения в банковском секторе России: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.10 / К. Г. Рогальский. – СПб, 2007. – 26 с.

171. Розвиток фінансового сектора. Бюлетень Національного банку України. – 2008. – № 1. – С. 25–29.

172. Романенко Л. Ф. Банківський маркетинг: монографія. – К. : Вид. дім «Ін Юре». – 2001. – 484 с.

173. Рудакова И. Е. Макроэкономическая теория: проблемы, версии, полемика / И. Е. Рудакова, А. А. Никифоров. – М. : Дело и Сервис, 2013.
174. Рудь Л. П. Особливості банківського кредитування інвестиційної діяльності в Україні / Л. П. Рудь // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 261–263.
175. Сак Т. Фінансово-економічна безпека комерційних банків України / Т. Сак // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. – 2015. – № 2. – С. 66–71.
176. Сенищ П. М. Банківська діяльність в системі державної політики економічного зростання України: теорія та досвід: монографія / П. М. Сенищ. – Львів : Растр-7, 2016. – С. 206–207.
177. Синки Д. Управление финансами в коммерческих банках ; пер. с англ. / Дж. Ф. Синки. – М. : Catallaху, 1984. – 937 с.
178. Сирота В. Банківська система – не місце для вітчизняного капіталу? / В. Сирота // Дзеркало тижня. – 2017. – № 38.
179. Сирота В. Сумна сага про іноінвестиції в Україні / В. Сирота // Дзеркало тижня. – 2017. – № 37.
180. Сисоева Л. Ю. Взаємодія банків та інститутів спільного інвестування в Україні: проблеми та перспективи / Л. Ю. Сисоева // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 3. – Т. 2. – С. 267–271.
181. Сороківська З. К. Ринок роздрібних банківських послуг: особливості формування та перспективи розвитку в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / З. К. Сороківська ; ТНЕУ. – Тернопіль, 2006. – 20 с.
182. Спяк Г. І. Інформаційно-аналітичні інструменти фінансової безпеки банків / Г. І. Спяк, В. О. Ткачук // Науковий журнал «Молодий вчений»; щомісячник (м. Херсон) – 2016. – № 12 (39). – С. 894–898.
183. Спяк Г. Інформаційне забезпечення кредитної діяльності банку в контексті її оптимізації / Г. Спяк, Б. Сас // Українська наука : минуле сучасне, майбутнє : щорічник / за ред. М. В. Лазаровича. – Тернопіль : ТНЕУ. – 2014. – Вип. 19 – Ч. 1. – С. 146–154.
184. Статистика. Показники банківської системи. Основні показники діяльності банків України / Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/>.
185. Стратегія монетарної політики на 2016–2020 рр. : Пропозиції Правління НБУ до Основних засад грошово-кредитної політики. Презентація [Електронний ресурс] / Національний банк України. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=20985218> (дата звернення — 27.08.2015).
186. Суторміна К. М. Передумови, мотиви та причини концентрації банківського капіталу / К. М. Суторміна // Науковий, виробничо-практичний журнал «Ринок цінних паперів України». – 2014. – №1–2. – С. 55–61.
187. Тараненко І. В. Маркетингові інновації: теоретико-методичні засади та досвід упровадження в країнах ЄС / [Електронний ресурс] / І. В. Тараненко //

Маркетинг і менеджмент інновацій. – № 4. – 2012. – Режим доступу : <http://mmi.fem.su.mdu.edu.ua/>.

188. Ткачук В. О. Маркетинг у банку: навч. посіб. – [вид. 2-ге, доп. і перероб.]. – Тернопіль : «ТАЙП», 2010. – 270 с.

189. Українська біржа. Інформація про торги акціями з індексного кошика / Українська біржа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ux.ua/ua/marketdata>.

190. Українські банки: злиття і поглинання 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/ukraiinski_banki_zlittya_i_poglinannya_2013_roku_1896369.

191. Українці довірили банкам 50 млрд. грн., купившись на високі ставки за депозитами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newsru.ua/finance/11sep2017/stavkipod.html>.

192. Уразова С. Устойчивость банковской системы: теоретические и методологические аспекты / С. Уразова // Банковское дело. – 2006. – № 12. – С. 26–32.

193. Фабоци Ф. Управление инвестициями / Ф.Фабоци; – М. : ИНФРА-М, 2000 – XXXVII, – 932 с.

194. Фетисов Г. Оценка финансовой устойчивости коммерческого банка / Г. Фетисов // Бухгалтерия и банки. – 2002. – № 10. – С. 39–50.

195. Фінансовий словник / А.Г.Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – [4-те вид., випр. і доп]. – К. : Т-во «Знання», КОО ; Вид-во Львів. банк. ін.-ту НБУ. – 566 с.

196. Хитрін О. І. Фінансова безпека комерційних банків / О. І. Хитрін // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 118–124.

197. Чат-боты в банке: как автоматизируют финансы в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://psm7.com/reportage/chat-boty-vmesto-bankirov-kak-avtomatiziruyut-finansy-v-ukraine.html>.

198. Чи можна в Україні заробити на депозитах і яким банкам довіритись (РЕЙТИНГ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://glavcom.ua/publications/rejting-depozitiv-u-yakiy-bank-poklasti-groshi-413934.html>.

199. Чурило Б. П. Стан здійснення угод злиття і поглинання в банківській системі України [Електронний ресурс] / Б. П. Чурило. – Режим доступу : http://www.lib.nau.edu.ua/Journals/3_27_2010/Churilo.pdf.

200. Чурило П. Б. Наслідки процесів злиття і поглинання в банківській системі України [Електронний ресурс] / П. Б. Чурило / Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – №21. – С. 44–47. – Режим доступу http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2009/12.pdf.

201. Шаров О. Банківська система України: час справжніх реформ? / О. Шаров // Дзеркало тижня. – 2017. – № 3.

202. Agnieszka Stolarska Instrumenty marketingu w działalności instytucji finansowych na przykładzie banków [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://www.humanitas.edu.pl/resources/upload/dokumenty/Wydawnictwo/Zarzadzanie_zeszyt/Zarz%202012%20podzielone/stolarska.pdf.

203. Agnieszka Stolarska Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II WNS, Instytut Ekonomii i Zarządzania Katedra Strategii Ekonomicznych i Marketingu Instrumenty marketingu w działalności instytucji finansowych na przykładzie banków [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.humanitas.edu.pl/resources/upload/dokumenty/Wydawnictwo/Zarzadzanie_zeszyt/Zarz%202012%20podzielone/stolarska.pdf

204. Bank of America нарацтвае эффеक्टывнасць сваёй дзейнасці з дапамогай сістэмы уніфіцыраваных камунікацый Cisco // Інфармацыйны портал Cisco [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cisco.com/web/RU/news/releases/txt/0954.html>.

205. Banking marketing Aleksandar Grubor, Nenad Vunjak [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://www.tvp.zcu.cz/cd/2014/PDF_sbornik/grubor%20vunjak.pdf.

206. Birman H. The capital budgeting decision / H. Bierman, S. Smidt. – 6-th ed. – New York, NY: Macmillan publishing company, 1984. – 548 p.

207. BIS. Sound practices: implications of fintech developments for banks and bank supervisors / BIS. – 2017.

208. Bradley J. Reimagining the digital bank how u.s. banks can transform customer interactions to increase profitability / J. Bradley, J. Loucks, P. Jameson [et al.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.cisco.com/c/dam/en/us/solutions/collateral/executive-perspectives/Internet-of-Everything-executive-summary.pdf>.

209. Business Insider. Chatbots are coming to financial services [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.businessinsider.com/chatbots-are-coming-to-financial-services-2016-8>.

210. CRM система [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crm.ua/>

211. Crockett Andrew Why Is Financial Stability a Goal of Public Policy? / Andrew Crockett // Maintaining Financial Stability in a Global Economy: Proceedings of A Symposium Sponsored by the Federal Reserve Bank of Kansas City, Jackson Hole, Wyoming. – 1997. – P. 7–36.

212. Cup B. E. Commercial Banking. The Management of Risk / Benson E. Cup, Jawes W Kolari – 3-d ed. Hobaren N I: John Wiley Sons, Inc, 2005. – 548 p.

213. Desjardins J. The robo-advisor arms race / J. Desjardins [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.visualcapitalist.com/robo-advisor-arms-race>.

214. Dictionary of Finance and Investment Terms / [Edited by John Downes, Jordon Elliot Goodman] / 8-th ed. – Hauppauge, NY: Barron's Educational Series, Inc. – 2010. – 865 p.

215. Dictionary of Finance and Banking / [Edited by Brian Butler, David Butler, Alan Isaacs]. – Glasgow : Caledonian International Book Manufacturing, Ltd; Oxford, NY: Oxford University Press, 1997. – 378 p.

216. Encyklopedia zarządzania Marketing usług bankowych [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mfiles.pl/pl/index.php/Marketing_us%C5%82ug_bankowych.
217. ESMA. Guidelines for competent authorities and UCITS management companies. guidelines on ETFs and other UCITS issues / ESMA. – 2014.
218. European Countries Lead World in Distrust of Banks. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gallup.com/poll/162602/european-countries-lead-world-distrust-banks.a.spx#1>.
219. European Parliament and of the Council. Directive 2009/65/EC on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to undertakings for collective investment in transferable securities (UCITS) / European Parliament and of the Council. – 2009.
220. European Parliament and of the Council. Directive 2014/65/EU on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU (MiFID II) / European Parliament and of the Council. – 2014.
221. Feldbausch Friedrich. Bankmarketing. – München, 1974.
222. Financial Soundness Indicators (FSIs) and the IMF. [Electronic resource] / International Monetary Fund. – Access mode: <http://www.imf.org/external/np/sta/fsi/eng/fsi.htm>.
223. Finextra. Groupe BPCE agrees to buy Fidor / Finextra [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.finextra.com/newsarticle/29238/groupe-bpce-agrees-to-buy-fidor>.
224. FSB. Financial stability implications from fintech. Supervisory and regulatory issues that merit authorities' attention / FSB. – 2017.
225. Fudenberg Drew and Tirole Jean. Pricing a Network Good to Deter Entry// The Journal of Industrial Economics. – Vol. 48. – No. 4, (Dec., 2000). – p. 373–390.
226. Giełda papierów wartościowych w Warszawie [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.gpw.pl>.
227. Greenstein Shane. Building and Delivering the Virtual World: Commercializing Services for Internet Access // The Journal of Industrial Economics, Vol. 48. – No. 4, (Dec., 2000). – p. 391–411.
228. Greenwald, Amy R., Jeffrey O. Kephart. Shopbots and Pricebots// Proceedings of the Sixteenth International Joint Conference on Artificial Intelligence. – pp. 506-511. – 1999.
229. Haldane Andrew Assessing Financial System Stability, Efficiency, and Structure at the Bank of England. – Marrying the Macro and Microprudential Dimensions of Financial Stability (Basel: Bank for International Settlements), 2003. – 69 p.
230. ICI. 2008 investment company fact book / ICI. – 2008.
231. IOSCO. Research report on financial technologies (Fintech) / IOSCO. – 2017.
232. Jaruzelski B. Profits Down, Spending Steady: The Global Innovation

247. Rose Peter S. Commercial Bank Management /peter S Rose – 5-th ed. New York, NY: Mc Crow Mill |Irvin? 2002/ – 803 s.

248. Rozporządzenie Ministra Finansów Polski w sprawie informacji bieżących i okresowych przekazywanych przez emitentów papierów wartościowych oraz warunków uznawania za równoważne informacji wymaganych przepisami prawa państwa niebędącego państwem członkowskim z dnia 19.02.2009 r. (ze zmianami z dnia 25 maja 2016 r.).

249. Schinasi G. J. Defining Financial Stability / G. J. Schinasi // IMF Working Paper. International Monetary Fund. – 2004. – №187. – P. 17–23.

250. Soziale Netzwerke beeinflussen Banken [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cash-online.de/berater/2015/soziale-netzwerke-beeinflussen-banken/235233_

251. Wirtschaftslexikon / Marketingpolitik [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wirtschaftslexikon24.com/d/marketingpolitik/marketingpolitik.htm>.

Автори:

Луців Богдан Любомирович, Довгань Жанна Миколаївна,
Андрушків Тарас Ігорович, Книш Юлія Богданівна,
Кравчук Ігор Святославович, Сас Богдана Богданівна,
Сенів Богдан Григорович, Спяк Галина Іванівна,
Ткачук Василь Онупрійович, Тимків Андрій Олександрович

Наукове видання

**РИНОК БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ
СТРУКТУРНОГО РЕФОРМУВАННЯ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Монографія

За редакцією
доктора економічних наук,
професора Б. Л. Луціва

Папір офсетний. Друк офсетний.
Умов. друк. арк. 14,45. Обл.-вид. арк. 14,76.
Зам. № 70. Наклад 300 прим.

Видавець
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.